

เอกสารสรุปการประชุม

เวทีวิชาการสาธารณะ: เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

สิทธิชุมชน: มิติปฏิบัติการเมือง

๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙

เสน่ห์ จามริก
พรพิไล เลิศวิชา
ชาญเชาว์ ไชยานุกิจ
วีระ สมบูรณ์
ปิยะพร ศรีแปลก
นิคม พุทธา
สนั่น ชูสกุล
นฤทธิ ดวงสุวรรณ
ศยามล ไกยูรวงศ์
เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์
เรวดี ประเสริฐเจริญสุข
อนันต์ ดวงแก้วเรือน
ประหยัด ผาระยิก
ผา กองธรรม
จรัญ ภัคดีธนากุล
เจษฎ์ โทณะวณิก
ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี
สัญญาชัย สุตินันท์วิहार
ศรีประภา เพชรเมธีศรี

เอกสารสรุปการประชุม

เวทีวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

เรื่อง

สิทธิชุมชน: มิติการปฏิรูปการเมือง

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

ณ ห้องประชุม ๑ สภาคริสตจักรในประเทศไทย กรุงเทพฯ

หน่วยงานร่วมจัดและสนับสนุน

- โครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” และ โครงการวิจัย “สิทธิชุมชนศึกษา” โดย
การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (มพย.)
- วิทยาลัยการจัดการความรู้ทางสังคม (วจส.)
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.)

สารบัญ

โครงการเวทีวิชาการสาธารณะ “เปิดศักราชสิทธิมนุษยชนครั้งที่ ๓”	๓
กำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ	๖
บทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”	๘
ปฏิบัติการสิทธิชุมชนภาคประชาชน	๓๖
เสวนาเครือข่ายประชาชน บนฐานทรัพยากร	๖๐
สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน ในมิติของผู้นำชุมชน	๘๑
สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน ในมิติของนักวิชาการ	๘๙
ปฏิญญาว่าด้วย สิทธิชุมชนท้องถิ่น ฐานปฏิบัติการเมือง	๑๐๘

ภาคผนวก

- กำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ “เปิดศักราชสิทธิมนุษยชนครั้งที่ ๓”
- ลำดับฐานความคิดสำหรับการวิเคราะห์ ชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานภาพสากล
- พระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันระพี”
- แผนภาพปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน
- พุทธทาสภิกขุ: “จงทำกับเพื่อนมนุษย์โดยคิดว่า”
- เสน่ห์ จามริก: ปัจฉิมลิขิตว่าด้วยหลุมพรางประชาธิปไตย
- คณะวิจัย: ภาพรวมงานวิจัย สิทธิชุมชนศึกษา
- นิคม พุทธา และคณะ: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
- สนั่น ชูสกุล: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน
- ปิยะพร ศรีแปลก: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือตอนบน
- นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ และคณะ: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้
- สันชัย สุนทิพันธ์วิหาร: แนวคิดในการร่างกฎหมายรับรองสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

โครงการเวทีวิชาการสาธารณะ “เปิดศักราชสิทธิมนุษยชนครั้งที่ ๓”

เรื่อง “สิทธิชุมชน : มิติการปฏิรูปการเมือง”

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

๑. หลักการและเหตุผล

โครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา” เป็นความพยายามต่อเนื่องจากองค์ความรู้และประสบการณ์เรียนรู้ จากชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ซึ่งเกิดจากการริเริ่มของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กล่าวคือเป็นองค์ความรู้ที่พยายามทำความเข้าใจ เพื่อตอบโจทย์ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนใหม่ๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยตระหนักของสถานการณ์และบริบทปัญหา กระบวนการวิจัยจึงตั้งโจทย์เน้นไปในเรื่องสิทธิชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งได้รับการรับรู้รับรองตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองในปัจจุบัน สิทธิชุมชนนับเป็นสิทธิตามจารีตประเพณีอันเป็นลักษณะเฉพาะโดยพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมไทย แต่ทว่าดำรงอยู่อย่างอ่อนแอกระจัดกระจาย เพราะผลกระทบจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมทำลายวิถีชีวิตชุมชน และบูรณภาพของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นต้นทุนชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

“สิทธิชุมชนศึกษา” นับเป็นหนึ่งในกระบวนการสิทธิมนุษยชนศึกษาโดยรวม มีจุดประสงค์เพื่อฟื้นฟูบูรณะการเรียนรู้ถึงสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐานทรัพยากรธรรมชาติ และสังคมวัฒนธรรมของไทย ไม่ใช่เพื่อย้อนรอยอดีต หากแต่เพื่อบูรณะฟื้นฟูวัฒนธรรมการเรียนรู้ส่วนที่สร้างสรรค์ และช่องทางการเรียนรู้วิชาการใหม่ๆ ตามสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย รวมทั้งประสานเชื่อมโยงกับสิทธิอันชอบธรรมของกลุ่มชนในเมืองทั้งหมด ประกอบกันเป็นการเรียนรู้เสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม “สิทธิชุมชน” นับเป็นภาคส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของวัฒนธรรมสิทธิเช่นว่านี้

ขอขยายและเนื้อหาสาระการเรียนรู้ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาขยายขยายจากเรื่องราวเฉพาะภายในแต่ละชุมชน ให้ครอบคลุมถึง “เครือข่าย” ชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นลุ่มน้ำ ป่าไร่ นา หรือชายฝั่งทะเล ทั้งนี้เพื่อให้เรื่องของสิทธิชุมชนมุ่งถึงการปกป้องสร้างเสริมบูรณภาพของฐานทรัพยากร เป็นทั้งมิติของสิทธิและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ไม่ใช่สิทธิเฉพาะของแต่ละชุมชนแบ่งแยกจากกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการแบ่งแยกฐานทรัพยากรเขตร้อนที่เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยธรรมชาติ

โดยสรุป โครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา” มีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในฐานะ “ผู้ทรงสิทธิ” โดยตรง ได้มีโอกาสเรียนรู้ในอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของสิทธิชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม บนพื้นฐานของต้นทุนทางสังคม วัฒนธรรม และวิชาการใหม่ๆ เพียงพอที่จะดำรงตนในบริบทสถานการณ์โลก จำเป็นต้องหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า การมุ่งเน้นถึงสิทธิชุมชน ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการยกเอาสิทธิอำนาจของชุมชนขึ้นเหนือสิทธิส่วนบุคคล อันเป็นหลักการพื้นฐาน ในทางตรงกันข้าม จารีต ประเพณีของชุมชนจำเป็นต้องมีการปฏิรูปจากภายในของชุมชนเอง และการเรียนรู้ให้เคารพต่อสิทธิส่วนบุคคล และในขณะเดียวกัน ปัจเจกบุคคลในชุมชนก็ต้องเรียนรู้ถึงความรับผิดชอบอันจะพึงมีต่อชุมชนและสังคมร่วมกัน ทั้งหมดประกอบกันเป็นกระบวนการเรียนรู้พัฒนาสิทธิและความรับผิดชอบทั้งสองด้าน ประกอบกันเป็นวัฒนธรรมสิทธิชุมชน อันเป็นที่กล่าวขวัญรับรู้กันอย่างกว้างขวางขึ้นในยุคปัจจุบัน

ขั้นตอนพัฒนาการเรียนรู้ โครงการศึกษาวิจัยนี้แตกต่างจากการวิจัยเชิงวิชาการที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมา โดยคนกลุ่มชาวบ้านเป็นเพียงกลุ่มเป้าหมายที่ถูกวิจัยเพื่อประโยชน์ต่อการแสวงหาความรู้ของคนภายนอก ถ้าจะมีแง่ของ “ปฏิบัติการ” หรือ “การมีส่วนร่วม” คนกลุ่มชาวบ้านก็ถือเป็นเพียงภาคีหรือบุคคลที่สามเท่านั้น แต่สำหรับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา คนกลุ่มชาวบ้าน ในฐานะ “ผู้ทรงสิทธิ” ถือเป็นผู้วิจัยและเรียนรู้จักตนเอง หลังจากเป็นผู้ “ถูกพัฒนา” และ “ถูกวิจัย” มาช้านานในยุคพัฒนา จนอาจกล่าวได้ว่า ได้สูญเสียอัตลักษณ์ หรือการรู้จักตนเอง รวมทั้งความมั่นใจตนเองเป็นส่วนใหญ่เป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ เพื่อทำความรู้จักในอัตลักษณ์และศักยภาพพัฒนาตนเองในกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก

ประสบการณ์โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการงานศึกษาวิจัยที่จำเป็นต้องมีความยืดหยุ่น คล่องตัวในการปรับ ในขณะที่เดียวกันยังคงยึดถือเป้าหมายและขอบข่ายที่ได้ผ่านการระดมความคิด กำหนดขึ้นไว้อย่างรอบด้าน และซึ่งมุ่งที่จะให้มีนัยความหมายเชิงนโยบายสาธารณะ

โดยที่การวิจัยดังกล่าวนี้ได้ดำเนินการมาครบวาระสิ้นสุดของการวิจัย คณะวิจัยรวมทั้งเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่ร่วมกระบวนการเรียนรู้เห็นสมควรที่จัดเวทีวิชาการสาธารณะ เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๓ ซึ่งคณะผู้จัดงานเห็นว่าผลการวิจัยที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นแนวทางข้อเสนอในเชิงนโยบายการปฏิรูปการเมืองได้ โดยประสานการเรียนรู้จากผลงานวิจัยเชิงวิชาการในช่วงแรก จึงใช้ชื่อในเวทีนี้ว่า “สิทธิชุมชน: มิติปฏิรูปการเมือง”

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อสร้างความเข้าใจกับสาธารณชนในเรื่อง สิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายชุมชนบนฐานทรัพยากร

๒.๒ สะท้อนศักยภาพการพึ่งและพัฒนาตนเองของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และเพื่อประกอบแนวทางสำหรับปฏิรูปการเมือง ซึ่งกำลังเป็นประเด็นปัญหาอยู่ในขณะนี้

๒.๓ ให้สื่อมวลชนและสาธารณชนตระหนักรับรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน-น้ำ-ป่า อันเป็นต้นทุนชีวิตของมนุษยชาติ

๒.๔ ระดมความคิดและประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ และองค์กรชุมชน ในการนำเสนอแนวทางการปฏิรูปการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

๓. กลุ่มเป้าหมาย

ตัวแทนจากชุมชนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักศึกษา ข้าราชการ นักการเมือง สื่อมวลชน และสาธารณชนผู้สนใจ

๔. ระยะเวลา

วันศุกร์ที่ ๑๔ และวันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙ รวม ๒ วัน

๕. สถานที่

ห้องประชุม ๑ สภาคริสตจักรในประเทศไทย เชียงสะพานหัวช้าง ราชเทวี กรุงเทพฯ

๖. หน่วยงานร่วมจัดและสนับสนุน

- โครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” และ โครงการวิจัย “สิทธิชุมชนศึกษา” โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (มพย.)
- วิทยาลัยการจัดการความรู้ทางสังคม (วจส.)
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.)

๗. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๗.๑ สาธารณชนเกิดความเข้าใจ และเรียนรู้เรื่อง สิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายชุมชนบนฐานทรัพยากร

๗.๒ มีข้อเสนอที่จะผลักดันนโยบายส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

๗.๓ สื่อมวลชนเข้าใจและนำเสนอนโยบายการจัดการทรัพยากรกับสาธารณะอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง

๗.๔ ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายในการปฏิรูปการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

กำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

เรื่อง “สิทธิชุมชน: มิติการปฏิรูปการเมือง”

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

ณ ห้องประชุม ๑ สมาคริสตจักรในประเทศไทย กรุงเทพฯ

----- * -----

วันศุกร์ที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๙

๐๘.๐๐-๐๙.๐๐ น. ลงทะเบียนและรับเอกสาร

๐๙.๐๐-๐๙.๓๐ น. กล่าวเปิดและชี้แจงเจตนารมณ์การจัดเวทีเสวนาฯ

โดยศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ

๐๙.๓๐-๑๐.๐๐ น. ฉายวิดีโอเรื่อง “กระบวนการสร้างความรู้เพื่อความเข้มแข็งสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากร”

๑๐.๐๐-๑๒.๐๐ น. นำเสนอบทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”

โดย ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ

คุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระ

คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

ดำเนินรายการโดย ดร.วีระ สมบูรณ์

๑๒.๐๐-๑๒.๓๐ น. อภิปรายแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมเสวนา

๑๒.๓๐-๑๓.๓๐ น. รับประทานอาหารกลางวัน

๑๓.๓๐-๑๖.๐๐ น. เวทีเสวนาเรื่อง “ปฏิบัติการสิทธิชุมชนภาคประชาชน”

โดย คุณปิยะพร ศรีแปลก โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ

คุณนิคม พุทธา

โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ

คุณสนั่น ชูสกุล

โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน

คุณนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ

โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้

ดำเนินรายการโดย คุณศยามล ไกยูรวงศ์ และ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์

๑๕.๐๐-๑๕.๑๕ น. อาหารว่าง

๑๖.๐๐-๑๗.๐๐ น. เปิดเวทีเสวนาให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น

๑๘.๐๐-๑๙.๓๐ น. เวทีเสวนาประชาชนบนฐานทรัพยากร

วันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

๐๙.๐๐-๑๐.๓๐ น. เสวนาเรื่อง “สิทธิชุมชน : เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน” ในมิติของผู้นำชุมชน

โดย กำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน อดีตผู้นำชุมชนภาคเหนือ

คุณประหยัด ผาระยิก สมาชิกสภาวัฒนธรรมทะเลสาบสงขลา

แม่ผา กองธรรม ผู้นำชาวบ้านเครือข่ายลุ่มน้ำมูล

ดำเนินรายการโดย คุณเรวดี ประเสริฐเจริญสุข

- ๑๐.๐๐-๑๐.๔๕ น. อาหารว่าง
- ๑๐.๔๕-๑๒.๓๐ น. **เสวนาเรื่อง “สิทธิชุมชน: เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน”**
ในมิติของนักวิชาการ
- โดย ศ. (พิเศษ) จรัญ ภักดีธนากุล เลขานุการประธานศาลฎีกา
 ดร.เจษฎ์ โทณะวณิก คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
 ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 อ.สัญญา สุติพันธ์วิหาร คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหิดล
- ดำเนินรายการโดย ดร.ศรีประภา เพชรมีศรี
- ๑๒.๓๐-๑๒.๔๕ น. **ประกาศ “ปฏิญญาสิทธิชุมชน” โดย ผู้แทนเครือข่ายภาคประชาชน**
กล่าวปิดงาน โดย ศ.เสน่ห์ จามริก

พิธีกรงาน คุณสดใส สร้างไศรภ และคุณสนั่น ช่างปรุง

บทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”

นำเสนอโดย
ผู้ให้ความเห็น

ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ
คุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระ

ดำเนินรายการโดย
วัน-เวลา

คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
ดร.วีระ สมบูรณ์
๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๙ เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.

บทสังเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”

นำเสนอโดย	ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ
ผู้ให้ความเห็น	คุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระ คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
ดำเนินรายการโดย	ดร.วีระ สมบูรณ์
วัน-เวลา	๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕ เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.

๕) ดร.วีระ สมบูรณ์ ผู้ดำเนินรายการ - กราบเรียนท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และท่านผู้มีเกียรติที่เคารพทุกท่าน ขอต้อนรับสู่ “เวทีวิชาการสาธารณะ: เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓” ในครั้งที่ ๓ นี้ ประเด็นใหญ่อยู่ที่เรื่อง “สิทธิชุมชน: มิติปฏิรูปการเมือง” เราเปิดศักราชสิทธิชุมชนไปแล้ว ๒ ครั้งในช่วง ๓ - ๔ ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นครั้งที่ ๓ นี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนผ่านของงานวิจัยสืบเนื่อง ๒ ชุดด้วยกัน

ชุดแรกเป็นงานวิจัยที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล ซึ่งเริ่มดำเนินมาในปี ๒๕๔๓ มีโครงการย่อย ๔ ชุด ศึกษาถึงสถานการณ์สากลในแง่ต่างๆ รวมทั้งผลกระทบที่จะมีต่อสิทธิมนุษยชนไทย ผู้วิจัยส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการในสถานศึกษา สถาบันทางวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน บางเรื่องมีผู้นำชุมชนเข้าร่วมด้วย อย่างเช่น โครงการย่อยเกี่ยวกับสิทธิของเกษตรกร โครงการที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนสัมพันธ์กับจารีตประเพณี และวัฒนธรรม งานวิจัยชุดนี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นงานทางวิชาการ ที่พยายามพูดถึงประวัติศาสตร์ แนวความคิด และความเชื่อมโยง

เมื่อโครงการชุดแรกจบลงแล้ว ได้เริ่มต้นโครงการวิจัยสืบเนื่องในชุดที่ ๒ คือ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงเครือข่าย ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ มากมาย เพื่อร่วมกันแสวงหาองค์ความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งแนวทางในการที่จะดำเนินการเกี่ยวกับสิทธิชุมชน ทั้งในแง่การคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุน

ในขณะที่งานวิจัยนี้มีจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ สังคมไทยก็อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญหลายด้านเช่นกัน โดยเฉพาะด้านปฏิรูปการเมือง เพราะฉะนั้นจึงเป็นนิมิตหมายที่ดี ที่เราจะเชื่อมโยงเรื่องสิทธิชุมชนกับมิติปฏิรูปการเมือง ในวันนี้ผมคิดว่าเราคงพยายามจะเชื่อมโยงว่า การปฏิรูปการเมืองที่เราเรียกร้องและต้องการให้เกิดขึ้นนั้นจะสามารถเชื่อมโยงกับสิทธิชุมชนได้อย่างไร

การพูดคุยกันในช่วงเช้าวันนี้ จะเริ่มต้นจากการนำเสนอโดยท่านศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก หัวหน้าชุดโครงการ ทั้งโครงการสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล และโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ขอปรบมือต้อนรับท่านศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งประเทศไทยด้วยครับ

หลังจากที่ท่านอาจารย์เสน่ห์ได้นำเสนอแล้ว เราจะได้รับฟังข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และความรู้เพิ่มเติมจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ๒ ท่านด้วยกัน ท่านแรกทำงานทางด้านพื้นที่มาเป็นเวลานาน มีความเกี่ยวข้องในการทำงานทางด้านวิชาการและงานต่อสู้เรียกร้องของชุมชนมาเป็นอันมาก ในขณะนี้ท่านเป็นผู้ศึกษาวิจัย แล้วตั้งเครือข่ายเกี่ยวกับเรื่องราวของเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม โดยได้รับการสนับสนุนโครงการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ขอเสียงปรบมือต้อนรับอาจารย์พรพิไล เลิศวิชา

แต่ขณะเดียวกัน มิติของปฏิรูปการเมือง เรื่องราวของสิทธิชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ในที่สุดแล้ว หลีกหนี

องค์กรของรัฐ การทำงานของภาครัฐ รวมทั้งการยอมรับคุ้มครองจากภาครัฐไม่ได้ เพราะฉะนั้นย่อมต้องการความเห็น ความเข้าใจ ความร่วมมือ รวมทั้งการสนับสนุนของหลายๆ ฝ่าย รวมทั้งจากภาครัฐด้วย เช่นเดียวกัน ในงานนี้เราได้รับเกียรติจากผู้ที่ทำงานในภาครัฐมานำเสนอความคิดเห็นเป็นท่านที่สอง ขอเสียงปรบมือต้อนรับ ท่านชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

ทั้ง ๒ ท่านจะแสดงทรรศนะต่อสิ่งที่ท่านอาจารย์เสนอให้น่าเสนอ

ในโอกาสนี้ ขอกราบเรียนเชิญท่านศาสตราจารย์เสนอห์ จามริก ครับ

⊗ ศาสตราจารย์เสนอห์ จามริก – ผมอยากขยายความสักนิดหนึ่งว่า ความคิดความเข้าใจที่มองปัญหาสิทธิมนุษยชนไทย จนมาสรุปอยู่ที่สิทธิชุมชนนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการขยายการมีส่วนร่วมของชุมชนเท่านั้น แต่กล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ซึ่งผมต้องขอบคุณองค์กรภาคประชาสังคมที่ได้เปิดโอกาสให้ผมได้เข้าไปมีส่วนในการพัฒนาชนบทในช่วง ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมา ทำให้เห็นว่าโดยแท้จริงแล้ว เรื่องของสิทธิเสรีภาพนั้น ไม่ได้เป็นเรื่องที่ตายตัว แต่เป็นเรื่องที่มีความเป็นพลวัต มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามสภาวะและบริบทของสังคมในยุคนั้นๆ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป สิทธิมนุษยชนที่พัฒนาขึ้นจะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันตลอดเวลา

ผมขอทำความเข้าใจเบื้องต้นว่า ทำไมเราจึงใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชนไทย” ที่ใช้เช่นนี้ มิใช่หมายความว่าสิทธิมนุษยชนใส่สัญชาติได้ หรือเป็นเรื่องของฝรั่งของไทย คำว่า “สิทธิมนุษยชนไทย” เป็นคำที่บ่งบอกถึงช่วงหนึ่งของพัฒนาการ ประกอบกับคำว่ากระแสโลก เพราะฉะนั้นสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยจึงไม่โดดเดี่ยวแต่่ามีความเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมตลาดของกระแสโลกจนกระทั่งปัจจุบัน และจะเป็นต่อไปในอนาคต นั้นเป็นประเด็นแรก

โดยสรุปก็คือว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนนั้น จะมองแบ่งแยกเป็นส่วนๆ ไม่ได้ สิทธิมนุษยชนทุกหนทุกแห่งของโลกมีความเชื่อมโยงกัน เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการตามกาลเวลา

ประเด็นที่ ๒ เหตุผลที่ผมขอให้เชิญผู้ร่วมการวิเคราะห์ทั้ง ๒ ท่านได้ช่วยกันวิเคราะห์งานนี้ นับเป็นความพยายามครั้งแรกที่จะให้ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้สิทธิมนุษยชน เป็นผู้ประเมินว่าบทสังเคราะห์ ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากงานวิจัยทั้ง ๒ ช่วง มีนัยความหมายอย่างไร ทั้งด้านของคุณพรพิไล ซึ่งทำงานอยู่กับพื้นที่มาโดยตรง จนได้รับการยกย่องจาก สกว. ให้เป็นเมธีวิจัยอาวุโส คิดว่าความชำนาญของท่านจะช่วยบอกว่าบทสังเคราะห์นี้จะมีนัยความหมายอย่างไร

ส่วนในด้านของท่านอธิบดีชาญเชาว์นั้น เป็นมุมมองจากแง่ของผู้ที่ทำหน้าที่คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอยากให้วิเคราะห์ดูว่า งานทำนองนี้จะมีนัยความหมายอย่างไรต่อการปฏิบัติหน้าที่เพื่อการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

ประเด็นที่ ๓ ในความเข้าใจแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนส่วนหนึ่งยังเข้าใจเสมอมาว่าเรื่องการวิจัยนั้นเป็นเรื่องของแวดวงวิชาการโดยเฉพาะ แต่ในความเห็นของผมคิดว่าถึงเวลาแล้วที่โลกวิชาการและผลงานวิจัยในทางวิชาการนั้น จะต้องนำมาเปิดเผยต่อสังคมในวงกว้าง ไม่ใช่งานที่ทำเสร็จแล้วขึ้นหิ้ง แต่ควรจะเป็นงานที่สนองประโยชน์ความต้องการของสังคมอย่างแท้จริง และนี่คือเหตุผล ที่ทำให้ในกระบวนการวิจัยของเราจะมีการเปิดเวทีสาธารณะตลอดมา ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ ในวันนี้

ประเด็นสุดท้าย เรื่องของสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชน นั้น สำหรับผมไม่ใช่ว่าเพิ่งจะเกิดความคิดตอนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในช่วง ๕ - ๖ ปีที่ผ่านมา ย้อนหลังไป ๒๐ ปีที่ผ่านมา ผมมีโอกาสร่วมทำวิจัยกับเพื่อนๆ และองค์กรประชาสังคม เรื่องป่าชุมชน ได้เห็นภาพของชุมชนมาโดยตลอด ยิ่งทำให้ผมเห็นว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนเกี่ยวข้องกับงานของภาคประชาสังคมอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นขอขอบคุณเพื่อนๆ องค์กรพัฒนาเอกชนด้วย ที่เปิดโอกาสให้ผมได้เข้าไปสัมผัส ได้เห็นความหมายความสำคัญของชุมชนท้องถิ่น

ในโอกาสนี้ ใครขอนำเสนอบทสังเคราะห์งานวิจัย **สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก** คำว่า “กระแสโลก” ของผมหมายความว่า เป็นคำที่ผมงานวิจัยในช่วงแรก ซึ่งใช้คำว่า “สถานการณ์สากล” แล้วก็ในช่วงที่สองใช้ว่า “สิทธิชุมชน” งานศึกษาทั้ง ๒ ช่วงนี้ใช้เวลารวมประมาณ ๕ - ๖ ปี จนมาถึงเวลาที่เรามาสรุปพูดคุยกัน ช่วยกันวิเคราะห์ในการเสวนาครั้งนี้ ซึ่งผมไม่อยากให้เป็นรูปแบบวิชาการ มีผู้นำเสนอแล้วก็มีผู้วิจารณ์ แต่อยากจะเป็นเวทีการเสวนา โดยผมจะนำเสนอเป็นเบื้องต้น แล้วเชิญผู้ร่วมเสวนาอีก ๒ ท่านรวมทั้ง ดร.วิระ สมบูรณ์ ผู้ดำเนินการเสวนาด้วย ที่จะร่วมในการเสวนาและเสนอความเห็นด้วยในช่วงต่อไป

ในบทสังเคราะห์ที่จะเรียนอธิบายต่อไปนี้ ผมขอให้ท่านทั้งหลายได้กรุณาดูเอกสาร ๒ ชิ้นด้วยกันที่แจกไปเพื่อประกอบในการที่ผมจะได้นำเสนอ เอกสารชิ้นที่ ๑ คือ สารบัญ หนังสือ **สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก** ที่ผมทำไว้ค่อนข้างละเอียด เพื่อที่จะให้เห็นลำดับเรื่องราวของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนได้ชัดเจนขึ้น เป็นประโยชน์ต่อท่านทั้งหลายที่จะได้มองว่า ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร แล้วแต่ละบทแต่ละตอนก็จะมีภารกิจพาดพิงถึงกันตลอดเวลา เราถือว่าเป็นเรื่องจากโครงการเดียวกัน นี่ก็เป็นเอกสารที่จะช่วยให้ท่านที่เคารพได้ตามในสิ่งที่เราจะอธิบายในเวทีนี้

เอกสารชิ้นที่ ๒ คือแผนภาพปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน นี่เป็นเรื่องที่คิดขึ้นในช่วงงานวิจัยช่วงแรก มาดูสิทธิมนุษยชนในเชิงของกระบวนการและมีความเกี่ยวเนื่องทั้งหมด เราจะย้อนไปในประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นมาที่สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร จึงได้ทำขึ้นมาเป็นภาพที่พยายามที่จะจินตนาการดูเท่าที่สามารถจะทำได้ ก็เป็นในรูปแบบที่เห็นว่าเป็นยุคเป็นสมัยที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่องกันมาโดยตลอด เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระแสอำนาจ แล้วก็ก็เป็นกระแสของสิทธิเสรีภาพ ภาพของกระแสโลก ก็ทำนองเดียวกับภาพภายในของสังคม ถ้าสังเกตดูให้ดีว่า เรื่องของสิทธิมนุษยชนไม่ใช่เป็นเรื่องที่โดดเดี่ยว เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมา ไม่ใช่ แต่มนุษย์เริ่มให้ความสนใจในเรื่องของสิทธิเสรีภาพ ในเรื่องที่จะต่อสู้และปกป้องสิทธิเสรีภาพของตน ก็ต่อเมื่อได้รับผลกระทบจากการใช้อำนาจของภาคที่มีอำนาจในสังคม ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเป็นรัฐ หรืออะไรก็ตามที เพราะฉะนั้น ถ้ามองในรูปนี้ก็จะเห็นว่า สิทธิมนุษยชนนั้นคือมิติหนึ่ง เป็นเพียงมิติเดียวจะครบ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับมิติของอำนาจ จะเป็นระดับของภายในสังคม หรือว่าระดับโลกก็ตาม ต่างมีปฏิสัมพันธ์อยู่ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายดูวิถีทัศน์เมื่อสักครู่นี้จะเห็นว่าเวลาที่ตัวแทนของภาคประชาสังคม และชาวบ้านพูดถึงสิทธิ เขาจะเริ่มต้นก่อนว่าชีวิตเขา สภาพแวดล้อมของเขา ทรัพยากรของเขา ได้ถูกผลกระทบอย่างไรจากระบบอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นระบบอำนาจที่เริ่มเข้ามาใช้อำนาจ เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ถ้าในสังคมไทยก็เรียกว่า เริ่มตั้งแต่สมัยของการวางแผนพัฒนาในยุคของจอมพลสฤษดิ์เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว อันนี้จะเห็นว่าเรามีการพัฒนาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน ผมนำเสนอเพื่อประกอบการอธิบายของผม

ถ้าดูภาพนี้จะเห็นได้ว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนเริ่มต้นจากตะวันตก อาจจะสรุปได้ว่าเรื่องของสิทธิเสรีภาพกำเนิดมาจากโลกของสังคมตะวันตก เป็นโลกสังคมตะวันตกที่เริ่มเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงที่ผู้คนในสังคมนั้นเริ่มมีปฏิริยาต่อกระแสอำนาจของระบอบเก่า ในแบบแผนการเปลี่ยนแปลงที่เป็นการให้กำเนิดของสิทธิเสรีภาพจะเป็นไปในรูปแบบที่แตกต่างกัน ช่วงแรกจะเห็นว่าการปฏิบัติของอังกฤษเป็นการปฏิบัติในเชิงที่เรียกว่าเป็นสันติวิธี แต่ตรงกันข้ามกับการปฏิบัติของอเมริกาและของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง จะเห็นได้ว่าเรื่องของสิทธิมนุษยชนจึงเป็นเรื่องของแต่ละบริบท อันนี้เป็นบทเรียนที่สอนให้รู้ว่า เรื่องการจัดการกับเรื่องของสิทธิเสรีภาพนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะกำหนดให้การเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นเป็นไปอย่างรุนแรงหรือสันติวิธี อย่างเช่นสังคมไทยในขณะนี้ มีกระแสการต่อสู้ของชุมชนมุสลิมในภาคใต้ มีกระแสของการต่อต้านระบอบรัฐบาลเสรีนิยม ตรงนี้ครับ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติการของฝ่ายอำนาจรัฐ ที่จะปฏิบัติต่อกระแสการเรียกร้องสิทธิต่างๆ ที่จะเป็นตัวชี้ขาดคือตัวนี้ เพราะฉะนั้นมีคนถามผมว่าวิกฤตในครั้งนี้จะลงเอยอย่างไร ผมก็ตอบว่าผมบอกไม่ได้ เพราะขึ้นอยู่กับการใช้อำนาจของท่านนายกทักษิณ ซึ่งในขณะนี้ ผมเรียนในจุดนี้เพื่อให้ท่านผู้มีเกียรติได้ตามไป แล้วอย่าไปประเมินกลุ่มที่คัดค้านต่อต้าน แต่ต้องประเมินในด้านของรัฐที่จะใช้อำนาจในการปราบปรามกับกระแสต่อต้านนี้อย่างไร อันนี้ก็ข้อสังเกตที่เราฉายภาพให้เห็น ที่เราจะสามารถประเมินเหตุการณ์ในปัจจุบันได้

ทีนี้ในช่วงถัดมา เรื่องของสิทธิเสรีภาพที่มีการต่อสู้มาอย่างยาวนาน ต่อมาเกิดปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ในช่วงที่ในประวัติศาสตร์เรียกว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรม การปฏิวัติอุตสาหกรรมส่งผลให้เกิดลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยม เรื่องของทุนอุตสาหกรรมนี้ก่อให้เกิดผล ๒ - ๓ ประการ

ประการแรก อุตสาหกรรมจะต้องการปัจจัย ๒ อย่าง ไม่เช่นนั้นแล้วอุตสาหกรรมจะยืนยาวต่อไปไม่ได้ นั่นก็คือ หนึ่งต้องการตลาดเพื่อระบายสินค้า ผลิตได้เร็ว ผลิตได้มาก ต้องมีตลาด นี่คือการขยายอำนาจในรูปแบบที่เราเรียกว่าจักรวรรดินิยม

ในอีกมิติหนึ่ง นอกจากต้องการขยายตลาดแล้วยังต้องการที่จะแสวงหาวัตถุดิบ วัตถุดิบในประเทศตะวันตกนี้มีแหล่งวัตถุดิบที่น้อยมาก แต่ตรงกันข้าม ในโลกของประเทศภูมิภาคเขตร้อน ซึ่งสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่ง มีทั้งเอเชีย แอฟริกา แล้วก็ลาตินอเมริกา เขตร้อนของโลกมีอยู่คนเดียวครับ ไม่ถึงร้อยละ ๗ ของพื้นที่โลกทั้งหมด แต่ว่ามีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ถึงร้อยละ ๕๐ - ๖๐ ของโลก เพราะฉะนั้นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นแหล่งของวัตถุดิบที่มีความต้องการ เพื่อความอยู่รอดของระบบทุนอุตสาหกรรม

แบบแผนอันนี้ยังมีตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ได้เปลี่ยนแปลง แต่จะมีพัฒนาการในรูปของการพัฒนาทุนในรูปแบบต่างๆ การพัฒนาทางเทคโนโลยี ทำให้ปัญหาที่เกิดจากแบบแผนมีความหลากหลาย จากผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ต้องการตลาด ต้องการวัตถุดิบ จึงทำให้เกิดกระแสที่เราพูดกันติดปากในขณะนี้ ยุคโลกาภิวัตน์ คำๆ นี้เช่นเดียวกัน เป็นคำใหม่ที่ทางราชบัณฑิตเพิ่งจะบัญญัติขึ้นไม่กี่ปีมานี้เอง เป็นคำใหม่กระแสโลกาภิวัตน์ในความหมายที่ราชบัณฑิตนิยาม คือการแผ่ขยายออกไปทั่วไป การแผ่ขยายนี้ก็แผ่ไปภายใต้ลัทธิอุดมการณ์ที่เรียกว่าเศรษฐกิจตลาดเสรี เป็นลัทธิของตะวันตก ซึ่งยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ซึ่งผมได้พยายามอธิบายในบทสังเคราะห์ แล้วก็ปรากฏในสารบัญที่ผมเปิดให้

วิธีการขยายอำนาจต่อไป ทั้งการเปิดตลาด การช่วงชิงวัตถุดิบจากโลกที่ ๓ ก่อให้เกิดปฏิกริยาการต่อสู้ ผลของการแผ่ขยายจักรวรรดินิยมทำให้เกิดลัทธิอาณานิคม ประเทศไทยเราภูมิใจว่าเราไม่ตกเป็นอาณานิคม แต่ก็อยู่ภายใต้ของอำนาจที่เรียกว่าเศรษฐกิจตลาดเสรี นี่เป็นประเด็นที่ผมอยากจะกล่าวในวันนี้

อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ จากลัทธิอาณานิคม ก็เป็นจุดที่ปลุกกระแสชาตินิยม เกิดการต่อสู้ แล้วก็เผชิญหน้าอำนาจอ่อนกำลัง การต่อสู้เพื่อเรียกร้องอิสรภาพจึงประสบความสำเร็จในนามของสิทธิประเภทหนึ่ง ที่เรียกว่าสิทธิกำหนดใจตนเอง หรือในศัพท์ของอาจารย์ชลธิรา สัตยาวัฒนาซึ่งเป็นผู้ที่ร่วมในโครงการวิจัยนี้ เรียกว่าอัตวินิจฉัย นี่ก็เป็นอีกประเภทหนึ่ง

จากนั้นเป็นต้นมาจะเห็นว่าลัทธิการขยายอำนาจ เมื่อเราเป็นประเทศเอกราช การก่อตั้งสิ่งที่เรียกว่ารัฐประชาชาติก็ใช้แบบแผนของตะวันตก ในรูปแบบที่มีการศึกษากันมา ที่เราเรียกว่ารัฐประชาชาติ หรือเรียกสั้นๆ ว่า “รัฐชาติ” การสถาปนารัฐประชาชาติได้รับความหมายในแบบของฝรั่ง เป็นการรวมอำนาจทั้งหมดมาที่ศูนย์กลาง ภายใต้ระบบที่เรียกว่าสิทธิอธิปไตย แล้วก็สิทธิอธิปไตยของรัฐในแนวคิดของตะวันตกนั้น เป็นสิทธิที่ผูกขาดในเรื่องของอำนาจอธิปไตยเหนือชุมชนระดับล่าง นี่ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นอย่างนี้ทำให้อำนาจอธิปไตยเหนือชุมชน ชุมชนท้องถิ่นที่เคยมีอิสรภาพในการปกครองตนเอง มีอิสรภาพในการที่จะได้จัดการหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของตนโดยอิสระ แต่ในขณะเดียวกัน การจัดการการใช้ประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นต่างจากความพยายามจัดการใช้ประโยชน์ของลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี

ในแง่มุมของวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น เป็นวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ หมายความว่าชุมชนท้องถิ่นให้ความเคารพต่อธรรมชาติ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชนมนุษย์ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกันเป็นมิติ ๒ มิติในโลกของมนุษย์ เพราะฉะนั้นผลจากการที่มีปฏิสัมพันธ์ที่มีมิติของชีวิตอันยาวนาน จึงทำให้เกิดมิติ ๒ ประการด้วยกัน คือ

หนึ่ง มิติของวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ในการจัดการสิ่งที่เราใช้ก็มีการอนุรักษ์ด้วย ให้ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยั่งยืนด้วย ยุโรปเขาใช้คำว่า “บูรณภาพแห่งความหลากหลายทางชีวภาพ” เป็นประเด็นที่ผมพยายามใช้มาโดยตลอด

อีกมิติหนึ่งที่เกิดขึ้นจากผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมนุษย์กับธรรมชาติก็คือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ความรู้ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรม แต่ว่าความรู้ ภูมิปัญญา ท่านทั้งหลายคงเห็นว่า ต่อมาก็ถูกแปรเป็นสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เราได้ยินทุกวันนี้ คำว่าสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานี้ มีนัยความหมายในเชิงของอำนาจ บางทีในความเข้าใจของเราโดยทั่วไปนั้น การคิดค้นอะไรใหม่ๆ เป็นการคิดค้นที่เกิดจากอัจฉริยภาพ แล้วก็ถือว่าเป็นอัจฉริยภาพที่เป็นสมบัติของส่วนตัว ซึ่งในชีวิตประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ความรู้ภูมิปัญญาไม่ได้เป็นสิทธิผูกขาดของคนใดคนหนึ่ง แต่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาร่วมกันของชาวบ้าน แต่ตรงกันข้ามในแนวคิดเศรษฐกิจตลาดเสรีของฝรั่งก็จะถือว่าภูมิปัญญาความรู้ก็คือสิ่งที่เรียกว่าสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เป็นเรื่องของกรรมสิทธิ์เฉพาะของผู้ที่คิดค้น แต่ความจริงในสมัยนี้ นักวิจัยที่คิดค้นเรื่องยารักษาโรค เรื่องอะไรต่างๆ ก็คือผู้ที่ทำงานรับใช้บริษัทข้ามชาติในปัจจุบัน แต่ว่าตรงกันข้ามกับประเพณีที่มองความหมายของภูมิปัญญา เป็นเรื่องของส่วนรวม เพราะฉะนั้นจะไม่มีการผูกขาด สังคมก็อยู่ร่วมกันได้ มีความเชื่อเพื่อเผ่แผ่ นับตั้งแต่ลัทธิตลาดเสรีเข้ามา สิทธิเป็นเพียงทรัพย์สินอันหนึ่งที่จะใช้ประโยชน์ผูกขาดในเชิงธุรกิจ จึงเกิด

ความขัดแย้งระหว่าง ๒ วัฒนธรรมขึ้น

ย้อนกลับไปอีกที่ว่า ในวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนของตะวันตก เมื่อเขาได้ประสบความสำเร็จในการต่อสู้ได้มาซึ่งสิทธิส่วนบุคคลและสิทธิทางการเมืองแล้ว เขาก็ผูกขาดว่าอันนี้คือความหมายของสิทธิมนุษยชน สิทธิมนุษยชนจะมีความหมายนอกเหนือจากนี้ไม่ได้ อะไรที่เกิดจากเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร ไม่ใช่เป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชน เพราะฉะนั้นในบทสังเคราะห์ของผมจึงลงท้ายด้วยความตอนท้ายในหัวข้อที่เรียกว่า การเมืองสิทธิมนุษยชน

จะเห็นว่าความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี จึงมีความขัดแย้งไม่ได้จำกัดเฉพาะในเชิงของผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นการปะทะ เป็นความขัดแย้งระหว่างสองวัฒนธรรมที่มองทรัพยากรเดียวกันในความหมายที่แตกต่างกัน ในด้านหนึ่งเป็นความหมายต่ออำนาจ แต่ในอีกด้านหนึ่งในความหมายของเสรีภาพ ตรงนี้ เราก็ต้องถอยหลังกลับไปว่า ถ้าอย่างนั้นแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” (knowledge) ในสองวัฒนธรรมนี้แตกต่างกันอย่างไร เราจะเห็นว่าเรื่องของตะวันตก – ตะวันออก มีนัยลึกซึ้งในความขัดแย้งระหว่าง ๒ อารยธรรม ไม่ใช่ในเชิงความสัมพันธ์ช่วงชิงทรัพยากรและผลประโยชน์ แต่มีที่มาที่ไปในเชิงของความคิดความเชื่อด้วย

มีข้อสรุปจากนักวิชาการอเมริกัน ว่าความรู้ในอารยธรรมตะวันตก เป็นความรู้ที่คลั่งอำนาจ (power crazy) คือเป็นความรู้ที่มีอยู่เพื่อครอบครอง ครอบงำ (Dominatoin) เราชื่นชมในผลของการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ แต่โดยพื้นฐานแล้วจะเห็นว่าวัฒนธรรมของวิทยาศาสตร์ฝรั่ง เป็นวัฒนธรรมที่เห็นวิทยาศาสตร์เป็นการเอาชนะเหนือธรรมชาติ เป็นวัฒนธรรมอำนาจเหนือธรรมชาติ เห็นผู้คน แต่ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมความรู้ของสังคมนอกตะวันตกในภูมิภาคเขตร้อน มีความจำเป็นที่มนุษย์กับธรรมชาติต้องร่วมพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ชุมชนมองความรู้ในเรื่องของการเอื้อต่อการดำรงอยู่ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นความแตกต่างในทางความคิดจึงเกิดการต่อสู้ระหว่างตะวันตกกับนอกตะวันตก ที่ลึกซึ้งพอสมควร

วันนี้ผมอยากจะเรียนว่าในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงในยุคของอาณานิคม ต้องปรับตัว แล้วก็สถาปนารัฐชาติขึ้น โดยนำแบบอย่างของระบบอธิปไตยสูงสุดเหนือชุมชนท้องถิ่น เหนือชุมชนซึ่งเคยมีประเพณีประวัติศาสตร์ ด้วยลัทธิของรัฐประชาชาติสมัยใหม่และระบบสิทธิอธิปไตยอำนาจเด็ดขาด จึงทำให้อำนาจรัฐของไทยเป็นอำนาจรัฐที่ถือว่าอยู่เหนือชุมชนท้องถิ่น ตรงนี้ครับจึงเป็นอำนาจที่รัฐจะมีอำนาจเด็ดขาดเข้าไปจัดการทรัพยากร

ในสมัยก่อน ย้อนหลังไป ในยุคการเมืองไทย สมัยที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่าในสมัยก่อนอำนาจรัฐยังไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับทรัพยากรท้องถิ่นเท่าไร จะเห็นว่าในรัชกาลที่ ๕ ที่จัดตั้งเรื่องของการขึ้นผู้ใหญ่นบ้าน ที่เห็นว่าเป็นองค์กรส่วนท้องถิ่น การปกครองชุมชนส่วนท้องถิ่น รัฐส่วนกลางไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวของเท่าไร แต่มาจนกระทั่งถึงยุคจอมพลสฤษดิ์ ที่เริ่มแผนพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตก ตามแบบลัทธิเสรีนิยม เริ่มมีการเปิดประตูให้คนลงไปใช้ทรัพยากร จนกระทั่งเป็นปัญหาที่สั่งสมมาจนถึงปัจจุบัน แล้วก็มี ความรุนแรงขึ้นตามลำดับ จะเห็นได้ว่า ความเกี่ยวข้องต่างๆ ถึงที่สุดก็ก่อให้เกิดปฏิกิริยาของชุมชนท้องถิ่นที่เราได้เห็นเรื่องของสิทธิมนุษยชนไม่ใช่เรื่องที่อุบัติขึ้นมาลอยๆ แต่ว่ามีปฏิสัมพันธ์ต่อการใช้อำนาจของฝ่ายรัฐ

หรือฝ่ายสังคม เป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นมาในสถานการณ์ที่เป็นอยู่

ประเด็นสุดท้ายที่อยากจะเรียนตรงนี้ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง เมื่อสังคมไทยอย่างเข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลงเราก็รับระบบการศึกษาของฝรั่งเข้ามา เป็นระบบการศึกษาที่โน้มเอียงไปในทางที่รับเอาวัฒนธรรมอำนาจโดยไม่รู้ตัว ผมอยากจะนำเสนอเพื่อเป็นข้อสังเกต นี่คือการต่อไป ด้วยเหตุนี้ เมื่อเรารับเอาวัฒนธรรมอำนาจในรูปแบบขององค์ความรู้ซึ่งมักจะยึดถือว่าเป็นสิ่งที่เป็กลาง เมื่อยุคของการตื่นตัวในเรื่องของอิสรภาพได้ผ่านไป เราก็เริ่มสู่ยุคเศรษฐกิจการเงิน เริ่มพาดตัวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกชัดเจนขึ้น มีการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมและระบบตลาดต่างๆ อย่างที่เราเคยได้ยินนายกทักษิณพูดว่าประเทศไทยก็คือบริษัท ที่มองว่าประเทศนี้คือประเทศที่เป็นแหล่งรับตลาดเสรีอะไรต่างๆ เป็นแหล่งรับของการลงทุน นี่คืองจใจ และก็เป็วัฒนธรรม เพราะฉะนั้นปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชนท้องถิ่น เป็นปัญหาที่ไม่เฉพาะระหว่างกระแสโลกกับชุมชนรากหญ้า แต่ระหว่างกระแสโลกกับชุมชนรากหญ้ามี่สิ่งที่คั่นกลาง คืออำนาจรัฐ ซึ่งในขณะนั้กำลังจะเข้าไปอยู่ในวัฏจักรที่นักวิชาการพูดว่า เข้าไปในวัฏจักรของความเป็บบริวารของโลก เพราะฉะนั้นอำนาจรัฐจึงเป็อำนาจที่เริ่มเบียดเบียน ใช้อำนาจเหนือชุมชน

ภาพที่ผผพยายาจะนำเสนอคือ เราจะศึกษาเรื่องของรัฐ เรื่องของเศรษฐกิจ เราจะมอง ๒ ประการ คือระดับของรัฐในเศรษฐกิจของประเทศ เมื่อสังคมโลกพัฒนาการมา เริ่มมีปฏิสัมพันธ์ติดต่อกัน ก็มีระบบเศรษฐกิจในระดับของโลก แต่ในวงการวิชาการเรามองข้ามอีกระดับหนึ่ง คือระดับที่เรียกว่า “ระดับชุมชนท้องถิ่น” ซึ่งเป็นระดับที่มีเอกลักษณ์ มีตัวตน มีความเป็อิสระ มีภูมิปัญญา มีวิถีคิดของตัวเอง อันนี้ยังไม่เป็ที่ยอมรับ นี่คือนัยยะของการต่อสู้ของกระแสสิทธิมนุษยชนที่เราากำลังพูดถึง

นี่ก็เป็ทั้งหมดที่อยากจะสรุปเป็เบื้องต้นในที่นี้เพื่อที่จะขอให้ทางผู้ร่วมอภิปรายรวมทั้งผู้ดำเนินการได้ลองดูร่วมกันว่าในสิ่งที่เป็อยู่ขณะนี้ จะมีนัยความหมายต่อภาครัฐ ภาคของชุมชนอย่างไร ผมอยากขอยุติเพียงเท่านี้ก่อน ขอขอบคุณมาก

☉ **ดร.วิระ สมบูรณ์** - ขอบพระคุณท่านศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริกที่ได้ให้ภาพเกี่ยวกับพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนทั้งในระดับสากล โยงมาถึงประเด็นปัญหาของเราว่าด้วยสิทธิชุมชนในวันนี้ ผมคงไม่สรุปประเด็นที่ท่านอาจารย์ได้นำเสนอ แต่ว่าอยากจะตั้งข้อสังเกตว่า อย่างที่ท่านอาจารย์ได้พูดไว้ในช่วงท้ายๆ ว่าเมื่อก่อนนี้ตลาดโลกก็ดี อำนาจรัฐก็ดี ไม่ค่อยจะไปยุ่งอะไรกับชีวิตหรือวิถีชีวิตทรัพยากรในท้องถิ่นมาก ถ้าพูดให้ง่ายก็คือเมื่อก่อนยังไม่ซับซ้อน หรือไม่โลกมากเหมือนเดี๋ยวนี เมื่อก่อนยังปล่อยๆ กันอยู่ เดี๋ยวนีเริ่มลงรายละเอียดมาก ทรัพยากรต่างๆ ก็ต้องการมาก ต้องการเร็ว ต้องการด่วน ต้องการเป็เจ้าของ หลายต่อหลายเรื่องที่ไม่เคยเป็เจ้าของได้ก็อยากเป็เจ้าของมากขึ้นเรื่อยๆ เป็เจ้าของกันแม้กระทั่งสิ่งมีชีวิตเล็กๆ เซลล์ต่างๆ ตำรับยาอะไรต่ออะไร ซึ่งแต่เดิมไม่เคยมีใครเป็เจ้าของ ถือเป็นของส่วนรวม มาเดี๋ยวนีมีการไล่ล่าเป็เจ้าของกัน แน่نونว่าทั้งหมดนี้ก็ต้องส่งผลกระทบต่อชุมชนมากขึ้นๆ ไปเรื่อยๆ สิทธิชุมชนจึงไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยแนวคิดลอยๆ แต่เป็แนวคิดที่เกิดมาจากสถานการณ์สากล แนวคิดเศรษฐกิจจะเรียกว่าเศรษฐกิจตลาดโลกก็ได้ ตลาดเสรี มีความต้องการและเข้าเป็เจ้าของมากขึ้นๆ แล้วก็ทำการโดยผ่านอำนาจรัฐ โดยที่อำนาจรัฐเองก็จะเป็นตัวที่เข้าไปกระทำในสิ่งที่มีผลกระทบ เพราะฉะนั้นที่เราพูดกันถึงเรื่องปฏิรูปการเมือง ล้วนสะท้อนถึงการเมืองในแง่ของอำนาจในการจัดสรร แล้วก็ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ขึ้นอยู่กับว่าอำนาจในการจัดสรรและใช้ประโยชน์นั้นตกอยู่กับใคร และจะไปจัดสรรให้ใครได้ใช้ประโยชน์ เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่เป็นประเด็นหลักที่สำคัญ

เพราะฉะนั้น สิทธิมนุษยชนจึงเกิดขึ้นเพราะว่า แต่ก่อนเรามีเศรษฐกิจของท้องถิ่น อาจจะเรียกได้ว่าเป็นเศรษฐกิจชีวิตก็ได้ เศรษฐกิจของชีวิต เศรษฐกิจเพื่อชีวิต เราก็ออยู่อย่างนั้นได้ แต่เวลานี้เศรษฐกิจตลาดโลกและอำนาจรัฐไม่ปล่อยให้เศรษฐกิจชีวิตอยู่ต่อไปได้ ต้องการเข้าไปมีส่วนเป็นเจ้าของ ต้องการเข้ามาจัดสรร ต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์ เพราะฉะนั้นประเด็นในเรื่องนี้จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิเสรีภาพของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สืบเนื่องและเกี่ยวข้องกับการจัดการ จัดสรร และใช้ประโยชน์ทรัพยากร นี่เป็นประเด็นที่แหลมคมมากขึ้นทุกที และนำมาซึ่งประเด็นปัญหามากขึ้น ผมคิดว่าคงเป็นจุดที่ผมอยากจะเน้นเพื่อไปสู่การอภิปรายต่อไป

เพราะฉะนั้นเราก็จะเข้าสู่การแสดงความคิดเห็น และมุมมองจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๒ ท่านด้วยกัน ขอเรียนเชิญคุณพรพิไล เลิศวิชา

☉ **คุณพรพิไล เลิศวิชา** – กราบเรียนท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก ท่านอาจารย์ประเวศ วะสี แล้วก็ท่านอาจารย์เจตนา นาควัชระ กราบเรียนท่านผู้อาวุโสจากองค์กรหมู่บ้าน เรียนเพื่อนที่มาจากชุมชน แล้วก็เพื่อนนักวิชาการ ท่านผู้สนใจ ดิฉันรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงที่ท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริกกรุณาให้โอกาสมาแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่ท่านนำเสนอ ดิฉันได้อ่านหนังสือที่ท่านกรุณาส่งมาให้ ดิฉันอ่านจนจบด้วยความเคารพอย่างยิ่ง ว่าท่านอาจารย์เขียนหนังสือตั้งแต่ดิฉันยังเป็นนักเรียนอยู่เลย และจริงๆ ดิฉันรู้จักโลกภายนอกได้ก็ด้วยหนังสือที่ท่านอาจารย์แล้วก็บรรดาอาจารย์จากคณะรัฐศาสตร์ในสมัยนั้นเขียน จนกระทั่งดิฉันโตป่านนี้ก็ยังคงนั่งอ่านหนังสือของอาจารย์อยู่เลย ตั้งแต่อายุประมาณ ๑๕ ปี จนถึงปัจจุบันนี้อาจารย์ยังทำงานขนาดนี้ออกมาได้ ตัวเองรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ยากมากทีเดียวที่จะทำงานหนาๆ แบบนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออ่านก็รู้สึกว่าอาจารย์ได้นำประวัติศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจสังคมของโลกที่เกี่ยวข้องด้วยความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงปัจจุบันมาใส่ไว้ตรงนี้ ซึ่งก็ยิ่งจะเห็นได้ว่าอาจารย์พยายามเชื่อมโยงระบบทั้งหมดซึ่งนำมาสู่ปัญหาในวันนี้ลงมาให้ด้วยกันในเล่มนี้ ดิฉันขอแนะนำด้วยว่าเราควรมาช่วยกันอ่านถ้าเมื่อมีเวลา

ดิฉันอยากจะเพิ่มเติม คงไม่กลัววิจารณ์งานของอาจารย์ เพราะว่าอาจารย์ประมวลให้เห็นที่มาที่ไปของความเสื่อมของระบบว่าก้าวมาถึงที่สุดที่ใกล้ถึงในวันนี้เพราะอะไร แต่ดิฉันอยากจะสรุปลงสั้นๆ เพื่อนำไปสู่ประเด็นที่ดิฉันจะกล่าวถึง

ในที่สุดก็มาถึงคำสำคัญคำหนึ่ง พุดง่าย ๆ ก็คือคำว่า “โลกาภิวัตน์” โลกาภิวัตน์เกี่ยวข้องกับการค้ารูปแบบการผลิตหลักของมนุษย์เราโดยมากเป็นเกษตร คือปลูกข้าว ทำนา ทำไร่ ทำสวน หรืออาจจะทอดผ้าเพื่อที่จะยู่รอด ทำบ้านเรือนให้สวยงามก็เพื่อที่จะอยู่เหมือนกัน แต่ว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากเข้าๆ ในที่สุดก็ก้าวไปเหมือนกับว่าตัวการที่สำคัญที่จะนำความมั่งคั่งมาให้ คือตัวการค้า เพราะฉะนั้นรูปการผลิตหลักของโลกาภิวัตน์ที่อาจารย์เสน่ห์กล่าวถึง รูปแบบหรือสิ่งที่โลกาภิวัตน์พยายามจะแพร่ขยายไปทั่วโลก เป็นเรื่องของการค้า

ทีนี้ ผลผลิตของระบบนี้คืออะไร โลกาภิวัตน์ไม่ใช่ระบบการผลิต แต่มีผลผลิตที่สำคัญ ผลผลิตนั่นก็คือส่วนต่างของการแลกเปลี่ยน ผลผลิตของมันไม่ใช่ข้าว ไม่ใช่อาหาร แต่คือส่วนต่างของการแลกเปลี่ยน ทีนี้

จุดอ่อนของระบบโลกาภิวัตน์หรือระบบที่เติบโตอยู่ได้ด้วยส่วนต่างของการแลกเปลี่ยน ก็คือ ระบบนี้พึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยสังคมอื่น ต้องอยู่ร่วมกับระบบการผลิตอื่นจึงจะอยู่ได้ โครงสร้างโลกาภิวัตน์จะเป็นไปไม่ได้เลยถ้ามีแต่ฝ่ายที่จะแพร่ขยาย แลกเปลี่ยนการเงิน ตลาดหุ้น ต้องมีฝ่ายที่ทำเรื่องการผลิต ซึ่งก็คือชาวนา ชาวไร่ ชาวสวน เพราะฉะนั้นจุดอ่อนก็คือ จะต้องอยู่ร่วมไปกับพวกที่ทำการผลิต

ทีนี้ การจะอาศัยอยู่ร่วมกับสังคมที่มีการผลิตต่างๆ ระบบโลกาภิวัตน์หรือโลกาภิวัตน์จะอยู่ร่วมกับโลกเกษตรกรรมนี้อย่างกลมกลืนได้อย่างไร จะอยู่ร่วมกับประเทศไทยอย่างไร การอยู่ร่วมกันก็มี ๒ แบบ แบบที่ ๑ ภาษาอังกฤษเรียกว่า **symbiosis** (การอยู่อย่างเกื้อกูล) คืออยู่กัน เกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกัน เหมือนต้นไม้กับดินเกื้อกูลกัน อย่างชาวนา ชาวสวนกับคนตีเหล็ก ชาวนาชาวสวนกับคนที่ทำจอบทำมีดมาขายเรา อยู่กันแบบเกื้อกูลคือ **symbiosis** แต่ว่าระบบโลกแบบใหม่ การอยู่ร่วมกันกับระบบการผลิตของท้องถิ่นเรา ไม่ได้อยู่แบบนี้ ที่จริงคงอยากจะอยู่แบบ **symbiosis** เหมือนกัน คือแบบเกื้อกูล แต่ว่าทำไปทำมา กลายเป็นแบบ **parasitic** (การเบียดเบียน) คือแบบที่เป็นการดูดเอาไป เพราะฉะนั้นเมื่อทำการดูดเอาไป ก็ต้องออกกฎหมายโลก มีระเบียบโลก มีกฎหมายการค้าเสรี มี WTO มี OECD มีอะไรต่างๆ ขึ้นมาเพื่อพิจารณาว่าเราจะออกระเบียบ ออกกฎหมาย ออกฉันทมติอะไรบ้าง เพื่อที่จะจัดการให้ประเทศเหล่านี้มาขึ้นต่อ สนองรับ เพื่อจะทำให้ระบบ **parasitic** ยังยืนต่อไปได้

เพราะฉะนั้นการผลิตในโลกของโลกาภิวัตน์มีลักษณะสำคัญคือ ต้องการประกันประสิทธิภาพการผลิตเหมือนกัน สมมติเราเป็นชาวนา เราอยากจะมีข้าวกิน ๒ ปีเป็นอย่างน้อย ถ้าปลูกแล้วกินได้ปีเดียว ก็ไม่ค่อยปลอดภัย หรือเอามาแล้วขายไปครึ่งหนึ่ง เก็บไว้ครึ่งหนึ่ง ก็ปลอดภัยอยู่ อันนี้เรียกว่ามีหลักประกันต่อการดำรงชีพ ทีนี้ระบบหรือโลกาภิวัตน์จะประกันประสิทธิภาพของตัวเองได้อย่างไร การจะประกันประสิทธิภาพของตัวเองนั้น เท่าที่เห็นอยู่ที่อาจารย์เสนอให้ทำการสรุปมา มี ๒ อย่าง

หนึ่ง ต้องเข้าจัดการครอบงำสังคมที่มีการผลิตพื้นฐานให้ได้ คือต้องจัดการครอบงำสังคมนั้นไว้ก่อน ถ้าจัดการครอบงำไว้ไม่ได้ ระบบโลกาภิวัตน์จะไม่มั่นคง เพราะว่าไม่มีการผลิตของตัวเองที่แท้จริง

สอง โลกโลกาภิวัตน์จะต้องสร้างเงื่อนไขต่างๆ ให้สังคมอื่นที่ผลิตข้าว ปลูกยา ปลูกกาแฟ ปลูกยาง ที่ผลิตอะไรต่าง ต้องทำให้โลกเหล่านี้ยอมมาสนับสนุน หรือรองรับระบบโลกาภิวัตน์อีกทีหนึ่งให้ได้ หรือทำให้ขึ้นกับระบบนี้ได้ ถ้าทำให้เป็นไปดังนี้แล้ว โลกโลกาภิวัตน์ที่ว่าจะทำให้มนุษย์เท่าๆ แลกเปลี่ยน เท่าที่เห็นหรือปัญหาที่ปรากฏอยู่ก็คือ ไม่ได้เกิดความเท่าๆ หรือการแลกเปลี่ยนโดยเท่าเทียม แต่เกิดความไม่เท่าเทียมเต็มไปหมด โลกาภิวัตน์เล็กๆ ที่ภาคเหนือก็จะเห็นชัดที่ราคากระเทียม ที่แปลงปลูกกระเทียมซึ่งต้องลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งๆ ที่ชาวนามีที่ดินที่เหมาะสม น้ำก็เหมาะสม ยิ่งทางฝางกับเชียงดาวนี่อากาศเย็น กระเทียมดังมาก แต่ด้วยเหตุของเขตเศรษฐกิจใหม่ในนามโลกาภิวัตน์ ก็เรียกว่าเขตเศรษฐกิจ ทำให้เราต้องขึ้นอยู่กับเขตเศรษฐกิจแบบนี้ เมื่อขึ้นกับเขตเศรษฐกิจแบบนี้ก็ต้องเลิกปลูกกระเทียมไป ทีนี้จะปลูกอะไร หรือว่าไม่ต้องปลูกทั้งหมดเลย แล้วก็เปลี่ยนมาทำเรื่องทำเรือเพื่อขนส่งสินค้าจากจีนลงมาทางฝั่งเอเชียตอนใต้ อันนี้เป็นแผนหรือนโยบายของโลกที่ต้องการประกันความมั่นคงของระบบที่ใหญ่กว่า ไม่ได้เท่ากัน เรากับจีน เรากับอเมริกา เรากับยุโรป เราไม่ได้เท่ากับเขา ไม่ได้เท่ากัน ประเทศกลุ่มโลกที่สามเป็นประเทศที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตร้อน เขตร้อนนี้ไม่ได้ทำการผลิตที่มีความมั่งคั่งสูง มีผลกำไรสูง แต่มีผลิตผลสูง แต่ผลิตผลเหล่านั้นอาจจะไม่ได้ออกมา

ในรูปของมูลค่าราคา อย่างเช่น ป่าเขตร้อนไทย เมื่อเอาไปเทียบกับป่าสะวันนากับเขตสะวันนา เรามีผลผลิตไม่ใช่เฉพาะไทย เรามีผลผลิตมาก ยอดผลผลิตของชีวมวลในเขตร้อน เรามีมากกว่าถึงประมาณ ๑ ใน ๑๐๐ มากกว่า ๑๐๐ เท่าของสะวันนา การที่เรามีมากกว่า ๑๐๐ เท่าเราก็ไม่รู้ รู้ตัวบ้างไม่รู้ตัวบ้าง ว่าเรามีมากกว่า ๑๐๐ เท่าอย่างไร ถ้าท่านอยากรู้ก็ท่านก็นึกถึง คนที่อยู่ภาคเหนือนึกถึงตอนเก็บเห็ดก็ได้ เวลาเราเก็บเห็ดภูเขาที่ดูเงียบสงบไม่มีอะไร พอถึงหน้าเก็บเห็ด เห็ดหลังไหลมาจากไหนมหาศาลขนาดนี้ ซึ่งในเขตสะวันนามีไม่ได้ ในเขตนาวาก็ไม่ได้ อันนี้ก็คือตัวเลขที่ไม่มีใครแสดงให้เห็นปรากฏว่าผลผลิตของมันมหาศาลอย่างไร แต่เมื่อเอาพันธุ์หน่อไม้มาขายแล้ว เอาไม้มาขายแล้ว เปลี่ยนเป็นเงิน จากเงินก็เอาไปซื้อสินค้าของโลกตะวันตก หรือว่าแทนที่จะเอาไปลงทุนปลูกกระเทียม เขาไม่ให้ปลูก เมื่อไม่ให้ปลูกกระเทียมก็ต้องไปปลูกพืชเขตนาวแทน ตามใบสั่งต่างๆ

ทีนี้เมื่อเป็นอย่างนี้ คนที่ได้รับความปลอดภัยไม่ใช่เรา แต่คือระบบที่ใหญ่กว่าเรา คือเป็นผู้ที่ได้รับการประกันว่าเขาปลอดภัย แต่เราไม่ปลอดภัย เพราะฉะนั้นหน้าที่ของโลกาภิวัตน์ดูๆ ไปแล้วก็เพียงเพื่อที่จะเข้าควบคุมครอบครองระบบอื่นเพื่อประกันประสิทธิภาพการผลิตของตนเอง

ทีนี้ เรามาคิดๆ ดู ก็คล้ายกับว่า ถ้าเป็นไปเรื่อยๆ โลกจะไม่ระเบิดหรอก เพราะว่าคนจนจะอยู่อย่างไร อยู่ไปจนถึงตายเลย หรือว่าโลกจะร้อนจนถึงไม่มีอะไรเหลือ อย่างแม่น้ำโขงก็น้ำน้อยลง ไม่ต้องพูดถึงน้ำโขงเลย น้ำปิงก็แห้งลง ทีนี้มีคำถามว่าระบบเศรษฐกิจของมนุษย์ที่กระจายมาในรูปโลกาภิวัตน์ จะครอบครองโลกจริงๆ มีหลักการที่สำคัญ ก็คือว่า ถ้าเราขบถไป เห็นผืนแผ่นดินลึบๆ แต่รอบๆ นั่นคือภูเขาเยอะเยอะไปหมดเลย นั่นคือโลกรรรมชาติ ได้ผืนแผ่นดินที่ปลูกลำไย ปลูกกระเทียม คือโลกรรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็ระบบไหนๆ ในระบบเศรษฐกิจที่คิดว่าตัวเองใหญ่โตมโหฬาร หรือตัวเองสามารถควบคุมโลกได้ แต่แท้จริงแล้วควบคุมโลกไม่ได้ทั้งหมดหรอก การยึดถือเอาระบบเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์เป็นระบบที่ควบคุมโลกทั้งหมด แล้วถือว่าธรรมชาติเป็นเพียงระบบย่อย ไม่น่าจะเป็นความคิดที่ถูก เพราะว่าการผลิตที่ต้องการจะขาย ต้องการจะแลกเปลี่ยน ต้องการให้ตลาดหุ้นขึ้นสูงสุด จะทำไปได้สูงสุดซักเพียงใด ก็ไม่อาจขยายตัวจนทำลาย หรือก้าวไปจนถึงขีดจำกัดของโลกชีวภาพได้ คือบางครั้งเราอาจจะคิดว่า ในเชียงใหม่เขาก็จะทำให้เหมืองฝายหายไปหมด เขาจะเลิก เขาก็จะทำให้ลำไยเต็มไปหมด นาข้าวไม่เอา ผักอื่นเราคิดว่าเราจะไม่ปลูกแล้ว ทีนี้ก็มีคำถามว่าเสร็จแล้วข้าวจะไปเอามาจากไหน ตอนนี้ข้าวแพง แสดงว่าตรรกะหรือ logic ที่คิดว่าอันนี้จะดีขึ้นๆ อันนี้จะลดลงๆ แล้วจะหายไปเป็นตรรกะที่น่าสงสัย เพราะเพียงแค่ถ้าเอาในเชียงใหม่ เชียงใหม่ขยายอิทธิพลถึงหางดง สันป่าตอง สารภี ๔ อำเภอเท่านั้น เชียงใหม่ยังแทบจะลุดเป็นไฟอยู่แล้ว ถ้าหากว่าโลกจะขยายให้โครมครามยิ่งกว่านี้ ลองนึกซิว่า ทั้งหมดของเชียงใหม่จังหวัดเดียวจะเป็นอย่างไร

เพราะฉะนั้นจึงมีการลุกขึ้นสู้ของชุมชนหมู่บ้านเยอะเยอะไปหมด เพื่อแสดงคุณภาพ หรือภาวะสมดุลว่าหมู่บ้านหรือชาวบ้าน ถึงแม้ว่าบางทีก็หลงไปว่าไปขายที่ดินกันดีกว่า บางทีเราก็เลิกเถอะ ไปปลูกลำไยตอนนี้ลำไยมีน้อย เพราะฉะนั้นน่าจะแพง แต่ปรากฏว่าช่วงเวลาเดือนเดียวที่ลำไยออกมานี้ ราคาจาก ๓๐ บาทลดลงมาเหลือ ๑๒ บาท โดยใบสั่ง ไม่ใช่โดยราคาที่แท้จริงของตลาด การควบคุมเช่นนี้คงจะพอเดาได้ว่าใครเป็นคนควบคุมราคา เพราะตลาดใหญ่ไม่ได้บริโภคอยู่ภายใน มาจากภายนอก การควบคุมเช่นนี้ก็คือระบบที่มาจากกระแสข้างนอกจริงๆ ถามว่าหมู่บ้านมีผลผลิตตกต่ำ มีภาวะการณ์ผลิตขบเขาจริงหรือไม่ ตอบได้ว่าไม่

จริง จากการสำรวจตลาด เราได้พบตัวเลขมหาศาลว่าไม่มีสิ่งที่ขบเซา แต่การเงินจากการแลกเปลี่ยนขบเซา จึงเป็นตัวเลขที่ลวงตาว่า GDP ลดลง ตัวเลขรายได้ของชาวนาลด ลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเงินใน กรุงเทพฯ สูงขึ้น ค่าเงินของระบบใหญ่สูงขึ้น แต่ค่าเงินที่หมู่บ้านได้จากการแลกเปลี่ยน ทั้งๆ ที่การผลิตไม่ได้ ขบเซา มีหน้าซ้ำเพิ่มเป็น ๒ เท่า เช่นข้าว แต่เดิมได้ประมาณ ๕๐ ถึง โดยกระบวนการแลกเทคโนโลยี บางอย่างขณะนี้ได้ถึง ๘๐ ถึง บางที่ได้ ๑๒๐ ถึง แสดงว่าศักยภาพการผลิตของประเทศไม่ได้ตกลง แต่สิ่งที่ตกลงคือกระบวนการค้าและการแลกเปลี่ยน เพราะฉะนั้นกระบวนการนี้กำลังทำลาย และก็จะไปสู่อะไร ถ้า ชุมชนไม่สามารถยืนอยู่ได้ ก็ไปสู่การทำลายขีดจำกัดในที่สุด ซึ่งจุดนั้นโดยมากจะมี warning หรือการ เตือนภัยมาก่อน การเตือนภัยมาก่อนก็จะเห็นได้จากการลุกขึ้นสู้ของชุมชน อย่างที่ท่านเห็นในวิดีโอที่คน ประมาณ ๑๕ นาทีที่ผ่านมาเพื่อจะสรุปคร่าวๆ ว่าโลกโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลต่อเราจริงๆ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ อยากจะให้เราหันมามองทางฝ่ายชุมชนด้วย

ดิฉันได้อ่านข้อเขียนของอาจารย์เสน่ห์ที่สำคัญสองประเด็นที่น่าสนใจ อาจารย์บอกว่าจะต้องฟื้นฟู บูรณะการเรียนรู้ถึงสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐานทรัพยากรธรรมชาติของสังคมเราเอง อาจารย์ใช้คำว่าต้องฟื้นฟู บูรณะการเรียนรู้ถึงสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐานทรัพยากรธรรมชาติของชาติเราเอง อีกประเด็นหนึ่ง อาจารย์พูดถึงว่า “ทำอย่างไรจะคลี่คลายหรือสงวนรักษาโครงสร้างและกระบวนการที่สามารถอำนวย ผลและให้ได้มาซึ่งพื้นฐานของมวลชีวิตสำหรับมวลประชาชนภายใต้สภาวะที่มีความเป็นธรรม เสมอ หน้าทัดเทียม และประกอบด้วยเมตตาธรรม” อันนี้เป็นประเด็นสำคัญที่อาจารย์ตั้งไว้ อาจารย์เสนอว่าทำ อย่างไรปัญหาเราจะคลี่คลาย หรือสงวนรักษาโครงสร้างและกระบวนการที่สามารถอำนวยผลให้เราอยู่ต่อไปได้ อาจารย์พูดอย่างนั้นนะ แต่คำถามสำคัญอยู่ที่ว่า เจ้าโครงสร้างและกระบวนการที่จะอำนวยผล หน้าตาเป็น อย่างไร

เมื่อรอบปีที่แล้วที่เราทำวิจัย ดิฉันจำได้ว่าเรามีการส่งผู้คนไปตามหมู่บ้าน เพื่อถามว่าประชาชน ต้องการอะไร คุณต้องการอะไร ก็มีคนลงไปเยอะเยอะเลย ประชาชนก็บอกว่าเราต้องการอย่างนี้ เราต้องการ อย่างนี้ อันนี้ก็เป็นกรวิจัยแบบหนึ่ง แต่เป็นการวิจัยอย่างรวดเร็วมากเลย ไปเก็บๆ แล้วก็เข้าสู่กระบวนการ เพราะฉะนั้นพอออกมา ได้สะท้อนสิ่งที่เป็โครงสร้างและกระบวนการของชุมชนจริงหรือเปล่า อันนี้เป็นคำถาม ถ้าสะท้อนจริง สิ่งที่ยอกมาก็ต้องตอบสนองเรา ก็ต้องทำให้หมู่บ้านดีขึ้น แต่ยังไม่สงสัยว่ากระบวนการทั้งหลาย ที่เป็นระดับสูงของประเทศเราเวลานี้ ยังไม่สามารถสะท้อนภาพโครงสร้างและกระบวนการที่ควรจะต้อง ถอดถอน หรือสิ่งที่ชุมชนคิด อาจจะไม่สะท้อน เพราะฉะนั้นองค์กรของโลกต่างๆ ก็เรียกร้องสิ่งนี้ ท่านอาจารย์ เสน่ห์ก็เขียนถึงสิ่งนี้เป็นอย่างไร

ดิฉันเพียงอยากจะขอเสนอภาพบางภาพว่าการมีอยู่ของชุมชน การที่ชุมชนสืบทอดมาได้ ถ้าพูดถึงก็ คือการที่ชุมชน ชุมชนของเราเนี่ยถ้าหากเขาตั้งแต่อยู่นานมา ต่อดูดยุทธาออก เขาตั้งแต่รัตนโกสินทร์ก็ประมาณ ๒๐๐ กว่าปี ถ้าเป็นล้านนา ก็ประมาณ ๒๐๐ ปีเหมือนกัน ภาคใต้เนี่ยยาวนานกว่านั้นอีก เพราะในช่วงสงคราม นั้นภาคใต้เจอแต่กระจัดกระจาย ที่นี้การที่เรามีชุมชนสืบทอดมา ยุคใกล้นี้ประมาณสองสามร้อยปี การที่คนเรา จะอยู่ได้สองสามร้อยปีเนี่ยก็ประมาณ ๓ - ๔ ชั่วโมง พูดเป็นภาษาพื้นถิ่นว่า ๓ - ๔ ชั่วโมง สมมติว่าท่านที่นั่ง อยู่มีลูกต้องหวังว่าจะอยู่ได้หรือเปล่า อันนี้แปลว่า ขอบเขต ชั่วโมงเดียวเนี่ยก็รู้สึกวิตกแล้วว่าอยู่ไปพ้นไหม แต่

รุ่นแม่เราใจเย็นมากเลย ดิฉันสังเกตระบบหมวดในท้องถิ่น เราจะเปลี่ยนเวรกันทำงาน ๓ ปีรอบหนึ่ง เปลี่ยนเวรกัน ๓ ปีรอบหนึ่ง บางหมู่บ้านเปลี่ยนกัน ๑๐ ปีรอบหนึ่ง คุณมั่นใจในหมู่บ้านคุณขนาดนั้นว่า ๑๐ ปีคุณจะมาทำงาน อันนี้คือเวรหมวดที่ ๑ ปีนี้ อีก ๑๐ ปีหมวดนี้ถึงจะมาเข้าเวรอีกทีหนึ่ง คือมีสังคมทนยาวนานขนาดนั้น เพราะเขาอยู่กันมาประมาณ ๑๕ ชั่วโมง การอยู่มาถึงขนาดนั้นทำให้มั่นใจ เมื่อทำให้มั่นใจก็สืบทอดมาเป็นเรา การสืบทอดนี้ไม่ใช่ของง่าย เราอย่าคิดว่าการสืบทอดง่ายไม่มีโลกาภิวัตน์ สมัยรัชกาลที่ ๔ ก็มีเรื่องจักรวรรดินิยม สมัยหลังจากนั้นก็เรื่องสงครามโลก ล้วนแต่มีอันตรายมาต่างๆ กัน แต่อะไรทำให้คนรู้ว่าเราจะอยู่กันอย่างไร อันนี้เป็นประเด็นที่สำคัญ

ดิฉันคิดว่าที่พูดมา การมีอยู่ของชุมชนที่สืบทอดมาได้อย่างน้อยที่สุดสองสามร้อยปี ถ้าของล้านนาที่ประมาณพันกว่าปีที่ค่อนข้างต่อเนื่อง ก็แสดงว่าต้องมีประสิทธิภาพจึงอยู่รอดมา เหมือนร่างกายมนุษย์ ถ้าเราเป็นมะเร็ง เป็นเบาหวานก็อยู่ไม่รอด ถ้าเราอยู่รอดแสดงว่าร่างกายมีประสิทธิภาพ ระบบมีประสิทธิภาพระบบจึงจะอยู่รอดได้ แต่ประสิทธิภาพอันนั้นไม่ได้แปลว่าไม่มีปัญหาอะไรเลย อย่างเช่นว่าในสมัยที่เชียงใหม่กำลังฟื้นฟูมีผู้คนมาเต็มเลย จากพม่า จากเมืองยอง เพราะว่าคนหนีไปหมดจากสงคราม เขาคนมาอยู่แล้วไม่ใช่คนจะอยู่นะ ก็เพิ่งเลิกสงครามแล้วยังไม่รู้พม่าจะบุกอีกหรือเปล่า พญาคณสำคัญ ๔ คนของกลุ่มน้ำปิง คือพญาอุต เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่ง พญาคำ เป็นคนที่สอง เจ้าศรีเมือง คนเหล่านี้ ๔ คนมาประชุมพูดคุยกันเพื่อตกลงว่าเราจะเปิดฝายใหญ่กลุ่มน้ำปิง ๔ ฝาย เป็นฝายใหญ่มากเพราะว่าต้องใช้คนประมาณ ๖ พันคนมาทำฝาย เพราะฉะนั้นใช้คน ๖ พันคน ๔ ประมาณ ๒๔,๐๐๐ คน เพื่อสร้างระบบน้ำขนาดใหญ่ เพราะฉะนั้น เป็นจิตสำนึกที่ยิ่งใหญ่มากที่มนุษย์เชื่อมั่นว่าเราจะทำ หลังจากเปิดฝายระบบนี้สำเร็จ เกิดพื้นที่ทางกายภาพที่จากร้อนเป็นไฟกลายเป็นพื้นที่ที่เราเชื่อมั่นแล้วว่าน้ำจะไหลเข้าทุกแปลงนา อันนี้แหละที่เรียกว่าประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพไม่ใช่เป็นเพราะเราอยู่เขตร้อนเฉยๆ ประสิทธิภาพหมายถึงพื้นที่ของมนุษย์ เหมือนกับนาของคุณลุง ก็ต้องมีประสิทธิภาพแรงงานของคุณลุงด้วย ถึงจะเป็นสิ่งที่ประกันว่าเรามีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพนี้เองที่ทำให้เราอยู่รอดมา เพราะฉะนั้นชุมชนก็อยู่มา ตอนนี้เริ่มมีปัญหาเยอะ แต่ต้องยืนยันว่าอยู่รอดมาใช่ไหม การอยู่รอดมาปัจจัยสำคัญคือ หนึ่ง พื้นที่ทางกายภาพ (ฐานทรัพยากร) บนพื้นที่ทางกายภาพนี้ ธรรมชาติมาอยู่ด้วย คนของอาจจะได้อยู่กับคนเมือง คนเมืองมาอยู่กับลัวะ คนลัวะอยู่กับกระเหรี่ยง ทำอย่างไรจะอยู่ด้วยกัน ท่านก็ทราบ เวลาเราจะไหว้ผีของเราคุณไปไกลๆ คุณอย่ามาขึ้นบ้านเรานะ เราจะปิดหมู่บ้าน การที่ต่างคนต่างอยู่แบบนี้ สร้างแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูนไม่ได้ ขอยกตัวอย่างแอ่งเดียวนะเพราะเวลาไม่พอ การที่จะทำให้พื้นที่กายภาพสืบทอดไป จะต้อง หนึ่ง เคารพสิทธิของคุณ ว่าคุณก็เป็นของ คุณก็เป็นลัวะ เป็นไต เป็นโยน เพราะฉะนั้นคุณมีสิทธิ คุณมีลักษณะของคุณ เราเคารพ แต่เวลาของเราคุณก็เคารพนะ และเวลาที่เราจะมาปรองดองกันจะทำอย่างไร เอาละ เราไปไหว้พระธาตุเดียวกัน เอาเป็นว่าพระธาตุหล่มนี้ หล่มนี้ทั้งหมดให้ถือเอาพระธาตุธาตุลม และต่อมาก็เป็นพระบาทธาตุ แต่ที่จริงพระธาตุธาตุลมเป็นใจกลาง ก็เอาศาสนาเข้ามาคลี่คลาย

ยังมีระบบอื่นอีกเยอะ เหล่านี้ก็คือรูปแบบความสัมพันธ์อันละเอียดอ่อนและซับซ้อนระหว่างมนุษย์ที่เกิดขึ้น ระบบโยงยึดเหล่านี้แสดงออกมาทุกแห่ง เช่น ในวันไหว้ผี ในวันแต่งงาน ในวันแห่บอยหลวง ในวันออกพรรษา ในที่ตลาด เพราะฉะนั้น ถ้าเราไม่รู้จักกัน เราไม่เคารพกัน เราไม่ให้เกียรติกัน ไม่รู้ว่าคุณอื่นมีสิทธิ เราก็

มีสิทธิ ถ้าทุกคนต่างมีสิทธิแต่ไม่รู้ขอบเขตอยู่ตรงไหน เสรีภาพเป็นสิ่งที่คนปรารถนา ที่นี้สังคมของเราก็สืบทอดมาโดยการที่ยอมรับการมีสิทธิมีเสรีภาพ แต่ควบคุมความแตกต่างของคนไว้ด้วยแนวทางของวัฒนธรรม หรือแนวทางของผลประโยชน์ร่วมกัน อาจารย์เสนอให้คำว่าพันธะสัญญาที่มีต่อสังคม นั่นคือ คุณจะอยู่ที่ไหน คุณจะลี้จะ คุณจะกระเหยิง คุณจะโต คุณจะยอ คุณจะช่วย คุณจะอะไรก็ตาม แต่เราจะมาทำเหมือง ๔ ลูกนี้ เอาชนะน้ำปิงด้วยกัน อันนี้คือพันธะทางสังคมที่ควบคุมไม่ให้คนเรามีสิทธิมีตัวเองเกินขอบเขต เพราะถ้าเราเป็นแต่ตัวเราก็จะอยู่ร่วมกันลำบาก จะเห็นว่าสังคมไทยได้เรียนรู้พื้นฐานเรื่องนี้มานานแล้ว

จะขอใช้เวลาสั้นๆ สรุปว่า กระบวนการอันละเอียดอ่อนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยเท่าที่รู้จักมา ได้พบว่ามีระบบสำคัญๆ ประมาณ ๖ ระบบ ที่สะท้อนว่าชุมชนพยายามจะจัดการให้ตัวเองมีสิทธิ ให้ตัวเองมีเสรีภาพ แต่ก็ยอมรับว่าคนอื่นมี และเรามีพันธะสังคมที่จะทำด้วยกัน

ทั้ง ๖ ระบบนี้ ระบบแรกที่สำคัญก็คือ ระบบการจัดระบบหมู่บ้าน น่าสนใจมากที่ดิฉันได้พบว่า ที่ใช้คำว่าเมืองหลวงหรือกรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงนี้มาจากไหน เมืองหลวงก็คือประธาน ท่านเชื้อหรือเปล่านั้นหมู่บ้านในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูนทั้งหมด จากการสำรวจวิจัยเราได้พบว่าหมู่บ้านทุกๆ เมือง เช่นเมืองฮอด เมืองต้น เมืองกร่อย เมืองดอยเต่า เมืองลี กลุ่มบ้านทุ่ง จะมีหมู่บ้านที่เป็นประธานเรียกว่าบ้านหลวง บ้านหลวงก็คือ original ที่สุด เก่งที่สุด มั่นคงกว่าคนอื่น ตั้งเป็นประธานอยู่ เรียกว่าบ้านหลวง ที่เหลือจะอยู่ในปริมณฑล แต่จะอยู่ในแอ่งดอยเดียวกัน เพราะฉะนั้นการที่ทำการสำรวจและพบมาอีกว่ามีบ้านหลวงฮอด บ้านหลวงลี บ้านหลวงดอยเต่า แสดงว่าอะไร ไม่ได้แสดงว่ามีไปเอง แต่แปลว่า การจัดระบบหมู่บ้านของประเทศไทยได้พยายามที่จะให้หมู่บ้านที่แข็งแกร่งสนับสนุน ช่วยเหลือหมู่บ้านที่อยู่บนที่สูงกว่าหรือว่าอยู่ที่ต่ำกว่า เพราะว่าบ้านหลวงอยู่ในที่ราบใหญ่ คือครอบครองน้ำมากที่สุด ที่นี้บ้านหลวงต้องไปสนับสนุน หรือช่วยเหลือเพราะลูกหลานของตัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ อีกอันหนึ่งคือต้องการควบคุม แสดงว่าหมู่บ้านมีแนวคิด มีอุดมคติอันหนึ่งคือเราต้องควบคุม แต่เราสนับสนุน ด้วย ถ้าไม่ควบคุมคุณอยากตั้งก็ตั้งไป กระจายไปหมด เขาเรียกว่าไม่มีแผนที่ในความคิด ว่าใครจะเป็นประธานใครจะเป็นรองประธานใครจะเป็นสมาชิก เพราะฉะนั้นอันนี้น่าสนใจว่ามีการจัดระบบอยู่ รายงานวิจัยจำนวนมากเราพบว่า เราพูดถึงหมู่บ้านในอินเดีย เราพูดถึงหมู่บ้านของธิเบต ว่าเขามีระบบอะไรต่ออะไร ที่จริงหมู่บ้านไทยมีลักษณะของการเกื้อกูลและความสันติสูงมาก จากลักษณะของการจัดระบบแบบนี้

ระบบที่ ๒ ก็คือการควบคุมตามจำนวน จากงานวิจัยที่ดิฉันเพิ่งทำเสร็จไป เราพบว่าหมู่บ้านในแอ่งนี้จำนวนต่ำสุดที่พบคือประมาณ ๑๐๐ คน จำนวนสูงสุดที่พบอยู่ที่ประมาณ ๕๒๐ คน ไม่มีเกินกว่านี้ ทำไมหมู่บ้านจึงต้องควบคุมทางจำนวน การควบคุมทางจำนวนมีประโยชน์ก็คือ การติดต่อสื่อสารจะมีประสิทธิภาพสูง เมื่อหมู่บ้านมีหน่วยขนาดเล็ก ใช้เวลาน้อย ใช้แรงงานต่ำ ไม่ยุ่งยาก จัดการง่าย การคุกคามจากผู้อื่นทำได้ยาก เพราะว่ารู้ๆ เห็นๆ กันอยู่ อันนี้ควบคุมกันด้วยเรื่องง่ายๆ อันนั้นก็เป็นลุงนี้ นีก็ลุงนั้น นั่นเมียคนโน้น นี่เมียคนนี้ อันนี้คุกคามได้มั้ย คุกคามได้แต่ยาก ยากกว่า อย่างของกรุงเทพ ออกจากตลาดพร้าว ไปจนถึงบางกะปินี้ ก็เรียบร้อยแล้ว เพราะว่าต่างคนต่างไม่รู้จัก ขโมยของที่ตลาดพร้าวเอาไปไว้ที่บางกะปิไม่มีใครรู้ แต่ว่าในชุมชนการจัดระบบทางจำนวนนี้น่าสนใจ

อันนี้ก็คือที่อาจารย์เสนอให้พูด โครงสร้างและกระบวนการที่เกื้อกูล เวลาเราพูดถึงภูมิปัญญา เราไม่ได้หมายถึงเฉพาะการแกะสลัก การทำผ้า แต่ได้วางลึกลงไปจนถึงรากเหง้าขนาดนี้ ที่นี้การควบคุมทางจำนวน ท่านอาจบอกว่า เอ๊ะ แล้วประเทศอื่นเป็นอย่างไร ดิฉันจะให้ท่านดูคร่าวๆ ในเวียดนาม ที่แถวปากแม่น้ำใน จังหวัดแห่งหนึ่ง มีคนประมาณ ๗ แสนคน ก็น่าจะเล็กกว่าเชียงใหม่หนึ่ง หรือประมาณเชียงใหม่ ๗ แสน คนเนี่ย หมู่บ้านที่มีน้อยกว่า ๒๕๐ คนมีประมาณพันหมู่บ้าน มีคนอยู่ประมาณ ๕๐๐ คน ๑,๖๐๐ มีคนสอง พันคน ๑,๖๐๐ มีหมู่บ้านสองพันถึงสามพันคน ๔๕๐ หมู่บ้านสี่พันถึงห้าพันคนมี ๓๙ หมู่บ้าน และที่สำคัญมี ถึง ๑๓๗ หมู่บ้านที่มีประชากรสี่พันคน ถ้าเป็นล้านนา แค่ ๕๐๐ อย่างเช่นบ้านแม่ฝ่อง มีคนประมาณ ๕๐๐ เขาทำอย่างไรรู้ไหม แม่ฝ่องเหนือร้อยหนึ่ง แม่ฝ่องกลาง ๒๐๐ ทั้งหมดนี้จะใช้ทรัพยากรร่วมกัน คืออาจจะไป ข้าง วัด แต่ว่าเวลาแบ่งแบ่งหน่วยย่อยหมด การแบ่งหน่วยย่อยนี้น่าสนใจ เพราะว่าถ้าเราจะมองภูมิปัญญาหรือ การดำเนินชีวิตของประชาชน เราจะมองแค่ว่าเขายังทำอะไรอยู่หรือไม่ เขายังปลูกข้าวอยู่หรือไม่ อาจจะไม่ใช่พอ ต้องลงรากลึกถึงวิถีจัดการระบบ รากลึกของวิถีจัดการระบบของชุมชน ในหมู่บ้านภาคใต้และภาคอีสาน ดิฉัน คำนวณตัวเลขเท่าที่สืบหอดมา เป็นจำนวนตัวเลขที่คล้ายคลึงกัน ดิฉันลองนำเสนอเอกสารนี้ให้เพื่อน นักวิชาการต่างชาติ เขาตกใจมาก เขาบอกเขาไม่รู้เลยว่าหมู่บ้านไทยมีการจัดทางจำนวนแบบนี้ ที่นี้ประเด็นที่ เราต้องศึกษาต่อไปก็คือว่า การจัดแบบใหญ่แบบเล็ก อะไรดี หรืออะไรไม่ดี แต่มีความสำคัญแน่ อันนี้เป็นเรื่อง ที่สาม

เรื่องที่สี่คือการจัดการระบบแลกเปลี่ยนและการจัดการตลาด การจัดการระบบแลกเปลี่ยนและการจัดการ ตลาดนั้น ดิฉันได้ไปประเทศหนึ่ง ไปดูหมู่บ้าน ที่นี้ก็เห็นของที่เหลือ ไอ้โฮ มีที่ปลูกแล้วยังเหลือ แล้วเขาทิ้ง ดิฉันก็ถามว่าเอาไปขายไหม เสียขายไหมเนี่ย เขาบอกว่า ตลาดไกลนะอาจารย์ กว่าจะไปถึงตลาดก็น่าพอดี แล้วถ้าเดินก็ประมาณค่อนวัน เราก็เดินไปบ้านอีกสิบหลังแล้วก็ถามว่า บ้านหลังนั้นมีกล้วย เด็กอ่อนทำไม ไม่ให้กิน เขาบอกว่าไม่รู้ที่บ้านหลังนั้นมี ในกระบวนการตลาดท้องถิ่นของอีสานกับล้านนากับภาคใต้ ภาคใต้ มีอีกวิธีหนึ่ง พูดเฉพาะล้านนา ของล้านนาคือจัดการทำกาตเล็กๆ คือเจาะรั้วบ้านออกแล้วก็เอากล้วยมาวางสาม หวี มีหัวปลี ๒ หวี อาจจะมีผักกาด ๑ ก้า เขาเรียกว่า ตูบกาด แล้วถ้ามีมากกว่านี้เอาไปกาตก้อม คืออาจจะ มีแม่ค้าสิบกว่าคน จากกาตก้อมขึ้นสู่กาตที่ใหญ่กว่านี้ เขาเรียกกาตของเมือง กาตเมืองตั้ง กาตเมืองลี ใหญ่กว่า นี้ก็คือเมืองลี เมืองตั้ง เมืองกร้อย รวมกันเป็น ๑ ตลาดเรียกว่า กาตนัด ซึ่งสินค้าชุมชนจะไหลเวียน จาก การคำนวณ อย่างสันปาตจะมีสินค้าไหลเวียนอยู่ เดือนละประมาณร้อยกว่าล้านบาท ซึ่งร้อยกว่าล้านบาทนี้จะ ไม่เข้าสู่ GNP อยู่แล้ว เพราะไม่มีการคำนวณตัวเลขแบบนี้ แต่เป็นสินค้าที่ไหลเวียนของท้องถิ่น

ที่นี้กระบวนการนี้ก็คือ ทรัพยากรของเขตร้อนจะไม่ถูกทำลาย ท่านที่นั่งอยู่ที่นี้ถ้าเคยปลูกผักคงทราบ ว่าเวลาที่เราปลูกผัก ปลูกแค่แปลงเดียว ท่านรู้หรือไม่ ว่า ผักกวาดตั้ง ท่านปลูกแปลงเดียว ยาวประมาณสิบ เมตร เดือนหนึ่งท่านยังกินไม่หมด แล้วที่สำคัญจะเก็บได้ในเวลาเพียงไม่ถึงเดือน ท่านก็ทิ้ง ผลผลิตเขตร้อน น่ากลัวตรงนี้ เวลาหลังไหลออกมา ถ้าไม่มีตลาดก็ต้องทิ้ง เพราะฉะนั้นวิธีการที่ชาวเขตร้อนอย่างเราจะจัดการ ระบบตลาดจึงเป็นหัวใจสำคัญที่สุด เพราะทรัพยากรที่เราจะทิ้งไปนั้นมหาศาล ถ้ามองว่าการที่ชุมชนจัดระบบ ตลาดนี้ได้ เป็นเรื่องใหญ่มาก และเป็นสิ่งที่ชุมชนเองตอนนี้ก็อาจจะเริ่ม คือการทำมานาน วันหนึ่งการทำแบบรู้ สำนึกเริ่มหมดไป เพราะว่าเริ่มมีตลาดที่มาจากกรุงเทพ อยู่ๆ ก็บอกว่ามาจากสุพรรณ หลังไหลมาขาย ก็น่า

ตื่นเต้น เพราะฉะนั้นประเด็นที่อาจารย์เสนอให้เสนอคือเรื่องที่ว่า เราต้องไม่ลืมกระบวนการและโครงสร้าง ต้องถอดออกมาให้ได้ แล้วก็สืบทอด แต่ว่าต้องทำให้อยู่ร่วมกับโลกสมัยใหม่อย่างสร้างสรรค์

ที่นี่จะเห็นได้ว่า ดุลยภาพหรือสมดุลระหว่างการจัดการตัวเองกับพันธะทางสังคมไปด้วยกันตลอดเวลา อีกสองระบบสุดท้ายที่ขอกล่าวถึงน่าสนใจมาก ดิฉันไม่รู้จะใช้คำที่ง่ายกว่านี้อย่างไร คล้ายๆ กับ **locate** หรือ **location** การจัดวางหลักบนพื้นที่ที่มีความสำคัญ จากอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ วงมีน้ำล้อมรอบไว้ แล้วเมืองที่ผลิตข้าว ก็เป็นเมืองที่จะอยู่ไปกับโลกอย่างที่ดี มีเรือสินค้าจากต่างชาติเข้ามา การวาง **location** หรือวางตำแหน่งก็ต้องอยู่รอดปลอดภัยจากการคุกคามของต่างประเทศ และค้าขายสะดวก นี่เขาเรียกว่าการจัดวางตำแหน่ง

ที่นี่การจัดวางตำแหน่งของหมู่บ้าน น่าสนใจมากก็คือ อันที่หนึ่ง มีการจัดวางตำแหน่งว่าบ้านควรจะอยู่ตรงไหน วัดควรจะอยู่ตรงไหน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะต้องอยู่ตรงไหน ตำแหน่งของป่าช้าจะต้องอยู่ตรงไหน ถ้าวางตลาดต้องวางตรงไหน จากบ้านเราจะมุ่งเข้าสู่วัดต้องเว้นระยะทาง/ช่องว่าง ประมาณ ๑ กิโลเมตร แล้วต้องมีพื้นที่กว้างพอสมควรที่จะให้คนไปเจอกัน ไม่ใช่แต่ในวัด หมายถึงหน้าวัดด้วย ที่นี้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ถ้าท่านไปทางเหนือท่านจะเห็นการจัดวางตำแหน่งของวัดสำคัญๆ จะอยู่บนยอดดอย เพราะว่ายอดดอยควบคุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง การควบคุมนี้เขาเรียกว่า มุมมอง หรือ **perspective** ของสายตาของคน การควบคุมหรือการจัดวางตำแหน่งของหมู่บ้านและสิ่งต่างๆ ในหมู่บ้านเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เพราะไปเกี่ยวข้องกับเรื่องประเพณี พิธีกรรม ชีต ขล้า ซึ่งสั่งสมมาช้านาน

เพราะฉะนั้น ทั้งหมด ๖ ระบบที่กล่าวมานี้โยงยึดอยู่ด้วยกันอย่างละเอียดเพื่ออะไร ก็เพื่อที่จะพยายามจัดการควบคุมชุมชนทั้งหมดให้อยู่รอด มีประสิทธิภาพ จากการสำรวจวิจัยในเรื่องเขตเศรษฐกิจพิเศษเมืองหนาว จากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้ เริ่มส่งผลกระทบแล้ว บางอย่างเริ่มพังทลายลง เริ่มถูกทำลาย เริ่มถูกโจมตี เริ่มถูกคุกคาม แต่อย่างไรก็ตาม เรายังกล่าวได้ว่าการสืบทอดมา การโยงยึดนี้มีลักษณะสำคัญคือตัวเองผลิตซ้ำ การผลิตซ้ำตัวเองหรือการมี **representation** ของระบบนี้เป็นการแสดงประสิทธิภาพของระบบแล้ว เพราะฉะนั้นการที่ระบบผลิตซ้ำตัวเองอยู่เสมอ ก็แสดงว่ามีการจัดการระบบสิทธิของเอกบุคคคลได้ดี เพราะถ้าจัดการสิทธิของบุคคลได้ไม่ดี คนก็จะลุกขึ้นโจมตีระบบ ต่อต้านระบบ คือแ่งระบบ เช่น ไม่ไปตีฝาย ไม่ไปรวมพิธีกรรม การต่อต้านแบบนี้เกิดขึ้นง่ายมาก เพราะคนเชียงใหม่มีแนวโน้มที่จะเป็นตัวเอง แต่สิ่งที่ครอบครองหรือควบคุมไว้ได้ คือต้องการให้คนเข้าไปอยู่ในอาคารเดียวกัน ยอมรับว่าสังคมมีพันธกิจร่วมกัน จึงจัดวาง ๖ ระบบที่กล่าวมานี้ไว้

เพราะฉะนั้นสังคมไทยเองจำเป็นต้องย้อนกลับมาดูว่าเรามีระบบ มีกระบวนการ มีโครงสร้างอย่างไร แต่ว่าขณะนี้เราถูกคุกคาม เราต้องยอมรับ มีปัญหาว่าหมู่บ้านมีผู้หญิงขายตัวเยอะแยะ ดูปากดเล็กๆ กำลังหาคนมาขึ้นเผ้าไม่ได้ หรือว่าผลผลิตที่ทำกันเหลือเกินราคาตกต่ำ เริ่มมีสินค้าพันธะสัญญา เช่น มีพวกกะหล่ำปลี เทกกันลงมาเต็มไปหมด แล้วฉีดยาเคมีเข้าไป ที่ฉีดยานี้คนปลูกก็ไม่กิน เอาไปไว้ให้คนกรุงเทพฯ กับคนเมืองใหญ่ๆ กิน เพราะฉะนั้นอันนี้เขาเรียกว่า ระบบที่ควบคุมนี้กำลังจะทำลายตัวเองลง กำลังเกิด **chaos** ในระบบ จะเกิดขึ้นมากขึ้นเรื่อยๆ การที่ระบบการค้า ระบบโลกาภิวัตน์กำลังเข้าคุกคามระบบดั้งเดิมที่มีฐานอยู่ในท้องถิ่น ระบบของเราที่ดำเนินอยู่จะอยู่นิ่งๆ อย่างเดิมอาจจะไม่มีพลวัต หรืออาจจะไม่สามารถรักษาดุลยภาพ

นี้ไว้ตลอดไปได้ คือเราอาจจะบอกว่าเรามี เราแข็งแกร่ง เราเคยมี และเรายังมีอยู่ แต่ไม่ได้แปลว่าเราจะมีต่อไป เพราะวาระบบที่มาคุกคามนี้เป็นระบบที่ใหญ่มาก มีระบบอื่นแข็งแกร่งรองรับตัวเองเหมือนกัน ดังนั้นสิ่งที่จะเป็นไปได้ก็คือ อาจจะขออ้างอิงของคุณหมอประเวศว่า ถ้าเราเข้าใจตัวเราถูกต้อง ถ้าเราเข้าใจระบบของเราเอง ให้ดีเสียก่อน ไม่ต้องทำอะไรก็เกือบจะดีขึ้นแล้ว แต่ทุกวันนี้สังคมไทย ประเทศไทย รัฐธรรมนูญไทย วัฒนธรรม ประเพณีใหม่ๆ ที่เราสร้างขึ้น มา เข้าใจตัวเองดีพอหรือเปล่า เพราะฉะนั้นถ้าเรามาทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ก่อน แล้วเสริมขึ้นมาด้วยสิ่งที่อาจารย์เสนอให้กล่าวถึงก็คือ ท้องถิ่นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ทั้ง ๖ ระบบที่ดิฉัน กล่าวมา บางอย่างชุมชนกำลังทำอยู่ แต่ไม่รู้ตัวว่าทำอยู่ ชุมชนมีอยู่ก็ได้ภาคภูมิใจว่ามีอยู่ เพราะถูก บิดเบือนโดยระบบการศึกษา ถูกบิดเบือนโดยที่ลูกหลานบอกว่า อะไรก็ไม่รู้ เชย เป็นเรื่องล้าสมัย เป็นเรื่องที่ไม่ เห็นจำเป็น เพราะฉะนั้น กระบวนการเรียนรู้ตัวเองของท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ

อาจารย์เสนอให้เพิ่มอีกเรื่องหนึ่งว่า นโยบายที่ถูกต้องในการสนับสนุนท้องถิ่นเป็นเรื่องสำคัญ แล้ว กล่าวถึงปัญญานานว่า ถ้าปัญญานานนำแต่ทฤษฎีตะวันตกอย่างเดียวล้วนๆ เข้ามาใช้ ก็อาจจะมีปัญหา อย่างเช่น ถ้าเราบอกว่าเอาไปหมู่บ้านละ ๕ ล้าน หันทีเลย อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่ทราบ ถ้าหมู่บ้าน ๕๐๐ คนเอา ไป ๒ ล้าน หมู่บ้าน ๑๐๐ คนเอาไปหนึ่งล้าน หมู่บ้านที่ควบคุมหน่วยขนาดเล็กๆ จะรวมกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ หันที เพื่อเอา ๕ ล้าน ถ้าเรารู้ว่าโครงสร้างจำนวนสองร้อยช่วยไม่ให้มีโจรผู้ร้าย ช่วยให้เกื้อกูล ช่วยให้ช่วยเหลือ เราอย่าทำให้เป็นห้าร้อยเป็นอันขาด แต่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ที่จริงดิฉันอยากเรียกว่ารู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก็ คือทำให้เราอาจจะออกแนวทางนโยบาย หรือหมู่บ้านเองก็อาจจะตัดสินใจ เช่น ดิฉันได้พบหมู่บ้านแห่งหนึ่งใน ภาคเหนือ ๓ หมู่บ้านมารวมกันเป็น ๑,๒๐๐ คน เมื่อประกาศว่าได้มีกองทุน เพื่อจะเอาเงินจำนวนนั้น แล้ว เวลาผ่านไปปีครึ่ง เขาก็กลับไปแยกเหมือนเดิม แต่ถ้าไม่กลับไปแยกจะเกิดอะไรขึ้น อันนี้ก็เป็นตัวอย่างเล็กๆ เท่านั้นว่า นโยบายที่สนับสนุนหมู่บ้านก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะด้านนโยบายได้ออกมาแล้วทำให้ท้องถิ่น ถูกทำลายโครงสร้างและกระบวนการลง หมู่บ้านนั้นก็อยู่ไม่รอด ดิฉันขออนุญาตจบแต่เพียงเท่านี้

⊗ **ดร.วีระ สมบูรณ์** - ขอบพระคุณอาจารย์พรพิไลที่ได้เห็นภาพหลายๆ ด้าน ผมขอตั้งข้อสังเกต ว่า ประเด็นสำคัญนั้นคงอยู่ที่ว่า เวลาเราพูดถึงการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรนั้น ในเรื่องของ สิทธิชุมชนเอง จากที่ได้ฟังการอภิปรายมา เราคงมีเรื่องที่จะต้องพูดถึงอย่างน้อยที่สุด ๒ เรื่องคือ

เรื่องแรก คือเรื่องของทุนธรรมชาติ เพราะว่าเราอยู่ในโลกธรรมชาติ ขณะเดียวกันเราก็มีเรื่องของ ทุนทางสังคม ซึ่งมีทั้งเรื่องของระบบ โครงสร้าง กระบวนการที่ชุมชนได้สังสมเรียนรู้มา เพื่อที่จะได้ใช้จัดการ ทางสังคม แล้วก็ใช้ในการที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมได้โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของตลาดหรือ ว่าอำนาจจากภายนอกจนสูญเสียความเป็นตัวเองไป นี่ก็เป็นประเด็นที่เราจะเห็นได้ชัด ซึ่งที่อาจารย์พรพิไล ได้พูดถึง แล้วก็เปรียบเทียบให้เห็นได้ชัด ถึงวิธีการ ๒ แบบ ก็คือว่าชุมชนเราอยู่มาแบบหนึ่ง โลกาวัดน์ที่ เข้ามาก็เป็นอีกแบบหนึ่ง อาจารย์ใช้คำว่าเราอยู่กันแบบ symbiosis ซึ่งทำให้ผมนึกถึง พอดีปีนี้ครบ ๑๐๐ ปีท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านบอกว่าคนเรา หรือโลกทั้งโลก จริงๆ แล้วอยู่กันแบบสหกรณ์ ท่านใช้คำว่า สหกรณ์ ซึ่งผมคิดว่าคือสิ่งที่เราพูดว่าอยู่กันแบบ symbiosis มีชีวิตร่วมกันก็คืออยู่กันแบบสหกรณ์ แต่ ว่าลักษณะของโลกาวัดน์ ของอำนาจรัฐ ของตลาดเสรีต่างๆ เป็นแบบ parasitic ซึ่งเราอาจจะใช้คำว่า มาแบบกาฝาก คือต้องเกาะอยู่ จะต้องโตเพราะว่าอาศัยสิ่งไหนอยู่ จะให้อาศัยได้ก็ต้องเข้าไปจัดการ

เพราะฉะนั้นจะอย่างไรที่จะทำให้เราอยู่กับแบบสหกรณ์ได้ในโลกที่กาฝากโตเร็วเหลือเกิน แล้วก็กระโดดเกาะไม่เลือก แล้วก็พัฒนามากลายเป็นกาฝากที่ใหญ่ขึ้นๆ เรื่อยๆ และมีการตัดสินใจรวดเร็ว ฉับไว อันนี้ก็เป็นคำถามที่อาจจะต้องพูดคุยกัน

เรื่องที่สอง ที่อาจารย์พรพิไลพูดถึงและผมคิดว่าสำคัญมาก คือเรื่องของความมั่นใจและความเชื่อ อาจารย์พูดถึงว่า เรามีระบบอะไรต่ออะไรของเรามา แต่ว่าขณะเดียวกันเราเผชิญหน้า ๒ ด้าน ด้านหนึ่งก็คือว่าเรายังมั่นใจอยู่ไหม เราเชื่ออยู่ไหม แล้วคนรุ่นต่อไปล่ะ ที่เขาได้รับการศึกษา ที่เขาดูโทรทัศน์ ได้รับการโฆษณา ได้รับการบอกเล่าอะไรต่างๆ ก็ยังมีความเชื่อ มีความมั่นใจอยู่หรือเปล่า ถ้าเราไม่ได้มีความรู้ ไม่มีการเรียนรู้ต่อไปก็จะเป็นความมั่นใจ แต่ประเด็นสำคัญก็คือว่าขณะนี้เราถูกทำให้ไม่มั่นใจและไม่เชื่อ ผมยกตัวอย่างง่ายๆ ว่าเขาจะพูดกันตลอด โลกาวัดน์จะบอก ผมยกตัวอย่าง ๓ ข้อ

ข้อที่ ๑ คือตามโลกให้ทัน หรือโลกเขาไปถึงไหนแล้ว จะอยู่กับอย่างนี้หรือ ต้องตามให้ทัน ต้องยอมเสีย ต้องยอมอะไรไป ไม่อย่างนั้นคนเราก็ตามโลกไม่ทัน ข้อโต้แย้งแบบนี้มีเยอะมาก เราจะอย่างไร

ข้อที่ ๒ มีคนเขาบอกว่าถึงอย่างไรก็ตาม โลกาวัดน์ก็นำมาซึ่งชีวิตที่ดีขึ้น ถึงจะเดือดร้อนกันบ้างก็เดือดร้อนน้อยกว่าเมื่อก่อน ถึงจะอดอยากกันบ้างก็อดอยากน้อยกว่าเมื่อก่อน เสื้อผ้าก็มีใส่มากกว่าเมื่อก่อน บางคนถึงกับอ้างตัวเลขต่างๆ นานาเพื่อจะยกตัวอย่าง เช่น ประเทศไทยประเทศเดียวใช้มือถือมากกว่าคนในทวีปอาฟริกาทั้งทวีป เพื่อแสดงว่าคนไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การติดต่อสื่อสารเข้าสู่โลกาวัดน์ทันสมัยมากขึ้น แพร่หลายเหลือเกิน โทรศัพท์ก็มีเท่าๆ กับอัตราส่วนในโลกนี้ เพราะฉะนั้นโลกาวัดน์นำมาซึ่งชีวิตที่ดีกว่า

และสุดท้ายโลกาวัดน์บอกว่าเรามีข้อจำกัด ต่อไปโลกาวัดน์จะทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ชั้นบรรยากาศของโลกจะเสีย โลกร้อนอะไรต่ออะไรก็พูดกันไป แต่วันนี้พวกโลกาวัดน์เขาเชื่อว่าต่อไปเราจะมีวิทยาการใหม่ เราจะมีเทคโนโลยีชีวภาพ จะมีเทคโนโลยีมาแก้ไขสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ ไม่เห็นจะต้องกลัวอะไรเลย ถ้าจะเดินไปเรื่อยๆ ก็แก้ปัญหาเหล่านี้ได้เองในวันข้างหน้า

ความเชื่อนี้เป็นตัวที่สร้างความมั่นใจให้กับโลกาวัดน์มาก และผมคิดว่าประเด็นทั้ง ๓ ก็สร้างความสับสนและความไม่มั่นใจให้กับคนจำนวนไม่น้อย รวมทั้งคนที่อยู่ในชุมชนและลูกหลานรุ่นต่อไป ผมคิดว่าประเด็นดังกล่าวนี้ก็น่าจะเป็นเรื่องที่ เราจะพูดคุยกันต่อ

แต่ก่อนที่จะไปถึงประเด็นเหล่านั้น ส่วนหนึ่งผมคิดว่าเราก็มาถึงตัวละครที่สำคัญของโลกาวัดน์ ก็คือรัฐ ข้าราชการ คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

☉ คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ - ขอบคุณอาจารย์วิระ สวัสดิ์ศรีรับท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน วันนี้เป็นอีกวันหนึ่งที่ผมถือว่าเป็นเกียรติสูงสุดในชีวิต และในแวดวงของเรื่องสิทธิและเสรีภาพ เรื่องแวดวงของสิทธิมนุษยชน ผมรู้สึกมั่นใจในการที่ขึ้นมาพูด ผมไม่รู้สึกละอายแปลกแยก เหมือนในหลายๆ เวที ในชีวิตการทำงานของผม แล้วผมขึ้นมาพูดเรื่องสิทธิมนุษยชน เรื่องสิทธิและเสรีภาพ ทั้งๆ ที่แนะนำแล้วว่าผมเป็นอธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ แต่เมื่อไม่ได้พูดในแวดวงเช่นนี้ ยังรู้สึกแปลกแยกไปในเช่นนั้น ผมอยากจะขอใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาทีมาพูดคุยแล้วก็เสวนากับท่านทั้งหลายในเรื่องเหล่านี้ แต่ก่อนที่จะเสวนากันก็ขออนุญาตให้ท่านทั้งหลายรู้ภูมิหลังของผมก่อน เพื่อจะได้ทราบว่าจะคุยอะไรกับท่าน จะเอาประสบการณ์และการประเมินสถานการณ์ในเรื่องนี้มาเสนอท่านทั้งหลายอย่างไร

ผมเป็นนักกฎหมายนะครับ แล้วก็บังเอิญจบปริญญาโททางด้านกฎหมายจากอเมริกา ยังไม่ได้จบปริญญาเอกนะครับ โชคดีที่ไม่ได้จบปริญญาเอกทางด้านกฎหมายจากอเมริกา เพราะถ้าผมเรียนจบปริญญาเอก มาพูดวันนี้ วันนี้ไม่รู้เรื่อง ในช่วงเวลา ๓ ปีที่ผมไปเรียนกฎหมายในอเมริกา ผมเน้นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชน เพราะฉะนั้นได้เรียนรู้เนื้อหาของสิทธิมนุษยชนในความหมายของอเมริกาพอสมควร ก็คงจำมาเล่ากัน

สำหรับงานของท่านอาจารย์เสนห์ชิ้นนี้ ท่านใช้แนวทางวิธีการในเชิงประวัติศาสตร์มาสังเคราะห์ให้เราได้มีโอกาสเรียนรู้กัน เพราะฉะนั้นผมขออนุญาตสังเคราะห์จากแง่มุมของนักกฎหมาย เพื่อจะเปรียบเทียบและประเมินให้ท่านทั้งหลายได้มองเห็นภาพเรื่องของความเป็นธรรม ระบบงานยุติธรรม รวมทั้งสิทธิและเสรีภาพในเชิงนโยบายสาธารณะ แล้วก็คงพอเสนอท่านได้ว่า ควรจะเป็นอย่างไรต่อไป

ผมขออนุญาตกลับมาที่ช่วงเวลาที่ผมเรียนกฎหมายในปี ๒๕๒๐ ถึงตอนนั้นก็ ๒๙ ปี ผมใช้เวลา ๔ ปีในโรงเรียนกฎหมายธรรมศาสตร์ อาจารย์ที่สอนผมมีจบทั้งทางด้านภาคพื้นยุโรป อังกฤษ และอเมริกา ๔ ปีในโรงเรียนกฎหมายเป็นอย่างไร เรียนเต็มที่ อ่านหนังสือแทบทุกเล่ม ยังไม่รู้สึกละไรครับ แต่พอจบ ทันทีที่จบ ผมย้อนหลังไปดูว่าอาจารย์สอนอะไร มิติที่ดีและวิคิดทางด้านความเป็นธรรมและความยุติธรรมต่างกันอย่างไร ได้ชัด ทางอังกฤษบอกว่ากฎหมายคือรัฐาธิปัตย์ การที่ท่านอาจารย์เสนห์ได้หยิบมาไว้ในงานชิ้นนี้ ชัดเจนครับ ความเป็นธรรมมาจากข้างบน นักกฎหมายจากอเมริกาก็มองในเชิงประโยชน์นิยมชัดเจน แต่ผมคิดไม่ได้หรอก ตอนเรียนตั้งแต่ปี ๑ ถึงปี ๔ เพิ่งมาคิดได้ตอนหลังๆ แต่แนวคิดเรื่องนิติปรัชญาและนิติวิธีเริ่มมี ๑ วิชาที่ทำให้ผมรู้จักกฎหมายธรรมชาติ ความเป็นธรรมตามธรรมชาติ กฎหมายที่เน้นที่นำไปจากเรื่องของจารีตประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งเอามาเปรียบเทียบกับคำว่ากฎหมายคือคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ ผมงงครับ แต่ผมสอบผ่าน และได้คะแนนดีด้วย ทั้งๆ ผมเอา ๓ สำนักความคิดนี้มาผสมกัน มาเปรียบเทียบกับ ผมจดใส่โน้ตและท่องและข้อสอบออกมานั้น ผมผ่านด้วยคะแนนตั้ง ๘๐% ไม่ธรรมดาครับ ผ่านวิชานิติปรัชญา แต่ยังไม่รู้สึกละไร เพราะผมเรียนในวิชาที่เหลืออีก ๑๕๐ หน่วย เน้นแต่ในเรื่องของปัจเจกทั้งหมด หมายความว่าอย่างไร เวลาทดสอบก็จะมีตุ๊กตา แบบนาย ก. นาย ข. นาย ค - ฮ และแม่สีทั้ง ๑๒ สี ผมไม่เคยเห็นข้อสอบวิชาใดถามว่าถ้าไม่ใช่ นาย ก. นาย ข. แบบเดียวจบ แล้วอยู่กันเป็นกลุ่มๆ แล้วถ้าเกิดเรื่องจะทำอย่างไรดี ไม่เห็น ตัวบทกฎหมายที่ผมท่องมาได้เกือบหมด ก็พูดแต่เรื่องของสิทธิที่เดียวๆ หมด โดยเฉพาะบทบัญญัติมาตราที่ว่า ด้วยกรรมสิทธิ์ ก็จะมีเรื่องของกรรมสิทธิ์ของผมคนเดียว ที่บอกว่าทะเลเลยขึ้นไปถึงอวกาศ และทะเลเลยลงไปข้างล่าง นั่นหมายถึงที่ดิน ทะเลลงไปถึงแกนโลก แต่พอมาหลังๆ มีวิวัฒนาการ ตรงนี้ผมมองไม่เห็นความเป็นกลุ่มก้อนและเรื่องของความเป็นธรรมเลยใน ๔ ปีที่เรียน แต่ผมเริ่มสับสนกับคำว่ากฎหมายธรรมชาติ สับสนกับคำว่าจารีตประเพณี เป็นสมบัติของกฎหมายได้ แต่ทำไมพอผมจบกฎหมาย ๔ ปีมีแต่เรื่องของปัจเจกทั้งสิ้น

ผมอ่านในงานชิ้นนี้แล้วเท่ากับว่าผมสังเคราะห์ตัวเอง ที่จริงผมได้สังเคราะห์ตัวเองในเรื่องของความเป็นธรรมในเชิงปัจเจกกับในเชิงกลุ่มก้อนมาเมื่อ ๔ ปีที่แล้ว ที่ผมได้เรียนเชิญท่านอาจารย์เสนห์มาปาฐกถาที่งานสัมมนาของผม จำได้ว่าเวลาบ่าย ๒ โมง ท่านอาจารย์ปาฐกถาในหนึ่งวลีว่า กระบวนการยุติธรรมคือวิถีชีวิต ตามผมลูกโซนเลยนะครับ หายง่วง อาจารย์เอาอะไรมาพูด ผมโยงไม่ได้ ผมแอบไปถอดเทปอีกครั้งหนึ่ง

แล้วมานั่งฟังใหม่ก็ยังไม่ค่อยซึ่ง จนกระทั่งไปทำงานสักระยะหนึ่ง ถึงบางอ้อ และพบเรื่องนี้ในงานชิ้นนี้ และผมยืนยันว่าท่านทำ แต่ใช่แค่ไหนเดี๋ยวผมจะเล่าต่อว่า แล้วในเวลาที่ผ่านมานั้นเกิดอะไรขึ้น จนกระทั่งผมเชื่อมั่นและเชื่อว่าระบบงานยุติธรรมคือวิถีชีวิตจริงๆ แล้วมีอุปสรรคอะไรบ้างถ้าผมเชื่ออย่างนี้ แล้วผมอยากจะทำหนดเป็นนโยบายทางกฎหมาย ต้องเจอปัญหาอะไร

ต่อไปผมขออนุญาตเล่าความรู้สึกของผมให้ฟังอีกอย่าง จะเรียกได้ว่าผมขออนุญาตสังเคราะห์ความรู้สึกของผมเองบ้างหลังจากที่ผมอ่านงานเล่มนี้แล้ว ใช้เวลาถึง ๔ วันติดต่อกันที่ผ่านมาอ่านหนังสือเล่มนี้ แล้วผมก็สังเคราะห์ตัวเองมาได้ ก่อนที่ผมจะไปถึงว่า ผมมองเห็นอะไรจากงานชิ้นนี้และจะทำไมอย่างใดเพื่อให้เกิดงานพัฒนาสิทธิมนุษยชนในศตวรรษที่ ๒๑ ในเรื่องของการพัฒนาสิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก

ผมสังเคราะห์ความรู้สึกของตัวเอง ผมรู้สึกว่า ข้อแรก มีคนจกฉวยจิตวิญญาณของรัฐธรรมนูญไป ในช่วงเวลา ๙ ปีที่ผ่านมา รัฐธรรมนูญนั้นมีหลายแง่มุมหลายมิติ หลายหมวดมาก ๓๐๐ กว่ามาตรา แต่มีคนจกฉวยเอาไปอ้าง แล้วก็อ้างอยู่มาตราเดียวบ่อยๆ ก็คือการจกฉวยไปสร้างระบบตลาดและกลไกตลาด

อย่างที่ ๒ ผมสังเคราะห์ความรู้สึกของตัวเองขึ้นมาได้ว่า มีการบิดเบือนความเป็นธรรมของกฎหมาย อ้างหลักยุติธรรม อ้างหลักกฎหมาย เพื่ออำนาจของตนเอง คำว่าอำนาจนี้ผมตีความกว้างนะครับ อาจจะเป็นเรื่องการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มรัฐ ผมมองแบบนั้น

อันที่ ๓ มีการแอบอ้างสิทธิและเสรีภาพของชาวบ้าน เพื่อไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพของคนที่ไม่ถึงภาษาปัจจุบันเขาใช้คำว่า คนชายขอบ แล้วผมยังช่วยอะไรเขาไม่ได้ ผมมองเห็นด้วยว่ามีคนแอบอ้างสิทธิและเสรีภาพและหลักกฎหมายเพื่อไปละเมิดคนที่พลัดหลงจากกระแสการพัฒนา หมายความว่าเราไม่สามารถเข้าสู่ระบบการพัฒนาในปัจจุบันได้ด้วยสาเหตุต่างๆ พอถึงตรงนี้ เขาแอบอ้างเพราะเขาต้องการดักตวงผลประโยชน์จากธรรมชาติ

อีกความรู้สึกหนึ่งที่ผมสังเคราะห์มาได้ก็คือ กระบวนการในการกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะในแวดวงที่ผมทำงานอยู่ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายทางด้านกฎหมาย นโยบายทางด้านกฎหมายอาญา นโยบายทางด้านของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ การกำหนดนโยบายสาธารณะเป็นมายาครับ มีข้อมูลจริง แต่มีไม่ครบ และยังขาดข้อมูลที่ถูกต้องในเชิงความเป็นจริงของวิถีชีวิต ไม่ถูกบรรจุอยู่ในกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะในด้านกฎหมาย แต่กระบวนการนั้นบกพร่องอย่างไร รายละเอียดก็คงว่ากันไป ไม่ใช่การกล่าวหากันนะครับ

ผมยังมีความรู้สึกอีกว่า ในขณะที่ผมบางครั้งอยู่บนโต๊ะประชุมที่ดี อยู่ในชั้นกรรมาธิการของสภาก็ดี เกี่ยวข้องกับกฎหมายในเชิงนโยบายสาธารณะ ผมรู้สึกว่ามักมีกลุ่มคนที่พยายามที่จะครอบงำ แล้วก็นำวิธีคิด ทำกระบวนการทัศน์ของการพัฒนาที่ไม่เป็นองค์รวมเข้ามาใช้ ผมเห็นชั้นเชิงในกรรมาธิการเวลาที่เราจะออกกฎหมายอะไร โวหารต่างๆ และชั้นเชิงต่างๆ ในการที่จะเขียนกฎหมาย ในการที่จะกำหนด แล้วก็เรียกว่า หนึ่งเรื่องไปในแต่ละระหว่างขั้นนั้น มีอุปสรรคขวางกั้นอยู่ตรงนี้ มีการครอบงำในเชิงความคิดกันอยู่ แต่นั่นหมายความว่าหลายท่านเขาก็รู้สึกว่ายังขาดอีกมิติหนึ่ง

คราวนี้มาถึงที่ว่า ท่านทั้งหลายได้ยื่นชื่อกรรมาคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ผมจะเล่าในเชิงประวัติศาสตร์ก่อนเช่นกันเพื่อให้ท่านมองเห็น อยู่ดีๆ กรมนี่เกิดขึ้นมาได้อย่างไร กรมนี้อายุยังน้อย ยังไม่ครบ ๔ ปีเลย แล้ว

เกิดขึ้นท่ามกลางการปฏิรูประบบราชการที่เพิ่งผ่านมา ตัวผมเองก็ผันจากการเป็นนักกฎหมายในเชิงวิชาชีพ เป็นอัยการในศาล แล้วก็มาทำงานตรงนี้ ด้วยประวัติศาสตร์ของผมที่ผมเล่าให้ฟัง ระบบการปกครองตอนนั้น ทำไม่ยอมรับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ แล้วเขาเข้าใจกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอย่างไร

เราเริ่มต้นจากสิทธิในกระบวนการยุติธรรมก่อน แล้วก็เข้าไปสู่ภูมิสถาปัตย์เหมือนกันว่า ในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งขอย้ำเน้นว่าเป็นสิทธิบริบท เป็นอย่างที่ว่างานชิ้นนี้เขียนไว้ชัดเจนว่า เขาไม่รู้เรื่องสิทธิบริบท เราก็บอกว่ากระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะในทางอาญา ยังไม่มีการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา หรือสิทธิของคนที่ เป็นเหยื่ออาชญากรรมมากพอ เราตื่นเต้นมากกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แล้วก็กิดการระหว่าง ประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ก็เลยบอกว่า ควรต้องมีหน่วยงานของฝ่ายบริหารนี้แหละ ทำงานในการคุ้มครองสิทธิของคนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา แล้วก็พัฒนามาเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงหลัง ปี ๒๕๔๕ เป็นต้นมา มีรัฐธรรมนูญฉบับนี้แล้ว ก็ให้กอกำหนดกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ แล้วเขียนภารกิจ ของกรมนี้ว่า ให้ดูแลสิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายเท่านั้น ตรงนี้เริ่มออกมาแล้วนะครับ พอผมเข้ามาทำหน้าที่ ตรงนี้ ผมเสนอเรื่องสิทธิและเสรีภาพที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ปรากฏเขาบอกว่า ยังไม่ชัดเจน ขอให้เน้นอยู่เฉพาะเรื่องของสิทธิในกระบวนการยุติธรรม เฉพาะในทางอาญาเท่านั้นก่อน ส่วน เรื่องสิทธิอื่นๆ ในกิดการระหว่างประเทศหรือว่าสิทธิชุมชนที่เราคุยกันวันนี้ มิใช่ภารกิจ ขณะนี้ยังไม่ชัดเจนตรงนี้ นะครับ เพราะฉะนั้น นี่คือประวัติศาสตร์ที่ผมจะเล่าให้ท่านฟัง เสวนาให้ท่านฟัง แล้วดูซิว่าแนวคิดหรือว่าสิ่งที่ ท่านอาจารย์เสนอให้สังเคราะห์ไว้ในนี้ว่า มีการแยกสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองออกจากสิทธิทาง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในเชิงแนวคิดอย่างไร โลกาวัดนี้ต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิ เสรีภาพและสิทธิมนุษยชนนั้นมีที่มาแบบนี้ แล้วมาส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนในบ้านเรา อย่างไร

มีอีกคำพูดหนึ่งในเชิงนโยบายสาธารณะที่สังคมสามารถเริ่มได้ ที่จะให้คำตอบว่า แล้วพัฒนาการบ้าน เราเป็นอย่างไร ผมมีโอกาสได้พบกับท่านนายกรัฐมนตรีคนปัจจุบันเมื่อปีที่แล้ว ผมเรียนท่านว่า ท่านครับ ผม เป็นอธิบดี ผมดูแลเรื่องสิทธิและเสรีภาพ รัฐบาลของท่านผ่านมาช่วงหนึ่งแล้ว เป็นช่วงที่ ๒ แล้ว ท่านมี นโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร วันนั้นผมไม่รู้กินดินมีอะไรขึ้นมา กล้าหาญขนาดนั้น ตัวต่อตัว ท่านตอบผมว่า มีสิคุณ มี มีแน่ๆ เลย แต่เป็นสิทธิมนุษยชนแบบไทยๆ นะ ผมก็ถามต่อว่า ท่านเห็นอย่างไรครับ ท่านก็ยก ประเด็นเรื่องของบ้านเอื้ออาทร และท่านถามว่านี่คือสิทธิทางที่อยู่อาศัยใช่หรือเปล่าละอธิบดี สิทธิของการ รักษา ๓๐ บาทรักษาทุกโรค ใช่มั๊ยอธิบดี ผมก็ตอบว่าใช่ครับ เพราะปรากฏอยู่ในสิทธิของกิดการระหว่าง ประเทศ เพราะฉะนั้นคุณไปจัดประชุมให้ผม จึงเกิด workshop ขึ้นในวันที่ ๖ สิงหาคมปีที่แล้ว มีภาพท่าน นายกฯ กับท่านอาจารย์เสนอให้ในฐานะประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติรวมทั้งคณะกรรมการ ทั้งหมด ได้คุยกันเรื่องของการทำงานที่จะทำให้บ้านเรามีแผนปฏิบัติการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขึ้นมาเป็นฉบับที่ ๒ ต่อจากฉบับแรกที่ไม่มีการทำอะไรเลย

นี่คือความหมายและนโยบายสาธารณะที่เกิดในเชิงปรัชญา และในเชิงยุทธศาสตร์ของแผนบริหาร ราชการ ๔ ปีเขียนไว้อยู่ เขียนไว้ว่า ต้องการยกระดับสิทธิมนุษยชนของไทยให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล เขียนไว้ว่าอย่างนี้ครับ แล้วให้กระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงยุติธรรมรับผิดชอบร่วมกัน ทำหน้าที่พร้อม

กัน ส่วนพัฒนาการเป็นจริงหรือไม่ ผมว่าต้องคุยกันต่อ แต่ที่ผมเล่าให้ฟังนี้ก็เพื่อให้ท่านได้มองเห็นภาพของการพัฒนาการ เป็นจริงหรือไม่ ผมว่าต้องคุยกันต่อ ผมเล่าให้ฟังก็เพื่อให้ท่านได้มองเห็นภาพพัฒนาการ ผมจับจุดที่สองจุด เอาเฉพาะที่ตัวผมเข้าไปเกี่ยวข้อง จนกระทั่งที่ได้มาทำงานอยู่ตรงนี้

เรื่องของหลักนิติศาสตร์และกฎหมาย ที่เป็นปัจจัยสำคัญของงานสังเคราะห์เรื่องของสิทธิมนุษยชน รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ มีคำกล่าวปาฐกถาที่เคยพูดไว้และนำมาอ้างอิงได้อีก กล่าวว่า “กฎหมายต้องทำหน้าที่ให้แต้มต่อกับคนจน คนด้อยโอกาส กฎหมายต้องเขียนแล้วอ่านง่าย ไม่ใช่อ่านแล้วไม่รู้เรื่อง กฎหมายต้องมีการเปลี่ยนแปลงได้ การเขียนกฎหมายต้องเปลี่ยนแปลง ต้องปฏิรูป ต้องเขียนให้ได้ว่าในกฎหมายฉบับนั้น เมื่อใช้ไปแล้ว ๓ ปี ๕ ปีต้องมีการวิจัย เพื่อแก้ไขที่ขัดข้อง”

ดังนั้นผมขอกลับมาทำงานชิ้นนี้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อจะได้มองเห็นภาพพัฒนาการ เห็นสิ่งที่เกิดขึ้น และในเชิงนโยบายสาธารณะควรจะเป็นอย่างไรต่อไป งานชิ้นนี้ สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก ทำให้ผมมองเห็นใน ๓ ส่วน คือสมมติฐาน การวิเคราะห์สถานการณ์สิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน และนโยบายสาธารณะในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนว่าควรจะเป็นอย่างไร

หนึ่ง-สมมติฐาน งานชิ้นนี้บอกว่าสิทธิมนุษยชนเป็นพลวัต ไม่อยู่นิ่งกับที่ และเปลี่ยนแปลงในเชิงการต่อสู้กับโครงสร้างเชิงอำนาจด้วย เป็นการต่อสู้เชิงอำนาจในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่พยายามอ้างถึงหลักเศรษฐกิจเสรีนิยม หลักรัฐธรรมนูญนิยม หลักนิติธรรมและนิติรัฐ มีการอ้างคำเหล่านี้ขึ้นมาตลอดเวลา เพราะฉะนั้นขอย้อนไปที่เรื่องประสบการณ์ของผม ท่านคงจะได้คำตอบบนะครับว่าในเชิงนโยบายต่างๆ นั้นได้ แต่เหตุใดในรายละเอียดและการนำไปใช้บังคับ จึงหยุดนิ่ง

สมมติฐานอีกข้อหนึ่งผมมองว่า ได้มีความพยายามครอบงำ โดยเผยแพร่จักรวรรดินิยมทางด้านจิตใจและแนวคิด ซึ่งอันนี้ผมไม่ได้กล่าวหาใคร แต่ผมสัมผัสได้เองจากการไปเรียนกฎหมายในอเมริกาและจากการเรียนกฎหมายในเมืองไทย ตลอดจนถึงช่วงเวลาที่ได้มาทำงานทางด้านสิทธิและเสรีภาพ ที่ผมทำในชุมชนช่วง ๔ ปีที่ผ่านมา ผมพบว่าชาวบ้านยังขาดสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งในงานชิ้นนี้ใช้คำว่า สิทธิในการกำหนดใจตนเอง หรือ self-determination เพราะเราไม่รู้สิกว่าเราจะสามารถตัดสินใจด้วยตัวของเราเองในทางใดได้บ้าง และมากน้อยแค่ไหน

สถานการณ์ปัจจุบัน สิทธิมนุษยชนถูกหยิบยกมาอ้างอิงเพื่อนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ ซึ่งก็แล้วแต่มุมมองและแล้วแต่ว่าใครจะเอาไปอ้างอิงอย่างไร แล้วนโยบายสาธารณะในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนจะเป็นไปอย่างไร ผมมองเห็นคำตอบได้จากการอ่านงานชิ้นนี้ว่า เราต้องมุ่งสู่การกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อการพึ่งพาตนเองและการเพิ่มอำนาจต่อรอง เราต้องรวมกันเป็นกลุ่มก้อน และยอมรับความหลากหลาย

อันต่อไป เราต้องพลิกฟื้นแนวทางการพัฒนาโดยชุมชนเพื่อชุมชนขึ้นมา เพราะในฐานะที่มีภูมิหลังเป็นนักกฎหมาย ผมคิดว่าเราควรจะมีแนวทางในการพัฒนาเพื่อก่อตัวเกี่ยวกับเรื่องอำนาจของกรรมสิทธิ์สาธารณะให้ชัดเจนมากกว่านี้ อำนาจของกรรมสิทธิ์ในเชิงสาธารณะที่ปัจจุบันเราไปใช้คำว่า ที่หลวง จริงๆ แล้วภาษาทางกฎหมายใช้คำว่า “ที่สาธารณะ” ในความหมายที่เป็นการต่อสู้และมีแนวคิดในเชิงกรรมสิทธิ์ มีวิธีคิดกระบวนทัศน์ว่า คำว่า “ที่สาธารณะ” เป็นของอำนาจการปกครอง อย่างที่ผมเรียนไว้ตอนต้น ผมเรียน

กฎหมายมา ๔ ปี ทุกมาตราล้วนระบุชัดเจน เช่น ประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา ๑๓๓๖ ระบุถึงกรรมสิทธิ์โดยไม่เคยมีลักษณะของกรรมสิทธิ์เชิงสาธารณะเลย

เมื่อเราได้วิเคราะห์ในเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อจะหาว่าอะไรคือจุดร่วม หรือแกนกลางของสิทธิมนุษยชน ซึ่งวันนี้เราวิเคราะห์กันได้ว่าแกนกลางที่เราหานั้นคือ “สิทธิชุมชน” เหตุใดเราจึงต้องมาวิเคราะห์หาแกนกลาง ก็เพราะว่าสิทธิมนุษยชนนั้นถูกแบ่งและตัดตอนไปเสียแล้ว ถูกแยกสิทธิพลเมืองกับสิทธิทางการเมืองออกมาจากหนึ่ง และอีกฟากจะได้รับการเห็นใจน้อยน้อย จากพัฒนาการทำให้เราพบว่า กลุ่มที่เหลือที่ถูกสนใจน้อยนั้นมีความสำคัญในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นเราต้องพิสูจน์แล้วว่าแกนกลางสำคัญของสิทธิมนุษยชนเพื่อนำมาใช้ขับเคลื่อนและสร้างความเปลี่ยนแปลงในกระแสด้านการพัฒนาสิทธิมนุษยชน เพราะหากเราขาดแกนกลาง จะทำให้ไม่มีพลังต่อรองและขับเคลื่อน

สุดท้าย เราจะทำอย่างไรต่อไปเพื่อผลักดันให้เกิดกระบวนการพัฒนาสิทธิมนุษยชนในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งตรงนี้ผมขออนุญาตกลั่นกรองจากประสบการณ์การทำงานในเรื่องนี้ของผมที่มีในช่วง ๓ - ๔ ปีว่า

อันดับแรก ในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ต้องสามารถกอบกู้และปฏิรูประบบงานยุติธรรมเสียใหม่ได้ ที่ต้องใช้คำว่า “กอบกู้” เพราะได้เสียหลักไปแล้ว จึงต้องกอบกู้ กลับไปกอบกู้ถึงระบบการเรียนการสอนหลักสูตรของกฎหมาย ความเป็นธรรม และความยุติธรรมกันใหม่

เราต้องสร้างเกณฑ์และคุณค่าของคำว่า ความเป็นธรรมของกฎหมาย ขึ้นมาใหม่ ขณะนี้นักศึกษากฎหมายก็ดี อย่างที่ผมสอนอยู่ในระดับปริญญาโท เมื่อถามพวกเขาว่าความเป็นธรรมคืออะไร ความยุติธรรมคืออะไร นักศึกษาได้แต่หัวเราะ ตอบไม่ได้

เราจึงต้องพัฒนา ต้องยอมรับหลักจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ให้มาเป็นองค์ประกอบของกฎหมายให้ได้ อย่างที่ผมเรียกว่ากฎหมายภาคประชาชน ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงจารีตประเพณี อันที่จริงเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ ย้อนยุคกลับไปคือสิ่งที่สำนักประวัติศาสตร์กฎหมายได้เขียนไว้ แต่ถูกตัดตอนไปหลังลัทธิเสรีนิยมใหม่ขึ้นมาเมื่อไม่นานมานี้ เรื่องของจารีตประเพณีและวัฒนธรรมในกฎหมายจึงถูกตัดตอนไป จะมีความเป็นไปได้หรือไม่หากว่า เราจะดำเนินการไปพร้อมๆ กัน ๒ ช่องทาง คือสร้างกระบวนการยุติธรรมหรือกฎหมายภาคประชาชนขึ้นมาคู่ขนานกับกฎหมายที่เป็นกระแสหลักในปัจจุบัน และมีแนวคิดหรือกระบวนการทัศน์ทางด้านความเป็นธรรมอยู่คู่ขนานกันไปด้วย แต่ก็มีคำถามว่าเราจะสร้างความสำคัญ จะเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับความยุติธรรมภาคประชาชนได้มากน้อยแค่ไหน อย่างไร

อันดับที่สอง ต้องมีการพัฒนาหลักคิดและกระบวนการทัศน์ในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ทั้งในลักษณะปัจเจกและรวมหมู่ ซึ่งขณะนี้ยังไม่ค่อยมีแนวคิดของการอยู่ร่วมกันหรือรวมหมู่สักเท่าไร เพราะแม้รัฐธรรมนูญจะเขียนไว้ แต่วิถีคิด วิธีการทำงาน หรือแนวคิด กลับเป็นปัจเจกไปเสียหมด พอพูดเรื่องสิทธิมนุษยชน แล้วก็มีเรื่องสิทธิและเสรีภาพ รวมทั้งความสัมพันธ์ของสิทธิเหล่านี้กับกฎหมาย ดังนั้นจึงต้องสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกและชุมชนให้ไปสู่จิตสำนึกสาธารณะให้ได้

จากตัวผมเองที่ได้ทดลองทำมา ๔ ปี โดยคัดเลือกชุมชนที่มีความหลากหลาย ทั้งชุมชนที่เข้มแข็งแล้ว ชุมชนที่ไม่มีอะไรเลย ชุมชนที่เริ่มต้นใหม่ และชุมชนที่ได้รับผลกระทบแล้ว จากนั้นก็พยายามวิจัยต่อ ปีนี้ย่างเข้าปีที่ ๔ แล้ว แต่ยังไม่ได้อะไรชัดเจนนัก ชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วก็เข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ แต่ชุมชนที่ยังไม่มีอะไร

เลย กลับยังลังเลกังวลว่าจะสามารถทำได้จริงหรือไม่ งบประมาณมาหรือยัง อธิปไตยกรมฯ จะช่วยได้แค่ไหน กรมคุ้มครองสิทธิจะช่วยพวกเขาไหม ยังมีคำถามลักษณะนี้อยู่

เรื่องของแผนแม่บทสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เน้นอนว่านี่คือจุดเริ่มต้น และเป็นการเริ่มต้นที่อำนาจการปกครองยอมรับ เพราะฉะนั้นกระบวนการในการจัดทำแผนแม่บทสิทธิมนุษยชนแห่งชาติก็จะเป็นจุดหนึ่งที่ทำให้วงล้อการขับเคลื่อนพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในบ้านเราขับเคลื่อนไปได้

ในโอกาสต่อไป เราต้องมีนโยบายสาธารณะที่เป็นไปในทางกระตุ้นแนวคิดให้เกิดทางเลือกใหม่ๆ ให้ได้ อาจจะต้องทำให้เห็นเป็นตัวอย่างว่าหากได้รับผลกระทบจากการพัฒนาแบบนี้ ชุมชนเกิดวิธีคิดแบบนี้ สามารถอ้างกฎหมายแบบนี้ ผลการตัดสินใจภาคีสิทธิได้ลักษณะนี้ แล้วสังคมจะเห็น แล้วจะหาทางเลือกเอง ตรงนี้ก็เป็นคำตอบที่สังคมไทยจะหาทางเลือกเอง ว่าเดินเดียวสู้ไม่ได้ รวมหมู่แล้วจะสู้ได้หรือไม่ และสู้อย่างไร ทั้งนี้ในเชิงของนโยบายสาธารณะก็ต้องเปิดและปลดล็อกก่อน ขณะนี้มาตราในรัฐธรรมนูญก็เปิดช่องทางให้ไว้

ต่อไป อันนี้เป็นแนวคิดของผมเองที่จะกำหนดนโยบายสาธารณะ สิทธิมนุษยชนนั้นกล่าวมาจากกฎธรรมชาติ เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติเช่นกัน แต่เป็นธรรมชาติของความโลภ ที่ท่านอาจารย์ได้กล่าวไว้ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการอำนาจ แล้วปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติทั้ง ๒ ส่วน มีปัจจัยอะไรบางอย่างที่จะมากำหนด และเพื่อให้ปฏิสัมพันธ์ในเชิงการขัดแย้งแบบนี้มีทางออกได้ เพราะธรรมชาติของมนุษย์ต้องการอำนาจเช่นเดียวกันกับที่ต้องการสิทธิเสรีภาพ ต้องการเศรษฐกิจที่ทำให้เขาร่ำรวย ขณะเดียวกันมนุษย์ก็บอกว่าเราควรจะเป็นคนดีและกัน และอยู่อย่างสันติสุข เพราะฉะนั้นผมจึงสรุปว่า พัฒนาการของสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องของการต่อสู้ ช่วงชิง ที่ผมใช้คำว่าฉกฉวย ใครฉกฉวยตรงไหนได้ และใครฉก ช่วงชิงมุมไหนของรัฐธรรมนูญมาอ้างได้มากกว่ากัน เป็นเรื่องของการเรียกร้องเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง และเป็นเรื่องของการเข้าแลก หลายคนที่ผมเข้าไปทำงานด้วย โดยนำเอาความรู้เรื่องสิทธิและเสรีภาพเป็นฐานกลับต้องติดคุก ถูกจับ ถูกข่มขู่ ถูกฆ่าตาย ผมไม่ได้บอกว่าเส้นทางพัฒนาการของสิทธิมนุษยชนนั้นต้องใช้ความรุนแรง แต่ก็ตอบไม่ได้ว่าสันติวิธีจะให้คำตอบได้ไหม แต่คำตอบที่เราเลือก ผมคิดว่าถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยต้องเลือก เพราะในมุมมองสุดท้ายผมคิดว่า พัฒนาการสุดท้ายของสิทธิมนุษยชนต้องแลก ต้องทุ่มเท ต้องเรียกร้อง ต้องต่อสู้

นี่คือสิ่งที่ผมสังเคราะห์ได้จากการอ่านงานชิ้นนี้ แล้วพัฒนามาเป็นแนวคิดที่นำมาเรียนกับท่านในวันนี้

☸ **ดร.วีระ สมบูรณ์** - ขอบพระคุณ คุณชาญเชาว์ที่ให้มุมมองจากประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในภาครัฐ เกี่ยวข้องกับพื้นที่ และเกี่ยวข้องกันโยบายสาธารณะ ประสบการณ์ที่ท่านได้สรุปมาน่ากลั้วตรงที่ คำที่ท่านใช้บ่อย เช่น ฉกฉวย บิดเบือน แอบอ้าง เป็นมายา คำพวกนี้ผมกลัวมาก อย่างคำว่าแบบไทยๆ ประชาธิปไตยแบบไทยๆ สิทธิมนุษยชนแบบไทยๆ แต่ขณะเดียวกัน เรากำลังพูดถึงสถานการณ์ที่ย้อนหลังกลับไปสู่ความเป็นมาของจารีตประเพณีของสังคมไทย เราด้วย ข้อเสนอของ คุณชาญเชาว์ทั้ง ๖ ประการก็น่าพิจารณาทั้งสิ้น เป็นการนำเอาความเป็นธรรมกลับมาสู่กฎหมาย เพราะว่ากฎหมายกลายเป็นแค่ลายลักษณ์อักษรที่ท่องๆ กันไป แล้วก็ตีความกันไปตามลายลักษณ์อักษร และทิ้งเรื่องความเป็นธรรมที่เป็นบ่อเกิดของกฎหมายไป ซึ่งส่งผลให้เราไม่สามารถพัฒนาหลัก

คิดเรื่องกำหนดชีวิตรวมหมู่ เรื่องกรรมสิทธิ์สาธารณะ รวมทั้งทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะได้ ผมคิดว่าประเด็นเหล่านี้มีความสำคัญ แล้วก็มีความรู้สึกว่าเราจะต้องกำหนดวิธีการ วิธีเรียกร้องต่อสู้กันต่อไป

ตอนนี้ขอเปิดเวทีสำหรับให้ท่านผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่านแสดงความคิดเห็น ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้นำชุมชน เรายังไม่ใคร่พอวางไว้ทางด้านหน้า ขอเชิญเลยนะครับ จะเป็นคำถาม ข้อสังเกต ความคิดเห็น ก็เรียนเชิญนะครับ

⊗ ศ.นพ.ประเวศ วะสี – ท่านอาจารย์เสนอให้ได้ทำการศึกษาวิจัยมาหลายปี ได้สร้างประโยชน์ให้สังคมเป็นการรวบรวมความรู้ แต่สังคมไทยเป็นสังคมที่อ่านหนังสือดีๆ น้อย คน ๖๓ ล้านคน หนังสือดีๆ ขายได้สองพัน สามพันเล่ม ผมคิดว่าต้องส่งเสริมการอ่าน จึงอยากจะฝากประเด็นนี้ไว้

ประเด็นที่ ๒ เรื่องทั้งหมด จะพูดถึงความรุนแรงจากวิกฤตการณ์จากทุนนิยมโลกาภิวัตน์ และนี่รุนแรงมาก เรียกว่าไม่มีอะไรจะต้านทานได้ วิกฤตการณ์ทักษิณเป็นส่วนหนึ่งของวิกฤตการณ์ใหญ่ของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ถึงทักษิณไปแล้ว ทุนนิยมโลกาภิวัตน์ก็ยังคงอยู่ มีคำถามเรื่องนโยบายที่จะมารองรับกระบวนการชุมชนเข้มแข็งที่กำลังทำอยู่ เราต้องการนโยบาย ซึ่งในรัฐธรรมนูญได้พูดถึงสิทธิชุมชนไว้เพียงสั้นๆ แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่ได้รับความสนใจไม่ได้ออกกฎหมาย เพราะในรัฐธรรมนูญจะพูดว่าทั้งนี้เป็นไปตามกฎหมายเสมอ เพราะฉะนั้นผมเสนอว่า ควรจะรวมตัวกันผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติสิทธิชุมชน แล้วอาศัยความรู้ อาศัยประสบการณ์ อาศัยการวิจัยต่างๆ มากำหนดไว้ในพระราชบัญญัติสิทธิชุมชน เพื่อจะส่งเสริมเรื่องสิทธิชุมชน เช่น ให้ชุมชนมีสิทธิในการกำหนดการทำมาหากิน สิทธิในการกำหนดการศึกษา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชน สิทธิในเรื่องความยุติธรรมของชุมชน สิทธิในการสื่อสารชุมชน สิทธิในการมีระบอบการเมืองของชุมชนเอง แล้วก็เสนอเครื่องมือในการดำเนินการให้เป็นไปดังที่กล่าวมา ยกตัวอย่างเช่น ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ควรจะมีว่ามีการจัดตั้งสถาบันวิจัยส่งเสริมสิทธิชุมชน มีที่มาที่ไปของงบประมาณในทำนองเดียวกับ สสส. สกว.

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าจะมีการกำหนดในพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ เรื่ององค์กรสื่อสารที่เป็นอิสระ เราต้องมีองค์กรสื่อสารที่เป็นอิสระ เรามีตัวอย่างมากพอสมควร แล้วสามารถจัดหางบประมาณที่จะมาสนับสนุนเรื่องนี้ เช่น เก็บภาษีเพิ่มขึ้นครึ่งเปอร์เซ็นต์สำหรับรายได้จากการศึกษาทั้งหมดเอาเข้าองค์กรนี้ สิ้นปีก็จะได้เงินหลายล้านบาท มีการสื่อสารให้ครบทุกชนิด ทั้งวิทยุชุมชน โทรทัศน์ชุมชน หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต ยกตัวอย่างเช่น จำเป็นที่จะต้องให้มีหนังสือพิมพ์ชุมชนที่ชุมชนทำเอง เพราะเป็นการเปิดพื้นที่ ขณะนี้พื้นที่ปิด เราต้องเปิดพื้นที่ตรงนั้น แล้วก็เชื่อมโยงเรื่องวิทยุเรื่องอะไรให้มากขึ้น นี่ก็อยากจะเสริมว่าศึกษาเรื่องนี้กันเยอะๆ

⊗ ดร.วีระ สมบูรณ์ – ขอบคุณครับ เชิญท่านต่อไป

⊗ ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น – กระผมเป็นนักเขียนอิสระ ได้ข้อคิดในกรณีชุมชนที่ข้าราชการเข้าไปทำวิจัย ถ้าท่านย้อนไปในอดีตกาล การที่ชุมชนใหญ่แบ่งเป็นชุมชนเล็กๆ ออกไป มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ สาเหตุก็เพราะว่าชุมชนที่มีคนมากขึ้น อาหารการกินไม่พอเลี้ยงในชุมชน เขาก็จำเป็นต้องขยายให้ผู้ที่อยู่เดิมไปตั้งหลักแหล่งใหม่ เพื่ออะไร เพื่อชุมชน ๕๐๐ คนมีอาหารอยู่ได้ แล้วที่ว่าบ้านหนึ่งมีข้าว บ้านหนึ่งมีปลา บ้านหนึ่งมีผัก เขาก็เอาไปแลกเปลี่ยนกัน ก็เกิดความสงบ เป็นการแบ่งปันส่วนเรื่องอาหารการกิน ความเป็นอยู่ อันนี้

ขอเสริมท่านอาจารย์

แล้วเกี่ยวกับกฎหมาย กฎหมายเกิดจากผู้มีอำนาจในชุมชนเป็นผู้ร่างขึ้น ถ้าไม่มีการให้อำนาจลูกบ้านทะเลาะกันแล้วใครจะตัดสิน เพราะฉะนั้นผู้มีอำนาจก็คือหัวหน้าหมู่บ้านจึงร่างกฎหมายขึ้นมา แต่ถ้าผู้มีอำนาจในหมู่บ้านเป็นคนที่รับสินบาทคาดสินบก ก็อาจจะตัดสินผิดพลาด เขาคนถูกเป็นคนผิด เขาคนผิดเป็นคนถูก นี่ก็คือสิทธิชุมชน ด้านร้ายก็ดี ด้านดีก็เยอะ

กรณีน้ำท่วมภาคเหนือ แล้วมีคนมาพูดใหญ่โตว่าจะสร้างเขื่อนริมปิง ที่จริงแล้วเขาไปสร้างฝายปิดทางน้ำ จนน้ำท่วมภาคเหนือ แล้วปีนี้เช่นกันครับ ไม้เนื้ออ่อนที่ลอยมาเต็มอ่าง มีการปกปิด หมกเม็ด ชุมชนอยู่ที่ไหนครับ ชุมชนได้รับความเดือดร้อน ประชาชนได้รับความเดือดร้อน แต่ผู้ทำให้เกิดความเดือดร้อนกลับอ้างเป็นความผิดของฝนฟ้า สิทธิชุมชนถูกทำลายโดยผู้มีอำนาจของบ้านเมือง แล้วก็มาอ้าง มาออกกฎหมายอย่างที่ท่านอาจารย์พูดเมื่อสักครู่

ตอนนี้มีกลุ่มคนเล็กๆ กลุ่มหนึ่งรวมตัวกันจัดประชุมทุกวันอาทิตย์สิ้นเดือน ที่คุรุสภา เป็นเครือข่ายประชาชนพูดคุยกันหลายเรื่องเกี่ยวกับชุมชน พบปัญหาของประชาชนในชุมชน แม้กระทั่งชุมชนบ้านผมเอง ประธานชุมชนก็ยังอยู่ได้อำนาจของเขตฯ ประชาชนที่ไปทำหน้าที่เป็น กกต. ก็อยู่ได้อำนาจผู้กำกับสถานีตำรวจ ปัญหายาเสพติดเกิดขึ้น ใครมีส่วนได้เสีย ใครเป็นตัวการค้า ใครเป็นผู้รับส่วย ในซอยบ้านผมมีนายตำรวจเป็นผู้เอามาให้คนเหล่านี้ค้า แต่เมื่อผู้กำกับรู้ กลับไม่สามารถจัดการได้ เพราะไม่มีหลักฐาน เห็นไหมครับว่าสิทธิชุมชนก็ถูกทำลาย คลองน้ำเน่ามีมยงเยอะ ประชาชนไปแนะทางให้โดยทำน้ำชีวภาพ ให้เอาปลาหางนกยูงไปปล่อยก็แก้ได้ ขอยกตัวอย่างเขตบางกะปิ มีต้นกกเยอะ นี่คือสิทธิชุมชนที่ชาวบ้านไปเสนอว่าอะไรควรแก้ไขอย่างไร แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่าท่านผู้ว่าฯ คนใดได้นำไปทำเลย

❊ **ดร.วีระ สมบูรณ์** – ขอเชิญท่านครับ

❊ **ดร.ดุขฎิ เจริญสุข** – ดิฉันเป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สนใจเรื่องชุมชนมานานแล้ว มองว่าการที่จะทำให้มีสิทธิของชุมชนน่าจะต้องเป็นทั้ง ๒ ระดับ ก็คือระดับไมโครกับแมคโคร ระดับแมคโครก็คือการระดมความคิด เพื่อสร้างกฎหมายหรือว่าบรรทัดฐาน ของสังคมที่ดีขึ้นมา เคยพูดกับญาติที่เป็นอาจารย์สอนกฎหมายว่าจริงๆ แล้วกฎหมายควรมีการระดมสมองก่อนที่จะออกกฎหมายเพื่อให้ทันกับสังคมโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนเดิม

ประเด็นที่ ๒ ก็คือไมโครหรือระดับรากหญ้า ประชาชนเองต้องพัฒนาตัวเองให้มีความรู้มากขึ้น เพื่อต่อไปเมื่อเราจะต้องไปหาดำรวจ มีเรื่องไปฟ้องร้อง ต้องต่อสู้กับผู้มิอิทธิพล การต่อสู้กับการเสียเงินเสียทอง การเสียชีวิต ซึ่งเราก็จะยอมแพ้กันไป เรื่องนี้เกิดขึ้นแม้กระทั่งกับคนชั้นกลางเอง ซึ่งต้องมีการให้ความรู้กับประชาชน

และการที่จะตอบคำถามของท่านอธิบดีฯ ที่ว่าต้องหาแกนกลางของสิทธิมนุษยชน ดิฉันคิดว่าแกนกลางก็คือการที่คนมีความรู้ ฟังพาดตัวเองได้

☉ แม่ผา กองธรรม - ฉันมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด ดีใจมากที่ได้มาเวทีนี้สองครั้งแล้ว งานวิจัยที่อาจารย์บอกว่าโลกาภิวัตน์คือสิ่งที่ทำลายวัฒนธรรมประเพณี ถูกต้อง งานวิจัยนี้เป็นงานที่สังเคราะห์การเรียนรู้วิทยาของชาวบ้านที่อยู่กันแต่ดั้งเดิม ทุกวันนี้โลกาภิวัตน์มันทำลาย ตั้งแต่เรามีเทคโนโลยีที่ทันสมัย ลูกหลานอยู่กับบ้าน ตายายเป็นคนเลี้ยง โตมาก็เข้าไปหาวัฒนธรรมแบบใหม่ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต วัฒนธรรมดั้งเดิมหายไป การเรียนการสอนของท้องถิ่นไม่มีวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้าไปสอน อันนี้เป็นสิ่งที่ทำลายอย่างมหาศาล เป็นเรื่องยากมากที่เราจะหวนกลับคืนไปดั้งเดิม แต่ในงานวิจัยที่อาจารย์เสนอให้แต่ละชุมชนไปวิจัยกัน ศึกษากันออกมาเป็นอย่างไรที่อาจารย์พรพิไลพูด จะทำอย่างไร ถ้าถามท่านอธิบดี ที่ทำงานมา ๔ ปีในกรมที่เกิดขึ้นมาใหม่ ท่านก็ยังงง เป็นสิ่งที่ท่านไม่รู้จะพูดอย่างไร ไม่ได้เรียนมาแบบนี้ เพราะว่าสิ่งที่อาจารย์เสนอขึ้นมาเป็นอีกแบบหนึ่ง

ข้อขัดแย้งกันคือ คนหนึ่งอยากให้ดี อยากเอาวัฒนธรรมประเพณีขึ้นมาให้ลูกหลานเราได้ฟื้นฟู แต่ระดับนโยบายของรัฐไม่เอื้ออำนวยแล้วก็ไม่สนใจ และยังยากขึ้น เพราะเทคโนโลยีและทุนนิยมท่วมลงไป ลูกหลานก็หันเข้าหาทุนนิยมหมด เดี่ยวนี้หลานก็สอนไม่ได้ ลูกก็สอนไม่ได้ ตอนนี้เป็นแบบใหม่หมด เพราะโลกาภิวัตน์นี้แหละ ฉะนั้นในฐานะคนวิจัยคนหนึ่ง คือวิจัยเรื่องปาทาม ทุเปอ์มาร์เก็ตอาหารของพ่อแม่ ซึ่งกำลังจะสูญไป ก็เลยมาคิดว่าแล้วลูกหลานเราจะรู้ไหม ลูกหลานไม่รู้เลย บอกแค่ว่าผักอะไรไม่รู้สกรูอย่างนี้กินได้ เหมอ สารเคมีใครเป็นคนบอก เทคโนโลยีสมัยใหม่นี้แหละบอก โฆษณาว่าต้องชื้อยาฆ่าแมลง บ้านฉันใช้ข้าวชี้ควายไล่ นี่คือเรื่องจริง

เพราะฉะนั้น ฉันอยากจะฝากว่า งานวิจัยทุกชิ้นที่มีความรู้ตั้งแต่เก่าจนปัจจุบัน น่าจะผลักดันให้มีการยอมรับ อยากให้เอาหลักสูตรของท้องถิ่นหรืองานวิจัยวัฒนธรรมประเพณีเข้ามาเป็นการเรียนการสอนนักศึกษาบ้าง ให้เขาเรียน เขาจะได้รู้ว่าประเพณีที่พ่อแม่ให้มาเป็นอย่างไร จะอยู่กับธรรมชาติแบบไหน เมื่อเขาเรียนจบแล้วเขาจะไปปฏิบัติตัวแบบไหน ไม่เช่นนั้นก็เข้าไปสู่โรงงานหมด ซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ขัดแย้งกับวัฒนธรรมประเพณี ฉันอยากจะฝากไว้ที่ท่านอาจารย์หมอประเวศบอกไว้ว่า ควรจะมีกฎหมายรองรับให้กับสิทธิชุมชนที่ปกครองด้วยวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม เข้ามาสู่ในวัฒนธรรมประเพณีใหม่ เพราะฉะนั้นงานวิจัยทุกชิ้นควรจะเป็นแบบนี้ ถ้าไม่มีกฎหมาย จะไม่มีใครเคารพ แล้วไม่มีใครดูแล วัฒนธรรมประเพณีเก่าก็จะสูญหายไปเรื่อยๆ ในขณะที่นโยบายของรัฐสร้างแต่เขื่อนขนาดใหญ่ ทำลายทรัพยากรหมดทั่วโลกและทั่วประเทศไทย ขอขอบคุณค่ะ

☉ ดร.วิระ สมบูรณ์ - ก็ชัดเจนนะครับว่างานวิจัยควรมีทิศทางไปอย่างไร เนื่องจากเวลาเรามีจำกัด ก็เลยอยากจะขอกราบเรียนเชิญท่านอาจารย์เสนอให้แสดงทรรศนะเสริม หลังจากที่ได้ฟังความคิดเห็นจากท่านผู้อภิปราย เชิญครับ

☉ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก - จริงๆ ก็ต้องขอบคุณ ที่ผู้มาร่วมได้อภิปรายในแง่ของประสบการณ์และความต้องการของชุมชน ปัญหากฎหมาย นี่คือนี่ที่มีความปรารถนาดี หมอประเวศพูดถึงคนไทยอ่านหนังสือน้อย ถ้าเราเข้าใจตัวเราถูกต้อง ก็ต้องมีการอ่านที่แตกต่างออกไป ให้มีความหลากหลายขึ้น ถ้าเราเข้าใจระบบของเราเองให้ดีเสียก่อน ไม่ต้องทำอะไรก็เกือบจะดีขึ้นแล้ว นี่เป็นวัตถุประสงค์ที่เรามาพูดคุยกัน

ที่นี่ ผมจะไม่พูดสรุปที่พูดๆ มา เวลาจำกัด แล้วก็เรื่องของความสลับซับซ้อน อยากจะพูดซัก ๒ - ๓ ประเด็นสั้นๆ อย่างน้อยที่สุดก็คือสิ่งที่เรารู้สึกว่าทุกอย่างเลวร้าย นั่นคือความจริง แต่ในขณะเดียวกันก็เห็นช่องที่เป็นแสงสว่าง แต่เป็นแสงสว่างที่จะต้องมีการต่อสู้และทำความเข้าใจด้วย

ประการแรก ทำไมมาพูดถึงตลาดเสรี พูดถึงโลกาภิวัตน์ เป็นเรื่องการก่อความเสียหาย ก่อความเขิงลบมากมายต่างๆ จุดประสงค์ของงานวันนี้ อยากจะให้เรามองกันในแง่ที่ว่า ไม่อยากให้เห็นเรื่องโลกาภิวัตน์ เป็นเรื่องที่มีพัฒนาการดี ไม่ดีอย่างไร ในขณะที่เรากำลังพยายามอภิปรายกันนั้นจะกลายเป็นการได้วาทีไป แต่ว่าเราก็มีเหตุผลว่าทำไมเรามองโลกาภิวัตน์ในเชิงลบ อันนี้ต้องสืบสาวว่า

ประการแรกคือ เมื่อย้อนไปที่ตัววัฒนธรรม เริ่มตั้งแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ และตรงนี้ก็เช่นเดียวกัน อยากให้คนในแวดวงวิทยาศาสตร์หันกลับมามองแล้วคิดใหม่ เน้นอนว่ามึงงานเขียนมากมายที่มองว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกนั้นเป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ระราน ก้าวร้าว และเป็นไปเพื่ออำนาจ ผู้ที่พูดเรื่องการศึกษาเมื่อสักครู่นี้ ถ้ามองตรงนี้ให้เข้าใจ ในแวดวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีน่าจะหยิบยกมาทำความเข้าใจว่าตัวขบวนการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมุ่งไปแต่แง่เทคนิค โดยไม่ตั้งคำถามเกี่ยวกับที่มาที่ไปของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเลย

ประการที่สอง คือว่าในขณะนี้โลกาภิวัตน์ ตลาดเสรีมีอำนาจยิ่งใหญ่ และเข้ามาอยู่ในสังคมไทยแล้ว ในช่วง ๖-๗ ปีที่ผ่านมา แต่ว่าขณะเดียวกันก็มีขบวนการต่อสู้ที่จะชี้ทิศทางที่เราเรียกว่า “ทางเลือก” ในงานวิจัยนี้ผมพยายามทำให้เห็นว่า ได้มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนกันในแง่ “กระแสทางเลือก” ทั้งในทางเศรษฐกิจ นิติศาสตร์ กฎหมาย และเป็นแนวทางเลือกที่มองถึงขั้นที่ว่า มองในเชิงอนุรักษ์ มี ๒ กระแสที่เป็นทางเลือก คือกระแสที่แสวงเศรษฐกิจ หรือเศรษฐศาสตร์ทางเลือก อีกทางเลือกหนึ่ง คือการพัฒนา มีนักเขียนที่ผมนำมาอ้างในหนังสือ อ้างว่า กาลเวลาของอดัม สมิธ ซึ่งเป็นต้นแบบของลัทธิตลาดเสรี บอกว่าความมั่งคั่งของชาติตั้งจุดสิ้นสุดลงแล้ว ต่อไปนี้จะต้องมองการพัฒนาในเชิง ๒ ด้านด้วยกันคือ

หนึ่ง ในเชิงพัฒนาขีดความสามารถของคนในท้องถิ่น

สอง การพัฒนาที่มีการอนุรักษ์ควบคู่กันไป

ตรงนี้เป็นประเด็นการต่อสู้ทางความคิด และการต่อสู้นี้ก็ผนวกด้วยขบวนการสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่ท่านได้เห็นในวิดิทัศน์ ตรงนี้ถ้าเราเข้าใจ ว่าที่เราต่อสู้ในพื้นที่ ในโลกทัศน์ที่จำกัด จะไม่มีพลังพอ ขณะนี้มีกระแสโลก เริ่มมีการเคลื่อนไหวตรงนี้ ยิ่งไปกว่านั้น กระแสชุมชนท้องถิ่นเป็นกระแสโลกไปแล้วนะครับ ในสหประชาชาติก็มีอนุสัญญาและร่างปฏิญญาหลายฉบับที่นำมาเขียนไว้ ตรงนี้ก็อยากให้ผู้ที่ต่อสู้ได้มองไปในระดับที่กว้างขึ้น จะทำให้งานของเรามีพลังมากขึ้นด้วย

ปฏิบัติการสิทธิชุมชน ภาคประชาชน

นำเสนอโดย คุณปิยะพร ศรีแปลก โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง
 คุณนิคม พุทธา โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ
 คุณสนั่น ชูสกุล โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน
 คุณณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
 ดำเนินรายการโดย ศยามล ไกยรวงศ์ และ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์
 วัน-เวลา ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๙ เวลา ๑๓.๓๐ - ๑๖.๐๐ น.

ปฏิบัติการสิทธิชุมชน ภาคประชาชน

นำเสนอโดย	คุณปิยะพร ศรีแปลก	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง
	คุณนิคม พุทธา	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ
	คุณสนั่น ชูสกุล	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน
	คุณณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ	โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
ดำเนินรายการโดย	ศยามล ไกยูรวงศ์ และ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์	
วัน-เวลา	๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕ เวลา ๑๓.๓๐ - ๑๖.๐๐ น.	

☼ ศยามล ไกยูรวงศ์ – กราบสวัสดิ์ท่านผู้มีเกียรติทุกท่านในช่วงบ่าย เนื่องจากว่าผู้เข้าร่วมมีเครือข่ายพี่น้องจากทั่วประเทศ ที่มีปฏิบัติการเกี่ยวกับสิทธิชุมชนอยู่ซึ่งมีหลายพื้นที่มาก มีนักวิชาการด้านสิทธิชุมชน ในตอนบ่ายนี้มีเวลา ๒ ชั่วโมงให้นำเสนอประสบการณ์ ความคิดและข้อเสนอในการปฏิรูปการเมืองในมิติของสิทธิชุมชน แล้วก็ส่วนของเวทีข้างบนเป็นการนำเสนอแลกเปลี่ยนของผู้ปฏิบัติการสิทธิชุมชนศึกษา

เชื่อว่าพี่น้องที่ทำงานปกป้องสิทธิชุมชนจำนวนมาก นับตั้งแต่ที่ดิฉันได้ทำงานตรงนี้มา ๒๐ ปี ตั้งแต่มีการเคลื่อนไหวเรื่องการยกเลิกสัมปทานป่าในปี ๒๕๒๕ มาจนถึงปัจจุบันที่เราต่อสู้เรื่องป่าไม้ เชื้อนเหืองแร่ สิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้นในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรมีมาเป็นเวลากว่ายี่สิบปี รวมทั้งประเด็นการพัฒนาของรัฐ ท่านสามารถรับรู้ได้จากประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติการที่เข้าร่วมในวันนี้

ก่อนอื่นอยากเชื่อมโยงให้เห็นว่า เมื่อเข้าถึงที่อาจารย์พรพิไลได้นำเสนอ มีความชัดเจนพอสมควรที่จะทำให้เข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน ที่นำไปสู่มุมมองในหลายมิติ แล้วเชื่อมกับความยุติธรรมในสังคมด้วย สิ่งที่เราเห็นชัดเจนในสถานการณ์โลกหรือในหลายประเทศ หรือเครือข่ายชาวนาโลก ก็มีการพูดถึงถึงเรื่องกลไกของคนท้องถิ่นหรือเรียกว่าโลคัลไลเซชัน (Localization) เป็นแนวทางต่อไปของการต่อต้านกระแสการพัฒนาโลกาภิวัตน์ ที่เป็นกระแสโลก อันนี้พูดกันมากในเวทีระดับโลก

ดิฉันเพิ่งไปอินโดนีเซียกลับมา ได้แลกเปลี่ยนกับพี่น้องในภาคพื้นเอเชีย พบว่าสิ่งที่มีความสำคัญต่อสิทธิชุมชนคือฐานทางวัฒนธรรมและศาสนา ซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้การทำงานที่ดีต้องเข้าไปสานต่อความเข้าใจของบริบททางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นตระหนัก แล้วเชื่อมโยงกับศาสนา ศาสนามุสลิมเป็นหัวใจสำคัญในการเชื่อมโยงขบวนการมุสลิม ในการแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่เวลานี้ แม้กระทั่งเหตุการณ์รุนแรงในชายแดนภาคใต้ เรื่องนี้เป็นประเด็นสำคัญที่พูดกันมากทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย

ในประเด็นเรื่องการเมือง ก็มีการพูดกันมาก อันนี้เองที่เราค้นพบว่าเวลาพูดเรื่องการปฏิรูปการเมืองในรัฐธรรมนูญ จะไม่ค่อยมีการพูดถึงทางสื่อมวลชน แล้วในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมอย่างไร จะเห็นว่าทางสื่อมวลชนไม่ค่อยปรากฏ และข้อมูลอันนี้ที่อาจารย์ประเวศบอกว่า ไม่ค่อยมีการสื่อสาร หรือมีการสื่อสารในวงแคบมาก สำหรับงานด้านสิทธิชุมชนศึกษา ต้องการที่จะศึกษาสิ่งที่เรียกว่ากลไกท้องถิ่นที่มาจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น ในการจัดการตัวเอง การปกครองตนเอง การแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาภายในสังคมชุมชน ตรงนี้เองที่จะหาคำตอบ และสิ่งนี้ควรนำไปสู่การ

ปฏิบัติการเมืองและนโยบายสาธารณะ ซึ่งเราก็ต้องพูดกันในงานเสวนาครั้งนี้

และประเด็นของกฎหมาย ความยุติธรรมทางสังคม ตัวเองก็เป็นนักกฎหมาย เราจะพบว่า ความ เป็นธรรมในทางสังคมมักจะหาไม่ได้ในกระบวนการยุติธรรม แล้วถ้าเรื่องนี้ยังอยู่ในแวดวงของผู้ใช้กฎหมาย อย่างทนายความ อัยการ ตำรวจ ศาล เท่านั้นก็จะเป็นปัญหา ที่เป็นปัญหาเพราะในบริบทของกระบวนการ ยุติธรรม ยังต้องมีการทำงานเชิงความเข้าใจต่อบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง เรื่องกระบวนการยุติธรรมทาง วัฒนธรรม และจะเชื่อมโยงอย่างไรให้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมในเชิงวัฒนธรรม และเมื่อพูดถึงจารีต ประเพณี ก็หลากหลายมาก ตั้งแต่ชนเผ่าทางภาคเหนือจนถึงชุมชนมุสลิมทางภาคใต้ ซึ่งตรงนี้เองที่ต้อง ค้นหาว่าความยุติธรรมในสังคมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ขึ้นอยู่ที่ว่าคนคุ้มครองสิทธิเสรีภาพดำเนินการอย่างไร ในการทำให้เกิดมาจากท้องถิ่น สามารถรักษาความเป็นคนในสังคมให้อยู่ได้ไม่ว่าในสังคมโลกหรือสังคมไทย ตรงนี้เราจะร่วมแลกเปลี่ยน แล้วก็จะออกมาสู่การปฏิบัติการกระบวนการยุติธรรมด้วย ซึ่งเรื่องนี้อาจต้องมีข้อมูล ประกอบกัน

ทั้งหมดทั้งหมด เชื่อมโยงให้เห็นว่าเวลาพูดถึงสิทธิชุมชนนั้นมีข้อมูลซึ่งครอบคลุมเรื่องทรัพยากร ครอบคลุมเรื่องชุมชนจะอยู่อย่างไร และมีแนวคิดในแง่การกำหนดอนาคตของชุมชนด้วยว่าชุมชนต้อง เตรียมการอย่างไรต่อการที่พร้อมจะเผชิญหน้ากับโลกาภิวัตน์ จะมีการสืบทอดกระบวนการนี้ต่อไปอย่างไร ทำอย่างไรให้เป็นพลังทางสังคมต่อการปฏิบัติการเมือง ในยุคสมัยนี้ นี่คือนะประเด็นที่เชื่อมโยงให้เห็น

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์** - ในเรื่องฐานทรัพยากรจะช่วยสะท้อนฐานคิดของชุมชน เดิมเราเห็น ข้อเสนอเยอะแยะ เรื่องปัญหาความไม่เป็นธรรม ปัญหาความเหลื่อมล้ำต่างๆ เกิดจากประชาชนขาดแคลน ทรัพยากร แล้วก็มีข้อเสนอให้ออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิของประชาชนทุกคน แล้วในครั้งนี้อธิบายระดับ ความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่น่าสนใจก็จะเอามาแลกเปลี่ยนกัน ในช่วงวันนี้ ไม่ได้มีเฉพาะในเวทีเท่านั้น

ช่วงนี้เป็นช่วงของการสะท้อนจากมุมมองของผู้ประสานงานวิจัยในแต่ละภาค พลังนี้เรายังมีเวทีด้าน วิชาการซึ่งจะสะท้อนมุมมองโดยนักวิชาการ อย่างน้อยเวทีนี้เราต้องมีข้อสรุปผลวิจัยเรื่องสิทธิชุมชน จะ ยกกระดานคุณภาพชีวิตชุมชนอย่างไร การทำงานที่กว้างกว่านั้นคือยกระดับการปฏิบัติการเมืองอย่างไร

⊗ **ศยามล ไกยูรวงศ์** - ขอแนะนำวิทยากร จากขวามือคนแรกคือคุณนิคม พุทธา ทำงานมูลนิธิ คุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย และเป็นผู้ประสานงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ ถัดมาคือคุณปิยะพร ศรีแปลก เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือตอนล่าง ถัดไปคือ คุณสนั่น ชูสกุล ตอนนี้ทำโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน และเป็นผู้ประสานงานของภาคอีสาน ถัดไปคือคุณนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ ซึ่งอยู่ในกลุ่มของ เครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

เราตกลงกันว่าจะใช้วิธีสนทนากัน แต่บางท่านอาจไม่ได้ชมวิถีทัศน์ที่น่าเสนอตอนเช้า เราก็จะเปิด ให้เห็นภาพกรณีศึกษาอีกครั้ง จากนั้นเราจะใช้วิธีแลกเปลี่ยนในเชิงกระบวนการวิเคราะห์ อันดับแรกคือพื้นที่ ภาคเหนือ ที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษาไปทำ คือพื้นที่แม่แตงตอนบน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่ได้รับ ผลกระทบจากโครงการพัฒนาเหมืองลิคไนต์ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่สะลง เป็นชุมชนต้นน้ำ ปลายน้ำรวม ๕ ชุมชน หลักและ ๗ ชุมชนเครือข่าย พื้นที่ลุ่มน้ำแม่เมาะแม่นะเป็นพื้นที่เป้าหมายหลัก ๗ ชุมชนและ ๕ ชุมชน

เครือข่าย นี่คือพื้นที่เป้าหมายของงาน ในพื้นที่ทำงานทั้งหมดของทุกภาค เป้าหมายรวมของโครงการทั้งหมด อันดับแรกคือ ทำอย่างไรก็ตาม ให้เกิดกระบวนการศึกษาร่วมกันของชุมชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างเป็นระบบต่อการที่ชุมชนจะปกป้องจากการละเมิดสิทธิของพวกเขาเอง แล้วก็มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในเชิงกระบวนการทั้งระดับพื้นที่ ระดับนิเวศ ทำอย่างไรที่จะให้ชุมชนในเครือข่ายเหล่านั้นสามารถใช้สิทธิในการจัดการทรัพยากรเพื่อประสานเครือข่ายภาค รวมถึงการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่จะนำเสนอให้ชาวบ้านมีการปรับตัว ในการจัดการทรัพยากร การอนุรักษ์ที่ปะทุขึ้นในชุมชน นี่คือเป้าหมายการทำงานทุกพื้นที่ แล้วเราก็จะรู้ว่าสถานการณ์แต่ละพื้นที่เป็นอย่างไร

พื้นที่ต่อไปคือพื้นที่ภาคเหนือลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง เป็นชุมชนในเขตชลประทานของโครงการแม่แตงล่าง ลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง จังหวัดเชียงใหม่ ที่นี้จะเลือกกรณีที่ว่าชาวบ้านจะหาทางออกในการจัดการน้ำอย่างไรในเขตชลประทาน ซึ่งน่าสนใจมาก แล้วก็มีการอีสานพื้นที่ลุ่มน้ำชี พื้นที่เครือข่ายน้ำชี จ.ขอนแก่น จ.มหาสารคาม แล้วก็เครือข่ายรักลุ่มน้ำชี พื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนกลาง พื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนต้น พื้นที่ลุ่มน้ำมูล เราจะสังเกตได้ว่า เขตพื้นที่ภาคอีสานเป็นกลุ่มที่มีการต่อสู้มายาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีปากมูลซึ่งเจอเรื่องเขื่อน แล้วก็ลุ่มน้ำชีซึ่งตอนนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการผันน้ำโขง มูล ชี ที่ชาวบ้านกำลังแก้ปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง ที่เกิดขึ้นในโครงการ

ต่อไปเป็นเรื่องป่า อันนี้เป็นประเด็นในเขตป่าอนุรักษ์ แล้วก็หมู่บ้านรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าร่วมกับเครือข่ายป่าไม้ที่ดินภาคอีสาน

ภาคใต้ เริ่มตั้งแต่สุราษฎร์ธานี ชาวบ้านต่อสู้เรื่องป่ามายาวนาน เป็นป่าต้นน้ำของสุราษฎร์ แล้วก็ปากพนังเป็นโครงการอมตะคือโครงการลุ่มน้ำปากพนัง ที่ชาวบ้านกำลังตรวจสอบว่าจะมีการจัดการโครงการลุ่มน้ำปากพนังอย่างไร อันนี้ก็เป็นกระบวนการที่ต้องดูว่าขณะนี้สถานการณ์เป็นอย่างไร ป่าต้นน้ำเขาพระ ซึ่งเป็นต้นน้ำของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ที่มีเขื่อนชลประทานหลายแห่ง

แล้วก็ชุมชนชาวนาที่อยู่ริมทะเลสาบสงขลา ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นการจัดการนิเวศสามน้ำ น้ำกร่อย น้ำจืด และน้ำเค็ม ซึ่งอันนี้ก็เป็นกระบวนการที่ทำให้เห็นว่า องค์ความรู้เรื่องนิเวศสามน้ำ เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาซึ่งปัจจุบันได้ละเลยเรื่องแบบนี้ไปแล้ว ไม่ใช่แค่ที่นี่ ทุกๆ ที่ที่มีแม่น้ำไหลลงสู่ทะเลในประเทศไทยมักเกิดปัญหาลักษณะนี้ นี่ก็กล่าวให้เห็นภาพรวม

อยากเริ่มที่ผู้อาวุโส คุณสนั่น ชูสกุล เรื่องสิทธิชุมชนเราเห็นภาพชัดว่าเมื่อเข้าแนวคิดเป็นอย่างไร แต่อยากเจาะลงไปว่าความจริงชาวบ้านดูแลชุมชนด้วยชีวิตตัวเอง เริ่มจากตัวเอง ครอบครัวจะไปอย่างไร แล้วหลังจากนั้นเริ่มมาขยายถึงชุมชน แล้วมาระดับประเทศ มีฐานคิดอะไรสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านจุดประกายตื่นตัวในเรื่องนี้ที่เป็นประเด็นสำคัญ อันดับแรกเรียกว่า ก่อนไปทำงานพัฒนาต้องมีความชัดเจน นี่เป็นคุณสมบัติของนักพัฒนาในพื้นที่ คุณต้องรู้ก่อนว่าสังคมในชุมชนนั้นเป็นอย่างไร ปัญหาที่ชาวบ้านกำลังประสบคืออะไร จึงขอให้คุณสนั่นกรุณาสรุปประสบการณ์ตรงนี้ว่าปัจจัยอะไรที่ทำให้ชาวบ้านมาตระหนักในเรื่อง สิทธิของตัวเอง ทั้งของตัวเอง ครอบครัว ชุมชน เกิดมาจากอะไรที่สำคัญ และอะไรที่เป็นหัวใจสำคัญที่เราจะทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งได้อย่างไร เชิญค่ะ

⊗ **สนั่น ชูสกุล** - โดยกระบวนการทำงาน อย่างพวกเราที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน นิยามสั้นๆ ว่าเป็นองค์กรรวมตัวของชนชั้นกลาง ผ่านระบบการศึกษา แล้วมีใจที่จะมาทำงาน ด้วยประสบการณ์ยี่สิบปีที่ผ่านมา กระบวนการต่างๆ คือ ลงไปด้วยเป้าหมายว่าคำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน เป็นวิถีคิดของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่

ทำงาน แล้วก็สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เราเรียนรู้จากชาวบ้าน ชาวบ้านเรียนรู้จากเรา ซึ่งถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ระหว่างคนในกับคนนอก เราพบว่าจริงๆ แล้วชาวบ้านอธิบายกับชนชั้นกลางว่า เขามีระบบแบบแผนวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ของการอยู่ การตั้งถิ่นฐาน การแก้ไขปัญหา แก้ไขความขัดแย้ง หรือหากมีการรุกรานจากภายนอกมา จะมีแบบวิธีคิดตั้งรับอย่างไร ในอดีตที่สังคมยังไม่เปิดกว้างมากนัก มีอะไรร้ายๆ เข้ามาในชุมชนก็อาจจะหนี ไปอยู่ป่า ไปบวช ในขณะที่ปัจจุบันการกระทำจากภายนอกเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก ซับซ้อน โดยเฉพาะเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ตลาด ทุนิยม มีความแยบยลที่เข้าไปในชุมชน อย่างที่เราเรียกว่ายุคเศรษฐกิจพืชไร่ พืชเศรษฐกิจ ชาวบ้านก็จะไม่รู้ว่าถูกขูดรีดส่วนเกินไปอย่างไร

เราเองพอเข้าไปทำงานร่วมชาวบ้าน ได้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยน เกิดการค้นคว้า ตั้งคำถามซึ่งกันและกัน ก็เป็นการเติมเต็มกัน นี่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น โดยปกติในชุมชนก็มีกระบวนการเรียนรู้ ตื่นขึ้นมาก็จับกลุ่มคุย โสเหล่ ร้านน้ำชาในภาคใต้ แต่ว่าในสถานการณ์ใหม่คิดว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ที่จะพูดพอเป็นแบบแผนได้ หนึ่ง เรียนรู้ตั้งคำถามกับปัญหาของตัวเองอย่างเป็นระบบ เรียนรู้สิ่งที่ชุมชนเกี่ยวข้องกับภายนอก ภายนอกเข้ามากระทำ ปัญหาในทางแนวคิดผมเห็นว่าพูดกันมาตั้งแต่เช้าแล้วว่า ชุมชนในฐานะที่มีภูมิปัญญา ภูมิคุ้มกันภายในที่จะตั้งรับ

⊗ ศยามล ไกยูรวงศ์ – ยกตัวอย่างสักพื้นที่หนึ่งได้ไหมที่ได้เล่ามา

⊗ สนั่น ขฐกุล - จะเห็นกรณีการเคลื่อนไหวในลุ่มน้ำมูล ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่องและเข้มข้นพอสมควร นักวิชาการถือว่าเป็นกระบวนการที่ยิ่งใหญ่ แต่ก่อนที่จะมีการเคลื่อนไหวที่เห็นว่ามีพลัง มีการต่อรองพอสมควร เกิดขึ้นได้อย่างไร ผมเห็นว่าหลายๆ ที่ก็คงเหมือนกัน ปากมูล ราชสีห์ ไชยบุรี หรือพื้นที่น้ำชี ที่มีปัญหาน้ำท่วม เริ่มมีส่วนงานวิจัยขึ้นมา ชาวบ้านก็อยู่ในสภาพมึนๆ ว่าเกิดเป็นปัญหาอะไรกันแน่ บางส่วนก็หาทางออกโดยการร้องเรียนไปตามระบบราชการ ซึ่งทุกแห่งสรุปได้เลยว่า เรื่องนี้จะประสบความสำเร็จล้มเหลวหนึ่ง เมื่อไปคนเดียว ไปน้อย เขาจะไม่ฟัง สอง ถ้าไปมากเจ้าหน้าที่ก็จะรับหนังสือไว้ แล้วในที่สุดก็จะเงียบไป อันนี้คือการหาทางออกโดยการร้องเรียนตามระบบราชการ ที่นี้ประสบการณ์ของพี่น้องเมื่อผิดหวังมากขึ้น ก็พยายามหากำลังสนับสนุน ณ ปัจจุบันนี้ ผมคิดว่าพี่น้องสามารถนึกถึงได้ว่า ตรงนั้นมีคณะกรรมการ มีกรมการ การตรงนั้นมีเอ็นจีโอก็จะไปหา

แต่องค์กรพัฒนาเอกชนก็มีแรงกดดันในการลงไปในพื้นที่ปัญหา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน กระบวนการเรียนรู้ต่างๆ อย่างเช่น การอบรมกฎหมาย การนำชาวบ้านจากที่หนึ่งไปเรียนรู้อีกที่หนึ่ง ก็ต้องเกิดจากการเห็นช่องทาง แต่ว่าสิ่งที่จะยกระดับความคิดได้ดีที่สุด คือการปฏิบัติการจริง พวกกันไปเป็นร้อยๆ ที่เขื่อนห้วยนา สิ่งเหล่านี้ทำให้คนเกิดความมั่นใจ ความกล้าที่แผ่หรือถูกกดอยู่ เมื่อไปเห็นว่าพอไปกันเยอะๆ ก็สามารถทำให้เขาฟังได้ เจรจาอย่างเท่าเทียมได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เคยเกิดมาก่อน หนึ่งคือสลายความกลัว สองคือในคนที่มีความกลัวอยู่ มีความรู้ความสามารถ มีสติปัญญา มีบารมี ก็จะผุดขึ้นมา

⊗ ศยามล ไกยูรวงศ์ - เห็นชัดมาก ที่คุณสนั่นเสนอ เป็นภาพประสบการณ์ของพี่น้องภาคอีสานที่เรารู้จักกันดี ในส่วนภาคใต้เป็นอย่างไร คงมีความแตกต่างกัน

⊗ **นฤทธิ ดวงสุวรรณ** - เริ่มจากปัญหาที่เกิดขึ้นที่ทำให้มาคิดกันว่าจะเคลื่อนไหวย ปัญหาที่ค่อนข้างรุนแรงในพื้นที่มาจากการจัดการน้ำ กลุ่มน้ำปากพนังซึ่งชาวลุ่มน้ำถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของจังหวัด และยอมรับว่ามีการบอกว่าถ้ามีการพัฒนาแหล่งน้ำ มีการจัดการน้ำ จัดโซนนิ่งให้มีการเลี้ยงกุ้ง ทำนาได้ดี หรือคนที่มีนา ห้าแสนไร่ก็ทำนาได้สองสามครั้งต่อปี หรือแม้กระทั่งการป้องกันน้ำท่วม คนลุ่มน้ำปากพนังก็อดทน รอให้โครงการเสร็จ แต่ปรากฏว่าเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ เป็นต้นมา ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ คนที่ทำมาหากินอยู่มีปัญหา ก่อนหน้านี้นี้ก็มีการอพยพไปอยู่ในเขตป่า ซึ่งก็ไปเจอพวกพี่น้องทางสุราษฎร์ แล้วก็อพยพกันตลอด แล้วตอนนี้ปัญหาที่เจอคือทำประมงไม่ได้ ทำนาไม่ได้ ทำนาปีก็ไม่ได้เพราะดินขึ้น นาปรังก็ไม่ได้ พอเจออย่างนี้ส่วนใหญ่ก็คุยกันว่าตัวเองมีปัญหา มีการเรียกร้อง ไปบอกหน่วยงานว่ามีปัญหา ช่วยเปิดประตูน้ำย่อยหน่อย ช่วยจัดการน้ำให้ดินน้อย หน่วยงานก็รับปาก แล้วก็หายไป สักพักก็มีการเคลื่อนไหวย มีหนังสือร้องเรียนอีก แต่ภาพรวมแล้วคนลุ่มน้ำปากพนังบอกว่าไม่อยากทะเลาะกับใคร ไม่ถึงขั้นที่จะไปหน้าเขื่อน แต่ด้วยศักดิ์ศรีที่บอกว่าพูดแล้วรู้เรื่อง จนล่าสุดคือโครงการเสร็จ ตั้งแต่ ๒ ปี ที่แล้ว แต่ปัญหาก็ไม่ได้แก้ไข เลยเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มาบอกกัน คุยกันว่าปัญหาอยู่ตรงไหน ขณะที่มีการประชาสัมพันธ์บอกว่าดี โครงการมีประโยชน์ในพื้นที่ เกิดคำถาม สรุปว่าเงื่อนไขสำคัญคือถูกกระทำจากโครงการขนาดใหญ่ จากภายนอก นี่เป็นปัญหาใหญ่ที่ได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ศึกษาข้อมูลกัน นี่เรื่องหนึ่ง

มาตอนล่าง ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งเริ่มมีปัญหา แล้วก็มีการกิจกรรมของพี่น้องที่ก่อตัวเป็นกิจกรรมย่อยๆ แก่ปัญหาตัวเอง สิบกว่าปีมา ปรากฏว่าแต่ละพื้นที่ที่ทำกิจกรรมแก้ไขปัญหา ปัญหานั้นเป็นปัญหาเดียวกัน ทำอย่างไรก็แก้ไม่ได้เพราะพอคุยกันจริงๆ ชาวประมงตั้งกลุ่ม ๕ กลุ่มรอบทะเลสาบสงขลา เพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรทางทะเล แต่พอเอาเข้าจริงๆ กลับไม่บรรลุผล เพราะพอไปดูมาคุยกันมา ปรากฏว่าในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญของใต้ แล้วก็มียุทธศาสตร์ที่จะพัฒนาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม เพราะฉะนั้นจะฟื้นฟูทะเลอย่างไรก็ตาม แต่ระบบน้ำที่โดนปิด ระบบไหลเวียนที่ไม่ไหลเวียนปกติยังเกิดขึ้น จนรู้สาเหตุที่สำคัญคือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในลุ่มน้ำทะเลสาบมีมากมาย รู้ว่ามีการสร้างโครงการพัฒนา โครงการขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ประมาณร้อยละโครงการ มีการปิดประตูน้ำเพื่อพัฒนาทางการเกษตร มีการสร้างท่าเรือน้ำลึกขวางทะเลสาบ พอถึงเวลานี้มันไปไม่ได้ นี่เป็นอีกปัญหา นอกนั้นก็ก็เป็นปัญหาป่าต้นน้ำ ก็คล้ายกับพื้นที่อื่น

นอกจากปัญหาสิทธิชุมชน ยังมีปัญหาความขัดแย้งกันเองด้วย การใช้ทรัพยากรที่ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะชาวประมง ชาวนา ก็มาคิดกันว่าทำอย่างไร นี่เป็นสาเหตุที่เรามาคิดกันว่าจะทำหรือร่วมกันได้อย่างไร ทั้งลุ่มน้ำและป่าต้นน้ำ

⊗ **ศยามล ไกยูรวงศ์** - อันดับแรก เพราะเจอปัญหาชาวบ้านถึงรวมกัน ประการที่สองก็คือทำอย่างไรจะให้อำนาจข้อมูลทั้งระบบ ทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ แล้วก็สร้างกระบวนการจัดการที่เอื้อประโยชน์ต่อทุกชุมชน ในส่วนภาคเหนือตอนบน มีประสบการณ์ที่คล้ายหรือต่างไปจากนี้อย่างไร

⊗ **นิคม พุทธา** - โครงการวิจัยเรื่องสิทธิชุมชนในป่าภาคเหนือ ในสามพื้นที่ก็พูดไปบ้างแล้ว ที่มาวันนี้มีทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านที่ร่วมทำวิจัยด้วยกัน อาจไม่ครอบคลุมประเด็นที่หลายท่านอยากเรียนรู้แลกเปลี่ยน

ความรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน อยากขอให้เจ้าหน้าที่โครงการ หรือพี่น้องทางภาคเหนือที่มา ได้แลกเปลี่ยน กับพี่น้องทางใต้ และที่มาจากกรุงเทพฯ ทั้งในหรือนอกเวที

ผมเป็นลูกหลานชาวบ้าน พอเราโตขึ้นมาก็เห็นว่าชีวิตชาวบ้านนี่ไม่พ้นการทำเกษตร ซึ่งเกี่ยวกับ ทรัพยากรที่ดิน น้ำ ป่า การดำรงชีวิตทั้งหมดนี้เกี่ยวกับฐานทรัพยากร แล้วพอเราเห็นการเปลี่ยนแปลง สถานการณ์ปัญหาที่เข้ามาคุกคาม ละเมิดสิทธิชาวบ้านหรือชุมชน ซึ่งมีให้เห็นมาตลอด ภาคเหนือยิ่งเห็นชัด ถ้าเราพูดถึงความสำคัญของนิเวศทางภาคเหนือ คือเป็นป่าต้นน้ำ ไหลมาหล่อเลี้ยงตั้งแต่ทางเหนือลงมาถึงราบ ลุ่มภาคกลาง แต่เราจะเห็นว่านโยบายของรัฐที่ผิดพลาดมาแต่อดีต ในการสัมปทานป่าไม้ หมดยุคสัมปทาน พืชเศรษฐกิจก็เข้ามา ซึ่งทุกวันนี้พืชเศรษฐกิจก็คุกคามอยู่ จากการที่ราคายางพาราดี ก็ส่งผลให้เกิดขยายการ ปลุกในพื้นที่ป่าทางภาคเหนือ ซึ่งพอยุคพืชเศรษฐกิจแล้วก็เป็นเรื่องที่ดิน เราจะเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ พื้นนโยบาย ในการจัดการป่าขัดแย้งกับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน หลายข้อเรียกร้องของป่าชุมชน สิบกว่าปีที่ผ่านมาไม่ ประสบผลสำเร็จ พออันนี้ ดวงแก้วเรือนก็อยู่ในที่นี้ เดี่ยวคงเล่าให้ฟังว่าขบวนการต่อสู้ของพี่น้องชาวบ้านเพื่อ ชวงชิงจันทะเข้าถึงพื้นที่ป่า ฐานทรัพยากรในป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างที่อาจารย์เสนอเน้นย้ำว่า ประเทศไทยเรามีความหลากหลายทางชีวภาพ มิ่งคึกความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งอยู่มากับบรรพบุรุษของเรา ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม จารีตประเพณีของท้องถิ่น

การจัดการป่าของรัฐที่ผ่านมา ไม่ได้เอาองค์ความรู้ของท้องถิ่น มิติทางวัฒนธรรมเข้ามาเป็นฐานการ พัฒนา ที่สุดคือเป็นอาณานิคมของตะวันตกด้วยซ้ำ ในการจัดการที่ดิน น้ำ ป่า

☉ ศยามล ไกยูรวงศ์ - การปฏิบัติการดำเนินไปอย่างไรบ้าง เช่นที่อำเภอเวียงแหง หรือแม้แต่ที่ลุ่ม น้ำแม่แตงตอนบน

☉ นิคม พุทธา - ในเรื่องนี้ภาคเหนือมีการปฏิบัติในเรื่องป่าชุมชน ซึ่งหลายท่านอาจคุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว ผมจะขอเล่าให้ฟังย่อยๆ เริ่มจากคนในหมู่บ้านมาคุยกันว่า การที่เราใช้ชีวิตอยู่ การทำมาหากิน เราเข้าไป เกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่าตรงไหน อย่างไร แล้วในพื้นที่ป่า ที่ชุมชนหรือชาวบ้านรุ่นก่อนเข้าไปเกี่ยวข้องมี สถานการณ์ปัญหาอะไร เริ่มตั้งแต่คุยกัน วิเคราะห์สถานการณ์ วิเคราะห์ข้อมูล ออกไปเดินสำรวจ อันนี้ก็คือ การปฏิบัติการ สำรวจแนวเขตว่า ถ้าเราจะดูแลรักษาป่า ควรกำหนดขอบเขตกว้างมากน้อยแค่ไหน อย่างไร จะแบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ หรือแบ่งเป็นป่าใช้สอยอย่างไร จะดูแลรักษาปกป้องคุ้มครองกันอย่างไร จะปลูกไม้ ชนิดไหนเพิ่ม ในพื้นที่ลาดชันจะเลือกไม้ที่กักเก็บน้ำ หรือไม้ที่มีผลให้สัตว์ป่า ชาวบ้านมีความรู้อะไรบ้างในการ จัดการป่า ทรัพยากรชีวภาพ เราจะใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไรไม่ให้มีการทำลาย สร้างกฎกติกาบนฐานความรู้ ความเข้าใจ นี่คือการปฏิบัติ ซึ่งไม่ได้ปฏิบัติในหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง แต่ละหมู่บ้านมีความหลากหลาย แตกต่างกันไป เช่น พื้นที่ราบลุ่มก็อาจเป็นคนเมือง พอขยับไปในพื้นที่เขาสูง ก็เป็นพี่น้องชนเผ่า ซึ่งแต่ละเผ่าก็มี ความรู้ต่างๆ กันไปอีกลักษณะหนึ่ง แต่การจัดการป่าชุมชนไม่สามารถจัดการด้วยชุมชนโดดๆ ต้องเกี่ยวข้องกับ ชุมชนข้างเคียง ถ้าเอาพื้นที่ป่าเป็นตัวตั้ง ภูเขาสูงเป็นตัวตั้งแล้วจะรู้ว่าชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ป่านั้นแค่ไหน อย่งไร เกี่ยวข้องกันอย่างไร ถ้าเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก ในพื้นที่วิจัยก็ให้ความสำคัญกับพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก เพราะต้องการครอบคลุมรวมถึงชาวบ้านในฐานะเครือข่ายลุ่มน้ำขนาดเล็ก ก็ใช้ความสัมพันธ์ของชุมชนที่

มีต่อฐานทรัพยากรเดียวกัน ชุมชนที่อยู่ในลุ่มน้ำเดียวกันใช้ประโยชน์ร่วมกัน ก็ต้องไปเจอกับปัญหาอะไรบ้าง ปัญหาภายในชุมชน ถ้าเราจะทำเรื่องป่าต้องมีใครมาเกี่ยวข้อง จะเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่รัฐ อุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง

หลายพื้นที่ได้อานิสงค์จากการลงมือปฏิบัติการเพื่อสิทธิชุมชน เพื่อป่าชุมชน ได้องค์ความรู้ ได้พัฒนาความร่วมมือ ซึ่งองค์ความรู้ทำให้เกิดการเรียนรู้ภายในหมู่ชุมชนด้วยตนเอง งานวิจัยเรามีหลายโรงเรียนที่เอาเด็กเข้าไปเดินป่ากับคนเฒ่าคนแก่ ก็ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ แล้วก็เกิดการพัฒนากลไกความร่วมมือกันนั้น ผู้ใหญ่บ้านก็มาร่วมกันสร้างกติกา บางทีก็ทำกิจกรรมในเรื่องผีป่า ผีขุนน้ำ เป็นการพัฒนาความร่วมมือในระหว่างปฏิบัติการ ในเรื่องของเครือข่ายป่าชุมชนค่อนข้างเห็นได้ชัดหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะ การเผยแพร่ทางสื่อ รวมทั้งการเข้ามาเชื่อมกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเรื่องเครือข่ายป่าชุมชน แล้วอีกเรื่องคือเหมืองฝาย ในงานวิจัยได้ทบทวนเรียนรู้ตัวเองข้างในว่า ทำไมต้องเป็นเหมืองฝาย พอเราย้อนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เราพบว่าบรรพบุรุษของเรา การจะตั้งถิ่นฐาน จะมีการเลือกพื้นที่ทางกายภาพที่มีองค์ประกอบเรื่องป่า น้ำ ดิน เลือกที่จะอยู่อาศัย มีการค้ำจุนเรื่องพื้นที่น้ำท่วม มีองค์ความรู้ในการเลือกที่อยู่ เลือกที่ราบลุ่มทำนา ถ้าจะทำนาตรงไหน คิดควบคู่ไปกับการทำนาคือเรื่องลำน้ำที่จะทำระบบเหมืองฝาย จะเห็นได้ชัดว่าวิถีชาวบ้านให้ความสำคัญกับฐานทรัพยากร

⊗ **สยามล ไกยรวงศ์** - แล้วทำไมชาวบ้านมีความสนใจจะเข้ามาจัดการทรัพยากรในชุมชน เขากันพบอะไรบางอย่างที่เขา มีศักยภาพบ้างค่ะ

⊗ **ปิยะพร ศรีแปลก** - ก่อนอื่นจะให้เห็นภาพว่า โครงการชลประทานแม่แตงตอนล่าง กินอาณาเขตถึง ๕ อำเภอ แต่พื้นที่ที่ทำวิจัยอยู่ในอำเภอเดียว คลองซอยเดียว จากทั้งหมด ๒๓ คลองซอย เพราะฉะนั้นในจุดเริ่มต้นทีมงานวิจัยลงไปทำ จะทำอยู่ภายใต้เงื่อนไขสองตัวคือ หนึ่ง ทำงานเรื่องของประวัติศาสตร์ของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่อำเภอหางดง และทำงานฐานสถานการณ์ปัจจุบัน พื้นที่แม่แตงของระบบชลประทานกำลังจะมีโครงการผันน้ำเขื่อนแม่แตง แม่น้ำแม่กวง ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ เป็นการผันน้ำข้ามลุ่มน้ำ เราก็ใช้สองเงื่อนไขนี้ลงไปทำงาน อันที่หนึ่งเราให้ข้อมูลกับชาวบ้านว่า ตอนนี้มีโครงการพัฒนาแบบนี้ ชุมชนรู้เรื่องหรือเปล่า แล้วถ้าเกิดมีการทำขึ้นมา ใน ๒๓ คลองซอยจาก ๕ อำเภอจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง เราพยายามให้ข้อมูลกับเขา แล้วมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน นำชาวบ้านไปเรียนรู้กับพื้นที่อื่นที่มีประสบการณ์ที่ได้บทเรียนจากโครงการพัฒนามาแล้ว พื้นที่แม่แตง ตอนแรกๆ เหมือนไม่น่าจะมีปัญหาอะไรมาก เรื่องของสิทธิชุมชนก็น่าจะมีอะไรมาก แต่เมื่อลงไปในพื้นที่ได้คุยกับชาวบ้านจริงๆ แล้ว สิทธิชาวบ้านมี แต่ถูกทำให้ไม่มี เพราะชลประทานมาสร้างคลองส่งน้ำ ทั้งที่ชาวบ้านเป็นคนให้ที่ดินไปสร้าง แต่สร้างเสร็จกลายเป็นของรัฐ ชาวบ้านก็กลายเป็นคนร้องขอ เป็นผู้รับบริการ สิทธิที่เคยมี ปฏิบัติการที่เคยทำคือการลอกเหมืองฝาย ในอดีตพื้นที่นี้ใช้เป็นเหมืองฝายของแม่ปิงตอนบนเหมือนกัน แล้วพอระบบชลประทานมาก็ใช้ของชลประทาน การจัดการหรือสิทธิอยู่ที่ชลประทานทั้งหมด ทุกปีหน้าแล้ง ในพื้นที่แม่แตงตอนล่างซึ่งอยู่อำเภอเกือบสุดท้าย ต้องขึ้นไปอีก ๓ อำเภอ เพื่อไปบอกว่าขอน้ำหน่อย ไม่พอใช้แล้ว แล้วในระบบการจัดการอีกอย่างคือ ทางชลประทานมีโควตาให้น้ำในแต่ละคลองซอย ซึ่งน้ำไม่พอใช้ ดังนั้นชาวบ้านจึงมีการจัดสรรกัน คุยกันว่าพื้นที่

ต้นน้ำที่ใกล้ปากเหมืองก็แบ่งน้ำให้บ้านที่อยู่ท้ายๆ ด้วย แต่พอเปลี่ยนการจัดการ ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรได้เลย เป็นฝ่ายขออย่างเดียวทุกปี แล้วก็มีปัญหากับพื้นที่ใกล้เคียงที่อยู่คลองซอยใกล้ๆ กัน สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนที่เราพยายามชี้ให้เห็นว่า เพราะวาระระบบถูกเปลี่ยน สิทธิของชาวบ้านเลยถูกเปลี่ยน ทำให้เขาไม่สามารถจัดการอะไรได้ภายใต้ระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลง พื้นที่ของแถบอำเภอหางดงที่ทำงานวิจัยอยู่เป็นพื้นที่ขยายของเมืองเชียงใหม่ คนที่จะเข้ามาร่วมใช้น้ำค่อนข้างเยอะมาก ทั้งสนามกอล์ฟ รีสอร์ท หน่วยงานราชการ

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์** - ผมอยากจะขอแลกเปลี่ยนในช่วงนี้ มีใครค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ อะไรอื่นอีกบ้างหรือไม่นอกจากเรื่องเดิมที่เราได้พูดกันมาเป็นสิบปีแล้ว เราได้นำความรู้มาบอกเพื่อน มาแก้ปัญหาเราเองบ้างหรือไม่ อย่างไร

⊗ **นฤทธิ ดวงสุวรรณ** - ย้อนนึกหนึ่งว่า เมื่อเราวิเคราะห์ปัญหากัน พี่น้องในพื้นที่ก็สรุปบทเรียนกันแล้วเล่าให้กันฟัง ว่าต้องการแก้ปัญหาทำเรื่อน้ำลึก แต่พอร้องขอไปอย่างนั้นปรากฏว่ากลับมีโครงการขยายทำเรื่อน้ำลึก มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้น ไปทางที่เขาพระ เขาพระบอกว่าชุมชนต้องการประปาภูเขา แต่ไปๆ มาๆ หน่วยงานก็ให้อ่างเก็บน้ำมา ส่วนทางสุราษฎร์ฯ บอกว่า ต้องการจัดการที่ดิน ป่า ที่เอกชนสัมปทานหมดอายุ พอเรียกร้องไปเรียกร้องมาผู้นำชุมชนโดนจับกุม แล้วปากพ่องก็ต้องการจะเปิดประตูน้ำ พอไปๆ มาๆ ก็บอกว่าพัฒนาเสร็จแล้วก็ไม่แก้ปัญหา ตรงนี้เองในการพูดคุยหรือในกระบวนการเรียนรู้ของพื้นที่เอง เมื่อเจอปัญหาแบบนี้ก็ต้องมาดูภาพรวม ซึ่งเรื่องที่ต้องดูคือ พวกเรากันเอง อีกส่วนดูว่าองค์กรภายนอกมีใครบ้างเข้ามาสนับสนุน อีกส่วนคือองค์กรอิสระจะช่วยให้เราได้บ้างไหม ที่นี้เรื่องแรกที่เราอาจารย์ได้ถามคือ การเรียนรู้ร่วมกัน เรื่องใหญ่ที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำ เข้าใจว่าเรื่องนิเวศ ๓ น้ำ เข้าใจว่าเป็นประเด็นที่เกิดในพื้นที่เมื่อ ๓ ปีที่แล้ว

ความสำคัญของระบบนิเวศ ๓ น้ำ ที่ทำให้ชุมชนได้พบข้อเท็จจริงหลังจากที่ชุมชนช่วยกันระดมความคิดเห็น ดูข้อมูล เราพบว่าน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม มีส่วนที่ทำให้ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มากกว่าปกติ ยกตัวอย่าง ที่ปากพ่อง คนที่ทำสวนจากบอกว่าพอมีการปิดไม่ให้ น้ำเค็มเข้า น้ำกลายเป็นน้ำจืด ปรากฏว่าจากไม่สมบูรณ์ น้ำตาลจากกัลลลงร้อยละ ๕๐ แล้วเวลามีปัญหาเรื่องน้ำเสีย คงมีปัญหาเหมือนกันในชุมชนปากแม่น้ำ ชาวประมงสูญพันธุ์หมด ๓,๐๐๐ ครอบครัว ชุมชนบอกว่าช่วงที่ผ่านมาเขาได้เรียนรู้ว่าเวลาน้ำเค็มกลายเป็นน้ำกร่อย ตรงไหนที่มีอวนประมง ก็จะมีการเตรียมเครื่องมือเพื่อทำการประมงไม่เหมือนกัน ขณะเดียวกันเขาบอกว่าน้ำกร่อย ชาวถิ่นได้ ชาวพันธุ์พื้นเมืองบริเวณที่น้ำกร่อยเข้าถึงจะมีพันธุ์สำหรับน้ำกร่อย อันนี้แสดงให้เห็นว่าเขาอยู่ได้ด้วยระบบนิเวศ ๓ น้ำ ซึ่งระบบนี้มีความสำคัญกับเขา ทำนองเดียวกับพื้นที่ป่าต้นน้ำ ที่อาจคล้ายกับหลายภาค เรื่องสำคัญคือ เขาอยู่กันได้ดีกับป่า พื้นที่ที่บอกว่าเขาคือเขตอนุรักษ์ ความรู้ที่เขาหาเกี่ยวกับป่าในชุมชนป่าต้นน้ำ เป็นเรื่องที่คนนอกเข้าใจบ้างหรือไม่ คนที่บอกว่าจะจัดการเอาเขาออกจากป่าอนุรักษ์ ไม่เข้าใจว่าเขาอยู่ได้อย่างไร เรื่องนี้มีรายละเอียดมากมาย เรื่องของสมุนไพร เรื่องสัตว์ป่า ที่พื้นที่ทำการเกษตรภาคใต้ที่สำคัญก็เรื่องเกษตรธาตุ ๔ เป็นปายาง คนทำต้องมีประสบการณ์ ปายางนะ ไม่ใช่สวนยาง ปายางมีไม้ใช้สอยและไม้ผลอื่นรวมอยู่ด้วย ซึ่งปายางสามารถให้ผลผลิตน้ำยาง ไม้ผล ไม้ใช้สอย และมีมูลค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าปกติ อันนี้เป็นความรู้ที่เขาได้เรียนรู้กันโดยการลงมือทำ

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์** – ที่ฟังมาใน ๔ พื้นที่ ปากพนัง สุราษฏร์ เขาพระ แล้วก็ทะเลสาบ ชาวบ้านได้บททวนองค์ความรู้ เชื่อมมันว่าองค์ความรู้ที่มีอยู่แก้ปัญหาได้ แต่แนวนโยบายที่เข้าไปทั้ง ๔ พื้นที่นั้นสวนทางกัน ประเด็นนี้ในพื้นที่ภาคใต้มีข้อเสนอทางนโยบายระดับชาติใหม่

⊗ **นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ** – ได้หารือกันว่าถ้าเกิดปัญหาลักษณะนี้ คือความไม่เข้าใจของโครงการพัฒนาที่จะลงไปในพื้นที่ภาคใต้ ส่วนสำคัญคือ ในชุมชนจะต้องมีประสบการณ์ว่าต้องทำอะไรก่อนที่จะเสนอหน่วยงานให้มีการพัฒนาแบบนี้ เช่น กรณีการจัดการป่าให้ชัดเจน ชาวบ้านไม่สามารถบอกได้ว่าจะพัฒนาให้ทำริมคลองเป็นป่า ปกติชุมชนจะจองที่บริเวณพื้นดินจนถึงลำคลอง กิจกรรมก็คือมีลำคลองสิบถึงยี่สิบเมตร แล้วบอกว่าห้ามทำลาย แต่ให้ปลูกป่าเพิ่ม นี่เป็นตัวอย่าง หรือบางที่เป็นจุดที่มีแหล่งพันธุ์ปลา มีวังมัจฉา หรือแม้กระทั่งการอนุรักษ์เองก็ชัดเจนว่าได้มีการรวมกันในการจัดการป่า มีกฎระเบียบมากมาย ในส่วนของทะเลสาบสงขลาเองก็มีเขตอนุรักษ์และพื้นที่ชุ่มน้ำ ในส่วนของปากพนังที่สำคัญคือ ก่อนหน้านี้ไม่มีการรวมกลุ่มเลย กลุ่มที่เป็นเครือข่ายลุ่มน้ำ เริ่มที่จะเชื่อมโยงเครือข่ายแล้วเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอการจัดการเปิดปิดประตูน้ำ ซึ่งก็มีบทเรียนเหมือนกัน

ที่นี้ข้อเสนอดังกล่าว ผมคิดว่าการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ไม่ว่าเรื่องระบบน้ำ ระบบป่าต้นน้ำ แต่ประเด็นที่สำคัญในภาคใต้ที่รุนแรงคือ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ หรือแม้กระทั่งเขตอันทิวไรน์ซีบอร์ด ยังมีแผนพัฒนาที่ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนอยู่ แล้วก็มีคนเสนอการมีส่วนร่วมในการจัดการทะเลสาบ การจัดการลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นข้อเสนอที่มีรูปธรรมด้วย แต่ก็ยังไม่สำเร็จ

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์** – ภาคใต้เสนอให้ประชาชนมีส่วนร่วม ผมอยากขยับมาที่อีสาน ลักสองสามพื้นที่ คือในพื้นที่บ้านหนองแค ที่เข้าใจว่ามีรูปแบบการจัดการน้ำ แล้วอีกพื้นที่ซึ่งอาจเป็นพื้นที่โนนปาก่อ เป็นทางเลือกหนึ่ง... ลักษณะอย่างนี้ ทางทีมวิจัยได้ขับเคลื่อนความรู้เหล่านี้ไปสู่ภาพรวมการแก้ปัญหาได้อย่างไร และประเด็นในเรื่องนโยบาย และโครงสร้าง การตัดสินใจทางการเมืองก็ดี ภาคอีสานมีข้อเสนออย่างไร

⊗ **สนั่น ขุสกุล** – ถ้าพูดรวมๆ แล้ว โดยเฉพาะรูปธรรมที่เราไปทำงานร่วมกับชาวบ้าน ก็เกิดทางเลือกใหม่ในการจัดการทรัพยากร เรื่องนั้นมองว่าด้านหนึ่งเขามีภูมิปัญญาดั้งเดิม มีแบบแผนในการจัดการทรัพยากรที่ทำให้ทรัพยากร สามารถมารับใช้ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แล้วก็เกิดความเป็นธรรม ความยั่งยืนถึงคนรุ่นต่อไป สอง มีระบบสมัยใหม่เข้าไปช่วย มีวิชาการ วิทยาการต่างๆ เข้ามา โดยเฉพาะเรื่องการจัดการน้ำ พื้นที่อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น ได้เรียนรู้ว่ามีเทคโนโลยีหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการกั้นน้ำเรียกว่าฝายหิน น่าจะนำมาใช้ได้ โดยไม่ทำร้ายธรรมชาติ เก็บกักน้ำ และไม่เกิดผลกระทบ สิ่งนี้เราก็ได้เรียนรู้จากอีกพื้นที่หนึ่ง เป็นการนำพาของนักพัฒนา มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างหมู่บ้าน ได้ไปเห็นของจริง ก็ได้ความรู้ใหม่ ชาวบ้านเกิดความมั่นใจ แต่เรื่องลึกที่สุดใจของพี่น้อง คือตนเองมีสิทธิ์ที่จะจัดการน้ำหรือไม่ เพราะคำนิยามว่าลำน้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้เป็นของรัฐ แต่เกิดข้อสงสัยและถกเถียงกันเอง แต่ว่ากระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดความตระหนักในสิทธิของตัวเองว่า จริงๆ เป็นสิทธิของเราประชาชนธรรมดาที่ได้

เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำมาก่อนก็สามารถจัดการพื้นที่นั้น เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนนั่นเอง อีกเรื่องที่เขาเดิมเข้ามาแล้วผมคิดว่าให้ข้อคิดกับเรามาก เป็นเรื่องเก่าว่า ในการไปหาทรัพยากรที่จะระดมทำฝ่าย ก็ใช้วิธีทอดผ้าป่า เขาบอกว่าถ้าพูดถึงการพัฒนามีหลักการที่สูงส่งอย่างนั้นอย่างนี้ ชาวบ้านอาจไม่เกิดความร่วมมือก็ได้ แต่เมื่อพูดถึงบุญ พี่น้องให้คุณค่ากับเรื่องบุญ ชาวบ้านก็จะมาร่วมทุกฝ่าย ในแต่ละที่ของพื้นที่วิจัยลุ่มน้ำชิตอนตันจะเห็นว่าแต่ละฝ่าย ทั้งอำเภอ จังหวัด องค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งพี่น้องในพื้นที่อื่นก็ได้เข้ามาช่วยด้วย

อาจดูหลายๆ พื้นที่ อย่างที่โนนปากก่อ จากการเคลื่อนไหวที่ล้มเหลว ก็เกิดการยกระดับการเคลื่อนไหวที่จะเรียกร้องต่อรัฐ เกิดการพัฒนาข้อตกลงที่จะเอื้อค้ำขึ้น ในที่สุดก็มาร่วมกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา อยู่ในภาวะท้าทาย ผมอยากพูดว่าชุมชนโนนปากก่อไม่ได้ตั้งอยู่ในเขตอนุรักษ์ แต่เขตอนุรักษ์บีบรัดชุมชนที่ตั้งมาก่อน ๕๐ ปี คำถามขณะนี้คือ จะอยู่อย่างไรจึงจะเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นก็เกิดการเรียนรู้ว่าถ้าจะอยู่ให้ได้ ต้องปฏิบัติตามสิทธิชุมชน อันที่หนึ่งคือ ต้องแสดงให้เห็นหน่วยงานทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมั่นใจว่าเราจะอยู่อย่างอนุรักษ์ เราสามารถจัดการทรัพยากรของเราได้ มีการคิดค้น ประสานกันเป็นเครือข่ายเรียกว่าเครือข่ายป่าที่ดินภาคอีสาน ชาวบ้านโนนปากก่อที่อยู่ลึกไป ๑๒ กิโลเมตร ต้องเดินเข้าไป ยากมาก แต่ชาวบ้านไม่เคยเหนื่อย ไปเรียนรู้กับที่โนนที่นี้ ไปต่างภูมิภาค ไปสัมมนาร่วมกัน เกิดความเห็นร่วมกันว่าสิ่งที่ชาวบ้านโนนปากก่อต้องทำคือ หนึ่ง การจัดการทรัพยากรให้ยั่งยืน จะไม่บุกรุก ถึงขนาดจะมีการจัดสรรที่ดินกันใหม่เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม โดยจะแบ่งให้คนละ ๒๕ ไร่ คนที่มีมากกว่านั้นก็จะต้องลดจำนวนลงมา คนที่มีน้อยก็ให้เพิ่มขึ้น สองคือ ถ้าเศรษฐกิจชุมชนอยู่ได้ อยากให้เปิดพื้นที่เพิ่ม ก็มีโครงการเช่น โครงการธนาคารข้าว ซึ่งทุกวันนี้ผมว่าพี่น้องก็ได้พิสูจน์ตัวเอง ได้นำความรู้ใหม่มาเพิ่มพลังให้คนในชุมชนในการปฏิบัติการ ขณะที่มีส่วนร่วมจากภายนอกมาร่วมตรวจสอบ ถ่วงดุล ในสัดส่วนที่เหมาะสม

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรารมย์** – ในประเด็นเรื่องป่าที่บอกว่า ถ้าจะพูดถึงกระบวนการตัดสินใจของคนกลุ่มหนึ่ง การยกระดับข้อมูลเป็นอย่างไร

⊗ **สนั่น ชูสกุล** - ผมคิดว่าในเชิงการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะคำนึงถึงความรู้ที่เราได้จากการวิจัยครั้งนี้ ผมอยากสร้างเครือข่ายและความร่วมมือร่วมกัน เช่น ในพื้นที่ที่รัฐครอบครองก็ให้ครอบครอง ชุมชนดูแล สังคมตรวจสอบ น่าจะเป็นแบบนี้ในความคิดสิทธิชุมชน ซึ่งถ้าจัดการได้แบบนี้ จะอยู่บนฐานการยอมรับแบบที่ดำรงอยู่จริงในชุมชน พื้นที่ทุกพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นป่าชุมชนหลายแห่ง แหล่งน้ำชุมชน หรือจากตัวอย่างที่ยกเมื่อครู ตัวอย่างที่เด่นชัดมากๆ คือที่ศรีสะเกษ หมู่บ้านทับหม้อ เขามีแหล่งดิน แทนที่จะไปไถดินของใครของมัน แต่เขาให้เป็นที่ดินส่วนรวมของชาวบ้าน ผมคิดว่าโดยภาพรวมแล้ว จิตสำนึกของการให้ความสำคัญกับทรัพยากรส่วนรวมสูง จนถึงปัจจุบันจะพูดในแง่มุมมองอื่นเนื่องจากกรณีโครงการเอสเอ็มแอล ผมอยากมองเรื่องพี่น้องเอาเงินที่ได้ไปซื้อโต๊ะ เกอี้ ต่างๆ นั่นคือของส่วนรวม นั่นเป็นจิตสำนึกเดิม แต่ผมไม่พาดพิงไปเรื่องอื่น ตั้งไว้ให้คิดดู เพื่อปลูกจิตสำนึกส่วนรวมซึ่งมีอยู่แล้ว

เพราะฉะนั้นด้วยหลักการนี้ จะเสนอในทางนโยบายจริงๆ ผมคิดว่ากฎหมายลูกเรื่องสิทธิชุมชนจะต้องเกิดขึ้น แล้วใช้องค์ความรู้ที่เราได้วิจัยกันมาก่อน อาจต้องคิดว่ายกระดับความรู้ขึ้นมาอย่างไรเพื่อให้เกิด

การนำความรู้ท้องถิ่นไปใช้ หรือกลุ่มที่นำไปใช้แล้วสามารถพิสูจน์ตัวเองได้ว่าแก้ปัญหาได้จริง นำมาสร้างเป็นระเบียบร่วมกัน ซึ่งของคนอีสานมีอยู่แล้ว แต่จะยกระดับขึ้นมาใช้เองได้อย่างไร เพราะการตั้งหมู่บ้านของเราจึงเป็นการประกาศอยู่แล้วในตัว

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์** - การนำเสนอองค์ความรู้ในเรื่องการจัดการน้ำ ซึ่งอาจจะเป็นเหมือนฝ่าย อยากถามว่าการจัดการน้ำระบบส่วนกลางของชาวบ้าน มีปัญหาไหม ถ้ามีแล้วข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายที่ทำเป็นอย่างไร

⊗ **ปิยะพร ศรีแปลก** - องค์ความรู้ใหม่นั้นถูกปรับมาจากความรู้เดิมที่มี อย่างเหมือนฝ่ายเดิม ชาวบ้านก็ปรับจากฐานการผลิต สมัยก่อนอาจทำนาทำไร่ แต่พอเริ่มใช้น้ำชลประทาน ก็มาสูบน้ำเพียงเดียว พื้นที่แถวนั้นจะปลูกลำไยเป็นหลัก พอปัจจุบันเริ่มมีปัญหา ชาวบ้านก็ปรับมาปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยลง บางส่วนก็ไปทำงานผลิตสินค้าโอท็อป จักสาน เพราะพื้นที่นั้นเป็นแหล่งขายสินค้าขนาดใหญ่ เช่นที่บ้านถวาย ชาวบ้านก็เริ่มมาทำงานนอกระบบมากขึ้น อีกส่วนก็ทำการเกษตรอยู่ในพื้นที่เดิม อันนี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านปรับ แต่ว่าภายใต้ระบบชลประทาน หากจะไปเปลี่ยนทั้งหมด ทั้งระบบในระยะเวลาสั้นอาจทำไม่ได้ แต่ที่ผ่านมาทางเครือข่ายชาวบ้านที่ทำงาน พยายามเสนอเรื่องของการเปิดปิดน้ำ ในคลองซอย อย่างก่อสร้างสามวัน ห้าวัน เจ็ดวัน ในแต่ละคลองซอย แต่เมื่อปีที่แล้วเขาเสนอกับชลประทานใหม่ว่าใช้ระบบใหม่ ซึ่งกลายเป็นว่าพอน้ำเริ่มพอใช้ ไม่ขัดแย้งกันเยอะ แต่ทีมงานก็ไม่สามารถอ้างได้ว่าสำเร็จจริง เพราะเป็นปีแรกที่เปลี่ยนระบบ รวมทั้งปีที่แล้วฝนตกที่เชียงใหม่เยอะ น้ำมีมาก เพราะฉะนั้นต้องทำต่อเนื่องไปสักระยะ ถึงจะสรุปว่าใช้ได้จริงหรือไม่ในระบบใหม่ที่ชาวบ้านกำลังทำ อีกส่วนเขาพยายามสร้างกลไกเครือข่าย คลองซอย ๒๑ เขาจะขยายไปคลองซอยใกล้เคียง เพราะชาวบ้านรู้สึกว่าการทำคนเดียวไม่มีพลัง ต้องหาเพื่อน เพื่อที่จะทำให้ตัวชุมชนหรือเครือข่ายเข้าไปคุยกับชลประทาน ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเปิดปิด จากที่ชลประทานยอมเปลี่ยนรอบเวร เพราะที่ผ่านมาทางเครือข่ายเรียกร้องไปค่อนข้างมาก ทั้งส่งจดหมาย ทวงถามเรื่องสิทธิของโครงการผันน้ำ พยายามเปิดเวทีเจรจากับชลประทานเรื่องสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ ก็ได้ผลตอบรับค่อนข้างดี คือมีการเปลี่ยนระบบ แต่ชลประทานก็ยังไม่ยอมให้ชาวบ้านเข้าไปร่วมอย่างเต็มที่ อาจต้องมีกระบวนการต่อไป ซึ่งทางออกในระยะยาว เครือข่ายอาจต้องทำแผนที่ชัดเจนมากขึ้นว่า หนึ่งคือ เรื่องของระบบการผลิตทั้ง ๒๓ คลองซอย อาจต้องใช้เวลายาว แต่น่าจะเป็นทางออกที่ดีหากว่ามีการทำแผนระบบการเกษตรทั้งหมด อีกอันน่าจะผลักดันเข้าสู่ อบต. เพราะมีนโยบายเรื่องการกระจายอำนาจ ซึ่งเขาก็เห็นว่า อบต. เป็นตัวแทนของชุมชน ซึ่งเป็นเกษตรกรที่ใช้ น้ำในพื้นที่ น่าจะเป็นช่องทางที่สามารถปฏิบัติการได้ สามคือถ้ามีเรื่องของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ หรือจะทำโครงการใดๆ ในพื้นที่ชาวบ้านควรเข้าไปมีส่วนร่วม ตั้งแต่กระบวนการคิด ตัดสินใจว่าจะทำหรือไม่ทำ หรือหากต้องมีการศึกษาผลกระทบ หรือความเป็นไปได้ ก็ควรให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าไปร่วมในการศึกษาด้วย

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์** - เรื่องของกฎหมายน้ำ อยู่ระหว่างการพิจารณา

⊗ **ปิยะพร ศรีแปลก** - ถ้าเรื่องกฎหมายน้ำ มีความชัดเจนว่าชาวบ้านไม่ยอมรับ ต้องยกเลิกกฎหมายน้ำ ได้มีการพูดคุยกันมาค่อนข้างมาก น้ำไม่ใช่สมบัติของใคร แต่เป็นของทุกคน ถ้าเก็บค่าน้ำหรือมีนโยบายให้น้ำเป็นของรัฐทั้งหมดแล้ว เกษตรกรรายย่อยจะเดือดร้อนเพราะเข้าถึงน้ำไม่ได้ เนื่องจากคนที่ได้น้ำไปคือโรงงานอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรายใหญ่ ทุกวันนี้เราก็ไม่พอเพียงอยู่แล้ว ระบบการเกษตรก็ปรับลงเรื่อยๆ บางปีก็ไม่พอใช้ ยังมีกฎหมายน้ำเข้ามา กลับจะเป็นการซ้ำเติมเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์** - เสนอให้ยกเลิก ทรัพยากรน้ำเป็นทรัพยากรส่วนรวม ไม่ใช่ของรัฐ ที่แม่ปิงตอนบน อ.เชียงดาวก็เป็นประเด็น โดยเฉพาะเรื่องการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ในเรื่องการใช้ป่า ใช้ น้ำ ที่ดินระหว่างคน แล้วเข้าใจเรื่องนี้ชัดเจน พร้อมทั้งจะผลักดันเสนอนโยบายเรื่องนี้หรือยัง

⊗ **นิคม พุทธา** - ทางพวกเราที่ทำงานกับชุมชนเรื่องการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ ที่ทำมาเกือบ ๑๐ ปี แล้ว ก็หนีไม่พ้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนพื้นที่กับฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่เชื่อมโยงมาถึงเรื่องของเศรษฐกิจ เรื่องการเมืองท้องถิ่น เรื่ององค์ความรู้ และโดยรวมคือเรื่องวิถีชีวิต

ถ้าถามว่าถอดองค์ความรู้ประสบการณ์ได้ไหม ชาวบ้านก็สามารถบอกได้ว่าการจัดการทรัพยากร กับ การจัดการในลักษณะลุ่มน้ำ ในบริบทลุ่มน้ำ ถ้าเป้าหมายอยู่ที่ความเป็นธรรมและยั่งยืน ต้องทำอะไรบ้าง จะผลักดันอย่างไร มีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้อง อันนี้พอทำได้ และเนื่องจากคุณทักษิณเป็นคนพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง อ.สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี ๒๕๔๖ คุณทักษิณได้นำข้อเสนอของเครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำทางภาคเหนือ เอลุ่มน้ำแม่ปิงเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำตัวอย่างในบรรดา ๒๕ ลุ่มน้ำ เรียกว่าโครงการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำแม่ปิง โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เป็นมติคณะรัฐมนตรี แล้วก็พยายามเน้นการมีส่วนร่วม คือเชิญทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ลุ่มน้ำแม่ปิง นครสวรรค์ กำแพงเพชร ตาก แม่ปิงตอนล่าง แม่ปิงตอนบนตั้งแต่เหนือเขื่อนภูมิพลขึ้นไป ๒๐ ลุ่มน้ำ

เมื่อพูดถึงบริบทของลุ่มน้ำ มีหลายเรื่องหลายประเด็น ซึ่งปัญหาของพี่น้องก็มีอยู่ เช่น การที่ป่าอนุรักษ์เร่งรัดประกาศจนเกินไป จนขาดความรอบคอบ ไปทับที่ทำกิน ที่ดินทำกิน พื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน เรื่องที่ดินในเขตป่าก็คาราคาซังกันมาตลอด ในขณะเดียวกันปัญหาเรื่องการรุกคืบของพืชเศรษฐกิจ ปัญหาการเข้าถึงพื้นที่ป่าอย่างไม่เป็นธรรม เราดูจากกรณีร่างกฎหมายป่าชุมชนจะได้ชัดเจน รัฐมนตรียังยุทบบอกว่าไม่ยอมให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ ขณะที่ป่าอนุรักษ์ที่เร่งรัดประกาศมีป่าชุมชนอาศัยอยู่มากมาย อันนี้เป็นข้อขัดแย้งระหว่างภาคประชาชนกับอำนาจบริหาร ซึ่งอำนาจบริหารมีอำนาจในการเข้าถึงได้มากกว่า สังเกตได้จากการเลือกปฏิบัติที่จะให้ภาคธุรกิจเอกชน องค์การมหาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าที่เป็นสมบัติสาธารณะ เช่น โครงการท่องเที่ยวพื้นที่พิเศษ อันนี้ก็เหมือนกับที่รัฐพยายามประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษ พื้นที่ทางภาคเหนือหลายพื้นที่ เป็นพื้นที่ป่าภูเขาสูงที่มีศักยภาพในเรื่องการท่องเที่ยว มีการเตรียมประกาศให้เป็นเขตท่องเที่ยวพิเศษ แล้วให้มีการบริหารจัดการอย่างยั่งยืนจาก องค์การมหาชน ซึ่งมีปลอดประสพ สุรัสวดี เป็นผู้รับผิดชอบ ยกตัวอย่างโครงการสวนสัตว์กลางคืนไนท์ซาฟารี เข้าไปครอบครองพื้นที่ป่าเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย โดยที่ไม่มีการเปิดทอน พี่น้องชาวบ้านแถวนั้นก็กังวล

ตลอด เพราะความสัมพันธ์ของพี่น้องทั้งในเขตอ.เมือง อ.หางดง มีความสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรดอยสุเทพ อีกมิติหนึ่งคือมิติของป่าต้นน้ำ เป็นที่หาอยู่หากิน มิติทางวัฒนธรรม แต่อำนาจรัฐก็ใช้กฎหมายอุทยานแห่งชาติ ๒๕๐๔ เข้าไปประกาศจัดตั้ง จะเห็นว่าการจัดการลุ่มน้ำตลอดเวลาเกือบ ๑๐ ปีที่ผ่านมา เป็นการจัดการที่มีความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนโดยตลอด จึงต้องมีพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันไปอีกมาก

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราริกรมย์** - ผมว่าโดยสรุปแล้วเรื่องของการจัดการองค์ความรู้ในฐานทรัพยากร โดยที่โครงการมีบทเรียนประสบการณ์ค่อนข้างมาก มีการยกระดับหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องของการจัดการน้ำ การจัดการแก้ไขความขัดแย้ง แต่มีข้อสังเกตว่า นโยบายช่วงสองสามปีที่ผ่านมาค่อนข้างมีการใช้ทรัพยากรมากขึ้นไป เรื่องการประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือกรณีภาคใต้ การประกาศขยายพื้นที่ท่าเรือ สร้างแหล่งก๊าซ ข้อเสนอชาวบ้าน ถือเป็นภัยคุกคาม เป็นความท้าทายขององค์ความรู้ของชุมชน ทั้ง ๔ พื้นที่ที่มีข้อเสนอเบื้องต้น คือ ข้อเสนอของการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจทุกระดับทุกชั้นตอน ข้อที่สองคือเรื่องของการกระจายอำนาจสู่องค์กรท้องถิ่น องค์กรภาคประชาชน ข้อที่สามคือเรื่องการยืดหยุ่นการเสนอภาค นโยบายให้เห็นทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในฐานทรัพยากรของชุมชนส่วนรวม ข้อที่สี่ คือการออกกฎหมาย นโยบายมารองรับสิทธิชุมชน กฎหมายสิทธิชุมชน ป่าชุมชน กฎหมาย พ.ร.บ.น้ำ เป็นกฎหมายที่ต้องอยู่บนฐานองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และการวิจัย ที่สำคัญคือปัญหาการมีส่วนร่วมของผู้ได้รับผลกระทบจากการละเมิดสิทธิ์

⊗ **ศยามล ไกยูรวงศ์** - อยากเพิ่มเติมว่าสมัยที่ชาวบ้านมีการพูดเรื่องป่าชุมชน เวลาพูดเรื่องสิทธิชุมชน จากกระแสการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชน จะเห็นภาพการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญมาก แต่เท่านั้นไม่พอ จำได้ว่าในช่วงการยกร่างกฎหมาย มีกรรมธิการ สว. ถามมากกว่า แล้วระบบอย่างนี้จะเชื่อมโยงกันอย่างไร อันนี้ก็ป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครือข่ายภาคประชาชน มีการค้นคว้า ศึกษาวิจัยมากขึ้น

อยากเพิ่มเติมว่าในโครงการ ได้มีการศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ทรัพยากร อย่างภาคเหนือ อันดับแรก คือ ภาคเหนือมีการจัดการน้ำ มีการจัดการความขัดแย้งระหว่างป่าต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ลุ่มน้ำ ภาคเหนือมีหลายลุ่มน้ำที่มีความขัดแย้ง ผู้ใช้น้ำคนเมืองกับชนเผ่า แต่ว่าเราก็ค้นพบว่าในหลายพื้นที่มีการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน แล้วถ้าเป็นเมื่อก่อนก็ดูแลร่วมกัน แต่ระยะหลังมีการประกาศป่านุรักษ์เพิ่มขึ้น มีความขัดแย้งจากภายนอกเข้ามา จำเป็นต้องรื้อฟื้น ความสัมพันธ์คนเมืองกับชนเผ่าให้มากขึ้น ให้เข้าใจกันมากขึ้นว่าจะจัดการน้ำอย่างไร เช่นในระบบเหมืองฝาย สามารถปรับเปลี่ยนได้ ซึ่งอาจไม่เหมือนอย่างที่เคยทำ แต่ว่าแต่ละลุ่มน้ำสามารถจัดการเองได้ อย่างน้อยนี้เป็นประเด็นสำคัญ

ระบบนิเวศป่าทามเกิดจากการต่อสู้ของพี่น้องชาวประมง ระบบลุ่มน้ำมูลเป็นลุ่มน้ำที่ใหญ่ที่สุดของภาคอีสาน แต่ปัจจุบันลุ่มน้ำมูลเป็นพื้นที่ที่พื้นที่น้ำน้อยมาเมื่อเปรียบเทียบกับลุ่มน้ำสงคราม นี่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านน้ำมูลและน้ำสงคราม มีความรู้เรื่องของการจัดการแหล่งน้ำในภาคอีสาน มีความรู้เรื่องของการจัดการระบบน้ำที่มีเขื่อนเกิดขึ้น แล้วเราก็มีระบบการจัดการแบบระบบนิเวศสามน้ำที่แม่กลอง ได้ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านด้วยการใช้ประตูที่ไม่เปิดปิดตายตัว แต่มีลักษณะการเปิดปิดตามน้ำขึ้นน้ำลง เป็นการค้นพบของพี่น้องแม่กลอง เข้าใจว่าที่จังหวัดบุรีรัมย์ได้มาเรียนรู้ เราได้เรียนรู้การจัดการลักษณะเรียกว่าระบบสมรมแบบภาคใต้ ความรู้เหล่านี้มีมากมาย บางทีหลายท่านอาจค้นพบในงานวิจัย แต่โดยภาพรวมขององค์ความรู้ สามารถบอกได้ว่า ถ้าเราจะพูดถึงข้อเสนอในเชิงปฏิรูปการเมืองที่มาจากรากหญ้า ซึ่งอาจารย์ได้พูดแล้ว แต่สำคัญ

คือว่า ทำอย่างไรให้ชาวบ้านสามารถควบคุมหรือเข้าถึงอำนาจหน้าที่ในการบริหารทรัพยากรของชาวบ้าน
เองได้

ประเด็นที่สอง คือทำอย่างไรให้ระบบการจัดการเรื่องของฐานวัฒนธรรมและฐานทรัพยากรมีความ
หลากหลายมากขึ้น แล้วการจัดการความสัมพันธ์กันในชุมชน แต่ขณะที่ชุมชนจัดการความสัมพันธ์ ในระดับ
หมู่บ้านแล้วก็พยายามขยายไปจากประเด็นปัญหาที่เจอ ขยายเครือข่ายในเชิงที่เป็นเครือข่ายหนุนเสริมกัน
ในความสัมพันธ์แบบนี้มีความหลากหลายมาก ตรงนี้เองที่เห็นตรงกัน ระบบกรรมสิทธิ์ต้องหลากหลาย
ระบบกรรมสิทธิ์ที่หลากหลายคือ เวลาพูดถึงกรรมสิทธิ์ ไม่ใช่พูดว่าคุณเป็นเจ้าของที่ดิน แต่เราพูดถึงการ
จัดการของชุมชนที่หลากหลาย ไม่แสดงความเป็นเจ้าของทรัพยากรที่ผูกขาดทรัพยากรเชิงปัญหา แต่จะทำ
อย่างไรจะให้อำนาจของชุมชนเข้าไปจัดการ และเป็นกลุ่มขนาดเล็กที่ชาวบ้านสามารถสื่อสารและจัด
ความสัมพันธ์ได้ และจะสามารถจัดการความขัดแย้งได้ ซึ่งการศึกษาหลายส่วนของพี่น้อง มีระบบการ
จัดการความขัดแย้งที่ลงตัว แต่ที่ไม่ลงตัวเพราะมีระบบข้างนอกแทรกแซง ตรงนี้เองที่เป็นปัญหา แล้วระบบ
กฎหมายไทยไม่ยอมรับในกลไกการจัดการ ซึ่งก็พยายามที่จะพัฒนาระบบกลไกความขัดแย้งผ่าน
อาสาสมัครสิทธิชุมชน เข้าไปดูรูปแบบของการจัดการความขัดแย้ง เราสามารถพัฒนาในส่วนนี้ได้

อีกอันหนึ่ง ที่เราเห็นคือ มีการเชื่อมโยงระหว่างความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ ปัจจัยสำคัญคือ ทำ
อย่างไรให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการไม่นิ่งนอนใจ แล้วชาวบ้านที่เข้มแข็งคือการตระหนักแล้วว่าต้อง
พึ่งตนเองแล้วใช้หลักศีลธรรมเข้ามาในการจัดการ อันนี้เป็นการศึกษาหลายชิ้นจากพี่น้อง

ที่สำคัญประเด็นสุดท้ายคือ สิทธิในการพัฒนา ที่พูดถึงการมีส่วนร่วมหลากหลาย อาจมีแต่ในตัว
รัฐธรรมนูญ แต่ในด้านการปฏิบัติการต้องมาจากการต่อสู้ ถึงจะเกิดการยอมรับสิทธิในการพัฒนาจากชุมชน
ยังอยู่ในระหว่างการเปลี่ยนผ่าน โดยรูปธรรมตอนนี้สามารถพัฒนากลไกปฏิบัติการเมืองนี้ได้ แต่น่าเสียดาย
ที่นักกฎหมายไม่ค่อยสนใจหรือให้เวลา อยากให้เวลาทุกท่านได้พูดสั้นๆว่ามีข้อคิดเห็นอย่างไร ในเชิงปฏิรูป
การเมือง อันนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องผลักดันให้ผู้มีส่วนกำหนดนโยบายต้องคิดค้นในเรื่องนี้ และเราคิดว่า
มีข้อมูลพอสมควรในส่วนของพี่น้องภาคประชาชน ที่สามารถพัฒนาไปในเชิงกลไกท้องถิ่นได้

⊗ นิคม พุทธา - เรื่องความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านพื้นราบกับชนเผ่าที่อยู่บนดอย เป็นประเด็นใหญ่
เมื่อประมาณเกือบ ๑๐ ปีที่ผ่านมา ถึงขั้นปิดถนน เผาทรัพย์สิน ทำร้ายร่างกายกัน อย่างที่จอมทอง ในพื้นที่
อุทยานดอยอินทนนท์ แต่การวิจัยของเรา โครงการสิทธิชุมชนศึกษาที่ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่งัด อ.
พร้าว จ. เชียงใหม่ ได้ค้นพบเรื่องหนึ่งว่า ชุมชนต้นน้ำที่เป็นชนเผ่าพี่น้องมูเซอ ลีซอ กับคนพื้นราบได้พยายาม
ปรับตัว ไม่ยากและไม่ซับซ้อนอะไรเลย การปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกันบนฐานทรัพยากรเดียวกันหรือว่าแก้ไขความ
ขัดแย้ง เพียงแต่เราไปช่วยกระตุ้น หรือเสาะแสวงหาโอกาสที่จะให้มีการพูดคุยกัน ดูแผนที่ ขอบเขตลุ่มน้ำ
พื้นที่ป่า ที่ดิน ทรัพยากรที่จะต้องกินต้องใช้ร่วมกันแล้วมาพูดคุยกัน อันนี้คือการปรับตัวเพื่อแก้ไขความขัดแย้ง
โดยอาศัยฐานทรัพยากร อีกอันที่คุณพรพิไลพูดไว้คือ การใช้สำนึกเรื่องบาปบุญคุณโทษ ศาสนา เข้ามา ซึ่งก็
อาจเป็นเครื่องมือแก้ไขความขัดแย้งได้มากกว่ากลไกหรือหน่วยงานรัฐ แล้วกัฏฐกฎหมาย เพราะหน่วยงานรัฐ
ขณะนี้ยังไม่มียกกฎหมาย รวมทั้งเจ้าหน้าที่โดยตรงที่จะมารับผิดชอบคดีคล้าย แก้ไขความขัดแย้งเรื่อง
ทรัพยากรตรงนี้

จะเห็นว่าการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยกันไม่สลับซับซ้อน แต่มีปัญหาใหม่
เกิดขึ้นคือ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับทุนใหม่ที่เข้ามา ซึ่งทุนใหม่ก็เกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐอีก

ยกตัวอย่างเรื่องการขยายตัวของสวนส้ม ซึ่งบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ ทั้งที่เป็นพื้นที่อนุรักษ์และไม่อนุรักษ์มากมาย กำลังเป็นปัญหาอย่างแรงขณะนี้ พืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวรุกเข้าไปในเขตพื้นที่ป่าของรัฐ ซึ่งอาจต้องไปตามถึงประสิทธิภาพการดูแลว่ามีมากแค่ไหน อย่างสองสามวันนี้ก็มีการประกาศขายที่ดินที่สมุย สวนส้มมีการซื้อขายกันแม้กระทั่งที่ดินในเขตป่า ออกเอกสารสิทธิที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ให้นำมาใช้ท่อนขนาดใหญ่แย่งน้ำไปจากชาวบ้าน อันนี้เป็นทุนใหม่ที่มาจากนโยบายรัฐที่มุ่งเน้นส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยว แล้วตอนนี้ทางภาคเหนือกำลังหนักใจมากกับสภาพระบบนิเวศบนภูเขาสูง ที่ต้องรองรับพืชเศรษฐกิจตัวใหม่คือยางพารา ชาวบ้านจนปัญญาเพราะเป็นการใช้อำนาจทางการเมือง ช่วงชิงจังหวะการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร อีกอันคือความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เร่งรัดประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์แล้วต้องการใช้ฐานทรัพยากรสาธารณะของชาวบ้านเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าของประเทศไทยหลายแห่งขณะนี้กำลังถูกเสนอให้เปลี่ยนเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ แล้วก็เตรียมให้องค์การมหาชน คือองค์การบริหารการท่องเที่ยวพิเศษ กรณีที่ดินเกาะสมุย ก็เห็นว่าความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นฐานทรัพยากรภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

⊗ **ปิยะพร ศรีแปลก** - ในเรื่องการปฏิรูปการเมือง ตัวดิฉันเองคิดว่าอาจจะต้องมีการกระจายอำนาจแล้วให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและเข้าไปร่วมจัดการในพื้นที่ นโยบายหรือกฎหมายจะต้องยอมรับและคุ้มครองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ตามลักษณะของความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งไม่เหมือนกัน ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสานมีองค์ความรู้ไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นอาจจะต้องดูเป็นรายภาคตามลักษณะของระบบนิเวศวัฒนธรรมว่าแต่ละที่มีชุดความรู้ที่มีความหลากหลายไม่เหมือนกัน ดังนั้นควรต้องมีกฎหมายที่รับรองสิทธิที่แตกต่างกัน

⊗ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์** - อยากทราบว่า แต่ละพื้นที่พยายามจะจัดการสิทธิในกรณีนี้อย่างไร กรณีของกลุ่มน้ำปากพนัง

⊗ **นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ** - มีขบวนการการพูดคุยกันแล้วก็เข้าไปมีส่วนร่วมในการเปิดประตูเชื่อมลุ่มน้ำปากพนัง หลังจากที่มีการสู้ หรือว่ามีการคุยกันจนเราสามารถเปิดประตูน้ำได้ แต่ขณะเดียวกันหลังจากที่มีการเปิดประตูน้ำไปสักระยะหนึ่ง ตอนปิดประตูน้ำเราไม่ได้มีส่วนร่วม ชุมชนเองก็มีขบวนการสร้างเครือข่าย มีการติดต่อสื่อสารกัน แล้วก็มีการใช้จากประโยชน์วิทยุชุมชนในการสร้างเครือข่ายและมีการไปประสานกับนักวิชาการเพื่อที่จะศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้น

ในส่วนของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีขั้นตอนคือเสนอให้รัฐบาลทบทวนหยุดโครงการเขื่อนกันทะเลสาบ ในขณะเดียวกันก็เสนอให้มีการรื้อทำเรื่อน้ำลึก ซึ่งผมจำได้ถึงข้อเสนอของชาวบ้านเพื่อศึกษา เพื่อจัดการ ในส่วนของรัฐ ตอนนี้อ่างเก็บน้ำที่บอกว่าจะสร้าง จะมาดูแล จะมาทำกันต่อ ขั้นตอนต่างๆ ยังไม่เป็นที่ยอมรับ หรือไม่มีมติที่เป็นรูปธรรมที่จะสร้างต่อไป ยังไม่มีความชัดเจน ตอนนี้รู้แล้วว่าขั้นตอนยังไม่ไปถึงไหน จากการที่ชาวบ้านหรือกลุ่มเครือข่ายต่างๆ ได้ลงไปในพื้นที่ ภาครัฐเองเรื่องใหญ่ที่ทำกันก็คือคดีความ ปัญหาเรื่องคดีความ อีกส่วนหนึ่งก็คือชุมชนก็พยายามที่จะตั้งหลักใหม่ในการที่จะพัฒนากลุ่มกิจกรรมของ

ตนเอง กิจกรรมกลุ่มอาชีพต่างๆ ในพื้นที่ และที่กำลังเคลื่อนไหวอยู่ อีกส่วนหนึ่งก็กำลังคุยเรื่องปฏิรูปการเมืองของเครือข่ายสหภาพภาคใต้ ฉะนั้นผมคิดว่าถ้าประเด็นของสิทธิชุมชนเป็นประเด็น เป็นองค์รวม หรือว่าเป็นวิถีชีวิต เหมือนกับกระบวนการยุติธรรมที่บอกว่าเป็นวิถีชีวิต เพราะฉะนั้นสิทธิชุมชนในเรื่องของการปฏิรูปการเมือง ก็คิดว่าเป็นเรื่องที่ชาวบ้านพี่น้องทั้งหลายกำลังทำอยู่ เพื่อจะกินได้ อยู่ได้ เห็นได้ แล้วก็มี ความชัดเจนเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะฉะนั้นทำอย่างไรที่จะเป็นการสนับสนุนให้มีการยอมรับทางด้านกฎหมาย ทางด้านสังคม แล้วก็โดยเฉพาะเรื่องของพี่น้องที่จะต้องเข้มแข็งขึ้น จะทำอย่างไรจึงจะมีความชัดเจนในเรื่องของนโยบาย ในเรื่องของกฎหมาย เรื่องของการกระจายอำนาจให้ อบต.ร่วมจัดการได้ และมีกฎหมายลูกเกี่ยวกับป่าชุมชน หรือกฎหมายเรื่องสิทธิมนุษยชนอะไรก็แล้วแต่ เรื่องนี้ต้องเป็นเรื่องระยะยาว ซึ่งคิดว่าต้องพยายามกันต่อไป

☉ **สนั่น ขุสกุล** - การเคลื่อนไหวของสิทธิชุมชนในรอบ ๒๐ ปีที่ผ่านมา คิดว่ามีความยืดหยุ่น มี ปัญหา บางปัญหาก็แก้แล้วเสร็จไป แล้วก็หยุดไปโดยที่ไม่ได้เกิดขบวนการอันนี้ขึ้นมา บางปัญหาก็ไม่ได้ชัก ทิศ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือขบวนการในการเรียนรู้ มีความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นมา ซึ่งในการวิจัยสามปีที่ผ่านมา ก็ พยายามจะยกรายละเอียดความสำคัญขององค์ความรู้ที่สามารถจะใช้ในการจัดการทรัพยากร ความรู้ชุดเดิม กับความรู้ใหม่เพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้ สิ่งที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มแม่น้ำมูลแม่น้ำชีผมคิดว่าไม่มีทางที่จะ ลื่นสุดลงได้เป็นตอนๆ เนื่องจากโดยเฉพาะงานสิทธิชุมชนศึกษาเสร็จไปแล้วก็จริง แต่งานในพื้นที่หรือชุมชน เป็นเรื่องที่จะต้องต่อสู้ต่อเนื่องยาวนาน ดังนั้นต้องมีการเรียนรู้ต่อเนื่องยาวนาน แล้วก็มีการเปลี่ยนแปลงและ การสะสมในตัวของมันไป

ผมว่าชุมชนมีเครื่องมือในการสร้างความอยู่รอด และก็สามารถที่จะสร้างดุลอำนาจกับภายนอก ประชาสัมพันธ์ ซึ่งนั่นหมายถึงว่ามีเงื่อนไขที่ว่าชุมชนควรจะต้องการยกระดับเรื่องของการเรียนรู้เรื่องของการ พัฒนาตนเอง การเรียนรู้ของเราจะต้องเป็นเงื่อนไขของกันและกัน ทางด้านสิทธิชุมชนมีเพื่อที่จะตอบโต้ ภายนอก หรือว่ามีเพื่อที่จะถ่วงดุลอำนาจจากภายนอก นั่นหมายความว่าชุมชนจะมีสิทธิได้ ชุมชนจะต้องมี หน้าที่ของตนเอง สิทธิก็ควรจะตรงกับหน้าที่เช่นกัน อันนี้น่าจะเป็นหลักประกันที่ดีที่สุด ส่วนข้อเสนอ สุดท้าย ก็คือเรื่องสำคัญที่สุดเป็นเรื่องของการต้องลงมือทำ เราต้องสร้างการมีส่วนร่วมของสังคม ร่วมเรียนรู้ ร่วมกัน ตระหนักร่วมกัน เชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ต้องร่วมมือร่วมใจกันทำ ต่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องนี้อย่างต่อเนื่องด้านพื้นที่ให้กับสิทธิชุมชน ให้เกิดอำนาจขึ้นจริง ในความเห็น ส่วนตัว ผมไม่แน่ใจว่ากฎหมายจะล่าช้าเพียงใด สุดท้ายผมขอแถมมิวสิกวิดีโอที่พวกเราทำมาเพื่อความ บันเทิง ยืดเส้นยืดสายกันสักเล็กน้อย เป็นเพลงที่ชุมชนช่วยกันร้อง และแต่งเพื่อสะท้อนปัญหาและการต่อสู้ เรื่องสิทธิชุมชนของชาวบ้านเขื่อนห้วย

☉ **ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์** - ก่อนมิวสิกวิดีโอ ผมขอสรุปรายงานสถานการณ์ขบวนการของพวกเขา เรา ประมาณช่วงวันที่ ๒๑ กรกฎาคมนี้จะมีเวทีคุยเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายป่าไม้และทรัพยากรที่มีผลกระทบ ต่อสวัสดิการชุมชน ช่วงอีก ๗-๘ เดือนข้างหน้าจะมีงานวิจัยสามชิ้นใหญ่ๆ คือ งานวิจัยชิ้นแรกคือการทบทวน กฎหมายป่าไม้ทุกฉบับ ซึ่งจะทำได้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ งานวิจัยชิ้นที่ ๒ คือการทบทวนพระราช

บัญญัติสิ่งแวดล้อม ๒๕๓๕ โดยมหาวิทยาลัยมหิดล งานวิจัยชิ้นที่ ๓ คือการทบทวนอนุสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมประมาณ ๒๐ กว่าฉบับที่ทำโดยมหาวิทยาลัยมหิดล เราคิดว่าเดือนสองเดือนนี้จะมีการเสนอไปยังคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำโดยสมาชิก ซึ่งใน ๒ - ๓ วันนี้ วันที่ ๑๙ กรกฎาคม จะมีเวทีระดมสมองวิพากษ์แผนสิทธิ นี่ก็เป็นความเคลื่อนไหวในขบวนการ อยากให้พวกเรามีโอกาสเข้าไปร่วมนะครับ

☸ **ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน ๑** ก่อนที่ผมจะพูดเรื่องเขื่อน น่าเสีย ว่ามีผลกระทบอย่างไร ผมขอพูดถึงเรื่องเครื่องบินก่อน ประชาชนที่อยู่อุดรและสัดหีบร้องเรียนมาว่ารำคาญเสียงเครื่องบิน ที่ขึ้น-ลงวันละเป็นร้อยเที่ยว ที่อุดรฯ นั้นมีทหารอเมริกา วิศวกรมีทั้งจีนทั้งอเมริกา คนไทยได้แต่เข้าเวรยามรอบสนามบิน มีใครทราบไหม ประชาชนที่นั่นปวดหัวมาก อันนี้ประเด็นที่หนึ่ง ต่อมาเรื่องยางพารา ยางพาราที่ไปปลูกภาคเหนือ ภาคอีสาน โดยเฉพาะปลูกแถวต้นน้ำ ทำให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย เพราะปุ๋ยที่ใช้เป็นตัวการทำให้น้ำเน่าเสีย อันตรายนะครับ ยางพาราควรจะปลูกภาคใต้ เพราะว่าได้เกลือ แต่ถ้าไปปลูกภาคเหนือ ปุ๋ยคนละอย่างกัน ปุ๋ยมีพิษ ต้องระวังไว้ด้วย อย่าปลูกใกล้น้ำ อีกกรณีเป็นกรณีที่มีผลกระทบเกิดขึ้นแล้ว โรงงานน้ำตาลไม่บำบัดน้ำเสียก่อนทิ้ง แต่กลับเอาลงใต้ดิน ที่สิงห์บุรี ชัยนาทตอนนี้อนุรักษ์น้ำ น้ำจากใต้ดินเหม็นไปถึงสิงห์บุรี ย้อนขึ้นไปอย่างไรไม่ทราบ จากกาญจนบุรี นครสวรรค์

เรื่องเขื่อน ผมเคยพูดไปหลายๆ ครั้ง โดยเฉพาะเขื่อนปากมูล ทำไมรัฐบาลกลับปิดหัวท้าย ทำไมไม่ถูก ความจริงเขื่อนปากมูลเป็นโครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านทรงให้ไว้เมื่อปี ๒๕๒๐ ท่านบอกให้สร้างเขื่อนเศษสามส่วนสี่ หรือเศษสี่ส่วนห้าของแม่น้ำ เพื่อให้ปลาขึ้นมาวางไข่ได้ และให้ทำกำแพงเขื่อนไปตามแม่น้ำช่วงที่ลึก แต่รัฐบาลไม่ทำ แล้วก็ขอพูดเรื่องสมุนไพรมานี้ สมุนไพรไทยกำลังหายไป เพราะว่ามีคนเอาสมุนไพรมานี้ให้ต่างชาติ ตอนนี้ญี่ปุ่น ฝรั่งเศสได้เอาสมุนไพรมานี้ไปจดสิทธิบัตร

☸ **ศยามล ไกยูรวงศ์ -**ขอบคุณมากนะคะ มีท่านใดอีกคะ เดี่ยวขอท่านข้างหลังนะคะ

☸ **ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน ๒** ผมชื่อวีระพล ศิริสมบัติ เคยทำงานอยู่องค์กรพัฒนาเอกชน เคยศึกษาเกี่ยวกับสิทธิชุมชน จะนำองค์ความรู้ที่เคยศึกษาเรื่องสิทธิชุมชนมาตีความให้ทราบ ว่าสิทธิชุมชนคือสิทธิในการศึกษา ดังที่ท่านวิทยากรได้กล่าวไว้ พูดถึงสิทธิทางกฎหมาย ที่ผมเคยศึกษาและคุยกันหลายครั้งก็เห็นว่าปัญหานี้ติดขัดตรงนิยามของชุมชน

ตั้งแต่ครั้งแรกเลยนะครับ ตั้งแต่ท่านพัฒนายายามจะให้กฎหมาย แล้วนักวิชาการทั้งหลายไม่สามารถจะสรุปได้ว่าอะไรคือชุมชน ระบบกฎหมายของไทยจะมีโครงสร้างมาตั้งแต่สมัยท่านปรีดี จะให้สิทธิแค่รัฐมีสิทธิ กับเอกชน - ปัจจุบันบุคคลมีสิทธิ เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่าความสัมพันธ์ของรัฐ ความสัมพันธ์กับบุคคล คือรัฐกับบุคคลจะเขียนไว้ในกฎหมายทั้งหมดเลย แต่ว่าชุมชนไม่มี ในขณะที่บางชาติมี อย่างญี่ปุ่นเขามีธรรมนูญชุมชน ความเป็นชุมชนเขาชัดเจนกว่าเรามาก แล้วก็เมื่อไม่มีชุมชน ไม่มีสิทธิชุมชน กฎหมายชุมชนก็ไม่สามารถที่จะร่างได้ คุยไป คิดไปเท่าไร ก็ไม่มีช่องที่จะร่างกฎหมาย ที่จะดำเนินการ ไม่มีช่องทางที่จะให้ข้าราชการซึ่งปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายนำไปปฏิบัติได้ เคยมีคดีศาลครั้งหนึ่ง ผมจำสถานที่

ไม่ได้ เป็นกรณีดูแลชุมชนโดยกลุ่มชาวบ้านโดยที่มีทางอำเภอรับรอง แต่แล้วก็ถูกป่าไม้จับส่งศาล ศาลไม่สามารถตัดสินได้ เลยใช้วิธีให้รับสารภาพ แล้วก็รอลงอาญา อันนี้คือทางออกของกฎหมายเมื่อถึงศาล ไม่มีกฎหมายจะใช้ ทั้งๆ ที่ทุกอย่างดำเนินตามขั้นตอน ตรงกันข้ามกับวัด วัดซึ่งมีความสัมพันธ์เป็นนิติบุคคล แต่นิติบุคคลของวัดไม่ได้เป็นนิติบุคคลแบบบริษัทหรือว่าห้างหุ้นส่วน หรือมหาชน สามารถที่จะเช่าหรือรับสิทธิจากป่าไม้ไปดูแลได้ เมื่อวัดมีสิทธิ วัดก็สามารถจะบริหารป่าได้ จัดการป่าได้ ตามที่กฎหมายกำหนด ที่ทำมาทั้งหมดนี้เมื่อไม่มีกฎหมายกำหนดโทษ จึงไม่สามารถที่จะปฏิบัติใดๆ ได้ จริงๆ แล้วสิทธิชุมชนหรือว่ากฎหมายชุมชน ซึ่งจะออกมาในฐานะที่เป็นวิถีชุมชนควรจะเสมอภาคกับทั้งรัฐและนิติบุคคล ควรจะมีความสัมพันธ์แบบสามเส้า แต่ว่าประเทศไทยเรามีสองเส้า สองเส้านี้เขียนความสัมพันธ์กันละเอียดมาก เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งก็สามารถที่จะอาศัยกฎหมายนี้มาขจัดปัญหาความขัดแย้งได้ แต่สิทธิชุมชนไม่มี

เพราะฉะนั้นถ้าจะต่อสู้ ต้องต่อสู้เรื่องความเป็นตัวตนของชุมชน จริงๆ แล้วรัฐเองก็มีปัญหา รัฐเองพยายามที่จะสร้างองค์กรลักษณะคล้ายๆ นิติชุมชนขึ้นมา คือ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้านนี่องค์ประกอบมาจากชาวบ้านร้อยละ ๗๕ ร่วมกันลงชื่อ ชาวบ้านนั้นไม่ได้มาจากบุคคลแต่มาจากครัวเรือน โครงสร้างมาจากครัวเรือนเข้าชื่อเลือกกรรมการ กรรมการนี้ก็สามารถที่จะบริหารกองทุน แต่ปัญหาคือปล่อยๆ ไปแล้ว ถ้าชาวบ้านคนไหนติดขัด คืนไม่ได้ จะฟ้องก็ไม่ได้ กองทุนหมู่บ้านมีปัญหาการเป็นสภาพนิติบุคคล จริงๆ แล้วควรจะเรียกว่านิติชุมชน แล้วสภาพอย่างนี้เกิดขึ้นทุกแห่ง แม้แต่วิทย์ชุมชนก็ไม่สามารถบอกได้ว่าคลื่นวิทยุเป็นสองสถานะ ซึ่งควรจะเป็นของชุมชนแต่ก็กลายเป็นของบุคคล หลายแห่งเป็นของบุคคลซึ่งคนอื่นจะเข้าไปยุ่งไม่ได้ มีเงินตราชุมชน พยายามจะสร้างเงินตราชุมชนใช้หมุนเวียนในหมู่บ้านแต่บังคับชาติก็ไม่ให้ ในขณะที่ต่างชาติทำได้ สิทธิชุมชนดูแลป่า ดูแลน้ำ ดูแลอื่นๆ แม้แต่ทรัพย์สินชุมชน ทรัพย์สินชุมชนควรจะมีองค์กณินิติบุคคลดูแล อบต.ต้องทำงานตามกฎหมายกำหนด แต่ไม่เคยครอบคลุมถึงปัญหาที่ชุมชนประสบ อบต.จึงเป็นเพียงกลไกของรัฐในการปกครองท้องถิ่น ไม่ใช่ของชุมชน แล้วชุมชนก็ไม่มีสภาดูแลอบต.ด้วย อบต.จึงเป็นเครื่องมือของการปกครองส่วนภูมิภาค ชุมชนจะต้องรวมตัว รวมแล้วไม่มีกฎหมายรับรอง ไปไม่รอด เพราะรุ่นหนึ่งไปสู่อีกหนึ่ง นโยบายต่างๆ เพราะเรื่องกฎหมายชุมชนผมคิดว่าเป็นมิติของสิทธิชุมชนที่จะต้องแยก

๙ ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน ๓ - สวัสดิ์ท่านอาจารย์และวิทยากร ผมเป็นชาวบ้านลุ่มน้ำปิงซึ่งเรียกว่าเป็นต้นน้ำ มีคำกล่าวคำหนึ่งว่า ใครจะรู้หญ้าเท่ากับควาย ใครจะรู้จริงเท่ากับคน ส่วนคนนั้นจะกิน กินทั้งๆ ที่กินไม่ได้ก็กิน จากการไปวิจัยก็พบว่าผู้เฒ่าผู้แก่ กับคนข้างนอกที่คิดว่าตัวเองรู้ ปรากฏว่าไม่รู้เท่าผู้เฒ่า ผลการวิจัยที่ออกมา ชุมชนที่จะอยู่ร่วมกันในปัจจุบัน จะอยู่กันได้ด้วยความสามัคคีในประเพณีวัฒนธรรม และกิจกรรมต่างๆ คนภายนอกไม่เข้าใจ จะมองว่าน้ำเป็นเพียงน้ำ แต่ชาวนามองน้ำเป็นทั้งอาหาร เป็นทั้งที่อยู่อาศัยของปลา การทำฝาย ปัจจุบันมองฝายเป็นแหล่งเก็บน้ำ ฝายที่ดีต้องรั่ว ถ้าฝายไม่รั่วคือฝายไม่ดี ฝายต้องรั่วเพื่อแบ่งปันไปให้คนข้างล่างใช้โดยอัตโนมัติ บรรพบุรุษเป็นผู้ที่มีภูมิปัญญา ฝายที่ทำฝายปลาก็สามารถไปวางไซบนฝายได้ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านได้ จากการไปศึกษาจากผู้เฒ่าผู้แก่ปรากฏว่ามีความรู้มากมายที่เราจะต้องศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันค่อนข้างจะเอาตำราตามวิชาการจากชาติตะวันตก

เป็นส่วนใหญ่ ถ้าจะมองไปแล้วเป็นเรื่องดี แต่ดีเกินไปสำหรับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ยกตัวอย่างถ้าเป็นฝ่ายชาย เกิดเสียหายชาวบ้านไม่มีปัญหาก็ไปซ่อม ต้องรอนบประมาณอย่างเดียว ไม่มีงบประมาณก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าเป็นฝ่ายหลัก ถ้าพัง ชาวบ้านยังรวมตัวมาซ่อมแซมได้ ผมไม่ได้ปฏิเสธยุคโลกาภิวัตน์ แต่ชาวบ้านจะพึ่งพาตัวเองไม่ได้ในอนาคต อะไรๆ ก็ต้องของบฯๆ จนชาวบ้านกลายเป็นคนขี้ขอ สมัยก่อนชาวบ้านไม่เคยง้อใคร จะพึ่งพาตัวเองมาตลอด จากการที่ผมเป็นชาวบ้านและได้เข้าไปศึกษา ผมสรุปว่าการทำมาหากินของพี่น้องชาวบ้านต้องเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทุกอย่าง ทำนาต้องมีฝักในนา มีปลาในนา มีกบเขียดในนาให้หากิน มีฝ่ายทำฝ่าย นอกจากใช้น้ำแล้วยังมีแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาให้ชาวบ้านได้หากินหาอยู่ ซึ่งอันนี้เป็นวัฒนธรรม ถ้าเราเปลี่ยนแปลงฝ่ายเป็นคอนกรีตปลาก็อยู่ไม่ได้ ฝักก็อยู่ไม่ได้ ถ้าน้ำแห้งต้องสร้างเขื่อน น้ำท่วมก็สร้างเขื่อน คิดได้อย่างนั้น ผมว่าการแก้ปัญหาทุกอย่าง ถ้าผู้มีอำนาจต้องการแท้จริง แก้ปัญหาการถือครองที่ดินโดยให้ถือครองที่ดินสูงสุดได้เท่าไร ถ้าจำกัดการถือครองที่ดินได้ ตรงนี้จบ ชาวบ้านไม่อยากไปขึ้นเขาขึ้นดอยไปกางป้า จากการวิจัยพบว่าคนๆ หนึ่งมีที่ดินมากกว่าคนทั้งชุมชน ผมขอจบแค่นี้

☉ ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน ๔ - เรียนท่านผู้ดำเนินรายการและผู้ที่เกี่ยวข้องประชุมทุกๆ ท่าน กระผมได้ไปศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ที่มีโครงการที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งทางจังหวัดได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อมีมติให้เปิดประตูระบายน้ำ ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๔ ที่ผ่านมานั้น ประตูระบายน้ำก็เปิดเดือนกว่า ภาครัฐก็ใช้อำนาจหน้าที่ปิดประตูน้ำโดยไม่ถามภาคประชาชน เมื่อปิดประตูระบายน้ำแล้ว โครงการสิทธิชุมชนศึกษาก็มาหมดโครงการ และพวกผมในฐานะที่เป็นชาวบ้านธรรมดา ก็ยังต้องศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ว่าการเปิดประตูระบายน้ำนั้น มีผลกระทบอะไรบ้าง สรุปออกมาได้ว่า เป็นเรื่องที่ดีที่จะเปิดประตูระบายน้ำ มีประโยชน์ต่อชุมชนยาวนาน เมื่อเราศึกษาแล้วและได้ประชุมกับเครือข่ายก็ตั้งใจว่าจะทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อเราจะได้นำเรื่องเปิดประตูระบายน้ำภายในเดือนกันยายน ปี ๔๙ ที่จะถึงนี้ แต่ว่าท่านผู้ว่าราชการจังหวัดจะรับฟังความคิดเห็นของประชาชน จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมหรือไม่ แต่ตามอำนาจหน้าที่ของรัฐทุกหน่วยงานที่ผ่านๆ มา ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแม้กฎหมายได้บอกว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประชาชนต้องมีส่วนร่วม แต่ไม่มีการปฏิบัติ ฉะนั้นตรงนี้ผมอยากจะเรียนให้ท่านผู้ดำเนินรายการ นักวิชาการ และนักกฎหมายทุกๆ ท่าน ทุกเครือข่ายทั่วภูมิภาค เพื่อจะได้นำเสนอร่างกฎหมายลูกของสิทธิชุมชนศึกษา ผมก็ขอฝากไว้ เพียงเท่านั้นครับ

☉ ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน ๕ - ขอกราบเรียนท่านอาจารย์ และขอขอบคุณทุกกลุ่มที่ได้มาร่วมในวันนี้ วันนี้ก็เป็นโอกาสดีที่เราได้มาสัมมนากัน ผมในนามของประชาชน ผมอยู่ในภาคเหนือ มาจากลุ่มน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ ผมคิดว่าการจะปฏิรูปการเมืองในภาคประชาชนเป็นสิ่งที่ดีที่เราควรจะทำ และควรหาการศึกษาในรูปแบบต่างๆ ผมทำงานวิจัยชาวบ้านมาประมาณสองเกือบจะสามปี ทำกิจกรรมทุกอย่าง อยากจะฝากท่านว่า การทำงานแล้วให้เข้าสู่ภาคประชาชนอย่างจริงจัง ให้มีผลประโยชน์แก่ชุมชน ทางเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานต่างๆ ของรัฐหรือของเอกชน หรือของพวกเราชาวสิทธิชุมชนช่วยกันนำเรื่องนี้เข้าสู่ขบวนการเข้าสู่ชุมชนอย่างแท้จริง กระจายไปสู่รากหญ้า รากเหง้า ให้รู้ว่าเราดำเนินการกันอย่างไร ให้คนอื่น ๆ ได้รู้ว่า

เราทำกิจกรรมนี้มีประโยชน์อะไรบ้าง ผมคิดว่าเราต้องทำกันอย่างจริงจัง ถ้าเราไม่ทำกันอย่างจริงจัง ขบวนการก็จะไปไม่รอด ผมว่าถ้าเรามีประสิทธิภาพ มีคุณภาพ มีคณะกรรมการติดตามประเมินผลการทำงานของทีมงานวิจัยชาวบ้านให้มีคุณภาพขึ้น ในระยะต่อไปข้างหน้านี้ชุมชนทุกหมู่เหล่าจะเข้าใจในหลักการที่เราปฏิบัติ จากการที่เราเสาะแสวงหา แลกเปลี่ยน เรียนรู้ประสบการณ์กับชุมชนและชนบทอย่างถูกต้อง ดังนั้นชุมชนจะต้องมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านี้ในกลุ่มชาวบ้านว่ามีประสิทธิภาพ ขอฝากให้แก่ผู้ดำเนินการหรือหน่วยองค์กรที่เราใช้สิทธิชุมชนนี้ะครับมา ขอขอบคุณครับ

⊗ **ศยามล ไกยูรวงศ์** – อยากจะให้พวกเราได้เสนอว่าเราจะมีสิทธิชุมชนอย่างไร หลายท่านได้เสนอมาแล้ว ว่าจะจะเป็นความร่วมมืออย่างไร คือถึงแม้ว่าโครงการต่างๆ จะยุติลง ไม่ได้หมายความว่า การปฏิบัติการของพี่น้องนักพัฒนาชุมชนจะยุติลง ทุกอย่างยังทำงานตามปกติ หรือตามเงื่อนไขที่จะทำได้ ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้อย่างไร ดิฉันคิดว่าท่านที่มาก็คงจะมีแนวคิดเรื่องนี้อยู่มาก ไม่ทราบว่ามีไหมคะ ถ้าไม่มีท่านวิทยากรอาจจะขอฟุด

⊗ **นิคม พุทธา** – ครับ ขอขอบคุณ ผมขออนุญาตเพิ่มเติมโดยใช้เวลาสักเล็กน้อย คือข้อเสนอข้อคิด แลกเปลี่ยน ผมเห็นว่าพื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนทั้งภาคเหนือ กลาง อีสาน ได้ เป็นพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม รูปแบบของการพัฒนา การพัฒนาขบวนการสิทธิชุมชนออกไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นไปได้อีกคือขยายพื้นที่ และเชื่อมโยงประเด็น ขยายพื้นที่ก็คือ ขยายเป็นหมู่บ้าน ตำบล ลุ่มน้ำ หรือว่าพื้นที่ชายฝั่ง พื้นที่ทรัพยากร พื้นที่อะไรก็ได้แล้วแต่ แล้วก็พยายามเชื่อมโยงประเด็นคือเรื่องสิทธิชุมชนมีความสำคัญเชิงอำนาจ ซึ่งอำนาจในที่นี้ถ้าเราหมายถึงการปะทะ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจก็คืออำนาจจะหว่างชุมชนกับอำนาจรัฐ เพราะฉะนั้น อยากจะให้มีการเชื่อมโยงเชิงประเด็นเชิงเนื้อหาไปหลายๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเรียนรู้ การเรียนการสอน ศิลปะ ศาสนา วัฒนธรรม หรือกล่าวถึงระบบเศรษฐกิจของชุมชนก็แล้วแต่ คือเราจะต้องเชื่อมั่นว่าเรามีชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ อยู่เย็นเป็นสุข อยู่อย่างมีความสุขได้ ผ่านทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์

ประเด็นที่สอง ผมคิดว่าเมื่อเรามีพื้นที่รูปธรรมเรื่องสิทธิชุมชนแล้ว เราน่าจะเสริมสร้างพลังของเครือข่ายสิทธิชุมชน ทางภาคเหนือยินดีที่จะช่วยประสาน ทางภาคใต้ก็จะมีคุณนฤทธิ์ ส่วนกลางก็จะมีหลายๆ ท่าน ก็จะต้องมีการสร้างพลังให้กับสิทธิชุมชน

ประเด็นที่สาม พยายามที่จะเปิดพื้นที่เสาะแสวงหา หรือว่าหาจังหวะโอกาสเปิดพื้นที่สิทธิชุมชนในที่สาธารณะ สื่อต่างๆ อาจจะต้องใช้กลไกของสื่อต่างๆ วิทยุ ทีวี หนังสือพิมพ์ วิทยุชุมชนท้องถิ่น เข้ามาช่วยเสริมสร้างหรือเข้ามาเปิดพื้นที่ให้สาธารณะได้รู้จัก ได้เข้าใจ ได้ยอมรับ ได้ถกเถียง ได้พูดคุยเรื่องสิทธิชุมชนมากยิ่งขึ้น

ประเด็นที่สี่ เป็นการช่วยกันผลักดันในเชิงนโยบาย ถือว่าเป็นข้อเสนอในเชิงนโยบาย ซึ่งนโยบายในที่นี้อาจจะไล่ไปตั้งแต่นโยบายท้องถิ่น เท่าที่พูดคุยกับพี่น้องชาวบ้านหลายๆ พื้นที่เริ่มมีการขยับตัวในการสร้างกฎระเบียบข้อบังคับในระหว่างท้องถิ่น ก็คือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สมาชิกอบต. พี่น้องชาวบ้านหลายคนคัดเลือกคนที่มีคุณสมบัติ มีความรู้ มีประสบการณ์ที่จะเข้าไปบริหารจัดการฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เข้าไปเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล แล้วองค์การบริหารส่วนตำบลในภาคเหนือหลายพื้นที่ ได้สร้าง

กฎระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นเชื่อมโยงหรือสอดคล้องกับการจัดรูปแบบการจัดการทรัพยากร และวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ที่นี้อีกอันหนึ่งที่ผมเห็นว่าไม่ค่อยมีใครพูดถึงมากนักคือ นโยบายของพรรคการเมือง เราอาจจะได้รับรู้นโยบายของพรรคการเมืองเฉพาะในช่วงที่มีการเลือกตั้ง ซึ่งตรงนี้เราอาจจะต้องเอามาดูว่ามีพรรคไหน ส่วนไหนที่มีการพูดถึงหรือเขียนถึงสิทธิชุมชนในฐานทรัพยากร ซึ่งหลายๆ คนอาจจะพูดถึงประชานิยม แต่ว่าประชานิยมก็ว่ากันไป แต่สิ่งหนึ่งที่เราควรจะเกาะแสวงหาค้นหาคือพรรคการเมืองที่มีวิสัยทัศน์ดี มีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร อันนี้เป็นข้อย่อยของการผลักดันในเชิงนโยบาย

อีกอันหนึ่งถ้าเราดูจังหวัดทิศทางทางการเมือง กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับนี้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ปัจจุบันนี้ใกล้จะครบสิบปี สถานการณ์บ้านเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม อะไรต่างๆ เปลี่ยนไปเยอะมากแล้ว โดยเฉพาะสถานการณ์การเมือง ต่างก็เรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมือง ซึ่งการปฏิรูปทางการเมืองนี้ การแก้ไขรัฐธรรมนูญเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการปฏิรูปทางการเมือง ซึ่งการปฏิรูปทางการเมืองจะมีหลากหลายรูปแบบ หลากหลายมิติ ฉะนั้นถ้าเราคิดว่าการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายรัฐธรรมนูญ ก็อยากจะให้พูดให้ชัดๆ เลยว่าเป็นหมวดหมู่ของกฎหมายรัฐธรรมนูญว่าด้วยเรื่องของสิทธิชุมชน ตอนนี้เรื่องของสิทธิชุมชนไปผูกติด หรือว่าไปแขวนไปห้อยไปปรากฏอยู่ในมาตราที่ ๑๖ เป็นประเด็นย่อย แต่เราอาจจะต้องยกระดับเรื่องสิทธิชุมชนขึ้นมาเป็นประเด็นหลักให้เป็นหมวดหมู่ของกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งถ้าเรามีกฎหมายรัฐธรรมนูญหลักว่าด้วยเรื่องของการรับรองสิทธิชุมชน โดยเฉพาะฐานทรัพยากรแล้ว เราก็มานั่งดูกฎหมายลูกที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้นำชาวบ้านหลายๆ ท่านได้เสนอไปชัดเจนอยู่แล้ว ที่ผมรู้สึกว่าถูกอกถูกใจก็คือกฎหมายว่าด้วยเรื่องของชุมชนกับทรัพยากรในระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นขอบเขตในลักษณะของหมู่บ้านก็ดี ตำบลก็ดี ถ้าเขามีอำนาจ มีกฎหมายรับรอง เขาสามารถที่จะบริหารว่าที่ดิน เขาจะจัดการอย่างไร กรณีระบบการถือครองที่ดินส่วนตัว ส่วนบุคคล ที่ดินสาธารณะ ที่ดินของหลวง น้ำ เขาจะบริหารจัดการน้ำอย่างไร ป่าเขาจะบริหารจัดการอย่างไร คือว่าถ้าเรากระจายอำนาจหรือขยายโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานเล็กๆ สร้างกลไกขึ้นมาบริหารจัดการทรัพยากรในระดับเล็กๆ ผมคิดว่าฐานความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้สะสมมาเป็นเวลานาน สามารถที่จะบริหารจัดการให้สอดคล้องกับบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.บ.สิทธิชุมชนท้องถิ่น พ.ร.บ.การมีส่วนร่วม หรือว่ากฎหมายการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน พ.ร.บ.จัดการทรัพยากรน้ำ พ.ร.บ.ปฏิรูปที่ดิน หรือ พ.ร.บ.อะไรก็แล้วแต่ ที่สามารถรับรองอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากร

เปิดเวทีทั่วไปให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑** - เรื่องการผลักดันให้มีการปรับปรุงกระบวนการพัฒนาในความเป็นจริงแล้ว มีความไม่ยุติธรรมแฝงอยู่หลายกรณี ชาวบ้านในเขตป่าบุกรุกป่าอาจจะไร่ ๒ ไร่ ถูกจำคุก ถูกปรับ ถูกประนามว่าไม่รักชาติ ทำลายป่า ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่มีชาวบ้านที่โหดอย่างบุกรุกป่า เขาก็รักป่า แต่เมื่อไม่มีที่ทำกินก็ต้องเข้าไปบุกรุก แต่กรณีนายทุนมีที่ดินบุกรุกเขตป่าเป็นพันๆ ไร่ เพื่อถือครองเป็นของตน กลับไม่ถูกจับดำเนินคดี แล้วความเที่ยงธรรมของสังคมอยู่ตรงไหน นอกจากนี้ผมมองว่าเรื่องสิทธิชุมชน คงจะไม่มองแค่เรื่องป่าชุมชน แต่ต้องมองทรัพยากรทั้งหมด ทุกระดับ ดิน น้ำ ป่า ทะเล เพราะว่าปัญหานี้คือทรัพยากรถูกทำลาย แต่ประชาชนไม่มีสิทธิเข้าไปจัดการ ถ้ารัฐไม่อนุญาต ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ใกล้ติดปัญหา เห็นปัญหา รับรู้ปัญหา จะต้องให้เขาสามารถเข้าไปควบคุมการจัดการใช้ประโยชน์ได้ ปัญหาจึงจะถูกแก้ไข ผมคงมีเรื่องฝากไว้เท่านี้

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๒** - ผมสนใจประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนกับประชาธิปไตย การเมืองที่ใกล้ชิดกับภาคประชาชนมากที่สุดก็คือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดแล้วประชาชน เป็นเจ้าขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ใกล้ชิดที่สุด กลับเสียสิทธิในการที่จะแสดงความคิดเห็น เรื่องการพัฒนาตัวเอง โดยฝากงานทั้งหมดไว้กับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านละ ๒ คน ที่นี้ การพัฒนาในปัจจุบันเป็นแผนที่ต้องเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แล้วก็ค่อนข้างจะเป็นวิชาการ ชาวบ้านยังทำไม่เป็น พอชาวบ้านทำไม่เป็น แผนพัฒนายังไม่เกิด ชาวบ้านก็คุยกันเฉยๆ แต่เวลานำเสนอต้องเป็นแผนที่เป็นกระดาษ แล้วที่นี้สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เข้าไปเป็นตัวแทนก็นำเสนอแผนไม่เป็นเหมือนกัน ก็เลยฝากไว้กับปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล แล้วแผนก็ออกมาจากปลัด ส่วนแผนพัฒนาที่เกิดมาจากความคิดของภาคประชาชนจริงๆ กลับไม่ได้รับการนำเสนอเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตรงจุด

ที่นี้ เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลได้จัดตั้งขึ้นแล้ว ก็มีการเก็บภาษีเพื่อให้ได้ผลประโยชน์เข้าไปบริหาร แล้วก็มีการแบ่งเขตการปกครอง แต่การแบ่งเขตการปกครองนั้นได้ไปแบ่งทรัพยากร ซึ่งทรัพยากรที่มีอยู่แต่ดั้งเดิมนั้น ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายหมู่บ้าน หลายตำบล พอมีการแบ่งเขตองค์การบริหารส่วนตำบล แล้วก็มีการเก็บภาษี พอฐานทรัพยากรไปเป็นส่วนของตำบลใดตำบลหนึ่งแล้ว เขาไม่มองเห็นคุณค่าของทรัพยากรในเรื่องของการใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต แต่เขามองเห็นว่าลูกทุ่งตรงไหนเยอะที่สุด แม้จะมีป่าไม้เยอะขนาดไหนก็ตาม แต่ถ้ามีลูกทุ่งอยู่ข้างล่าง เพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหรือผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลบางแห่งคิด ป่าตรงนั้นก็หมด

ยกตัวอย่างป่าที่อยู่อำเภอง่วงน้อยเมื่อก่อนเป็นป่าซึ่งคน ๒ อำเภอ ๖ ตำบลใช้ประโยชน์ร่วมกัน พอมาแบ่งเขตเป็นตำบลนั้นตำบลนี้แล้วป่าถูกแบ่งออก ทำให้ประชาชนที่เคยเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกัน คือทำบุญ ประเพณีร่วมกัน กลายเป็นตำบลนั้นเป็นเจ้าของแล้วก็เชิญคนอื่นเข้ามาเป็นแขก แล้วองค์การบริหารส่วนตำบลนั้นก็เป็นการจัดงานบุญแข่งขันบั้งไฟ โดยให้คนที่มีความรู้เรื่องการแข่งขันบั้งไฟ การพนันเข้าไปวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยเข้าไปทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรก็หายไป

ที่นี้เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจในการจัดการป่า ก็มีอำนาจที่จะนำทรัพยากรในป่านั้นไปพัฒนา ก็ไปขุดเอาลูกรัง ป่าทั้งปาก็จะกลายเป็นบ่อลูกรัง ซึ่งเปลี่ยนวิถีไปเลย เพราะฉะนั้น การเมืองภาคประชาชน ผมว่าตอนนี้ที่อันตรายมากที่สุดก็คือว่าทำอย่างไรประชาชนจะเข้าถึงกระบวนการพัฒนาในระดับการเมืองส่วนท้องถิ่นให้เป็นจริง แล้วก็สามารถจะผลักดันแผนการพัฒนาที่เกิดจากภาคประชาชนจริงๆ ให้ได้ ตรงนั้นเป็นการเริ่มต้นในการเรียนรู้การเมืองภาคประชาชนอย่างแท้จริง ขอขอบคุณครับ

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๓** - ตามแนวคิดของดิฉัน การเมืองภาคประชาชนมีการพูดกันมาบ่อยมากในหลายเวที แต่ว่าไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นเต็มรูปแบบ เพราะองค์การบริหารส่วนตำบลเข้าไปอยู่ในครอบคลุมของทางอำเภอ หรือไปอยู่ใต้อาณัติของข้าราชการ ความคิดที่จะให้ปฏิรูปในเรื่องของภาคประชาชนมีอำนาจและบทบาท กฎหมายหรือว่านโยบายของเขาที่อยู่ในสภา ประชาชนจะต้องมีสิทธิที่จะไปเข้าร่วมฟัง มีสิทธินำเสนอได้ แต่ในความเป็นจริง ฟังได้ เสนอได้ แต่ไม่มีสิทธิยกมือ เพราะฉะนั้นการที่จะให้เป็นรูปธรรมไม่เกิด เพราะว่าเราไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปอยู่ตรงนั้น ฉะนั้นจึงเห็นด้วยในการที่จะอยากให้ผลักดันในเรื่องนโยบายที่จะปฏิรูปการเมืองโดยฟังเสียงประชาชน

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๔** - วันนี้เราพูดถึงเรื่ององค์ความรู้การบริหารจัดการทรัพยากร แต่ว่าเราไม่ได้พูดถึงเรื่องการสร้างทายาทตัวแทนขึ้นมา หรือพูดกันน้อย การปฏิรูปการเมืองกันจริงๆ คงไม่มองแค่การจัดการหีบเลือกตั้ง ไม่ได้มองแค่การแก้ไขเอกสาร แต่ต้องเริ่มจากขบวนการประชาชน ทำให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนอย่างไร หลังจากที่หมดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ก็จะขยายต่อไปอีก ผมคิดว่าในการทำงานของการเมืองภาคประชาชน ภาคพลเมืองต้องอาศัยการมีส่วนร่วม เปิดเป็นเวทีแสดงความคิดเห็น ทำให้เกิดการขับเคลื่อนปฏิรูปการเมืองภาคประชาชน

⊗ **ศยามล ไกยูรวงศ์** - สิ่งที่เราพูดกันมาตั้งแต่เข้าเป็นแค่ร่าง เป็นแค่งานวิจัยชั่วคราว แต่เรื่องที่ว่าสิทธิชุมชนต้องพูดถึงการจัดการฐานทรัพยากร แล้วก็องค์ความรู้ของชาวบ้านจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ทั้งในทางจิตสำนึก การเมือง โครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนด้วย แล้วก็ผลักดันในระดับนโยบาย ในระดับการเมือง ในรัฐธรรมนูญ เรื่องนี้ขอสรุปประเด็นฝากไปในภาคหัวค่ำ ขอขอบคุณทุกท่านที่แลกเปลี่ยน ขอขอบคุณวิทยากรทุกท่าน

เสวนา เครือข่ายภาคประชาชน บนฐานทรัพยากร

ดำเนินรายการโดย
วัน-เวลา

เวดี ประเสริฐเจริญสุข
๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙ เวลา ๑๘.๐๐ - ๒๐.๓๐ น.

เสวนา เครือข่ายภาคประชาชน บนฐานทรัพยากร

ดำเนินรายการโดย

เรวดี ประเสริฐเจริญสุข

วัน-เวลา

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๙ เวลา ๑๘.๐๐ - ๒๐.๓๐ น.

☉ เรวดี ประเสริฐเจริญสุข จุดประสงค์ที่เรามาอยู่ในภาคค่ำเพราะว่า ภาคกลางวันค่อนข้างจะเป็นบรรยากาศแบบวิชาการ ได้แลกเปลี่ยนในวงกว้างมากกว่าในส่วนของชาวบ้าน ในภาคเย็นจะเป็นการพูดคุยกันในมิติที่เราได้ประโยชน์จากงานวิจัยชิ้นนี้ ชัดเจนว่าเรื่องสิทธิชุมชนในเรื่องของการจัดการทรัพยากร ไม่ใช่เพียงว่ารองรับโดยรัฐธรรมนูญ แต่จะเป็นการประกาศสิทธิจากชาวบ้านอย่างเป็นรูปธรรม สิ่งที่เราได้เห็น ไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ที่ปรากฏขึ้นใน ๑ หรือ ๒ หมู่บ้าน แต่โดยภาพรวม วิถีชีวิตของพี่น้องเราได้ปฏิบัติในเรื่องของการดูแลทรัพยากรด้วยองค์ความรู้แบบชาวบ้านอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าเรื่องนี้ไม่ถูกยอมรับอย่างเป็นทางการ เมื่อไม่ถูกยอมรับอย่างเป็นทางการ เพราะมีความขัดแย้งกับกฎหมายลูกต่างๆ ซึ่งกฎหมายลูกต่างๆ ก็มีความขัดแย้งกับกฎหมายแม่บท ประเทศไทยเราก็แปลกไม่ได้เอารัฐธรรมนูญเป็นหลัก กลายมาเป็นตัวปฏิบัติการขึ้นต่อกฎหมายลูกให้อำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากร

ที่นี่ ในโอกาสที่ว่าช่วงนี้การเมืองก็ค่อนข้างจะอึมครึม เราจะต้องเข้าไปมีบทบาทในเรื่องของการปฏิรูปนโยบายสาธารณะ หรือว่าตัวกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในช่วงที่เราจะต้องรื้อเลยว่าการเมืองกันอย่างไร ท่ามกลางกระแสที่ยังไม่ชัดเจนว่าเราจะได้เลือกตั้งหรือไม่เลือกตั้ง จะมีพรรคการเมืองต่อไปหรือไม่จะมีพรรคการเมือง นั่นก็เป็นเรื่องของการเมือง

ในเวทีที่เรามาเจอกัน สิ่งที่เราอยากจะปรึกษาหารือก็คือว่า ผลของการศึกษารั้วนี้ เราอยากจะให้ศึกษาแล้วก็ชื่นชมกันในระหว่างพวกเราหรือไม่ มีรายงานเล่มสองเล่ม หรือว่าเราจะได้มาคิดถึงเรื่องสาระเนื้อหาที่ได้จากการทำงานที่แต่ละคนก็ทำอยู่แล้ว แล้วก็เห็นเครือข่ายต่างๆ รวมทั้งผลการวิจัยยืนยันว่าโครงการนี้มีรากฐานที่เป็นของพี่น้องเรา สิ่งที่เราชวนมาพูดคุยก็คือว่า เราจะมาคิดเห็นหรือว่าจะต้องดำเนินกิจกรรมอะไร เพื่อไม่ให้ผลการศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงแค่ผลการศึกษาแล้วก็รับรู้กันเองในห้องนี้ มีกระดากออกมาเล่มหนึ่ง แต่ว่าในส่วนของตัวเองจะมียุทธศาสตร์ในช่วงการปฏิรูปการเมือง มีข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะอย่างไร จะต้องทำอะไร เมื่อเช้า ถ้าเก็บตกจากเวที เราได้รับฟังข้อเสนอแนะเรื่องหนึ่งคือว่า สิทธิชุมชนก็คือ การยืนยันหลักปฏิบัติอย่างต่อเนื่องของชาวบ้านในการพิทักษ์สิทธิของตัวเอง ในการที่จะใช้และบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าปราศจากสิ่งนี้ ลำพังการเรียกร้องนิตินัย แต่ว่าพฤติกรรมไม่ได้เป็นไปตามที่สะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่ชาวบ้านได้ อาจจะไม่มีความหมายก็ได้ ...

ประเด็นที่สอง คิดว่าสิ่งที่เราได้คือข้อเสนอที่ว่ากันมาตลอดทั้งวันเกิดขัดกับกฎหมายลูกเราจะทำเช่นไร

ประเด็นต่อไปก็คือ ทำอย่างไรให้มีกลไกหรือสถาบันอะไรขึ้นมารองรับ เพื่อที่จะผลักดันให้เกิดการแสดงผล หรือว่านำเสนอผู้ที่ทำดีอยู่แล้วให้ยืนหยัดต่อไป แล้วก็ไม่ต้องถูกกระแสพัฒนาที่ใหม่เข้ามาทำให้ทำอะไรไม่ได้

สิ่งเหล่านี้เป็นประเด็นที่จะชวนคุย ในช่วงของการปฏิรูปการเมืองที่จะถึงนี้ จะไปอย่างไร ผลการศึกษานี้ นี่ก็เป็นเรื่องที่จะพูดถึง อยากจะให้ทุกท่านที่อยู่พื้นที่ได้เสนอความเห็นแล้วเรื่องที่เราพูดคุย

กันในวันนี้ เราก็จะประมวลสรุปประกาศปณิธานสิทธิชุมชนร่วมกัน โดยเรื่องสำคัญที่จะพูดถึงคือ ๑. จะทำอย่างไรจะให้สิทธิถูกรับรอง ๒. กลไกที่จะใช้ขับเคลื่อนการทำงานจะจัดการในรูปแบบไหน ๓. สิ่งที่ประมวลขึ้นมาในวันนี้จะดำเนินกิจกรรมร่วมต่อไปอย่างไร

ก่อนอื่นดิฉันขอแนะนำผู้อยู่บนเวที คุณกฤษฎา บุญชัย เป็นนักศึกษาปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คุณสนั่น ชูสกุล เป็นผู้ประสานงานวิจัย วิธีการที่จะจัดคืนนี้ เราจะใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมงครึ่ง ร่วมแลกเปลี่ยนกัน แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นสิทธิชุมชน เสร็จแล้วเราจะตกลงกันว่าจะทำหรือไม่ทำอะไร แล้วประกาศสู่สาธารณะว่านี่คือสิ่งที่เรายกระดับ เอาประสบการณ์แต่ละพื้นที่ที่ทำอยู่มาผนวกกับงานวิจัยมาเป็นข้อคิดเห็นร่วมกัน สิ่งที่น่าจะช่วยกันทำงานต่อไป

เริ่มจากการแนะนำตัว แล้วก็แสดงความคิดเห็น ความรู้สึกต่อการประชุมวันนี้ เป็นอย่างไร

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑** - อยากให้ทุกพื้นที่ได้แสดงความคิดเห็น เราทำงานร่วมกันมา ต่อสู้ร่วมกันมาก็หนักก็เหนื่อย แล้วในทางความรู้ ถือว่าเราพยายามที่จะทำให้เป็นงานวิจัย จากงานวิจัยนี้ก็คงเห็นทิศทางกันอยู่ว่า เราคงจะขยายผล เอาไปเผยแพร่ผลักดันในหลายๆ ระดับ พื้นที่หลายพื้นที่ที่มีโอกาสคืออยู่แล้ว หมายถึงว่างานวิจัยชิ้นนี้จะไปเพิ่มพลังในการทำงานของเราข้างหน้าอย่างไร จะมีข้อเสนออะไร พื้นที่จะมีข้อเสนออย่างไรจากประสบการณ์ที่ทำอยู่ ณ ปัจจุบันนี้ ยกระดับขึ้นมาสู่นโยบายอย่างไร

ประเด็นที่ ๒ คือ จะมีการสร้างกลไกหรือเชื่อมเครือข่ายอย่างไร จะต้องมียุทธศาสตร์ทำงานอะไรขึ้นมาหรือเปล่า ในการที่จะให้หนุนช่วยในการที่จะยกระดับ

อีกระดับหนึ่งก็คือว่า เราก็จะเห็นว่ารูปการของสิทธิชุมชนไปปรากฏอยู่ในกฎหมายต่างๆ โดยเฉพาะในขณะนี้ สถานการณ์ของการปฏิรูปการเมือง หรือถ้าเป็นรูปธรรมขึ้นมาอย่างเช่น การแก้ไขรัฐธรรมนูญ หรือว่าแก้กฎหมาย แก้กลไกต่างๆ ของรัฐ เพื่อที่จะไปช่วยหนุนเสริมให้สิทธิชุมชนเป็นไปได้ มีข้อเสนออย่างไรหลายระดับครับ เสนอกันเต็มที่เลยครับ แล้วเราก็จะรวบรวม ประมวล แล้วก็สรุป ถ้าอันไหนที่คิดว่าเป็นเรื่องที่ต้องปฏิบัติการร่วมกันต่อไป เราก็คงจะต้องลงจากเวทีนี้แล้วก็ไปวางแผนร่วมกันต่อไป อย่างเช่นพื้นที่นอย ยกตัวอย่างว่าพื้นที่นอยปากพองกำลังสนุก อยากจะทำวิจัยต่อ ให้ลงลึกลงไปอีก ปฏิบัติการให้เข้มขันลงไปอีก อันนี้ก็คิดว่าโครงการสิทธิชุมชนศึกษาในระยะที่เราทำที่ผ่านมาจบไปแล้ว เราอาจจะคิดช่วยกันต่อไปอีกว่ามีกลไกหรือว่าโครงการอะไรบ้างที่จะมาหนุนช่วยให้แต่ละแห่งเป็นไปได้จริง แล้วก็สิ่งที่ดี ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว ณ วันนี้ ให้ขยายผลต่อไป

⊗ **สนั่น ชูสกุล** - เน้นข้อเสนอไปเลยนะครับ การอภิปรายว่าเราทำอะไร ทำอย่างไร กันมาพอสมควรแล้ว ทั้งในพื้นที่ทั้งในเวที ช่วงนี้ขอข้อเสนอเลยนะครับ

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๒ (แม่น้อย)** - หลายคนคงรู้จักแม่น้อยแล้วนะคะ วันนี้ก็จะขอคุยด้วยหน่อย ตอนนี้เมืองไทยน้ำมันแพงขึ้น ข้าวยากรวมแพง อะไรๆ ก็แพงหมด ยางพาราก็ขึ้น หลายๆ อย่างราคาสูงขึ้น จนฟังเสียงตามสายทุกวัน ที่ผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมือง การฟังวิทยุเป็นการฟังด้านเดียว จนหอบสังขารมานี้ ก็อยากจะมาฟังจากพี่เลี้ยงผู้อยู่ในพื้นที่ ผู้อยู่ในส่วนกลาง ผู้รู้จักข้อมูลต่างๆ เพราะทุกวันนี้เราฟังด้านเดียว จะ

เชื่อได้ไงละ เวลาเขาออกวิทยุ เขาก็ว่าอันนี้ อันโน้นก็ดี ทุกสิ่งทุกอย่างดีหมด เราอยากมาฟังจากปากพี่เลี้ยงของเราที่อยู่ตรงนี้ เช่น ว่าข้าวแพง ทำไม่ถึงแพง

ที่นี้วิเคราะห์การเมือง การเมืองก็จะปฏิรูปไปในแนวทางที่ดี ต้องไม่ขายเสียงให้เขา แม่น้อยมีอุดมการณ์มาจากเด็กๆ เลือกตั้งตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี ไปเลือกตั้งมีการซื้อเสียงแจกเงิน แม่น้อยก็ไม่เอาชักที่ เขาเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน เขาให้หวัละ ๒๐๐ แม่น้อยยังไม่เอา ทั้งๆ ที่ไม่เงิน แม่น้อยยืนยันในอุดมการณ์อย่างไรก็ไม่ขายเสียง

⊗ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข** - ประเด็นของแม่น้อยคือ อยากจะเปรียบเทียบ ขอเวลาแม่น้อยหน่อย แม่น้อยอยากจะเปรียบเทียบให้ฟังว่าการปฏิรูปการเมือง ถ้าจดยเสียงให้เขา ไม่เอาเงิน ๕ บาท ๑๐ บาท หรือ ๑๐๐-๒๐๐ บาท เพราะว่าขายให้เขาแล้ว เรามีค่าแค่ร้อยสองร้อย ถ้าทุกคนไม่ขายเสียงให้เขา การเมืองก็จะดีขึ้น จะเป็นการปฏิรูปการเมืองที่ดีที่สุด เขาจะมาซื้อเราก็อายขายเสียงให้เขา ก็มีเท่านี้แหละค่ะ

เวลาพูดถึงการปฏิรูปการเมืองนั้นมีหลายด้าน แต่ว่าวันนี้อยากจะให้เป็นเรื่องปฏิรูปการเมืองในเรื่องของการรับรองสิทธิชุมชน จะให้ขยับอะไรไปมากกว่านี้ จากนั้นไปนะ เข้าใจตรงนี้ แต่ว่าเมื่อที่ประเด็นของป้าน้อยก็คือว่า ในแง่ของตัวระบอบการเลือกตั้ง อันที่หนึ่ง ไม่ขายเสียงให้กับพรรคที่ไม่สนับสนุนเรื่องสิทธิชุมชน อันนี้ป้าน้อยไม่ได้พูดนะ ขยายความคิดเรื่องสิทธิชุมชนให้เป็นนโยบายของพรรคการเมือง นี่ยกตัวอย่างก็แล้วกันว่า อาจจะเป็นข้อเสนอแนะของเราในสิ่งที่ทำงาน แต่ตอนนี้ก็เปิดให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นและขอให้บริหารเวลาหน่อยนะคะ

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๓** - ผมมาเวทีนี้เพราะเกิดความห่วงใย ผมไปคุยกับชาวบ้านเรื่องปฏิรูปการเมือง ชาวบ้านก็ไม่ได้คิดว่าเป็นเรื่องไกลตัว ชาวบ้านไม่เข้าใจประเด็นของการปฏิรูปการเมือง ตัวผมเองก็ไม่ได้เข้าใจนัก ปฏิรูปการเมืองนี้เขาจะอย่างไร พี่น้องที่ผมไปถามเรื่องการปฏิรูปการเมืองเขาไม่เข้าใจ แต่ตามเรื่องเสียงปากเสียงท้องพี่น้องเข้าใจ พูดได้ แต่ถ้าพูดภาษากฎหมาย เขาจะไม่เข้าใจปฏิรูปการเมืองคืออะไร ก็เลยไม่ได้ความคิดเห็น ผมเองก็งั้นครับ อยากฝากไว้ตรงนี้ คือถ้าเรายื่นหัตถ์สิทธิชุมชน สิทธิชุมชนจะเกิดอย่างแท้จริง ต้องให้ชุมชนเป็นผู้ดูแล ชาวบ้านทำ ชาวบ้านสร้าง หลักตัวนี้จะไปปฏิรูปการเมือง คือหลักความเป็นอยู่ของพี่น้องเอง สรุปง่าย ๆ คือวัฒนธรรมประเพณีแต่ละที่เข้าไปดูแล แล้วให้กฎหมายรองรับและจะต้องไม่มีการครอบงำ ผมฝากไว้แค่นี้ก่อนนะคะ สวัสดิ์ครับ

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๔** - ขออนุญาตสวัสดิ์พี่แม่พี่น้องที่ทุกขัยากมาด้วยกัน ดิฉันเองมาจากเครือข่ายป่าชุมชน จะขอเสนอในเรื่องที่ว่าปฏิรูปการเมือง เคยได้พูดกันมานาน การปฏิรูปการเมืองให้เข้ากับระบบสิทธิของชุมชน แส่นยากแสนลำบากคือ คนในชนบทในชุมชน นักการเมืองเขาบอกว่าปฏิรูปการเมืองแล้ว แต่ปฏิรูปไม่ถูกต้องกับวิถีชีวิตคนยากคนจน

การปฏิรูปการเมืองที่ถูกเข้ากับระบบของวิถีคนยากคนจนด้วย ให้ได้เข้าไปดู ให้มีส่วนร่วม คณะกรรมการต้องลงไปดูในพื้นที่ในชุมชน ในพื้นที่ที่จะเลือกตั้ง ว่าเขาดังกรรมการมาสอดคล้องกับคนที่ลงสมัครที่

กำลังจะเข้าระบบอย่างไร การซื้อสิทธิขายเสียง อันนี้คนของเขา ตำรวจก็เป็นของเขา เวลาจ่ายเงิน จะพูดดังก็ไม่ได้ เห็นดำตา ตั้งแต่ สว. สจ. สส. ทุกระบบ ที่ว่าจะปฏิรูป นี่คือการจริงของนักการเมืองภาคประชาชน

อยากให้ถูกต้อง หาแนวทางแก้ไขปัญหาดังนี้ ที่ช่วยกัน ยื่นหนังสือต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบว่าต้องแก้ไขปัญหามี เช่น กรรมการกลาง ถ้าไม่ถูกต้องก็ต้องออกไป ให้คนอื่นเข้ามา อย่างนี้เป็นกรุปที่ถูกต้องว่าแม้แต่ระดับสูงลงไประดับล่างให้เสมอภาคกัน นี่คือการปฏิรูป ก็ขอเสนอไว้แค่นี้ ขอขอบคุณมากค่ะ

☸ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๕** - ขอแสดงความคิดเห็นด้วยนะครับ เพื่อที่จะช่วยกันเชื่อมโยงให้ใกล้กัน การปฏิบัติแก้ปัญหาอยู่ที่บ้านของตัวเอง ก็คิดว่าคงจะเคยถกเถียงกันมาว่า เรื่องที่เรากำลังแก้ไขปัญหาลึกซึ้งหรือว่าปัญหาของชุมชนอยู่เป็นการเมืองหรือเปล่า เพราะว่าผมฟังดูแล้วคำว่าการเมืองอยู่ใกล้ตัว อยู่นอกห้องนี้ อยู่ที่สภา อยู่ที่ทำเนียบรัฐบาลอย่างนั้นหรือเปล่า อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ผมว่าหลายเวทีเคยคุยกัน เหมือนกับว่าประชาธิปไตยอยู่ที่ไหน มีประชาธิปไตยในโลกนี้ ประชาธิปไตยเกิดขึ้นครั้งแรกไม่ใช่ระบบตัวแทนนะ คนทุกคนต้องมานั่งคุยกันในห้องประชุม ๑๔๐ คน มานั่งประชุมกันแล้วออกระเบียบ กฎเกณฑ์ พอถึงเดือนก็มาคุยกันว่ากฎเกณฑ์ที่ตั้งกันไว้ปฏิบัติกันหรือเปล่า มีปัญหากันตรงไหน จะแก้ยังไงดี นั่นคือการเมือง เรียกว่าประชาธิปไตยทางตรง ๑๔๐ คนเขามานั่งคุยกันทุกเดือน มีการปรับแก้ระเบียบ แปลว่ามีการปฏิรูปการเมืองทุกเดือนเลยครับ ใช่หรือไม่ใช่

เหมือนกับว่าเรามีสิทธิอยู่ แต่ว่าขณะนี้เราอยู่ในระบบใหญ่ ระบบการเมืองใหญ่ ที่เรียกกันว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน เขาก็มักจะอ้างอย่างนั้นนะครับว่า ไม่มีที่ให้คนทั้งประเทศมานั่งประชุมกันเลยเลือกผู้แทนเข้าไป แล้วเมื่อเลือกผู้แทนเข้าไป ก็อภิปรายกันมาตั้งแต่เช้าแล้วจะครับว่าระบบผู้แทนไม่สามารถที่จะเอื้ออำนวยให้สิทธิชุมชนเกิดขึ้นได้ หรือว่าปัญหาของชุมชนจะสามารถแก้ไขได้ ผู้แทนได้แล้วนี้ อันนี้ผมคิดว่าเขาไปพูดที่ไหนก็จริง พี่น้องทั้งหลายที่นั่งกันอยู่ ณ ที่นี้ ทำให้ต้องออกแรง มาวิจัย มาทำงาน มาปฏิบัติการกันอยู่ตรงนี้ ผมคิดว่าเพราะว่ากลไกที่เราเลือกไปเป็นตัวแทนเขาไม่ทำงาน ที่นี้ปัญหาของเราคือว่า เราเคยให้เขาไปหมด อำนาจของเรามีอยู่ ๑๐๐ สิทธิของเรามีอยู่ ๑๐๐ เราให้เขาไปหมด แล้วพอมาคิดถึงว่าปฏิรูปการเมืองๆ ก็คิดถึงหน้าคนใส่สูทอยู่แถวสภา จริงหรือไม่จริง คิดว่าจะใช้เขาอย่างไร จริงๆ แล้วเขาอาจจะไม่ได้ยืนอยู่กับเราด้วยซ้ำไป เขาอาจจะยืนอยู่กับพวกที่ละเมิดสิทธิเราด้วยซ้ำไป จริงหรือไม่ ผมคิดว่าความจริงนี้ต้องพูดกันระลอก

แล้วก็พอพูดถึงเรื่องการปฏิรูปการเมือง เราพูดการเมืองจากหมู่บ้านขึ้นมาเลยครับ ผมคิดว่าทุกหมู่บ้านที่ได้สืบประวัติบ้านตัวเอง เคยมีการปกครองตัวเองด้วยซ้ำไป แต่ว่าคำว่าปกครองตัวเองเดี๋ยวนี้เป็นคำอันตราย ทำไมเราจะพูดไม่ได้ ของจริง ผมคิดว่าเราต้องพูดของจริงกันให้มาก

หมู่บ้านมีการจัดการปกครองตัวเอง มีระบบยุติธรรม ระบบศาลหมู่บ้านมีมัยครับ ระบบเศรษฐกิจมีมัย ระบบการศึกษามีมัย ระบบสุขภาพ ระบบสาธารณสุข มีหมด แต่ว่าขณะนี้เรายกให้เขาไปแล้ว แล้วพอพูดถึงการเมืองนี่ไปดูที่สภาไปดูที่ทำเนียบมากเกินไป

เพราะฉะนั้น คิดอย่างนี้เลยครับว่า ทุกระดับ เรามีสิทธิอยู่กับตัวเรา เราใช้สิทธิอยู่ในชุมชนร่วมกับพี่น้องคนอื่นๆ เป็นชุมชนขึ้นมา นี่คือการเมือง ปฏิรูปการเมืองที่เราจะพูดถึง อาจจะต้องพูดถึงเรื่องปฏิรูปกันใน

ชุมชนก็ได้ ในท้องถิ่น ในจังหวัด ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ก็ใช้หมด อย่าไปมองแต่เรื่องผู้แทนอย่างเดียว เราควรจะสรุปกันพอสมควรแล้ว ไม่รู้ว่าผมพูดล้าหน้าไปหรือเปล่า แต่ว่าควรจะสรุปกันพอสมควรแล้วว่า ควรจะเอาสิทธิไว้กับเราให้มาก แล้วก็ลดสิทธิอำนาจที่เรามีอยู่ไปให้ สส. ให้น้อยลง แต่ว่าขณะเดียวกันเป็นจริงอยู่ตรงนั้น มีบทบาทจริงอยู่ เราก็อาจจะต้องเรียกร้องขึ้นไปให้แก่ไขกฎหมาย ให้ควบคุมผู้แทนอะไรก็แล้วแต่ อันนี้ก็ว่ากันได้ด้วย แต่ว่ามองจากตัวเอง लेकर ว่าเราจะเพิ่มความสามารถของเรา หรือว่าปฏิรูประบบการเมืองในหมู่บ้าน ในชุมชน ในลุ่มน้ำของเรา อย่างไร เพิ่มสิทธิของตัวเอง นี่ก็คือการปฏิรูปการเมืองเหมือนกัน และไม่ใช่ว่าเรื่องไกลตัว लेकर

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๖ - สวัสดิ์ศรี** ผมมาจากเชียงดาว ความจริงก็เข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้างในเรื่องการปฏิรูป แต่การจะปฏิรูปอะไรหรือจะทำอะไรซักอย่าง จะต้องตั้งเป้าให้ชัดเจน แล้วเราจะไปยิงเป้าพร้อมกันที่ผ่านมาระหว่างหรือประชุมกันหลายเรื่อง เราไม่รู้ว่าเราจะเอาอะไรเป็นเป้า การปฏิรูปการเมืองที่ดี จะเอาวิถีชีวิตเป็นเป้า หรือเอาวัฒนธรรมเป็นเป้า หรือเอาศีลธรรมเป็นเป้า อันนี้เราต้องมาคิดร่วมกันว่า การปฏิรูปการเมืองภาคประชาชนเราจะเอาอะไรเป็นเป้ากันแน่ เพื่อจะได้ยิงไปตรงกัน แล้วจะมีพลังที่จะเดินร่วมกันได้ ที่ผ่านมาระหว่างเราไม่มีเป้าที่จะเดินร่วมกัน เพียงแต่เราพูดกันกว้างๆ ว่าจะมีหลายเรื่องหลายราว น่าจะสรุปได้ในเวทีว่าเราจะเอาอะไรเป็นเป้ากันแน่ เอากฎหมาย หรือระเบียบ หรือศีลธรรม หรือวิถีชีวิต หรือเราจะมาวิเคราะห์ร่วมกัน ความเป็นอยู่ที่ผ่านมาระหว่าง ความเป็นเจ้าของค่อนข้างจะหายไป ผากชีวิตไว้กับคนอื่นค่อนข้างจะเยอะ ในเรื่องของชาวบ้านนะครับ อย่างเหมือนฝ่ายทางภาคเหนือ ทางเชียงใหม่หรือล้านนา มีเหมือนฝ่ายเป็นหัวใจหลักแต่ค่อนข้างจะเปลี่ยนแปลงบางที่ เปลี่ยนแปลงเป็นชลประทาน การเปลี่ยนแปลงเป็นชลประทานก็คือการขาดความเป็นเจ้าของ ขาดการบริหาร ตัวเองทำนาทำสวนอยู่ดีๆ ต้องมีคนอีกคนหนึ่งมาเปิดประตูน้ำให้ ผมว่าไม่ถูกต้อง ถ้าเป็นของเรา เราจะเอาน้ำเข้าเวลาไหน เราจะปลูกตอนไหน เราจะทำตรงไหน ก็เป็นสิทธิของเราที่จะถือฤกษ์แจไปเปิด การเปลี่ยนแปลงเราก็ยอมรับ ถ้าเปลี่ยนแปลงโดยพวกเรามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงด้วย อันนี้ผมอยากจะชี้เสนอแนะแค่นี้ครับ ว่าเราจะเอาอะไรเป็นเป้าหมายกันแน่ครับ

ถ้าเป็นผมจะต้องเอาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องชาวบ้านเป็นเป้าหมาย ถ้าเอาอย่างอื่นเป็นเป้าหมายคงจะอยู่กันไม่ได้ วิถีชีวิตของพี่น้องชาวบ้านต้องหากินหาอยู่ร่วมกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม วัฒนธรรมของพี่น้องชาวบ้านถือว่าเป็นตัวเชื่อมร้อยความสามัคคีให้ทำกิจกรรมร่วมกันมาโดยตลอด ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ขอขอบคุณครับ

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๗ - ผมมาจากเครือข่ายน้ำแม่แตงตอนล่าง จังหวัดเชียงใหม่** วันนี้มีโอกาสดำเนินทางมา ผมรู้สึกว่าการแลกเปลี่ยนเรื่องประชาธิปไตยและปฏิรูปการเมืองภาคประชาชน ผมเห็นด้วยครับที่จะมีการปฏิรูปการเมืองภาคประชาชน ซึ่งทุกวันนี้ผมอยากจะให้ลงโทษตัวแทนที่ได้ส่งเข้ามา หมายความว่าถ้าเลือกผู้แทน ผู้แทนที่มาแล้วไม่ทำงานอะไร ก็อยากให้มีความหมายของภาคประชาชนลงโทษเสียบ้าง เพราะว่าเวลาที่มีการเลือกผู้แทนเข้ามา บอกว่าเราไม่ไปใช้สิทธิ พอเราไปใช้สิทธิ ถ้าหากว่าไม่ไปใช้สิทธิก็บอกว่าคุณจะไม่เสียสิทธิใน ๔ ประการ ผมก็อยากจะให้ทางผู้แทนเสียสิทธิเหมือนกัน เพราะเหมือนกับท่านนายกพูดวันเสาร์

ผมก็อยากให้ทางภาคประชาชนได้พูดออกอากาศวันเสาร์เหมือนกัน อันนี้เป็นสิทธิของเรา มาตรา ๓ เป็นต้นไป ทั้งเนื้อทั้งตัวมาตรา ๓ ในเมื่ออยู่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา เราก็ภูมิใจอย่างยิ่งว่า ไม่ว่าจะเป็นพี่เลี้ยง ไม่ว่าจะเป็น เป็นเจ้าหน้าที่ขององค์การสิทธิ รู้สึกว่ามีความเชี่ยวชาญแล้วก็มีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะฉะนั้นผม อยากจะให้มีการต่อสู้ต่อไป เพื่อภาคประชาชนครับ

๕ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๘ - ดิฉันนางผา กองธรรม ถ้าจะถามว่าการปฏิรูปการเมืองนี้ก็เหมือนกันกับคนอื่น คือเข้าใจเป็นบางอย่าง ถ้าจะให้เสนอเห็นด้วยในการปฏิรูปการเมืองของภาคประชาชน เห็นด้วยแบบไหน

เรื่องแรกคือภูมิปัญญาของท้องถิ่น งานวิจัยของท้องถิ่นหลายๆ ภาคส่วน ทั้งภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคใต้ เรามีภูมิปัญญาท้องถิ่น แล้วเรามีกงานวิจัยอาจจะไม่ครบทั้งหมด แต่ก็พอใช้ได้ในการที่จะปฏิรูปออก กฎหมายของภาคประชาชนได้ องค์ความรู้เหล่านี้ น่าจะได้สิทธิของชุมชน สิทธิของชุมชนก็คือ คนที่ดูแล กฎหมาย หรือคนที่ถูกคัดเลือกเป็นตัวแทนของกฎหมายจะต้องเคารพ และให้สิทธิกับชุมชน ดังที่กฎหมายที่ ท่านเคารพ ไม่ใช่จะเอากฎหมายของท่านไปกดขี่ข่มเหงประชาชน

สิทธิประชาชนจะขึ้นจากอะไร หนึ่ง ทรัพยากรท้องถิ่นจะต้องเป็นของท้องถิ่น แล้วออกกฎหมายรองรับ ด้วย ตามข้อเรียกร้องของปฏิรูปการเมืองภาคประชาชน ถ้าจะทำอะไร ไม่ว่าจะเป็นสร้างเขื่อน ไปยึดหมู่บ้าน ที่ สาธารณะ หรือว่าเขตอุทยานแห่งชาติแห่งไหนก็ตาม ต่อไปนี้จะไม่ทำได้ จะต้องเคารพสิทธิของประชาชนบ้าง อันนี้คือกฎหมายของประชาชน ที่เรียกร้องกันยาวนานแล้ว และน่าจะได้ และจะได้มาอย่างไร

ถ้าประชาชนออกกฎหมายแล้วก็บอกในสิ่งที่ประชาชนอยากจะบอกกับรัฐ รัฐจะต้องปฏิบัติตาม ไม่ใช่ให้ท่านไปแต่งตั้งตัวแทนภาคประชาชน เพราะที่ผ่านมา พวกเราเรียกร้องประชาธิปไตย พวกเราเรียกร้อง รัฐธรรมนูญ แต่การปฏิบัติของรัฐจะหลีกเลี่ยงรัฐธรรมนูญอันที่จะเป็นไป พอเรามาพูดอะไรก็บอกว่า ชาว ประชาชนมีส่วนร่วมแล้วไง อันนี้เราไม่เอา ภาคประชาชนจะขอร่างระเบียบ ขอร่างกฎกติการ่างด้วยกฎหมาย ของประชาชน แต่คนที่ปฏิบัติด้วยคือคนที่มีอำนาจ โดยที่เราเลือกตั้งเขามา อันนี้อยากจะฝากเวทีหลายๆ เวทีที่มาพูดในเรื่องปฏิรูปการเมืองให้ทำเป็นเอกสารหรือว่าทำเป็นกฎกติกาของภาคประชาชนที่มีคนมากำหนด อนาคตของตัวเองขึ้นมาเป็นปฏิรูปการเมืองภาคประชาชนให้เห็นเด่นชัด อยากให้มีตัวแทนไปนั่งเป็นตัวแทน ประชาชน ที่แต่ผ่านมามีหลายคนที่เราเลือกเข้าไป แต่พอไปถึงตรงนั้นล้มหมด ฉันก็เลยไม่อยากพูด แต่ว่าถ้า เป็นไปได้ที่จะเป็นรูปธรรม ก็อยากให้เป็นตัวแทนประชาชนจริงๆ

ตัวแทนประชาชนจริงๆ คืออย่างไร หนึ่ง ถ้าท่านไปแปรเป็นอื่น ขอเปลี่ยนแปลงได้มัย เปลี่ยนออกมา คนๆ นั้นไม่ต้องใช้อีกแล้ว ประชาชนมีสิทธิที่จะปลด ได้มัย ประชาชนมีสิทธิที่จะปลดท่านออกมาจากตำแหน่ง นั้น ฉันเห็นด้วยในการจะปฏิรูปการเมืองภาคประชาชน ถ้าเป็นไปได้อยากให้เราเป็นผู้กำหนดให้กับชะตา ประเทศชาติและบ้านเมืองได้มัย ท่านทักษิณ ท่านจะเป็นนายกอีกต่อไป จะทำตามนโยบายของภาคประชาชน ได้มัย ไม่ใช่ว่าอยากเป็นและอยากได้ ถ้าท่านไม่ทำตามนี้ ท่านลงไปตามสัญญาภาคประชาชน ถ้าท่านทำ ไม่ได้ลงมา ไม่ลง สามารถปลดตามกฎหมายภาคประชาชน จะต้องเป็นแบบนั้น เพราะว่ามียบทเรียนมา ยาวนาน ขอขอบคุณค่ะ

⊗ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๙ - ดิฉันมาจากเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน จังหวัดชัยภูมิ มีประเด็นที่อยากจะเสนอแล้วก็แลกเปลี่ยน ๓ - ๔ ประเด็น ในเรื่องของสิทธิของชุมชนแล้วก็มีมิติของการปฏิรูปการเมือง ซึ่งจริงๆ แยกกันไม่ออกเหมือนกันอย่างที่ทางคุณสนั่น (ชูสกุล) ที่ได้บอกว่าการเมืองกับการเมืองปากท้องเป็นอันเดียวกัน เพราะเกี่ยวข้องแล้วก็เชื่อมโยงกันปฏิเสธไม่ได้

อยากเสนอว่าในเรื่องสิทธิชุมชน ถ้ามองว่ารัฐธรรมนูญตั้งแต่ปี ๒๕๔๐ ที่เราได้รัฐธรรมนูญมา ถามว่ารัฐธรรมนูญเหล่านั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนหรือไม่ อย่างมาตราบางมาตราที่เอื้อต่อสิทธิของชุมชน แต่ก็ยังมีในเรื่องของการโต้แย้งอยู่ว่าต้องทำตามกฎหมายกำหนด ถึงแม้เราจะเคารพสิทธิชุมชน แต่ว่ากฎหมายที่กำหนดไว้นั้น เป็นปัญหา ทำให้เกิดปัญหากรณีพิพาทที่ผ่านมาแล้วก็ยังหาทางแก้ไขไม่ได้ คือในเรื่องของกฎหมายป่าไม้ กฎหมายอื่นๆ ออกมาแล้วได้ส่งผลกระทบ ดังนั้น การเสนอก็คือว่า อยากให้มีการแก้กฎหมายที่ขัดแย้งกับการละเมิดสิทธิของชุมชน เช่น นโยบายป่าไม้แห่งชาติ หรือนโยบายที่เน้นเรื่องของป่าอนุรักษ์ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนแล้วก็จะละเมิดสิทธิของชุมชน ควรที่จะยกเลิกเสีย หรือว่าหาวิธีการที่จะให้ปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญที่รับรองสิทธิของชุมชนให้ได้

ประเด็นที่สอง คิดว่าน่าจะมีเรื่องของ การรับรองรูปธรรมหรือทางเลือกในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนนั้นๆ เพราะว่าเราไม่สามารถที่จะบอกว่า ทางเลือกของการจัดการทรัพยากรป่าทุ่งป่าทามจะใช้ได้กับทางเลือกของการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำ แต่ว่าควรจะรับรองรูปธรรมสำหรับการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

ประเด็นที่สาม ถ้าพูดถึงเรื่องของ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ในมุมมองของรัฐตอนนี้ก็เป็นปัญหาเหมือนกันว่า เขามองว่าประชาชนก็คือกำนันผู้ใหญ่บ้าน คือตัวแทนของชุมชน อย่างเช่นในเรื่องของการจัดตั้งคณะกรรมการน้ำ พอมีกลุ่มชาวบ้านที่ไปถามว่าตัวแทนของประชาชนทำไมไม่มีส่วนร่วม เขาก็จะบอกว่าทำไมจะไม่มีส่วนร่วมละ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ก็เชิญมาทั้งหมด ซึ่งถือว่าเป็นวิธีคิด หรือว่าเป็นมุมมองที่แตกต่างกันอยู่ ซึ่งคิดว่าตอนนี้เราน่าจะมีการเสนอว่าชาวบ้านก็คือชาวบ้านจริงๆ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียจริงๆ ไม่ใช่เป็นแค่ตัวแทนที่เป็นตัวแทนของรัฐ

สิ่งสำคัญที่คิดว่าจะส่งผลให้ข้อเสนอที่พวกเราเสนอไปเกิดผลจริงๆ คือ การที่ประชาชนทุกคนต้องทำหน้าที่ในการตรวจสอบระบบการทำงานของฝ่ายการเมือง ซึ่งเราจะต้องเริ่มตั้งแต่การตรวจสอบฝ่ายการเมืองท้องถิ่นเป็นต้นไป ตั้งแต่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่เราเลือกตั้งไป ว่าจริงๆ แล้วเขาทำงานให้เราจริงหรือเปล่า ไม่ใช่เราเลือกเขาแล้วก็ปล่อยเขาไป ก็จะเป็นปัญหาอยู่แบบนี้

⊗ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๐ - ผมมาจากอำเภอเวียงน้อย ขอนแก่น ผมเห็นด้วยนะครับว่า การที่เราจะปฏิรูปการเมือง ผมว่าเราต้องปฏิรูปการบ้านก่อน เพราะถ้าเราไม่เข้าใจการบ้าน เราจะปฏิรูปการเมืองไม่ได้ การบ้านก็คือในระดับครอบครัว แล้วก็มาสู่ชุมชนในระดับหมู่บ้าน แม้แต่สมาชิก อบต. ในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ในหมู่บ้าน เรายังตรวจสอบไม่ได้ ประชาชนยังตรวจสอบไม่ได้ แล้วจะมาตรวจสอบทัศนคติได้อย่างไร ตรวจสอบรัฐบาลได้อย่างไร ตรวจสอบครอบครัวตัวเองตรวจสอบได้มัย ว่าเราอยู่อย่างพอเพียงแบบไหน อยู่อย่างเข้มแข็งได้มัย งบประมาณที่องค์การบริหารส่วนตำบลเอาไปพัฒนา ผมมีข้อมูลว่าตำบลหนึ่งมี

งบประมาณ ๑๐ - ๑๒ ล้านบาทปี งบประมาณเดือนกับค่าบริหารตกเข้าไปแล้ว ๔ ล้าน แล้วยังมีงบที่จะให้โบนัสกับเจ้าหน้าที่อีก ๕ เท่าของเงินเดือน แล้วงบประมาณเหลืออีก ๔ ล้าน แล้วไปพินกันมาเหลืออีกประมาณ ๓ ล้าน อีกล้านหนึ่งเอาเก็บไว้ คือสิ่งเหล่านี้ชุมชนยังไม่สามารถที่จะตรวจสอบและนำงบประมาณที่มีอยู่มากมายในชุมชนเอาไปพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์ต่อประชาชนอย่างสูงสุดได้ ผมคิดว่าถ้าจะมาตรวจสอบในระดับนโยบายทางการเมืองระดับสูงนี้ยิ่งยาก ฉะนั้นผมคิดว่าการเรียนรู้ในระดับการบ้าน ในระดับชุมชนหมู่บ้าน จนไปสู่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ให้เข้าใจได้ว่าที่เขาได้เงินเดือนแล้วก็เขาได้งบประมาณมาพัฒนาคือภาษีประชาชน ถ้าทุกคนเข้าใจว่า ๑๒ ล้านคือภาษีประชาชนแล้ว เขาจะรู้ว่าเขาโดนล้างผลาญงบประมาณที่มาจากเลือดของเขามากมายขนาดไหน แล้วเขาจะตรวจสอบ แล้วเขาจะรู้ว่าเขาถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างไร แล้วเขาก็จะกดดันสมาชิก อบต. ในหมู่บ้านให้ทำงานให้เขาอย่างเต็มที่ เพราะคุณรับเงินเดือน ๒ ท่านนี้มีประโยชน์อะไร เดือนหนึ่งก็มารับเงินเดือน คนเดียวก็เหลือหลายแล้ว เวลาชาวบ้านจะเรียก อบต. สมาชิก ๒ ท่านออกไปช่วยพัฒนา บอกว่า เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน

นี่คือปัญหาของผม อยากให้ปฏิรูปการบ้าน ทำการบ้านให้คนเข้าใจ แล้วจะสามารถปฏิรูปในระดับที่สูงขึ้นมาได้ ขอบขอบคุณครับ

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๑** - ขอเสนอว่า เราน่าจะมีเป้าหมายให้ชุมชนได้รู้ตัวเองว่า เขาจะต้องทำการพึ่งตัวเองให้ได้ เมื่อมีเป้าหมายอย่างนี้แล้ว เขาจะเริ่มมองเห็นว่าสิ่งที่เขาอยากได้อะไร หรือที่จะตอบสนองต่อความต้องการของเขาอย่างเดียวยังไม่ใช่ แต่ที่นี้วิธีการนี้อาจจะมีอยู่หลายวิธี แต่ใครขอเสนอว่า ในประเด็นของการสื่อสาร จะเป็นไปได้มั้ยที่โครงการมีรายการของโครงการชักหนึ่งรายการ หรืออาจจะไม่ใช่เป็นรายการก็ได้ แต่ว่าเป็นโฆษณาสั้นๆ หลายๆ แบบมากๆ หลายๆ ช่อง ไม่ใช่ปล่อยให้เขาอมเมาประชาชนด้วยหลากหลายรูปแบบ แล้วเวทีนี้จัดการเต็มที่ คิดกัน ระดมความคิดกันเต็มที่ เครียดกันมากเลย แล้วคนที่รู้มีใครบ้าง คนที่มาช่วยกันระดมความคิดนี้ เท่าที่ฟังดูแล้วแต่เป็นคนที่ไม่เจอวิกฤตทั้งนั้น แต่ประชาชนคนอื่นเขารู้มั้ยว่าเขาเจอวิกฤต อาจจะรู้ หรือยังไม่ทันรู้ตัว คือน้ำค่อๆ ร้อน เขาก็เลยยังไม่ได้กระโดด ในขณะที่ท่านทั้งหลายเจอน้ำร้อนแล้วท่านก็กระโดด แต่ว่าคนอื่น ๆ กว่าจะกระโดดเขาอาจจะตายแล้วก็ได้ เขาไม่รู้ตัว ในประเด็นการสื่อสารนี้ แล้วเขาอะไรก็ไม่ได้ใส่หัวประชาชนทุกวันๆ ทุกช่อง ซึ่งใช้ไม่ได้เลยจริงๆ ถ้าหากว่าเราทำ อาจจะเป็นโฆษณาสั้นๆ บอกให้รู้ว่ตรงนั้นเป็นอย่างนั้น ตรงนี้เป็นอย่างนี้ แล้วก็แทรกซึมเข้าไปในความคิดของเขาว่า ถ้าเราเจออย่างนี้แล้วเราจะเป็นอย่างไร นั่นเขาเชื่อมโยงเครือข่ายแล้วนะ เขาศึกษาต่อเพิ่มเติมแล้วนะ ก็คงจะเข้าใจ ที่ท่านพูดเมื่อที่ว่าการบ้าน คือหมายความว่าสร้างสำนึกนี้ให้กับประชาชน เพราะถึงอย่างไรเราไปแก้กฎหมายหรือไปปฏิรูปหรืออย่างไร เรารับประกันไม่ได้หรอกว่าเครือข่ายจะครบงำได้อย่างไร อาจจะไม่ครบงำเสียดวง แต่อาจจะไปครบงำที่อื่นที่น้ำมันยังไม่ร้อน จึงใคร่ขอเสนอประเด็นนี้

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๒** - ดิฉันมาจากอำเภอฝางเหมือนกัน การปฏิรูปการเมืองเป็นเรื่องสูง เรื่องไกลตัวชาวบ้าน ตอนนี้ชาวบ้านเขายังไม่รู้ตัวเลย ชุมชนท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นที่บ้านของดิฉัน เขายังไม่รู้ตัวว่าตัวเขามีสิทธิอะไรบ้าง ดิน น้ำ ป่า เขายังไม่รู้เลยว่าเขามีสิทธิอะไร บ้านของดิฉันอยู่ใกล้ป่าอนุรักษ์ เมื่อ ๒ ปีก่อนเคย

มี อบต. ท่านหนึ่งไปยึดที่มาจากนายทุนได้ ก็หวังว่าจะเอามาเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเข้าไปทำอะไร ป่าไม้เขาก็ไม่ให้ เขาบอกว่าที่ป่า แต่ ๒ - ๓ ปีผ่านมา เจ้าหน้าที่ป่าไม้เองไปปลูกกล้วย นี่ก็เกิดในชุมชน แล้วก็อีกอย่างหนึ่ง พอถึงฤดูแล้ง เขาก็จะเอาหน้าที่ดินไปเผาไหม้ให้ชาวบ้าน พวกคุณต้องเป็นอาสาสมัครขึ้นไปดับไฟป่า ดิฉันถามเจ้าหน้าที่ในที่ประชุมว่า คุณเอาชาวบ้านขึ้นไปดับไฟป่า ถ้าชาวบ้านเป็นอะไรไปในป่าใครจะรับผิดชอบ พวกคุณมีอะไรประกันมั๊ย ป่าไม้หน้าแห้ง บอกว่าไม่มี พวกคุณน่าจะมีความประมาท หรือว่ามีหลักประกันอะไรให้ชาวบ้านบ้าง อย่างน้อยก็มีป้ายแขวนคอให้เขาเป็นอาสา เพราะว่าชาวบ้านเข้าไปในป่า ถ้าไม่ใช่ฤดูกาลที่เขาใช้งาน เขาจะจับ ยึดเป็นบ้าง ยึดเป็นเก็บบ้าง นี่คือการเอาเปรียบประชาชน ดิฉันคิดอย่างนี้ ดิฉันกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ค่อยถูกกันเท่าไร เพราะว่าดิฉันปากมาก คือเวลาประชุมเขาบอกว่ายายนี้หัวแข็ง ประชุมไม่ต้องบอกมัน แต่ก็ต้องมีคนเล็ดลอดมาบอกเรา เราก็ไปเอง มันก็มองหน้า นี่แหละค่ะ ถ้าปฏิรูปการเมืองได้ ฉันอยากจะให้ล้มระบบเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้ออกไปให้หมด ขอให้ประชาชนดูแลป่าไม้ ป่าไม้จะเขียวค่ะ

ที่อำเภอฝาง ป่าไม้ใกล้ๆ วันนั้นมีคนแก่คนหนึ่งเขาถามว่า ตรงนั้นทำไมมันร้อน ตรงนี้ทำไมมันรก ป่าไม้เขียว พอบอกว่าช่วยกันรักษาป่า ปลูกป่านะ วันนั้นก็มาชวนว่าไปปลูกป่านะ ชาวบ้านก็ไปปลูกป่า ดิฉันถามว่า ชาวบ้านปลูก ป่าไม้ปรับ ไม่ไป ขนาดในป่าอนุรักษ์ เจ้าหน้าที่ตัดไม้เอง ตัดต้นสน ราบเป็นหน้ากลอง แล้วชาวบ้านก็ไม่ว่าจะทำอย่างไร ก็เลยไม่มีกำลังที่จะไปปลูกป่า ที่จริงแล้วมีจิตใต้สำนึกที่อยากจะทำป่า อยากจะปลูกป่า อยากจะรักษาต้นน้ำลำธาร แต่ท้อใจตรงที่ว่า เราทำไปแล้วเขาเอาไปหมด เราปลูก เขาตัด ที่ป่าไม้ตรงไหน ชาวบ้านจะขอทำ เขาบอกว่าเป็นที่ป่า แต่ทำไมเจ้าหน้าที่ป่าไม้ตัดเอาๆ

ดิฉันก็อยากจะฝากไว้ตรงนี้ว่า ถ้าเป็นไปได้ จะปฏิรูปก็ขอให้ปฏิรูปแบบล้างไปเลย ล้างกรมป่าไม้ ออกจากประเทศไทย ขอขอบคุณค่ะ

☉ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๓ - ผมเสนอปัญหาเฉพาะหน้า ๗ - ๘ ปัญหา อาจจะนานนิดหน่อยครับ ข้อแรกความเที่ยงธรรมที่ใช้กับชาวบ้าน ในกฎหมายทุกฉบับจะพูดถึง อยู่ที่ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ ทำอย่างไรจะมีกระบวนการตรวจสอบ เพราะว่าดุลพินิจของเจ้าหน้าที่คือปัญหา เวล่านายทุนทำผิดไม่แจ้งจับนายทุน แต่ชาวบ้านทำผิดแจ้งจับชาวบ้าน เคยฟังนักกฎหมาย เขาบอกว่าเวลาเขาแจ้งความจับนายทุน เขาไม่ใช้กฎหมายป่าสงวน แต่ของชาวบ้านใช้ นี่คือนโยบายที่ไม่เที่ยงธรรม จะให้แก้ตรวจสอบข้อนี้เป็นปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้เจ้าหน้าที่ที่ทุจริตหรือไม่ดีใช้อำนาจกฎหมายไปรังแกชาวบ้าน

ข้อที่ ๒ อยากจะให้มีการกองทุนช่วยเหลือผู้ถูกคดีทางด้านสิทธิ ที่ชาวบ้านจะใช้สิทธิ เพราะถามว่าเวลาไปร้องขอสภาพทนายความ เราไปร้องเขาก็ช่วย เพียงแต่ว่าชาวบ้านไม่มีกระบวนการทำซ้ำ หรือว่าชาวบ้านที่ไม่รู้ อีโนอีเนน ไม่มีกระบวนการทำซ้ำในการเตรียมคดี โอกาสที่จะแพ้มีมาก เราจะทำอย่างไรให้มีกระบวนการช่วยเหลือเรื่องคดีกับชาวบ้าน ไม่อย่างนั้นพี่น้องเองก็จะถูกคุกคามโดยกฎหมายที่ไม่ยุติธรรม

แล้วก็อยากให้มีการกองทุนช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิตจากการรักษาป่า ๒๑ ราย ที่กรรมการสิทธิฯ เพิ่งจัดงานรำลึกไปเมื่อปีที่แล้ว เพราะว่ามียุติธรรม ๒ รายจากการรักษาป่าที่สุราษฎร์ แล้วก็คนอื่นๆ ที่เป็นเพื่อนกัน แล้ววันนี้เราจะหันไปช่วยเหลือลูกเขาที่เรียนหนังสือไม่ได้ ไม่ได้เรียนหนังสือจนทุกวันนี้ ๒ ราย และอีกหลายคนที่ผมไปเจอมา

ข้อที่ ๓ ไม่ใช่เรื่องเคราะห์ฟ้าดิน แต่เป็นเรื่องนายินดี ที่เรามาเรียกร้องสิทธิชุมชนกัน ไม่ใช่เรื่องนำ
เคราะห์ ข้อที่ ๓ และข้อที่ ๔ รัฐใช้คำว่าประชาพิจารณ์ในพื้นที่ใช้คำว่าประชาพิจารณ์กับคำว่ารับฟังความคิดเห็น
ใช้ ๒ คำ มั่วมาก ขอให้รัฐใช้คำเดียวชาวบ้านจะได้ไม่สับสน

แล้วก็ควรปรับเปลี่ยนกระบวนการทำประชาพิจารณ์ด้วย ให้มีการจัดประเมินผลกระทบต่อ
สิ่งแวดล้อม (EIA) ส่วนเรื่องการถือครองที่ดินของชาวบ้านในสภาพความเป็นจริงมีความเหลื่อมล้ำกันมาก
ที่ดินที่มีเอกสารครอบครองของชาวบ้านมีมากน้อยไม่เท่ากัน เราก็กังใจ เพราะมีการจับจองมานานแล้วใน
สมัยอดีต ถ้ามีกองทุนซื้อที่ดินคืน แล้วจัดสรรให้ประชาชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เพื่อไม่ให้ที่ดินตกอยู่ในมือ
ของนายทุนต่างชาติหรือว่าคนรวย

ยกตัวอย่างกรณีป่าพรุในพื้นที่ชุ่มน้ำภาคใต้ หลายพื้นที่มีการครอบครองของชาวบ้าน แต่ตรงนั้นเรา
อยากจะให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำไว้เพื่อป้องกันน้ำท่วม แล้วก็เพื่อกักน้ำไว้ ทำอย่างไรจะรักษาตรงนั้นไว้ได้ เพราะ
ไม่อย่างนั้นในอนาคตอาจจะมีปัญหา ตรงนี้ต้องป้องกัน ส่วนเรื่องที่ชาวบ้านเรียกร้องให้รัฐทำ ไม่ว่าจะกรณี
ป่ามดกรณี่ กรณี่เขื่อน กรณี่อะไรต่างๆ รัฐบอกว่าทำไม่ได้หรอก อ้างว่ามีมาตรการทางกฎหมายที่จัดการอยู่ แล้ว
รัฐเบียดชาวบ้าน พอเปิดเขื่อนได้ไม่กี่วันก็ปิดเขื่อน เราจะทำอย่างไรกับกระบวนการรัฐที่เบียดชาวบ้าน สัญญา
แล้วไม่รับผิดชอบ จะมีกระบวนการจัดการอย่างไร

อีกข้อ ขอให้ทำให้ พรบ. ข้อมูลข่าวสารเป็นจริง ชาวบ้านไปขอข้อมูลเรื่องเขื่อนไม่ให้ บอกว่าไม่มี
แกล้งพูดไปเรื่องอื่น

กรณีที่น่าพูดถึงอีกเรื่องหนึ่งคือ การยึดที่ดินคืนของรัฐมาจัดให้ชาวบ้าน เพื่อเร่งรัดกระบวนการปฏิรูป
ที่ดิน ปฏิรูปการเมืองน่าจะพูดถึงการนำที่ดินที่อยู่ในมือนายทุนรวบที่ดิน พื้นที่หมดสัญญาเช่า กลับมาเป็นของ
รัฐแล้วจัดสรรให้กับคนจนไร้ที่ดิน เพื่อแก้ปัญหาความยากจนในระยะยาว ผมก็มีข้อเสนอเพียงเท่านี้ครับ

⊗ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข** - ในกรณีกองทุนช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิตนั้น ปัจจุบันนี้สามารถทำ
ประวัติมาได้เลย เพราะตอนนี้อยู่ในส่วนของการประสานงานจัดทุนการศึกษาให้กับแกนนำ ครอบครัวของ
แกนนำ ถ้ามีรายละเอียดก็จัดทำรายละเอียด เขาก็จะมีกลไกมาพิจารณาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแล้วมี
หลักเกณฑ์ที่ชัดเจน

เรื่องที่ ๒ ในแง่ของกองทุนคดีต่างๆ ตอนนี้มีการก่อรูปกองทุนช่วยเหลือคดีชาวบ้าน กำลังอยู่ใน
ระหว่างการก่อรูป หากสนใจจะปรึกษากันต่อไปว่าจะนัดหมายอย่างไร ในส่วนของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
จะจัดสรรงบประมาณก้อนหนึ่งไปเป็นกองทุน คิดว่าคงไม่ใช่การนำเสนอแล้วก็ปล่อยไปเรื่อยๆ

ส่วนในเรื่องของธนาคารที่ดิน หมู่บ้านไหนที่คิดว่ามีความพร้อมในเรื่องของการทำธนาคารที่ดิน ใน
ส่วนนี้ติดต่อไปที่ กป.อพช. และมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เป็นโครงการในระดับชุมชน เพราะว่าเราจะ
สนับสนุน ตรงนี้ก็ต้องมีหลักเกณฑ์ ไม่ใช่ทั่วไปเรื่อย ก็จะมีหลักเกณฑ์เหมือนกัน เพราะฉะนั้นหลายส่วนที่
เสนอก็รับทราบ แล้วก็เปิดสำหรับทั่วประเทศ

⊗ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๔** - จากที่ได้รับฟังตั้งแต่ต้น รู้สึกว่าเนื้อหาดี เป็นแนวทางที่ดีที่ทุกคนจะต้อง
ช่วยกันให้ความสำคัญและร่วมกันผลักดันต่อ ในช่วงเย็น ดูเหมือนผู้จัดจะให้พวกเราช่วยกันระดมว่าเราจะ

ประเมินผลจากประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนได้อย่างไร เพื่อผลักดันให้ปฏิบัติการได้จริง

ในส่วนของสิทธิชุมชน ผมมองในบริบทของพี่น้องชนเผ่า ผมคิดว่าชนเผ่าสมัยที่อยู่ดั้งเดิม สิทธิชุมชนเป็น ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะว่ามีโครงสร้างบริหารจัดการต่อกันภายในชุมชนสูง แต่ภายหลังจากที่กระแสภายนอกมากับงานพัฒนาต่างๆ แทนที่จะเสริมสิทธิชุมชนที่ดั้งเดิมมีอยู่ กลับเป็นการทำลายสิทธิชุมชนที่มีอยู่แล้ว ณ ทุกวันนี้ สิทธิชุมชนต่างๆ กลับถูกลดทอนจนสิทธิชุมชนไม่รู้ว่าสิทธิของใครกันแน่ โดยเฉพาะคนที่อยู่กับฐานทรัพยากรของชนเผ่า อยู่กับทรัพยากรจริงๆ กับสิทธิที่พึงมีพึงได้กลับถูกมองว่าเป็นการกระทำผิดกฎหมาย

เพราะฉะนั้นผมคิดว่านับแต่วันนี้ไปพวกเราทั้งหมดที่พูดประเด็นในเรื่องของสิทธิชุมชน คิดว่าเราต้องผลักดัน เพราะว่าทุนมีอยู่แล้ว ทุนทางนโยบายก็คือ ทั้งรัฐธรรมนูญก็เอื้อแล้ว กฎหมายหลายฉบับก็เอื้อแล้ว อนุสัญญากฎหมายระหว่างประเทศที่เอื้อต่อการให้สิทธิชุมชนก็มีสูงมาก แต่ว่าในขณะเดียวกันพวกเราตนเองไม่ผลักดัน โดยเฉพาะพันธมิตรเพื่อประชาธิปไตย แต่ว่าไม่ใช่พูดประเด็นว่าจะผลักดันให้รัฐธรรมนูญนำไปปฏิบัติการได้จริง แล้วพี่น้องอย่างพวกเราไม่ได้ผลักดันในประเด็นสิทธิชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง กลับไปเป็นว่าสิทธิชุมชนที่ผ่านมาเหมือนกับพูดลอยๆ แล้วไม่มีความเป็นไปได้เลยที่จะเกิดขึ้น เพราะว่าอย่างเมื่อเช้าที่มีคนบอกว่า สิทธิชุมชนไม่เป็นนิติบุคคล เวลาจะพูดอะไร คนที่ลุกขึ้นมาก็กลายเป็นตัวบุคคล นั้นไม่ถูกยอมรับในสถานการณ์เป็นนิติบุคคล ก็ทำอะไรไม่ได้

เพราะฉะนั้นประเด็นผมคืออยากจะเสริมว่า การจะอย่างไรให้ชุมชนกลับไปเป็นนิติบุคคลได้ ในลักษณะที่อาจารย์ประเวศพูดถึงว่าเป็นกฎหมายสิทธิชุมชนได้ใหม่ หรือว่าการบริหารส่วนหมู่บ้านเลยจะได้ใหม่ เพราะว่านี่ถือว่าเป็นนิติบุคคลไปซะเลย เวลาถูกลดทอน ตัวองค์กรชาวบ้านจะถูกยกสถานะให้สามารถเรียกร้องความชอบธรรมได้สูง

อันที่หนึ่งที่ผมอยากเสนอก็คือว่า กระบวนการส่งเสริมการวิจัยในลักษณะวันนี้ น่าจะยังคงมีต่อไปเรื่อยๆ ให้พูดกันถึงมากยิ่งขึ้น ให้มีหลายบริบท โดยเฉพาะเน้นในเรื่องของทุน ทุนชุมชน ทุนสังคม องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ชุมชนมี ประเด็นเหล่านี้ ในเมื่อเราพูดถึงสิทธิชุมชน สิ่งที่เราอยากได้ ผู้ที่มีอำนาจ ที่จะคืนอำนาจให้กับเรา เขาไม่มั่นใจในสิ่งที่ชาวบ้านมี เขาถือว่าเรามีจริง ๆ หรือเปล่า เขาถึงไม่ให้เรา อันนี้คิดว่าควรส่งเสริมกระบวนการศึกษาวิจัยต่อ

และอันต่อมา ในเมื่อได้องค์ความรู้จากท้องถิ่นต่างๆ แล้ว ท้องถิ่นนั้นๆ ให้ผลักดันไปสู่หลักสูตรท้องถิ่นที่จะให้ลูกหลานของชุมชนนั้นได้แทรกซึมภูมิปัญญา วัฒนธรรม สิ่งดีๆ ที่ชุมชนนั้นมี ไปพร้อมๆ กันกับส่วนกลางที่รัฐจัดให้ เพราะว่าประเด็นของหลักสูตรท้องถิ่นติดขัดอยู่ที่ว่าตัววิทยากรชุมชนพร้อมที่จะสอน แต่ว่าในขณะนี้ไม่มีสิ่งเอื้อที่จะให้คำตอบแทนกับตัววิทยากร แต่อยากจะเรียกร้องว่า กระบวนการส่งเสริมหลักสูตรท้องถิ่นให้ปฏิบัติการได้จริงถึงขั้นที่ว่า รัฐควรจะสนับสนุนงบประมาณทั้งกระบวนการสรรหาหลักสูตร แล้วก็การให้คำตอบแทนนิดหน่อยกับวิทยากรชาวบ้าน ครูชาวบ้าน

อันต่อมาก็คือว่า จะอย่างไรให้กฎหมายต่างๆ ถูกแก้ไข กฎหมายที่ลดทอนสิทธิต่างๆ ที่เห็นได้ชัดทั้งหลาย เวลาชุมชนที่ถูกลดทอนลุกขึ้นมาถูกแก้ไข โดยเฉพาะกฎหมาย ๔ ฉบับที่ทางภาคเหนือหรือป่าชุมชนหรือทางคนอยู่กับป่าเรียกร้องแก้ไข ในขณะที่แก้ไขเสร็จแล้ว เวลาปรับปรุงหรือว่าเวลาทำกฎหมายฉบับใหม่ ให้มีความสอดคล้องเหมาะสมตามสภาพความเป็นจริงของชุมชน ให้ถึงหลักของจารีตประเพณีของวัฒนธรรม

ชุมชน ให้สอดคล้อง ไม่ใช่ออกกฎหมายฉบับเดียวแต่ครอบคลุมไปทั้งหมด แล้วชุมชนอื่นๆ ไม่ได้ได้รับความยุติธรรม

ส่วนเรื่องของการแก้ปัญหาสิทธิในที่ดิน ผมคิดว่ามีความจำเป็นในลักษณะของคนที่ต้องพึ่งพาเกษตรกรรมอย่างประเทศไทย หรือคนชนบทอย่างพวกเรา สิทธิในที่ดินถือว่าเป็นทุนของวิถีชีวิต ทุนทางวัฒนธรรม ทุนของชีวิตเลย เพราะฉะนั้นการให้สิทธิต่างๆ น่าจะให้เป็นไปเลย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นให้เหมาะสม เพราะว่าชนเผ่าจะมีการเรียกร้องถึงขั้นที่ว่าไม่ยอมได้เป็นปัจเจกแล้ว เพราะว่าปัจเจกอาจจะคุมกันไม่ได้ ให้เป็นสิทธิชุมชนจริงๆ เลย เป็นโฉนดชุมชน

แล้วก็เรื่องของรัฐ จะทำอะไรให้รัฐบาลรู้ว่า สิ่งที่มีอยู่ อย่างรัฐธรรมนูญมาตรา ๔๕, ๕๕, ๔๖, ๕๖ และ ๗๙ อะไรทั้งหลาย ที่เราพยายามพูดถึงบ่อยๆ ว่าให้อำนาจในสิทธิชุมชน มีการจัดการฟื้นฟูทรัพยากรของตัวเองได้ตามที่ตัวเองปฏิบัติอยู่ อันนี้ก็ไม่ถูกนำไปปฏิบัติ ในขณะที่อนุสัญญาต่างๆ ที่ผมอยากจะให้พวกเรารับรู้จริงๆ ก็คือ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ที่พวกเราถนัดกันนักกันหนาว่าจะทำลายสิทธิชุมชน แต่ว่าตัวอนุสัญญานี้ถ้าเปิดดูแล้ว มาตรา ๑๔ ก็เชื้อตอให้ชุมชนได้รับการคุ้มครองและให้รัฐส่งเสริมจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติของชุมชนอยู่ หรือมาตรา ๘ พยายามส่งเสริมให้ชุมชนต้องได้รับการปฏิบัติอยู่ สอดคล้องกับมาตรา ๔๖ และ ๕๖ ของรัฐธรรมนูญไทย

เพราะฉะนั้นประเด็นเหล่านี้ เวลาพูดถึงไร หมายถึงว่ากระแสของพวกเราไม่ดังพอที่จะนำไปสู่การแก้ไข พวกเราต้องช่วยกันผลักดันต่อ ที่สำคัญ ผมว่าหลังจากนี้ไป จะทำอะไร กระบวนการสิทธิชุมชนจะกระจายกว้างไปสู่ชุมชนทุกชุมชน แล้วก็เกิดเป็นเครือข่ายของสิทธิชุมชนในที่สุด ก็หวังว่าอาจจะเหมือนกฎหมายสิทธิชุมชนที่อาจารย์ประเวศแนะนำเมื่อเช้า คิดว่าอาจจะไม่ไกลเกินฝันก็ได้ ถ้าพวกเราตระหนัก และพวกเรา ร่วมกันผลักดัน

☉ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๕** - การที่เราจะมานั่งคุยกันแบบนี้ แต่ว่าถ้าจะให้ดี คิดว่าประเด็นต่างๆ ที่เรารวบรวมกัน เสนอให้กับรัฐบาลได้ก็อยากจะบอกต่างๆ ช่วยกันบอกต่างๆ กับรัฐบาลว่า คุณหยุดได้แล้ว หยุดพัฒนาอะไรของคุณบ้าง หยุดได้แล้ว ฟังเสียงประชาชนบ้าง อย่าง พ.ร.บ.แร่ ชาวบ้านเขาคัดค้าน นักการเมืองไม่ทำเลยคะ แล้วปากบอกว่าจะพัฒนา ก็อยากจะฝากว่าหยุดพัฒนาได้แล้ว กลับไปแก้ไขอันที่คุณพัฒนามาแล้วมีปัญหา กลับไปแก้ปัญหานั้นให้หมดเสียก่อนแล้วค่อยพัฒนา ต่อไปถ้าเกิดมีกฎหมายอะไรก็ต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม เพราะว่า สส. พูดแทนชาวบ้านไม่ได้แล้วตอนนี้ ไม่พูดแล้วแถมยังไม่ฟังอีก อะไรประมาณนี้ ถ้าเราอยากให้ชัดเจน เราต้องช่วยกันพูดมากขึ้น แล้วก็ให้รัฐบาลหำมนายทุนผูกขาดมากกว่านี้

สส. นี่แย่มาก ยิ่งเป็น สส. นายทุน อย่างบริษัทอิตาเลียนไทยก็ยังมีถือหุ้นแทนบริษัทแคนาดาที่จะมาขุดเหมือง แล้วคนที่เป็นเจ้าของอิตาเลียนไทยก็คือรัฐมนตรีในกระทรวง แล้วก็จะเป็นคนที่จะอนุมัติโครงการได้ เป็นนักการเมือง เป็นนายทุนอยู่ในตัว ซึ่งหนูคิดว่าถ้าเราปล่อยอย่างนี้ สังคมเราล่มสลายแน่ๆ อยากฝากพี่น้องทุกคนว่าถ้าร้องคนเดียวก็ไม่ได้ แต่ช่วยกันร้องหลายๆ คนจะดังมาก ขอขอบคุณมากคะ

☉ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๖** - กราบเรียนท่านวิทยากรและผู้เข้าร่วมสัมมนาที่เคารพทุกท่าน ผมมาจาก มหา วิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา มาร่วมเวทีวันนี้ด้วยความตั้งใจ พอเห็นประเด็นผมก็ขออนุญาตลาวิชาการ

เลย ได้รับหนังสือเชิญ ประเด็นที่คุยกันวันนี้ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ผมอยากขยายความนิดเดียว

ผมคิดว่าประการสำคัญ สิทธิชุมชนคือตัวพวกเราเองในชุมชน เราเป็นสิทธิพวกเราเองโดยที่พวกเราไม่รู้ตัว จากที่ผมไปทำวิจัยกับคนจนบ้าง กับชาวบ้านบ้าง ถ้าเข้าไปในหมู่บ้าน ทุกหมู่บ้านมีแหล่งน้ำสาธารณะ ทุกหมู่บ้านจะห้ามจับปลา ผมยกตัวอย่างให้ดูนิดหนึ่ง ชาวบ้านคนยากจนเขาไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองเลย เมื่อก่อนเขาอาศัยที่สาธารณะ แต่วันนี้ทุกหมู่บ้านบอกห้ามจับปลา ครอบครัพลำนี้เขาจะไปไหนต่อ ที่ท่านว่าทำลายสิทธิของคนจน ถามว่าอยากให้เขาไปร่วมประชุมมั้ย อยากจะให้เขาแสดงออกมั้ย เขาบอกว่าผมไม่ไปแล้วครับ เพราะว่าไปเขาก็ไม่ฟังเสียงผม นี่แม้กระทั่งชุมชนเองก็จะละเมิดสิทธิครับ

ประการต่อมา ผมเห็นอีกคนหนึ่งที่เขาไปในหมู่บ้าน ก็คือการทำเหมือง แม้แต่ อบต. เองก็คือพี่น้องในหมู่บ้านเป็นตัวแทน เวลาทำถนนที่สูงขึ้น ชาวบ้านที่ต่ำกว่าก็เดือดร้อน ถามว่าละเมิดมั้ย ผมเองก็คิดว่าอย่าสนใจที่ท่านอาจารย์หมอบริเวณ วะสีพูดเมื่อเช้าว่า ถ้าชุมชนเราเป็นองค์กร เป็นนิติบุคคลได้ สิ่งเหล่านี้พวกเราอาจจะต้องเรียนรู้ และชุมชนเองผมว่าก็น่าจะมีองค์กรสิทธิมนุษยชนระดับสิทธิชุมชนระดับหมู่บ้าน เพื่อจะมาดูว่าสิทธิชุมชนเราถูกละเมิดอะไรไปบ้าง และเราจะต้องมีสิทธิข้อบังคับอะไรเกี่ยวกับชุมชน

และเมื่อวันเสาร์ที่ผ่านมาผมไปหมู่บ้านหนึ่ง ไปนิเทศงานนักศึกษาผมที่ออกฝึกภาคสนาม ท่านบอกว่าเขาจ้างนายพลลูกชายผู้ใหญ่บ้าน ผมบอกคืนนี้จะมีการตีกันมั้ย เห็นมีเวทีใหญ่ๆ เขาบอกว่าไม่มีแล้วครับ ถามว่ากรรมการหมู่บ้านก็มีระเบียบ เขาบอกว่าระเบียบก็จริง แต่ควบคุมไม่สามารถบังคับได้ เพราะระเบียบที่กำหนดขัดต่อระเบียบราชการ ผมก็บอกว่าถ้าชุมชนเรามีระเบียบแล้วปฏิบัติกันได้ ก็น่าจะเป็นสิทธิของชุมชนที่จะกำหนดกันได้ ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาอธิบายค่อนข้างยาวนาน

สิ่งเหล่านี้ผมเข้าไปค่อนข้างจะหลากหลายว่า คนในชุมชนเองบางทีเขาก็ละเมิดกันเอง หลายสิ่งหลายอย่างที่เราไม่ค่อยรู้จัก ถ้าฝากไว้วันนี้ ผมคิดว่าอย่างน้อย ข้อเสนอน่าจะมาให้ชุมชนเป็นองค์กรสิทธิระดับชุมชน แล้วตัวนโยบายในการพัฒนาระดับประเทศ ผมคิดว่า ซึ่งอย่างนี้น้องนำเสนอเมื่อ ก็ เป็นแนวคิดการพัฒนา ระดับประเทศ ณ วันนี้เราจะไปแบบได้วันมัย ถ้าพูดถึงแนวคิดเศรษฐกิจ อาจจะเกี่ยวกับเงินลงทุนงบประมาณ กฎหมายการลงทุนจากต่างประเทศด้วย ถ้าเรายกระดับการลงทุนที่ต่ำลง แล้วช่วยกระจายความเป็นเจ้าแก่นักทุนมากขึ้น ซึ่งตรงนั้นก็คงจะพูดกันในเรื่องนโยบาย อาจจะเข้าไปแก้ไขระดับใหญ่เลย

ประการสุดท้ายผมคิดว่าสิ่งหนึ่งที่อยากจะให้พี่น้องในชุมชนเข้ามาก็คือว่า อย่างน้อยก็อยากจะให้พวกเรามีส่วนร่วมในสิทธิต่างๆ ที่เป็นของชุมชน ขออนุญาต ๑ นาทีนะคะ อยากจะเล่าเหลือเกิน เพราะว่าไปเจอพี่น้องถูกรังแก ยกตัวอย่างที่ชัยภูมิ ผมเป็นเขยชัยภูมิ มาสอนที่ราชภัฏโคราช บ้านก็อยู่หนองบัวลำภู บ้านปู่อยู่กาฬสินธุ์ ผมบอกคนอีสานนี้แทบจะบ้านผมทั้งหมดเลย ผมอยู่สกลนคร คนนาฝ่าย พ่อเฒ่าพ่อแก่ พ่อใหญ่แม่ใหญ่ เกิดที่นาฝ่าย ไปเก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ ไปเที่ยวได้ตลอดเวลา แต่วันดีคืนดีมีป้ายมาติด วันนี้พ่อใหญ่ที่เกิดกับนาฝ่ายไปไม่ได้แล้ว เพราะต้องจ่ายค่าผ่านประตูเข้า พ่อใหญ่แม่ใหญ่ก็ไม่กล้าไป ถ้าเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ที่เพ็งย้ายมาไม่กี่เดือนก็ไปเที่ยวฟรีด้วย ไม่ต้องจ่ายเลยด้วย แต่ถามว่ากลไกของรัฐที่เราพูดกันมา ก็เชื่อว่าส่วนหนึ่งกลไกของรัฐที่ดีก็ยังมีเยอะ แต่ว่าทำอย่างไรถึงจะมีกลไกที่ภาคประชาชนต้องมีส่วนร่วม ผมเองก็เคยเสนอว่าถ้าอย่างนั้นคนนาฝ่ายไปเที่ยวฟรีได้มั้ย แต่คนตำบลอื่นขอชก ๕ บาทได้มั้ย คนชัยภูมิ ๑๐ บาทได้มั้ย คนโคราช ๒๐ บาทได้มั้ย สิทธิชุมชนบางทีมันก็ต้องอาจจะต้องมีการกำหนดหลายระดับ เพื่อมี

โอกาสในการยกย่องนะครับ คงจะขออนุญาตตั้งข้อสังเกตเพียงเท่านี้ ขอขอบคุณมากครับ

☸ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๗** - ขอกราบคารวะท่านผู้ดำเนินรายการ พ่อแม่พี่น้องมวลมหาประชาชนผู้
ท่านผู้ดำเนินรายการที่เคารพครับ ผมนั่งฟังเพื่อนสมาชิกร่วมเวทีนี้อภิปรายกันมาพอสมควร ท่านผู้ดำเนิน
รายการว่าขณะนี้ดีพอสมควร คิดว่าพี่น้องผู้ร่วมเวทีนี้คงจะพอใจแล้ว ผมขอขอบคุณเวลาท่านชกนิตหนึ่ง สิ่งที่ผม
อยากจะพูดตอนนี้ พอสรุปได้ดังนี้

สิ่งที่เกิดขึ้น ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนเป็นการละเมิดสิทธิชุมชนนั้น ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายหรือโครงการ
ต่างๆ ที่รัฐ ที่ดำเนินการพัฒนาแล้ว ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพี่น้องในชุมชน ตรงนี้ผมอยากจะเสนอแนะ
หนึ่งประเด็น คือต่อไปนี้ ถ้าหากกฎหมายฉบับใด หรือโครงการที่รัฐนำมาพัฒนาโครงการใด ส่งผลกระทบต่อ
วิถีชีวิต หรือเป็นการละเมิดสิทธิของพี่น้องในชุมชน ให้พี่น้องในชุมชนเข้าชื่อกัน ๕ พันชื่อ แล้วถอดถอน
กฎหมายฉบับนั้น หรือโครงการนั้นๆ ออกเสีย เพื่อจะไม่เป็นการละเมิดสิทธิชุมชน ถ้าตามกฎหมายให้ชุมชนมี
สิทธิถอดถอนตรงนี้ได้ ผมว่าจะเป็นพระคุณยิ่ง เพราะสิ่งที่เกิดขึ้น โครงการใหญ่ๆ เช่นโครงการโปแตซ์ที่จังหวัด
อุดรธานี เป็นกฎหมายออกมาแล้วอย่างนี้ พี่น้องประชาชนเรียกร้องจนเลือดตาจะกระเด็นก็ไม่มีทิศทางที่จะให้
เขาอยู่ได้ กรณีที่โครงการโขงชีมูล มาทำฝ่ายเขื่อนกันลำชี ทำให้น้ำท่วมพี่น้องชุมชนคนลุ่มน้ำ ๕ ปิดติดต่อกัน
ค่าเสียหายทั้งหมดที่น้ำท่วม อันเป็นผลที่การพัฒนาของรัฐได้มาทำการพัฒนา ทำให้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต
ของพี่น้องในชุมชน ตรงนี้ถ้าเป็นไปได้ หากว่าจะพิจารณาให้ความเป็นธรรมจริงๆ คนใดที่มาทำให้ทรัพย์สิน
ของพี่น้องเสียหาย ควรที่จะชดเชยค่าเสียหายให้กับพี่น้องประชาชน ตรงนี้ครับ เพราะถ้าหากไม่เป็นเช่นนั้น ก็ไม่
มีความเป็นธรรมกับชุมชน หรือว่าเป็นการละเมิดสิทธิชุมชนเต็มที่ กรณีเขื่อนอุบลรัตน์ ผลิตกระแสไฟฟ้า กัน
เขื่อนเอาไว้ เก็บน้ำกินกระแสไฟฟ้า พอฝนตกลงมาหน่อย บอกว่าเขื่อนจะแตก แล้วปล่อยน้ำที่เขื่อนทะลักลง
ไปท่วมข้าวพี่น้องชาวไร่ชาวนาที่ชุมชนคนลุ่มน้ำ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดยโสธร จังหวัดอุบล ท่วมไปหมด ตรงนี้
เขื่อนที่ผลิตกระแสไฟฟ้าน่าจะชดเชยค่าเสียหายให้กับพี่น้องประชาชนที่เขาลงทุนทำงานเป็นหลายๆ ล้านไร่
เป็นเงินไม่ใช่น้อย ตรงนี้ไม่เกิดความเป็นธรรม เป็นการละเมิดสิทธิชุมชน ผมคิดว่าขณะนี้กำลังตั้งทีมทนายที่จะ
ฟ้องรัฐบาลแล้วครับ จะไปฟ้องที่ศาลปกครอง กำลังตั้งเป้าไว้ ถ้าหากว่าเป็นไปได้ อยากจะให้ตรงนี้พวกเราได้
ผลักดันให้ชุมชนได้ถอดถอนโครงการใหญ่ๆ หรือถอดถอนกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพี่น้องใน
ชุมชนทั้งหมด ขอกราบขอบคุณครับ

☸ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข** - ยังสนุกอยู่นะคะ เชิญข้างหลังค่ะ

☸ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๘** - ต้องกราบขอบคุณนะครับ ผมจากจังหวัดเชียงใหม่ สมาชิกทุกท่านที่มา
ร่วมกันในครั้งนี้ สิทธิของเรามีอยู่ในตัวบุคคลของเรา แต่ว่าองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนตามรัฐธรรมนูญที่การ
มีส่วนร่วม การเลือกตั้งทุกครั้งที่ผ่านมา องค์กรนี้ก็ส่งตัวแทนเข้าไปดำเนินการเลือกตั้ง ตรวจสอบดูแล แต่
ทำงานไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร บางทีเราจะตรวจสอบมากก็ไม่ได้ เพราะเรามีสิทธิจำกัด การตรวจสอบดูแล
ในหน่วยงานนั้นๆ ห้ามเข้าไปในหน่วยการเลือกตั้ง ผมขอฝากองค์กรนี้ด้วยครับ ขอขอบคุณครับ

๕ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑๙ - สวัสดิ์ท่านผู้ดำเนินรายการแล้วก็พี่น้องชาวสิทธิชุมชนทุกคน ผมประเสริฐ คงสง จากลุ่มน้ำปากพนัง การจะปฏิรูปการเมืองหรือว่าการจะปฏิรูปอะไร ถ้านึกถึงความเป็นจริงแล้ว เราจะปฏิรูปอะไรเขา เราต้องปฏิรูปตัวเราก่อน การปฏิรูปหรือการพัฒนา อย่างที่เขาบอกว่าปฏิรูปการศึกษา แต่ขอโทษครูบาอาจารย์หลายคนนะที่ดีๆ แต่ครูเลวลง ปฏิรูปการเมือง แต่นักการเมืองเลวลง เลวที่ไหนครับ เลวที่ใจครับ ขอให้พี่น้องทุกคนช่วยกันคิดว่าจะแก้อย่างไร ผมนะคิดไม่ได้ แต่จะบอกมาให้แก่กันที่ใจ การเอาเปรียบก็เอาเปรียบกันที่ใจ การละเมิดสิทธิก็คิดมาจากใจก่อน อย่างพระพุทธเจ้าท่านสอนว่าคนจะดีจะชั่วอยู่ที่ใจ อย่างที่อาจารย์คนก่อนได้มาพูดไปเรื่องฟ้องร้องอะไร ผมก็คิดขึ้นมาได้ว่าอยากให้มีกฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายแม่ กฎหมายลูกให้สมบูรณ์ เรื่องการปฏิบัติราชการของนักการเมืองหรือของข้าราชการตั้งแต่ระดับหัวหน้าส่วนราชการ ตั้งแต่องค์กรเล็กๆ ขึ้นไป ถ้าเกิดการบริหารงานผิดพลาดเสียหาย เกิดการละเมิดสิทธิชุมชนหรือว่าเกิดการทำให้ทรัพยากรของรัฐหรือของประชาชนในท้องถิ่นเสียหาย สมควรจะให้มีความหมายรองรับฟ้องร้องให้ผู้นั้นรับผิดชอบ ไม่ใช่เอาเงินรัฐบาลมาจ่าย ไม่ใช่เอาเงินภาษีประชาชนมาจ่าย แล้วก็ตัวเองทำงานสลายต่อไป น่าจะมีกฎหมายอย่างนี้ เพราะการทำงานของนักการเมืองก็ดี พอทำผิดแล้วลาออกพ้นผิด มันไม่ใช่ ผลกระทบยังเกิดอยู่กับชาติบ้านเมือง ยังกระทบอยู่กับประชาชน น่าจะให้บุคคล หัวหน้าส่วน ต้องรับผิดชอบเฉพาะตัวไปเลย ต้องติดคุก หรือว่าต้องเอาทรัพย์สินตัวเองมาจ่ายเป็นค่าสินไหม เช่นว่าการบริหารจัดการเขื่อนชลประทาน เกิดน้ำล้นอย่างที่เขาบอกว่า เปิดลงมาท่วมเสียหายหมด ไม่ใช่เอาเงินรัฐบาลมาจ่ายนะ แต่เอาเงินผู้จัดการโครงการมาจ่าย ถ้าหากอธิบดีสั่งอธิบดีต้องจ่าย จะสั่งด้วยวาจาก็ได้ จะสั่งด้วยหนังสือก็ดี ทุกวันนี้นักการเมืองก็ดี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็ดี สั่งด้วยวาจา ต่อไปพวกเราทำงานต้องมีเทปกันหมด ต้องลงทุนกันซัก ๒ - ๓ พันยุคโลกาภิวัตน์ไม่มีเงินก็ทำไม่ได้ นี่แหละชุมชนเราที่ทำงานยากลำบากแล้วก็ไม่ค่อยมีผลสำเร็จ ทำอะไรก็ต้องใช้เงินทั้งนั้น จะไปหาข้อมูลก็ต้องขอตั้งค์แผน ต้องขอตั้งค์แม่ เพราะโครงการมันดูดเงิน นี่ยุคโลกาภิวัตน์ จะทำยาก แต่ขอให้ทุกคนช่วยกันคิดว่าต่อไปจะอย่างไรให้ชุมชนเรา ให้ประชาชนเรา คุณนักการเมืองให้ได้ แล้วจะคุณอย่างไรที่ไปคุณที่ใจเขาได้ ขอวางแผนว่ายุคโลกาภิวัตน์ ระบบทุน ประมาณ ๔๐ ปี ถ้าผมคิดไม่ผิด ผมประเมินประมาณ ๔๐ ปี แล้วเรื่องสิทธิชุมชนเราเพิ่งมาฟื้นฟูขึ้นเมื่อปี ๔๒ ประกาศใช้ ก็ใกล้กันลิบ ทำยากมาก แต่ว่าผมยังเชื่อว่าในประเทศไทยเรามีคนดีอยู่เยอะที่จะมาช่วยแก้ไขเรื่องนี้ แต่ว่ากลัวจะหมดกำลังใจกันไปเสียก่อน เพราะทำงานหนักกันทุกคน แล้วต้องใช้เงินด้วย

แล้วก็อยากว่า ถ้าได้กฎหมายอีกข้อ คือข้าราชการกิติ ลูกจ้างประจำกิติ การเข้ามาปฏิบัติราชการต้องมีการแจ้งทรัพย์สินเหมือนกับนักการเมือง แล้วก็ออกราชการไปแล้ว ต้องแจ้งทรัพย์สินอยู่อย่างนั้นจนตาย เพราะบางคนโอนรายได้ไปอยู่กับญาติพี่น้อง พอเกษียณอายุก็เอากลับเข้ามา มีเยอะ ยกตัวอย่าง นายภฯ เราครอบครัวอยู่กับอะไรครับ รายได้จากบริษัทหนึ่งมัย ที่โอนไปสู่ลูกสุเมีย ถ้าพูดทางกฎหมายรัฐธรรมนูญแล้ว ผัวกับเมียคือคนๆ เดียวกัน พ่อกับลูกที่ยังไม่ได้แต่งงานก็คือคนๆ เดียวกัน แต่ว่าทำไมกฎหมายตรวจสอบไปไม่ถึงโอนจากพ่อไปให้ลูกถือได้ โอนจากผัวไปให้เมียถือได้ แสดงว่ากฎหมายยังทำงานไม่ได้ ผมจะพูดภาษากฎหมายว่าจะให้ทำอย่างไรดี แต่ผมก็พูดไม่เป็นวิชาการ ขอให้ช่วยกันคิด ช่วยกันเสนออีกแล้วกัน บางคนโอนไปอยู่ที่หลาน บางคนโอนไปอยู่ที่น้อง พอเกษียณอายุก็รับไป พวกนี้ที่เป็นลูกจ้าง เป็นราชการ ต้องตรวจสอบทรัพย์สินกันจนตาย เพราะแย่งกัน ไม่ต้องกลัวว่าใครจะไม่ใช่ รับข้าราชการไม่ต้องกลัวว่าใครจะไม่ใช่ไปเป็น

นักการเมือง มันแย่งกัน ก็คงมีคนเข้าไปทำกันเยอะ ต่อไปพวกที่โกงทั้งหลายจะได้น้อยหน่อย จะได้มีคนดีเข้าไปบ้าง

สุดท้ายหวังว่าทุกคนที่ร่วมเวทีนี้ให้ช่วยกันคิด ให้ช่วยกันนำเสนอ ขอบพระคุณมากครับ

☸ **ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๒๐** – ผมเรียงชัย ต้นสกุล จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อยากจะเรียนยืนยันนิดหนึ่งว่า ที่เราบอกว่าสิทธิของชุมชนไม่มี อยากจะยืนยันว่ามีนะครับวันนี้ คนจะนะทำให้ดูแล้วว่าสิทธิชุมชนมีจริง แต่ว่ามีราคาสูงนิดหนึ่ง สิทธิของคนที่ได้รับการชดใช้แล้วว่าถูกละเมิดสิทธิ ได้คนละ ๑ หมื่นบาท บวกดอกเบี้ยอีก ๓ พัน ตอนนี้ขอยืนยันว่าเรามีสิทธิจริง แล้วก็ถ้าหลายคนก็เป็นสิทธิของชุมชนแน่นอน แต่การที่จะได้สิทธิ ได้ผลตอบแทนตรงนั้นกลับคืนมา ความจริง ๑ หมื่นบาทนี้เป็นเงินน้อยมาก แต่สิ่งที่ได้ก็คือว่าสิทธิเหนือสิ่งที่เราอยากทำเนี่ยเป็นจริง สามารถทำได้ แล้วก็ป็นรูปธรรม จับได้ต้องได้ คนที่บอกมาก็คือศาลปกครอง แต่การที่เราจะได้ตรงนั้น ผมอยากจะทำให้แข็งแรง ไม่อยากใช้คำว่าเข้มแข็ง แล้วก็ต้องใจสู้ ต้องทำงานต่อเนื่อง แล้วต้องไม่หมดกำลังใจด้วย เมื่อกี้ท่านข้างกันบอกว่า หมดกำลังใจแคว้นเดียวพอแล้ว เราไปดูชุมชนที่จะนะ ผู้นำคือผู้แก่ คนอายุ ๗๐ เป็นผู้นำ คนที่มีอายุต่ำลงมา ประสบการณ์น้อยกว่าคือผู้ตาม ตามแล้วก็ประสานกันใช้ทุกเรื่องให้เป็นประโยชน์

ผมจะไม่พูดหลายประเด็น แต่เข้าใจว่าคงจะเสริมกัน ประเด็นของกฎหมายที่เราพยายามใส่เข้าไปมากๆ ผมเข้าใจว่ากฎหมายของเราวันนี้มีมากพอแล้ว แต่กฎที่ใหญ่กว่ากฎหมายก็มี ชาวบ้านส่งเรื่องไปก็ไปติดอยู่ที่ลูกน้องหมดเลย การฟ้องก็ฟ้องกันอยู่อย่างนั้น ยื่นกันไป ๓ เดือน ๕ เดือน ก็ยังไม่ส่งฟ้อง หรือไม่ส่งเลย เพราะฉะนั้นตอนนี้ผมเข้าใจว่าประเด็นของกฎหมาย ประเด็นของ พ.ร.บ. ประเด็นของระเบียบต่างๆ เราต้องทำไปด้วย เราไม่ทิ้ง แต่เราจะต้องทำอีกอย่างหนึ่งเสริมไปด้วย ก็คือว่าฐานของเรา จุดยืนของเรา ฐานคิดของเรา กำลังของเรา จะต้องทำกันต่อไป แล้วก็จะมีประเด็นที่คิดว่าน่าสนใจที่จะต้องทำในจุดย่อยๆ ประเด็นกฎหมายต่างๆ ถ้าฟ้องได้ฟ้อง แล้วฟ้องตัวบุคคล ไม่ได้ฟ้องตำแหน่ง ถ้าวันนี้ออกจากตำแหน่งไปแล้ว แต่ถูกฟ้องว่าใช้อำนาจหน้าที่ในขณะที่ปฏิบัติราชการอยู่ ใช้อำนาจเกินหน้าที่ของตัวเอง ผิดกฎหมายอาญาสามารถฟ้องได้ แล้วก็สามารถต่อเนื่องเข้ากับกฎหมาย ปปส. ถูกยึดทรัพย์ได้ด้วย เรื่องพวกนี้ต้องช่วยกันทำให้ได้จริง

☸ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข** – คิดว่าเราน่าจะได้แง่มุมที่ครอบคลุมนะคะ จะพยายามที่จะได้ประมวล แต่ว่าจะขออนุญาตเดิมของตัวเองใส่เข้าไปด้วย

ประเด็นที่คุยกันก็คิดว่า ประเด็นแรกที่เราพูดถึงเรื่องสิทธิชุมชน ตรงนี้น่าจะชัดเจนว่ายังดำรงอยู่และเป็นหลักการที่มีอยู่แล้ว แต่จะอย่างไรที่คนทำจะรู้สึกว่ามันเป็นความชอบธรรมของเราเอง แล้วก็สิ่งที่เราเห็นว่าเป็นความชอบธรรม แล้วเราก็กทำเพื่อที่จะปกป้องตัวเอง ปกป้องฐานทรัพยากรที่มาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเราเอง เกี่ยวข้องกับการรักษาครอบครัว เกี่ยวข้องกับการรักษาอาชีพ เกี่ยวข้องกับการรักษาชุมชนตัวนี้มีรูปธรรมปฏิบัติการว่าสามารถจะดำเนินการได้เลย เป็นความชอบธรรมที่ถูกยอมรับไว้โดยสิทธิ ไว้โดยธรรมชาติ และตามกฎหมายในประเทศไทย เพราะฉะนั้นหลายคนที่เรียกร้อง ก็เป็นการทำในเรื่องของการที่จะให้กำลังใจกัน ว่าสิ่งที่เราทำเป็นสิ่งที่มาถูกทางแล้ว สิ่งเพิ่มเติมก็คือว่า ไม่พอนะ ถ้าหากว่าคนที่ทำมีจำนวน

น้อยๆ คนที่ทำได้ใจเอา ใจถึง แล้วก็จำเป็นที่จะต้องขยายผล มีกำลังใจที่ดี จำต้องเข้มแข็ง จะต้องทำให้เป็นลักษณะของกลุ่มก้อนที่เข้มแข็ง เครือข่ายที่เข้มแข็ง คิดว่าเป็นเหมือนกับว่าการย่ำแน่นถึงแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนที่เป็นปฏิบัติการภาคประชาชนที่ได้ดำเนินการต่อเนื่องกันไปแล้ว

ที่มีมติของการที่จะขับเคลื่อนเรื่องสิทธิชุมชน ประเด็นปัญหาตอนนี้ที่ชัดเจน ตั้งแต่เมื่อเข้ามาก็ได้มาพูดจากันอย่างชัดๆ ว่า ในตัวอำนาจรัฐแล้วก็ตัวมาตรการทางกฎหมายที่ขัดแย้งกันระหว่างรัฐธรรมนูญกับกฎหมายลูก และนโยบายที่เน้นหนักด้านการพัฒนาเศรษฐกิจตัวนี้ เข้าไปเบียดขับ และสร้างปัญหา ที่นี้ในการต่อสู้ของชาวบ้าน เหมือนกับยันไว้ได้ แต่เราต้องการที่จะเรียกร้องว่า ไม่ใช่แค่นะ ก่อนที่ใครก็แล้วแต่ที่จะตัดสินใจทำอะไรเพื่อมาเบียดเบียนทำให้เราต้องลุกขึ้นมายัน ยืนหยัดในสิทธิของเรา จะต้องมีการบวนการที่ชอบธรรม ที่เป็นครรลองคลองธรรมสำหรับการปฏิบัติในบ้านในเมืองนี้ เป็นกฎหมายที่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยน ปรับปรุงแก้ไข เพื่อไม่ให้ความไม่ชอบธรรมเบียดขับพวกเราไปมากกว่านี้ คิดว่านี่เป็นสาระที่พวกเรากำลังพูดถึง จะทำอย่างไรที่จะให้ปฏิบัติการนี้ จะพูดเป็น ๒ ระดับนะคะ

ระดับที่ ๑ ก็คือว่า ในการเปลี่ยนแปลง แนนอนต้องใช้เวลา เพราะไปเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางอำนาจ ไปเกี่ยวข้องกับระบบราชการ ไปเกี่ยวข้องกับระบบกฎหมาย เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเดิม ปัญหาที่พี่น้องประสบจะต้องใช้เวลานาน เพราะฉะนั้นถ้าฟังดูจากสิ่งที่เรียกร้องหรือว่าคุยกันในวันนี้ ในขณะที่จะต้องปฏิบัติการเพื่อที่จะเปิดตัวที่เป็นปัญหา มาเปลี่ยนแปลงให้มาเกื้อกูลการทำงาน ในการที่ชุมชนจะต้องมีส่วนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจัดการทรัพยากร มีข้อเสนอว่า ยืนพื้นคือภาคประชาชน แต่ขณะเดียวกันเราจะต้องปะทะสังสรรค์กับปัจจัยรอบข้างที่เกี่ยวข้อง ฟังดูเหมือนเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนั้นหรือเปล่า ก็คือว่าในขณะที่เรารุกคืบ สร้างความเข้มแข็ง สร้างกำลังใจให้ตัวเอง ขยายผล สร้างความเข้มแข็งในท้องถิ่น ทำงานด้วยการเกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่าย ขยายหมู่บ้านอื่นที่เจอปัญหาให้ลุกขึ้นมาพิทักษ์สิทธิของตัวเองด้วย สิ่งนี้ก็ต้องทำอย่างต่อเนื่อง แต่ขณะเดียวกันเราเองดูเหมือนว่าจะไปเกี่ยวข้องกับ จะต้องไปจัดการปัจจัยที่เป็นอุปสรรคปัญหาอื่น ซึ่งปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรค มองดูก็มีตั้งแต่เรื่องนโยบาย เรื่องของระบบรัฐ ระบบราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบพรรคการเมือง แล้วก็ระบบและกระบวนการจัดการประชาธิปไตยที่มีอยู่ รวมทั้งตัวบทกฎหมายที่มีอยู่ นี่เป็นประเด็นที่เราารู้สึกว่า จำเป็นที่ภาคทางการเมืองจะเข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งการเข้าไปเกี่ยวข้องตรงนี้ ถ้ามาดูหัวเรื่องการคุยกันในเรื่องสิทธิชุมชนที่เกี่ยวกับการปฏิรูปการเมือง ความเข้าใจของเราในเรื่องการปฏิรูปการเมือง รู้สึกว่าเราเข้าใจร่วมกันนะ ว่าปฏิรูปการเมืองไม่ใช่เรื่องการเลือกตั้ง ไม่ใช่แค่การแก้ไขรัฐธรรมนูญ ปฏิรูปการเมืองก็คือการที่ประชาชนตระหนักถึงสิทธิของตัวเอง แล้วลุกขึ้นมาปฏิบัติการเพื่อพิทักษ์สิทธิ ในขณะเดียวกันก็เข้าไปมีส่วนร่วมในการที่จะตัดสินใจ ทั้งนโยบายและกฎหมายที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเอง และปฏิบัติการภาคประชาชนไป เรื่องนี้เราก็ต้องไปปะทะให้มาเอื้อกับการทำงานของเรา

ฟังดูปัจจัยรอบนอกที่เป็นระบบการเมือง ระบบนโยบาย ระบบกฎหมาย ระบบราชการ ปัจจุบันรู้สึกว่าเราจะเน้นไปในทางลบมากกว่าในทางเอื้อ สิ่งที่มีข้อเสนอค่อนข้างจะเป็นรูปธรรมมากมาย ดิฉันจะพยายามรวบรวมให้เป็นหมวดๆ ก็แล้วกัน

มีข้อคิดเห็นในแง่ของตัวนโยบาย อาจจะไม่ได้พูดชัดออกมา แต่ดิฉันตีความขยายความก็แล้วกัน ตัวนโยบายปัจจุบันถูกกำหนดโดยคนอื่น แล้วก็เน้นนโยบายที่เน้นการใช้ทรัพยากรเพื่อสร้างมูลค่าทาง

เศรษฐกิจ แต่มาขัดแย้งกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องเรา เพราะฉะนั้นประเด็นของเรา เราจะมีปฏิบัติการอย่างไร ที่จะต้องเสนอนโยบายภาคประชาชน ให้ภาคประชาชนได้ดำเนินการกันเอง อันที่ ๑ นะ อันที่ ๒ ก็เอาหลักการที่ว่าภาคประชาชนจะดำเนินการกันเอง ผลักดันให้กับพวกที่เข้ามาที่จะกล้ารับเข้ามาบริหารจัดการประเทศ รับเป็นนโยบายที่ทางการเห็นด้วย เช่นยกตัวอย่าง แผน ๑๐ ตอนนี้นายกก็ไปส่งกระบวนการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำแผน ๑๐ อันนี้รู้กันบ้างหรือเปล่าว่าเขาทำอะไร เนื้อหาอย่างไรบ้างเกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนมั้ย แล้วแบบนี้จะเป็นปฏิบัติการที่เราจะต้องไปมีอิทธิพลใหม่ว่า ร่างแล้วเป็นอย่างไร แต่ชัดเจนว่า เราไม่ได้ไปฟังหรือหวังว่าตรงนั้นจะทำให้เรา เราก็ยังทำของเราอย่างต่อเนื่อง แต่ถ้าตรงนั้นสามารถจะเอื้อเราได้ นี่คือนี่สิ่งที่เราอยากเห็นในทางนโยบาย เป็นนโยบายภาคประชาชน

ทีนี้ นโยบายภาคประชาชนก็ชัดเจน พูดไว้เยอะ เรื่องการรับรองสิทธิชุมชน ซึ่งให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับการเมืองในด้านความมั่นคง ชีวิต ความเข้มแข็งของท้องถิ่น เราพูดถึงนโยบายทางการเมือง เราพูดถึงเรื่องของหลักการมีส่วนร่วม เราพูดถึงเรื่องหลักการการที่จะต้องมีการกลไกที่มาตรวจสอบกันได้ โปร่งใส การที่จะต้องนั่งพูดกันได้ แล้วก็พูดถึงเรื่องนโยบายได้ที่ไม่ให้คนอื่นกำหนด แต่ประชาชนกำหนด ตรงนี้ปัญหาในรูปธรรมที่เสนอมาว่า แล้วจะทำอย่างไร ยังไม่ได้มีข้อเสนอที่ชัดเจน แต่ดิฉันอาจจะลอง เตียวรอบหลังเราอาจจะคุยกันว่าอย่างไร เราประมวลตรงนี้ รับหลักการกันเองแบบไหน

มาในแง่ของตัวกฎหมาย ดิฉันคิดว่าในที่ประชุมได้เสนอมิติทางกฎหมายไว้หลายเรื่องด้วยกัน ค่อนข้างที่จะหลากหลายแล้วก็ค่อนข้างที่จะครอบคลุม แต่ถ้าดูในหลักการทางกฎหมาย หลักการที่เสนอในมิติที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย เรารู้สึกว่าในรัฐธรรมนูญปัจจุบันที่พูดถึงการมีส่วนร่วม การแสดงอำนาจ สิทธิเสรีภาพด้วยกลไกที่มีการตรวจสอบ เรา รู้สึกว่าเป็นเกณฑ์แล้ว ควรจะรักษาไว้ แต่สิ่งที่เรากำลังบอกว่า สิ่งที่ไม่มาก็คือกฎหมายลูก เพราะฉะนั้นแนวทางก็คือว่า จะต้องผลักดันให้แนวทางที่จะต้องมีการแก้ไขกฎหมายในรัฐธรรมนูญให้ครบถ้วน มีการพูดถึงการปฏิรูปการเมือง แล้วหลายคนก็พูดถึงการแก้ไขกฎหมาย ก็ต้องทำให้กฎหมายลูกและแม่ไปด้วยกัน ไม่อย่างนั้นก็จะเป็อุปสรรคของเรา ฟังดูเป็นแบบนี้ ก็มีกฎหมายหลายฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำโครงการใดๆ ก็แล้วแต่ จะต้องตั้งอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน ตั้งแต่ในหลักธรรมาภิบาล การตรวจสอบ การที่จะต้องมีการกระบวนการที่โปร่งใส แล้วก็ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วม คิดว่าเป็นนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการทำโครงการใดๆ ก็แล้วแต่ที่จะเข้ามาจะมีผลกระทบกับชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องภาคประชาชน

อย่างไรก็ตาม นอกจากจะเป็นหลักกฎหมายที่จะต้องมีการกระบวนการทางธรรมาภิบาลแล้ว ถ้ากรณีทำไปแล้ว ปรากฏว่าสร้างปัญหา ก็ต้องมีกฎหมายที่เกี่ยวกับการเอาผิดหรือว่าการชดเชย ที่มาทำให้ชีวิตของเราไม่แย่ไปกว่านี้ รวมทั้งที่ชัดเจนที่เสนอในตัวกฎหมาย ในแง่ของข้อมูลข่าวสาร

สาระในแง่ที่จะเกี่ยวข้องในทางนโยบาย ก็มีหลายสาระที่เกี่ยวข้องกับตัวนโยบาย อย่างเช่นเรื่องนโยบายการปฏิรูปที่ดิน นี่ชัดเจน นอกจากนั้นจะเป็นเหมือนกับกิจกรรมย่อยๆ ที่ทุกคนเสนอมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกองทุน เรื่องการเอาผิด นี่เป็นประเด็นย่อยที่เวลาเขียนเอกสารจะเอาทั้งหมดที่พูดมา

ดิฉันคิดว่าโดยรวมแล้ว สิ่งที่เราพูดมามี ๔ - ๕ เรื่องใหญ่ เรื่องหนึ่งคือหลักคิด ตกด้วยกันเรื่องสิทธิชุมชน สิ่งที่เราต้องปฏิบัติการสิทธิชุมชนด้วยตัวเอง เรื่องหลักการในแง่ของการปฏิรูปการเมืองของภาค

ประชาชน ก็คือต้องทำด้วยตัวเอง และขณะเดียวกันก็ไปปะทะสังสรรค์กับภาครัฐ ซึ่งการปะทะสังสรรค์กับภาครัฐตรงนี้ จะเกี่ยวข้องกับนโยบาย เกี่ยวข้องกับระบบราชการ และเกี่ยวข้องกับตัวกฎหมาย ซึ่งอันนี้พูดไปแล้ว และทั้งหมดนี้จะต้องมีการผลักดันติดตาม ตรวจสอบอย่างชัดเจน และที่ค่อนข้างจะเน้นมากเป็นพิเศษก็คือว่า กระบวนการที่จะทำให้เกิดสิทธิชุมชนได้จะต้องเป็นกระบวนการกระจายอำนาจ ทำอย่างไรจะให้มีความถูกต้องโปร่งใส รับรอง รวมทั้งการสนับสนุนทางทรัพยากรและงบประมาณที่จะให้ชุมชนมีส่วนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่ไปพึ่งกลไกรัฐ

คิดว่าเราคงได้ภาพรวมปัญหาทั้งหมดแล้ว มีอะไรเพิ่มเติมหรือไม่คะ ดิฉันคิดว่า ทั้งหมดที่เล่ามานี้ หากนำมาเขียนเป็นเอกสาร จะเป็นการประกาศเจตนารมณ์ของเราว่าจะขับเคลื่อนเรื่องสิทธิชุมชนกับการพิทักษ์ทรัพยากรไปทางใด นี่คือการที่หนึ่ง สารที่สอง ดิฉันยังไม่แน่ใจนะ เราคงจะต้องเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดกฎหมาย เอาเนื้อหาที่เราเคยมาขับเคลื่อน พยายามให้นำไปตราเป็นกฎหมาย แล้วในกระบวนการที่จะเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง ในที่นี้ยังไม่มีใครพูดนะ ถ้าดิฉันพูดเองก็คือว่า ต้องเสนอนโยบายของเรา เราจะต้องเลือกเฉพาะพรรคที่รับรองว่าจะนำนโยบายของภาคประชาชนไปสนับสนุน พรรคที่ไม่มีนโยบายอย่างนี้ อย่าไปเลือก หรือว่าต้องควบคุมตัวเองไม่ให้เห็นแก่เงิน แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการ นี่เป็นรายละเอียด อันนี้ก็คือส่วนที่จะขับเคลื่อนต่อไปในภาคประชาชน หรือที่ชัดเจน ที่คิดว่ามีการป้อนข้อมูลมาแล้วเมื่อเข้าก็คือว่า การที่จะต้องผลักดัน พ.ร.บ.สิทธิชุมชนออกมา แล้วพยายามที่จะสร้างกลไกในการทำงานสนับสนุนคนที่พิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง อันนี้คิดว่าเป็นรูปธรรมที่จะเป็นหลักการร่วมกันของเราในอนาคต

☉ **สนั่น ชูสกุล** - ขอดถามอะไรบางอย่าง คือว่าเท่าที่พวกเราประชุมสัมมนาขึ้นมา มาเจอกันหลายภาค ผมคิดว่าเป็นบรรยากาศที่ดี ได้ฟังเสียงทองแดงบ้าง ได้ฟังเสียงแว่วลาว อู้คำเมือง ผมคิดว่าระหว่างพวกเราเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันใช่ไหมครับ ๓ - ๔ ปีแล้วที่เราได้ทำงานร่วมกันมา ผมคิดว่าความรู้สึกเข้าอกเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ ความผูกพันซึ่งกันและกัน นั้นเกิดขึ้นอยู่ แต่ว่าข้อเสนอดังๆ ที่เราได้เสนอมาหลายรอบ ไม่ใช่รอบแรก แต่ว่านี่คือสถานการณ์ที่ตึงเครียด มีสถานการณ์ที่แหลมคมอยู่ ก็คือเรื่องการปฏิรูปการเมือง เราคิดว่าสาระของสิทธิชุมชนน่าจะเป็นน้ำๆ เนื้อๆ เลย ใช่มั๊ยครับ สำหรับการปฏิรูปการเมือง เป็นเรื่องจริง เนื้อหามั่งสากกันเลย มีความสำคัญอย่างนี้ และผมคิดว่าเท่าที่นั่งฟัง ข้อเสนอต่างๆ ที่ผมคิดไม่ถึงก็เกิดขึ้นมากมายเลย แต่ว่าเราก็จะได้ประมวลแล้วก็จัดทำเป็นเอกสารให้พี่น้องเรากลับบ้านไปด้วย บางเรื่องข้อเสนอต่างๆ ของคนอื่นจะจำได้ไม่ได้ แต่ว่าก็จะทำออกมาอย่างเป็นระบบ ทำออกมาเป็นข้อๆ

ที่นี้เรื่องในใจของหลายคน ผมเข้าใจว่า หลังจากวันนี้แล้ว เอาอย่างไรต่อ ผাগกันคิดแล้วก็คงจะมีรอบคุยกันอีกบ้างนั้ย เพราะว่าผมก็ได้ฟังคำถามนี้มาตั้งแต่เช้า

เนื่องจากพรุ่งนี้มีเวทีที่ทั้งชาวบ้านและนักวิชาการได้มีการคุยเรื่องทิศทางการปฏิรูปการเมือง ผมคิดว่าใช้เวลาที่มีอยู่ในวันพรุ่งนี้ ให้ได้คำตอบชัดเจน มากกว่าแค่เรื่องหลักการหรือว่าจะเอาอย่างไรต่อ ภายได้เครือข่ายทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ คิดว่าน่าจะมีข้อสรุปที่กลับไปแล้วรู้เลยว่าเราจะทำอะไรกัน พรุ่งนี้เราจะสามารถคุยกันได้ ต้องช่วยกันนะครับ

เพราะว่าประเด็นที่ผมหยิบยกเมื่อสักครู่นี้ ผมได้ฟังแล้วคิดว่าถ้าค้างคาอยู่ในใจ เราจะใช้ช่วงย่อยคุยกัน

ไป จะได้เข้มข้นขึ้น แล้วก็ใช้เวลาไม่มากนักในวันพรุ่งนี้ที่อาจารย์กฤษฎาว่า ในการพูดคุย เสนอแลกเปลี่ยนกัน
ขึ้นมา เพราะว่า ผมก็เห็นใจหลาย ๆ คนที่ห่วงงาน ค้างคาแล้วก็มีการกิจที่จะต้องไปร่วมกันต่อไป ถ้าพวกเรา
คิดว่าพวกเราทั้งหมด ที่ไม่ได้อยู่ในห้องนี้ด้วย เป็นชุมชนหนึ่งขึ้นมาแล้ว ก็คือว่าเป็นสังคมหนึ่งที่ปฏิบัติงาน
ร่วมกัน คิดว่าเป็นพวก เป็นหมู่กันที่จะทำกันต่อไป เราก็ต้องการยืนยันสิทธิของชุมชนของเราเหมือนกันใช่ไหม
ครับ

⊗ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข** - ให้ข้อมูลแล้วกัน คืบนี้เดี่ยวสรุปเป็นเอกสาร แล้วได้แนวทางอย่างไร
จะทำอย่างไรกันต่อเดี๋ยวทางนี้อาจจะไปย่อยกลุ่มย่อยแล้วมานำเสนอ แต่ยังมีเวลา ในส่วนของคณะกรรมการ
การประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วก็เครือข่ายแต่ละภาคมาร่วมประชุมหารือกันอีกที เนื่องจากว่าเรา
ไม่อยากจะพูดแทนภาคประชาชน วันนี้ดิฉันขอจบการอภิปรายแค่นี้ละ

สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน
ในมิติของผู้นำชุมชน

นำเสนอโดย กำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน อดีตผู้นำชุมชนภาคเหนือ
คุณประยุทธ์ ผากระยิก สมาชิกสภาประมงทะเลสาบสงขลา
แม่ผา กองธรรม ผู้นำชาวบ้านเครือข่ายลุ่มน้ำมูล

ดำเนินรายการโดย คุณเรวดี ประเสริฐเจริญสุข

วัน-เวลา ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕ เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.

สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน
ในมิติของผู้นำชุมชน

๕. **กำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน** - ผมขอมองคำว่า "สิทธิชุมชน" ในความคิดของผมในฐานะคนทำงาน ซึ่งมาถึงวันนี้ผมทำงานมา แล้ว ๓๕ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๑๔ ถึงวันนี้ ๒๕๔๙ การทำงานไม่มีบรรลุลผล กระทั่งกลายมาเป็นอดีตผู้นำเครือข่ายป่าชุมชน ผมลาออกจากการเป็นประธานป่าชุมชน ที่ลาออกเพราะถอดใจที่กฎหมายป่าชุมชนไม่ออก ก็ไปเป็นที่ปรึกษา

สิทธิชุมชนกับสิทธิปัจเจกชน สิทธิประชาชน สิทธิของเอกชน มีความหมายเหมือนกันหมด สิทธิของประชาชนก็ได้ยินคำที่เขาพูดว่า คนจนมีสิทธิไหมครับ จริงๆ แล้วคนจนไม่มีสิทธิ ยกตัวอย่าง บอกว่าคนไทยทุกคนอยู่ใต้กฎหมาย มีสิทธิเท่าเทียมกันภายใต้รัฐธรรมนูญ ครั้งหนึ่งคนจนจากภาคเหนือเดินขบวนจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาที่ลำพูน เดินเลาะข้างถนนซูเปอร์ไฮเวย์ จังหวัดลำปาง หลีกกลัวโดนรถชน ก็ถูกกล่าวหาว่ากีดขวางการจราจร โดนตำรวจประกบตลอดเวลา คนจนเดินถนนไม่ได้ผิดกฎหมาย ยิ่งรัฐบาลปัจจุบันใช้อำนาจมาจัดการกับคนจน แต่ภาพของคนรวยคับคั่งที่ถนนข้าวสาร ที่ถนนท่าแพเชียงใหม่ ถนนที่ขออนแก่น คนรวย ปิดถนนทุกวันเสาร์อาทิตย์ แล้วได้เงินด้วย ไปจัดการวานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แล้วใครมีสิทธิมากกว่ากันคนจนกับคนรวย แค่นั้นเรื่องเดียว ฉะนั้นผมว่าไม่มี สิทธิในภาคประชาชนคนยากคนจนไม่มีหรอกครับ

เรื่องที่ดิน คนจนทำไว้ในที่ลาดชันเกิน ๓๕ องศาไม่ได้ ผิดกฎหมาย ยิ่งปัจจุบันมีคำสั่งของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกมาว่า ถ้าเกิน ๓๕ องศาห้ามไถขึ้นลง ให้ไถขวาง ถ้าไถขวางจะเกิดอะไรขึ้นกับเกษตรกร รถไถคว่ำตายแน่นอน ถ้าไถขวางไม่ได้อย่าทำเลย เพราะเป็นการตัดสิทธิ์เกษตรกรทำเกิน ๓๕ องศา แต่ขอโทษครับ พี่น้องปดที่เชียงใหม่และหลายๆ ที่ เกิน ๓๕ องศาเป็นที่ของใครไม่รู้ เจ้าของอยู่กรุงเทพฯ

หมด

น้ำ เรากำลังต่อสู้กับกฎหมายน้ำ แต่ท่านทราบไหมว่าเรารู้เรื่องการผันน้ำจากแม่แตงมาแม่จัดมาแม่กวง แล้วผมดูอำเภอแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน วันนั้นชลประทานเรียกผมไป บอกว่ากำหนดด้านโครงการนี้ทำไม ผมก็จะทำตรงนี้ จะเอาน้ำจากแม่แตงไปแม่ทานะ ไม่ต้องคัดค้านหรอก ผมถามว่าแม่ทาที่ผมอยู่ คือขุนแม่ทา สูงจากแม่จัด ๑๒๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล แล้วน้ำนี้จะมาที่ไหน จากแม่แตงมาแม่จัดมาแม่กวงแล้วมาสุดไหนครับ เป้าหมายจริงๆ คือนิคมอุตสาหกรรม ไม่มาให้เกษตรกร ยิ่งวันนี้อำเภอสันกำแพงเป็นพื้นที่ของรีสอร์ท ทำไมต้องขุดภูเขาให้เป็นบ่อปลา ทำไมต้องถมทุ่งนาให้เป็นสนามกอล์ฟให้รีสอร์ท ผมพูดตลอดว่าไม่ถูกต้อง

เพราะฉะนั้นสิทธิชุมชนผมว่ายังไม่ได้ตรวจดูที่เรายังมีคนหน้าเดิมกลุ่มนี้เข้าไป อยากให้ผู้หลักผู้ใหญ่เข้ามาฟังเราบ้าง ไม่ใช่มาเปิดเวทีให้เราฟัง แล้วก็เชิญไปเรื่อย ยากมากที่คนจะเห็นตรงกัน ผมอยากเห็นเวทีที่ผู้มีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างมานั่งกับเรา มาฟังชาวบ้านพูดบ้าง พอรัฐมนตรีพูดชาวบ้านฟังเงียบ สิบกว่าปีที่ผมเข้ามาในเครือข่ายนี้ตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ เชิญไปเถอะครับรัฐมนตรี ล่าสุดผมไปเถียงรัฐมนตรียงยุทธ ที่รายการถึงลูกถึงคน จากนั้นผมถอดใจขอลาออกจากประธานสมัชชาป่าชุมชนตรงนั้นเลย ยิ่งฟังรัฐมนตรี สส. เสียเวลา ยิ่งฟัง สว. เสียความรู้สึก ไม่ได้ผล ฉะนั้นในมุมมองผมว่าในสิทธิชุมชน อันดับแรกก็คือ ก็อยากจะเลียนแบบพี่น้องสามจังหวัดภาคใต้ อยากดื้อแพ่งบ้าง เราจะกลับไปชุมชน ไปสร้างภาคประชาชนให้เยอะๆ ให้มากกว่ากฎหมาย ให้ออกกฎหมายรองรับเราจะดีกว่าที่จะไปวิ่งเอากฎหมายมาตั้งป่า เราจะไปสร้างป่าเพื่อมารองรับกฎหมายมากกว่าที่สร้างกฎหมายเพื่อรองรับป่า เพราะฉะนั้นผมต้องหายไปจากหน้าเวทีผู้นำในการเรียกร้องกฎหมาย ผมจะไปออกหน้าในฐานะเป็นผู้นำในการสร้างป่า ให้เหมือนกับห้วยใต้ดิน ห้วยใต้ดินออกมาเยอะ แล้วเขาก็เอามาบนดิน ให้ถูกต้องตามกฎหมาย ผมจะทำป่าชุมชนเถื่อนเยอะๆ แล้วก็ถูกกฎหมายไปเอง

เรื่องกระจายอำนาจ เป็นเรื่องตลกของการปฏิรูปราชการ ประเทศไทยมีทั้งหมด ๑๒-๑๓ กระทรวง ทำไมถึงแยกออกไปถึง ๒๐ กระทรวง เพื่อใคร ไม่เพื่อรัฐบาล ไม่เพื่อรัฐมนตรี ไม่เพื่อ สส. หรือคนที่จะมีคณะรัฐมนตรีเยอะๆ ๒๖ คน แยกเล็กแยกน้อยแยกออกไป แล้ววันนี้บางกระทรวงบางหน่วยงานจะยุบอีกแล้วมันอะไรกัน เรื่องนี้เป็นปัญหาทางราชการล้วนๆ ทุกวันนี้ท่านไม่มีอันที่จะทำการทํางาน รอว่าจะย้ายไปอยู่ที่ไหน จะซื้ออะไร ป้ายที่หน้ากระทรวงหน้าสำนักงานเปลี่ยนอยู่นั่นละ ลูกชายผมเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ทุกวันนี้เห็นความทุกข์ยากลำบากของลูกชายตลอดเวลา อะไรก็ไปหานายกฯ บ้านหลังเดียวมีนายกและกำนันอยู่ด้วยกัน ก็เห็นความแตกต่างเห็นความทุกข์ยากลำบากของคนท้องถิ่นอยู่มาก การกระจายอำนาจกระจายแต่คำพูด แต่งานไม่มี งานมีแต่ไม่มีเงิน เครื่องจักรมีทํางานไม่ได้ ทุกวันนี้ที่ตำบลแม่ทามีการขุดลอกลำน้ำแม่ทา ๑๒ กิโลเมตร ไปกลับ ๒๔ กิโลเมตร เป็นโครงการขององค์การส่วนตำบลเสนอไปทางกรมเจ้าท่าหรือกรมราชนาวิก ท่านทราบไหมครับ วันเวลาที่ท่านจะไม่เกิน ๓ เดือน แต่ทำไปทำไมมาเริ่มตั้งแต่วันที่ ๒ ธันวาคม ๔๔ เดือนนี้ยังไม่เสร็จเลย เพราะทำงานวันละ ๒-๓ ชั่วโมง อยู่เชียงใหม่มาแม่ทา ๗๐ กิโลเมตร ไปกลับ ๑๔๐ กิโลเมตร. ขอร้องให้ทำดีๆ หน่อย บอกผมไม่ใช่ลูกน้อง อบต. นะครับ ผมทำตามหลักวิชาการ ผมไม่ฟังชาวบ้านชาวบ้านด่า อบต. แหกเลย ขุดทำไมขุดแล้วทำเสียหาย ฝ่ายเขาทำอยู่ดีๆ ยังเอารถแบคโฮไปขุด ฉะนั้นการ

กระจายอำนาจจึงยังไม่เกิด

⊗ **เรวตี ประเสริฐเจริญสุข** - ในเรื่องสิทธิชุมชนที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ พังดูเหมือนกำหนดให้ เห็นว่าเป็นแค่เศษกระดาษ ภาคประชาชนจะต้องปฏิบัติการของตัวเอง ถ้ามันจะเป็นอย่างไร

⊗ **ก้านนันทน์ ดวงแก้วเรือน** - เรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นบทบัญญัติที่ดี ที่ไม่ดีก็ตรงสุดท้าย อย่างมาตรา ๔๖ สิทธิชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน แต่กลับไม่มี บรรทัดสุดท้ายที่ว่า “ทำเช่นนี้ตามกฎหมายบัญญัติ” ตัวนี้สำคัญ เพราะถ้าไม่มีกฎหมายบัญญัติ วันนี้ลูกไม่ยอม แม่ แม่จะตีขนาดไหนแต่แม่ดันเกิดที่หลังลูก กฎหมายป่าไม้ไม่ยอมกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา ๔๖ กระทั่งมี พี่น้องภาคเหนือพยายามไปตัดไม้ให้โดนจับเพื่อจะไปสู้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา ๔๖ ว่าสิทธิชุมชนมีจริง หรือไม่ ผลสุดท้ายก็ไปไม่รอดครับ โดนกฎหมายลูกจัดการ ผมพูดหลายครั้งว่าชาวบ้านพยายามเรียกร้อง กฎหมาย ได้กฎหมายมา แต่ผมเปรียบเทียบกฎหมายรัฐธรรมนูญคือรถยนต์ ชาวบ้านวิ่งหาซื้อรถยนต์มาคัน หนึ่งแต่ชาวบ้านขับไม่เป็น ต้องให้ สส. ขับให้ ทีนี้ท่านก็ไม่ยอมไปตามใจเรา เราอยากไปเชียงใหม่ ท่านขับไป นครราชสีมา เราขับไม่เป็น ผมก็มองว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญเหมือนกัน ถ้ากฎหมายป่าชุมชนออกมาแบบต้องไม่ อีหรรบเดิม ดังนั้นเราต้องหัดขับรถเป็นก่อนถึงจะซื้อรถยนต์ ผมกลับไปเรียนขับรถให้ดีเพื่อเอารถยนต์คันนั้นไป ขาย อันนี้ผมว่าน่าจะหัดทำเรื่องที่เป็นจริงเกิดขึ้นมากๆ อย่าไปพูดถึงกฎหมาย กฎหมายบางครั้งก็ไม่ถูก ศีลธรรม ผมไปทำงานอยู่ตำบลแม่ทา ณ วันนี้หลายสิบกว่าปีผมไม่เคยใช้กฎหมาย เอาพี่น้องเอาญาติโยมเอา วัฒนธรรมท้องถิ่นมาตัดสินปัญหา ถ้าเอากฎหมายมาสู่แม่ทาวนไหน ที่นั่นไม่มีพี่มีน้องหรือครับ แดกเลย ไม่ มองหน้า ฉะนั้นสังคมวัฒนธรรมชุมชนก็ดี ชื่อสัตย์มันคงชื่อตรงกว่ากฎหมาย ฆีเป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือกฎหมาย ฆี ตัดสินบนไม่ได้แต่คนยึดเงินได้ ดังนั้นมุมมองของเราก็คือ จะกลับไปทำชุมชนให้เข้มแข็ง มีป่าชุมชนเยอะๆ มีการพัฒนาเครือข่าย ซึ่งวันนี้มีหลายองค์กรเข้าร่วม พยายามจะทำให้ตรงนี้ให้มากพอที่จะมาวิ่งตามกฎหมาย เมื่อ ๔ ปีก่อนเราบอกว่าคำตอบอยู่ที่สภา คำตอบอยู่ที่ทำเนียบรัฐบาล แต่ไม่ใช่ คำตอบอยู่ที่ชุมชนต่างหาก

⊗ **เรวตี ประเสริฐเจริญสุข** - ดิฉันคิดว่ามีคำง่าย ๆ แต่ว่าซึ่งใจ ที่ท่านก้านนันทน์ได้พูดไป ทำไม่เป็นก็ หัดทำ ทำแล้วก็ได้กำหนดเส้นทางว่าเราจะไปที่ไหนกันเอง ดิฉันคิดว่าความหมายลึกซึ้งนะ ถ้าเราไปห้วงตัว กฎหมายเพื่อมารับรองเรา เราเปรียบเทียบ เราก็สร้างป่าของเรา สร้างมากๆ แล้วในที่สุดกฎหมายก็ต้องมา ตามเราเองแหละ แทนที่จะจะไปเอากฎหมายก่อน เป็นคำคม ดิฉันคิดว่าก็ได้แง่คิดของการพูดเรื่องสิทธิ ชุมชนหรือการกระจายอำนาจซึ่งเป็นเหมือนกับว่า ได้รับรองตามตัวกฎหมาย แต่ตัวมันเองก็สะท้อนว่าเป็น จุดใหญ่ที่จะขับเคลื่อน ก็น่าจะได้แง่คิดที่ชัดเจนว่าท่านจะขับเคลื่อนไปอย่างไร การกระจายอำนาจที่เราจะทำ ไม่ได้ไปอยู่ที่โครงสร้างที่กำหนดไว้ เราต้องหัดทำ ทำไม่เป็นก็ต้องหัด พอหัดแล้วก็จะรู้ทิศทางด้วยตัวเราเอง และก็ความเข้มแข็ง ถ้าเรายิ่งขยายไปในหลายพื้นที่ ก็เป็นสาระที่ดิฉันคิดว่าสื่อสารอย่างชัดเจนทีเดียว กลับมาทางภาคใต้ มาฟังดูว่าแง่คิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนทางภาคใต้เป็นอย่างไร การกระจายอำนาจกับการ จัดการทะเลในสภาพความเป็นจริงเป็นอย่างไร และท่านคิดว่าในทิศทางที่เป็นอยู่เป็นอย่างไรกับงานของ พี่น้องชาวประมงพื้นบ้านกำลังขับเคลื่อนไปในทางไหนอย่างไร

⊗ **ประหยัด ผาระยิก สมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลา** - ผมชื่อประหยัด ผาระยิก มาจากทะเลสาบสงขลา เป็นพื้นที่ที่พี่น้องประกอบอาชีพประมง ได้พึ่งพาอาศัยกับทะเลสาบมาตลอด แต่มาปัจจุบันเปลี่ยนไป สิทธิชุมชนอ่อนแอ ภาครัฐไม่สนใจ ความเข้มแข็งของชุมชน ความเข้มแข็งของภาคปฏิบัติไม่มี ผมคิดว่าสิทธิต่างๆ จะเกิดขึ้นได้ก็โดยพวกเราในชุมชนมาช่วยกันสร้างความเข้มแข็ง สร้างความเข้าใจว่าเราควรจะทำอะไรบ้าง และจะทำอย่างไร ซึ่งถ้าเราลงมือทำเพียงคนเดียวสิทธิชุมชนก็จะอ่อนแอ เราต้องสร้างทีมงาน สร้างเครือข่ายเพื่อให้สิทธิชุมชนเข้มแข็ง เขาจะรับฟังเราหรือไม่ขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของเรา ซึ่งความเข้มแข็งของเราก็มาจากการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของพวกเรา อย่างทะเลสาบสงขลา คนก็เข้าใจว่าเป็นน้ำจืดอย่างเดียว แต่ที่จริงแล้วเป็นนิเวศ ๓ น้ำ แต่ผลของการพัฒนาส่งผลต่อระบบนิเวศ ๓ น้ำ วงจรของทะเลสาบเป็นวงจร ๓ น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ของปลา แต่ตอนนี้ ๓ น้ำหายไป เพราะผลของการพัฒนา คนที่อยู่ไม่ได้ทำ คนที่ทำไม่ได้อยู่ สร้างความเสียหายให้ลุ่มน้ำทะเลสาบ เราเรียกร้องมาตลอด พุดมาตลอด แต่ไม่สำเร็จ คุยกันแล้วคุยกันอีกหลายปีมาแล้ว

อยากให้ชุมชนสามารถตรวจสอบได้ และให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้เมื่อมีโครงการ ต่อไปถ้าจะทำอะไรในลุ่มน้ำทะเลสาบ อยากให้ชาวบ้านรอบทะเลสาบได้ร่วมศึกษาด้วยว่าจะทำลายระบบนิเวศของทะเลสาบไหม

⊗ **แม่ผา กองธรรม ผู้นำชาวบ้านเครือข่ายลุ่มน้ำมูล** - กราบเรียนท่าน อ.เสน่ห์ ดิฉันนางผา กองธรรม เป็นคนหนึ่งในการร่วมต่อสู้ในเรื่องสิทธิ ทำงานมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ทำงานอนุรักษ์ป่าทาม จริงๆ แล้วสิทธิของเรามีมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย เราก็มาร่วมกันทำในลักษณะแบ่งพื้นที่ว่าสวนใดจะเป็นที่สาธารณะ สวนใดจะแบ่งให้ลูกหลาน สวนใดจะเอาไว้ทำกิน และผู้หญิงก็เข้ามามีบทบาท เพราะต้องเป็นผู้จัดการเรื่องปากท้องของครอบครัวซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องทรัพยากรเหล่านี้

ถามเรื่องสิทธิชุมชนกับการกระจายอำนาจ ยังเป็นคนละเรื่องกัน การกระจายอำนาจก็ยังเป็นเรื่องขององค์กรบริหารท้องถิ่น ความรู้ความเข้าใจของคนทำงาน ขององค์กรบริหารท้องถิ่นต่อเรื่องการจัดสรรทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมยังไม่มี แม้กระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง มีชาวบ้านประมาณร้อยละ ๓๐ เท่านั้นที่เข้าใจและลงมือทำจริง มีคนไม่กี่คนที่ได้อำนาจ แต่เขาไม่ลงมือทำ มีเพียงกลุ่มที่เข้าใจกัน ช่วยกันทำเท่านั้น เส้นทางกระจายอำนาจ อำนาจถ้าไม่เคารพภูมิปัญญาท้องถิ่นก็อยู่ไม่ได้ ควรจะยอมรับภาคประชาชน คนที่ลงมือทำเรื่องนี้ และให้โอกาสในการสร้างความเข้าใจต่อคนในสังคมอื่นๆ ควรจะมีกฎหมายรองรับเรื่องสิทธิชุมชนออกมาให้เป็นรูปธรรม และงานวิจัยที่ได้ศึกษามา สิ่งที่ดีควรนำมาพัฒนาต่อ องค์กรรัฐควรนำมาพัฒนาต่อนำสู่การปฏิบัติ อยากให้ผู้ปกครองในองค์กรท้องถิ่นมีจิตสำนึกในการปกป้องทรัพยากรของชุมชนหมู่บ้าน

⊗ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข - ชัดเจนนะคะ** ถ้าหากว่าทรัพยากรเสียหายก็สร้างความลำบากให้กับทั้งชุมชน แต่ว่าผู้หญิงก็จะตกหนักกว่าเขา เพราะว่าไหนจะต้องมีปัญหาในเรื่องความมั่นคงทางอาหารของครอบครัว ไหนจะเรื่องสวัสดิการของครอบครัว รายได้ การจัดการชีวิตสืบสานไปหมด เพราะฉะนั้นการลุกขึ้นมาของแม่ผา เพื่อทำงานกับชุมชน และปลูกจิตสำนึกหรือสร้างความตระหนักในเครือข่ายของผู้หญิงให้เขามาร่วมทำงานด้วยกัน ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นการกิจของผู้ชายฝ่ายชาย ก็เป็นการกิจที่นำเอามิติของผู้หญิงซึ่งบางทีถูกมองข้ามไป จะทำให้การขับเคลื่อนมีความรอบคอบและตอบสนองต่อปัญหาที่ชีวิตของครอบครัว

ชีวิตของผู้คน ทั้งที่มีลูกเด็กเล็กแดง ทั้งเพศหญิงเพศชายให้ได้รับการตอบสนองในหลายมิติครอบคลุม สิ่งสำคัญที่ในบทเรียนของแม่ผาทำมาก็ตอกย้ำว่าตัวนโยบายต่างๆ ก็ยังลอยอยู่ โครงสร้างต่างๆ ที่สร้างขึ้นก็มีเงื่อนไขที่เป็นไปได้ ที่จะมาเอื้อการทำงานให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าถึงการจัดการทรัพยากร แต่อย่างไรก็ตามยังมีช่องว่างในความเข้าใจในเรื่องของ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำคมของแม่ผาในเรื่องของจิตสำนึกนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องของการจะรู้แค่หน้าที่หรือมีกลไกโครงสร้างที่ต้องไปทำ แต่ว่าการตระหนักและมีจิตสำนึกในสิ่งที่เป็นความสำคัญของชุมชน เป็นหลักประกันให้การทำงานสามารถแก้ไขปัญหาและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติได้

ขณะนี้ยังมีเวลาให้แต่ละท่านสะท้อนความมุ่งมั่นของการที่จะให้การขับเคลื่อนภาคประชาชนว่ายังสามารถยืนยันไม่ให้อาณาเขตไหนหน่วงไปกว่านี้ ท่านจะดำเนินการอย่างไร อยากให้แต่ละท่านได้พูดถึงสิ่งที่ท่านมุ่งมั่นและก็อยากเชิญชวนพรรคพวกที่ทำงานด้วยกันให้มีความกล้าหาญหรือปฏิบัติการร่วมกันอย่างไร เพื่อให้ปฏิบัติการภาคประชาชนได้ดำเนินการรุกคืบและมีความหนักแน่นเพิ่มขึ้นกว่าเดิม

⊗ **กำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน** - ช่วงนี้เป็นโอกาสดีของพี่น้อง ช่วงที่ไม่มีรัฐบาลเป็นผู้บริหาร ก็รู้สึกจะเจิบ คนเราก็คาดหวังจริงๆ ก็พึ่งตัวเองได้ ช่วงนี้พึ่งรัฐบาลไม่ได้ ชาวบ้านก็ไม่มีเรื่องมีราวอะไร ช่วยกันทำมาหากิน ถ้าไม่มีรัฐบาลทำงานก็น่าจะดี สุดท้ายอยากจะให้กำลังใจ ในช่วงนี้รัฐบาลอย่าทุ่มเงินลงไปเยอะๆ เงินคือกระดาษ ทำให้มีอำนาจเหนือชีวิตเรา เงินตกใส่ผู้หญิงต้องแก้ผ้า ตกใส่หญิงสาวก็ตาย ตกใส่หลวงพี่ครูบาก็พาสึกเข้าโรงแรม สุดท้ายก็ขอให้กำลังใจนักสิทธิมนุษยชนทุกคนจงต่อสู้ต่อไป ประเทศไทยเรามีสิทธิมากมาย มากกว่าประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศ พูดถึงการเมืองพูดถึงผู้ปกครองไม่ได้เลย นี่เรายังมีสิทธิมาก แต่สิทธิต้องอยู่ในขอบเขตไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

⊗ **ประหยัด ผากระยิก** - ผมคิดว่าเรายังโชคดีที่เป็นคน เพราะล้วนมีความฉลาดเฉลียวอยู่ในตัวคน โลกนี้สร้างทรัพยากรให้ แต่มันจะมีค่า ก็ต่อเมื่อเราใช้อย่างมีปัญญา ความฉลาด ความรู้ในการใช้ทรัพยากร แต่ต้องมีความสามัคคีมาก่อน ถ้าสามัคคี อะไรๆ ก็จะทำลายเราไม่ได้ ความเข้มแข็งเกิดจากการศึกษา เรียนรู้ และเอาไปปฏิบัติ

⊗ **แม่ผา กองธรรม** - อยากให้กำลังใจ ทั้งองค์กรที่ทำงาน ทีมอาจารย์ คนในท้องถิ่นเองก็ต้องการกำลังใจ ทรัพยากรเป็นของชุมชน ทุกคนต้องช่วยกัน ทำงานเป็นทีมประสานกันเพื่อลูกหลานของเรา ตอนนี้สถานการณ์ในประเทศของเราเปลี่ยนแปลง ร้อนก็ร้อนแรง หนาวก็หนาวมาก มีแต่การแบ่งพรรคแบ่งพวก พวกเราที่ทำงานมีกันอยู่น้อยอยู่แล้วก็ควรจะช่วยกัน ค่อยพูดค่อยจา ต่อไปถึงเศรษฐกิจไม่ดี แต่เราก็อยู่ได้ ถ้าเรายังมีป่า

⊗ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข** - สูงสุดของการได้มาซึ่งสิทธิ สิทธินั้นเป็นของเราอยู่แล้ว แต่ว่าการปฏิบัติการให้เกิด รับรองอย่างชอบธรรม ในแง่ของการให้ได้อย่างชอบธรรมที่เป็นนโยบายกฎหมายก็เป็นจุดที่เราต้องขับเคลื่อนต่อ แต่อย่างน้อยที่สุด ฐานของเรา ปฏิบัติการพิทักษ์ทรัพยากรก็เป็นภารกิจร่วมที่เราจะต้องดำเนินการอย่างเข้มข้น ดิฉันคิดว่าก็เป็นหนทางที่ชัดเจนของการทำงานของเราพวกเรากันเอง มีฐานของ

องค์ความรู้ มีผลที่เกิดจากข้อมูลจากปฏิบัติการจริง ดิฉันคิดว่าเราก็ได้เดินทางมาถึงจุดที่ต้องไปอย่างนี้ จุดของการขยายผลทำกันไปเรื่อยๆ รุกคืบให้ขยายพื้นที่ นี่ก็เป็นภารกิจร่วมที่เราจะต้องช่วยกันทำ ซึ่งก็มีเครือข่ายมีหน่วยงานต่างๆ ก็ต้องขอขอบคุณทั้งสามท่าน

เมื่อคืนก็มีการคุยกัน ก็มีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สุดที่จะทำให้อยู่ได้หรือไม่ได้ เมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปจากตัวนโยบาย ไปจากการผูกขาดการจัดการโดยหน่วยงานรัฐและจากกระบวนการที่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชน สะท้อนชัดเจนว่าลำบากขึ้นมาก ได้มีการพูดว่าในแนวคิดหรือทิศทางที่พูดถึงการรวมกลุ่มเพื่อจะทำอะไรกันขนานใหญ่ การรุกรานนั้นมีการรุกคืบมานานแล้วและจากนั้นจะขัดแย้งขึ้นและน่าสะพรึงกลัว ตรงที่ว่าตัวนโยบายปัจจุบันที่ได้เชื่อมต่อกับทั้งโลกในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรี ในกระแสที่จะต้องให้ทุนเข้ามาเอาตัวทรัพยากร กลายมาเป็นปัจจัยในการเพิ่มรายได้และผลผลิต การเพิ่มผลผลิตไม่ใช่แค่เพิ่มจากส่วนครอบครัวส่วนบุคคล แต่ว่าในระบบการจัดการแบบการค้าธุรกิจได้เบียดขับคนเล็กคนน้อยออกไปแทบจะตกขอบและตอนนี้อยู่ไม่ได้ มีการสะท้อนการยื่นไว้ทุกพื้นที่ พูดถึงปฏิบัติการปัจจุบันนั้น ทางกฎหมาย จะออกมาดูดี นโยบายก็ดูดี พูดถึงการมีส่วนร่วมภาคประชาชน ตัวกฎหมายก็รับรองสิทธิเสรีภาพ พูดถึงการกระจายอำนาจ การตรวจสอบ การถ่วงดุล แต่ในทางปฏิบัติจริง สิ่งเหล่านี้ยังเป็นแค่แนวคิดและโครงสร้างกลไก สิ่งที่ยังยังไม่มีการปฏิบัติปัจจุบันคือการใช้อำนาจของหน่วยงานต่างๆ ที่ไม่ได้ใส่ใจการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีความหมาย และยังไม่สามารถสะท้อนการตัดสินใจที่เอาความคิดเห็นและสภาพปัญหาเข้าไปส่งเสริมปฏิบัติการในฐานะรากที่จะให้มีชีวิตอยู่ได้

ในตัวกลไกทางโครงสร้างปัจจุบันที่ยังสะท้อนว่ามีช่องว่างและเป็นปัญหา ได้มีการคุยกันถึงหลักการว่าถ้าเช่นนั้นจะไปอย่างไรในเรื่องของสิทธิชุมชนกับการมีส่วนร่วม ในเรื่องของการไปปฏิรูปการเมือง ก็มีการคุยกันว่าในมิติด้านสิทธิชุมชน เป็นมิติที่ได้มาตั้งแต่เกิดแล้ว และขณะนี้ประชาชนก็ได้มีปฏิบัติการสะท้อนสิทธิของตัวเองในภาคปฏิบัติ เพียงแต่ว่าปัญหาก็คือ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ถูกรับรองอย่างเป็นทางการเท่านั้นเอง การรับรองในปัจจุบัน ในกฎหมายต่างๆ ก็มีอยู่ และก็มีการรับรองในระดับนานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นปฏิญญาอนุสัญญาระหว่างประเทศ ก็รับรองเรื่องสิทธิชุมชน เป็นสิทธิสากล พอมาถึงสภาพปัญหา เราก็บอกว่าในช่วงที่พูดถึงการปฏิรูปการเมือง เราจะทำอย่างไรกับปัญหาที่เราเผชิญอยู่ เราพูดถึงการปฏิรูปการเมืองว่าไม่ใช่เป็นเรื่องของการเลือกตั้ง ไม่ใช่เป็นเรื่องของการที่ตัวแทนไปทำงานแทนเรา ไม่ว่าจะเป็นการเมือง นโยบาย หรือการออกกฎหมาย แต่เราพูดถึงการที่ภาคประชาชน คนที่ไปเป็นตัวแทน จะต้องทำงาน ไม่ใช่ทำงานให้หรือทำงานแทน แต่เป็นการเอื้ออำนวยที่จะต้องเอาเสียงภาคประชาชนไปมีส่วนในการกำหนดตัวนโยบาย และกฎหมายได้ ในขณะเดียวกัน เมื่อตัดสินใจใดๆ ก็ร่วมในการตัดสินใจ และร่วมตรวจสอบการปฏิบัติการอย่างใดก็ตาม ความหมายของปฏิรูปการเมืองที่เราพูดถึงไม่ใช่ปฏิรูปการเมืองเข้าไปหาผู้แทนที่ดีเป็นตัวแทนเรา แต่ว่าปฏิบัติ การการเมืองภาคประชาชนก็คือ ปฏิบัติการสะท้อนสิทธิของเราในการพิทักษ์ดูแลรักษาฟื้นฟูทรัพยากร ปกป้องการกำหนดนโยบาย และออกกฎหมายโดยไม่ได้เอาตามเสียงของภาคประชาชน ดิฉันคิดว่าก็เป็นเรื่องการเมืองภาคประชาชน ในส่วนที่เราจะต้องไปปฏิบัติกับตัวกลไก แต่ขณะเดียวกันการขับเคลื่อนตนเองก็ยังเป็นพื้นฐานต่อเนื่อง

ข้อเสนอในแง่ของกฎหมายนโยบาย ก็มีหลายเรื่องซึ่งตรงนี้ดิฉันคิดว่าข้อสรุปจากการที่ทำมา นอกเหนือไปจากที่ทุกฝ่ายพูดคุยกันและต่อยอดจากการพูดคุยเมื่อเช้า กับการขับเคลื่อนต่อเนื่องของภาคประชาชน สร้างความเข้มแข็งสร้างความตระหนักและทำงานกับกลไกต่างๆ ให้เข้าใจร่วมกัน ได้มีข้อตกลงกันในเรื่องของการปรับเปลี่ยนตัวกฎหมายตัวนโยบาย โดยเมื่อน้อยจะมานำเสนอ

☸ **แม่น้อย (สว่างจิตร์ ราชคำ):** สวัสดิ์คะพี่น้องที่มาชุมนุมทั้งหมด แม่น้อยได้รับเกียรติพิเศษคือการประกาศข้อเสนอ เมื่อวานนี้พวกเราทุกคนได้เสนอว่าจะปฏิรูปการเมืองอย่างไร ทุกชุมชนทุกพื้นที่ก็หลากหลายความคิด โดยเฉพาะแม่น้อยแล้วยังยืนหยัดคำเดิมคะคือ ไม่ขายเสียงให้หน้าไหนทั้งนั้น ไม่ว่าลูกชายจะไปเป็น อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ถ้าเขาอยากเป็นอยากทำงานเพื่อประชาชน ก็ขอให้เขาขายในสิ่งที่เขาประพฤติปฏิบัติมา คือเราเห็นความดีของเขาเราจะเลือกเขาด้วยความดีด้วยความเสียสละเห็นแก่เพื่อนมนุษย์ของเขา

ต่อไปนี่แม่น้อยขอประกาศข้อเสนอของการปฏิรูปการเมืองของภาคประชาชน

พวกเราทุกคนทุกชุมชนท้องถิ่นมีความตระหนักและได้ปฏิบัติในสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นตามวิถีวัฒนธรรมประเพณีและตามรัฐธรรมนูญด้วยพวกเราเองมาตลอด จนได้ร่วมกัน ยืนยันในการเข้าร่วมการปฏิรูปการเมืองด้วยบทบาทของสิทธิชุมชน เพื่อรักษาวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากร ขอประกาศข้อเสนอดังต่อไปนี้

๑. ให้มีกฎหมายสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม การเมือง อย่างหลากหลาย และสอดคล้องกับพื้นที่ และสิทธิในการได้รับการชดเชยจากผลกระทบการพัฒนาใด ๆ ที่ทำลาย ฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตชุมชน ตลอดจนให้มีกลไกสนับสนุนและตรวจสอบในทางนโยบาย วิชาการ และงบประมาณ เพื่อให้ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง
๒. ให้มีการปฏิรูปกฎหมายและกลไกด้านสื่อ เพื่อให้ชุมชนมีสิทธิในการสื่อสารอย่างเป็นอิสระ
๓. ประชาชนมีสิทธิที่จะตรวจสอบ ฟ้องร้อง ไปจนถึงการเข้าชื่อปลดผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา หรือนักการเมืองอื่นๆ ตลอดจนข้าราชการที่สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรของชุมชน ไม่ทำตาม เจตนารมณ์ของประชาชน และไม่ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ
๔. ให้มีการแก้ไขกฎหมายที่ละเมิดสิทธิชุมชน เช่น กฎหมายป่าไม้ กฎหมายที่ดิน ฯลฯ ให้สอดคล้อง ตามหลักการสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ และตามวิถีชีวิตของชุมชน
๕. ปฏิรูประบบราชการใหม่ โดยพัฒนากลไกราชการทั้งระบบให้สอดคล้องกับหลักการสิทธิชุมชน และ ปรับปรุงกลไกราชการที่ประจักษ์ชัดว่าล้มเหลวในการจัดการทรัพยากร หรือยังรวมศูนย์ เช่นระบบ ผู้ว่าซีไอโอ และสร้างกลไกใหม่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร
๖. ยุบกฎหมาย นโยบาย กลไกใด ๆ ที่กระทบต่อฐานทรัพยากรและการดำรงชีพของชุมชน ชุมชนมี สิทธิเข้าชื่อในการยกเลิกกฎหมาย นโยบาย โครงการต่างๆ

☸ **เรวดี ประเสริฐเจริญสุข -** นี่เป็นประเด็นใหญ่ๆ ที่พวกเราคิดว่าน่าจะเป็นประเด็นร่วมในการ ขับเคลื่อนการทำงานให้มีการแก้ไขนโยบายและกฎหมายต่อไป ดิฉันขอยุติการอภิปรายในช่วงเช้าไว้แต่เพียงเท่านี้ ขอขอบพระคุณทุกๆ ท่าน ที่ได้เป็นตัวแทนสะท้อนจุดยืนของพวกเราในการทำงานขับเคลื่อนพิทักษ์ สิทธิของพวกเราในการดูแลจัดการทรัพยากรต่อเนื่อง ขอขอบคุณ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน
ในมิติของนักวิชาการ

นำเสนอโดย ค. (พิเศษ) จริญญา ภักดีชนะกุล
 ดร.เจษฎ์ โทณะวณิก
 ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี
 อาจารย์สัญญาชัย สุนิพันธ์วิหาร

 เลขาธิการประธานศาลฎีกา
 คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหิดล

ดำเนินรายการโดย ดร.ศรีประภา เพชรมิตริ

วัน-เวลา ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕ เวลา ๑๐.๕๕ - ๑๒.๓๐ น.

สิทธิชุมชน เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน ในมิติของนักวิชาการ

นำเสนอโดย ศ. (พิเศษ) จรัญ ภักดีธนากุล เลขาธิการประธานศาลฎีกา
ดร.เจษฎ์ โทณะวณิก คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อาจารย์สัญญาชัย สุติพันธุ์วิหาร คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล

ดำเนินรายการโดย ดร.ศรีประภา เพชรหมีศรี

วัน-เวลา ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙ เวลา ๑๐.๔๕ - ๑๒.๓๐ น.

⊗ **ดร. ศรีประภา เพชรหมีศรี** - วันนี้เรามีวิทยากร ๔ ท่าน หัวข้อเป็นหัวข้อเดียวกันกับเมื่อเช้า แต่เมื่อเช้าเราพูดถึง "สิทธิชุมชน : เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน" ในมิติของผู้นำชุมชน ตอนช่วงนี้เราดูจากมิติของนักวิชาการ เมื่อเช้าเราได้ยินหลายประเด็นด้วยกัน และอยากจะพูดซ้ำอีกหลายประเด็น อย่างเวลาเราพูดถึงสิทธิชุมชน ผู้นำชุมชนยืนยันว่าสิทธิชุมชนมีมาแต่เดิมแล้ว แต่ว่าสิทธิของชุมชนถูกยึดโดยอำนาจรัฐ ตอนนี้เราจะกระจายอำนาจเพื่อสิทธิเราได้อย่างไร

ประเด็นที่สอง เวลาพูดถึงการกระจายอำนาจ เดียวเราจะฟังมุมมองจากนักกฎหมายว่ามองอย่างไร

ประเด็นที่สาม ที่ผู้นำชุมชนคุยกับเราไว้ว่า เรื่องสิทธิชุมชนทำให้เกิดขึ้นจริงได้ ต้องมีภาคปฏิบัติการโดยภาคชุมชนเอง พ่ออานันต์ ดวงแก้วเรือน บอกว่าอย่ารอกฎหมายเลย เราต้องทำไปก่อน แล้วกฎหมายจะมารองรับเอง แต่ถ้าวรอให้กฎหมายรองรับก่อน คงจะอีกนานทีเดียว สุดท้ายพ่ออานันต์บอกว่า ช่วงนี้เราไม่มีรัฐบาล น่าจะเป็นโอกาสที่ดีของภาคประชาชน ดิจันเห็นด้วยอย่างยิ่ง เมื่อเราไม่สามารถพึ่งพารัฐบาลได้ เราจึงต้องพึ่งตัวเอง ดิจันจะขอให้อาจารย์สัญญาชัยช่วยมองมุมเรื่องสิทธิชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรของชุมชนในมิติของสิ่งแวดล้อม

⊗ **สัญญาชัย สุติพันธุ์วิหาร** - ผมขอพูดใน ๔ ประเด็นด้วยกัน เรื่องแรก ความคิดความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ เราอาจจะถูกทำให้เข้าใจหรือถูกหล่อหลอมจากการศึกษาในระบบอย่างไม่ครอบคลุมเท่าที่ควร ผมจำได้ว่า ท่านมหาตมะ คานธี ได้กล่าวอมตะวาจาเกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรไว้อย่างชัดเจนมากๆ และเป็นการมองในระดับภาพรวมด้วยว่า โลกมีทรัพยากรเพียงพอที่จะแบ่งปันให้คนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน แต่มีไม่เพียงพอที่จะแบ่งปันให้คนโลก ผมคิดว่าอันนี้เป็นแง่คิดที่สำคัญมากๆ ความเป็นเจ้าข้าวเจ้าของในตัวทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเป็นของทุกคนในสังคม ไม่ใช่เป็นของปัจเจกคนหนึ่งคนใด

สอง การนำมาใช้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้เกิดความเสมอภาคในการกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

สาม จะชี้ให้เห็นว่า ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่เราพูดถึงมีขีดจำกัด การที่เราใช้ทรัพยากรจนหมด แล้วแก้ปัญหาด้วยการย้ายไปอยู่ที่อื่นนั้น ไม่ได้เป็นการทำให้ประเด็นปัญหาหมดไป แต่เป็นการย้ายปัญหาจากที่

หนึ่งไปอีกทีหนึ่ง รวมถึงจะชี้ให้เห็นว่า จะอยู่อย่างไรให้สมดุลทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพที่สามารถดำรงอยู่ได้ ที่เอื้อต่อสรรพชีวิต ไม่เพียงแต่มนุษย์เท่านั้น นี่เป็นแง่คิดที่สำคัญมาก ที่บอกว่าไม่เพียงแต่มนุษย์เท่านั้น เพราะว่าเราอาจจะทักท้วงเขาเองว่า สิ่งแวดล้อมคือสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา อันนี้เราคิดแบบยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง เมื่อคิดแบบนี้ เราก็มักจะทำอะไร คิดอะไร ใช้อะไร โดยที่คำนึงถึงเราเป็นตัวหลัก ในแง่ของทรัพยากร ชื่อก็บอกแล้วว่าเป็นทรัพยากร เพราะฉะนั้นมันมีค่า แต่ในความเป็นจริงเรามักคิดถึงค่าแบบเดียวกับมูลค่า แทนที่จะยึดเอาคุณค่าเป็นสำคัญ สิ่งที่จะยึดโยงคือ เมื่อเราเห็นความสำคัญแต่เพียงตัวเงินหรือวัตถุในแง่มูลค่า เราก็มักจะซื้อถ้าใช้น้ำ ๑๐๐ บาท แล้วมีกำไรส่วนต่างมากขึ้นกว่า ๑๐๐ บาท เราก็ถือว่าคุ้มค่า ถ้าเราใช้ต้นไม้ ถึงแม้จะไม่คิดว่าต้นไม้มีมูลค่าที่เป็นจริงเท่าไร แต่อยากจะทำให้ เราต้องมาทำความเข้าใจว่าการที่จะตีราคาทรัพยากรนี้ ก็ต้องตีเป็นมูลค่าทั้งนั้น ผมคิดว่าอันนี้เป็นสิ่งที่เสี่ยงต่อการที่จะทำให้การใช้ทรัพยากรไม่ตรงกับคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรนั้นๆ

ประเด็นถัดมาเป็นประเด็นเรื่องของระบบนิเวศ ทุกทรัพยากรทุกสิ่งแวดล้อมก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เวลาเรามองอาจจะมองแบบตัวทรัพยากร อันนี้คิดว่าเป็นสิ่งที่เรามองแบบแยกส่วน และเราก็ถูกทำให้มองแบบนี้มาตลอด วิทยาศาสตร์ก็แบ่งเป็นชีววิทยา เคมี เรามักจะไม่ได้มองในเชิงขององค์รวมเท่าที่ควร เริ่มจะมีบ้าง แต่ไม่ใช่ในส่วนของ การนำไปปฏิบัติ คำว่า “บูรณาการ” ก็เลยเข้ามา แต่เป็นเพียงวาทกรรมหรือเปล่า นี่เป็นประเด็นเหมือนกันว่าเราจะมองให้เป็นสิ่งที่ชี้นำไปสู่การปฏิบัติให้แตกต่างและตรงกันข้ามกับสิ่งที่เราเคยถือปฏิบัติมาอย่างไรได้ อีกคำที่เชื่อมโยงกันคือ “นิเวศวัฒนธรรม” อันนี้ถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญมากๆ เรามีจารีตประเพณีเรามีความเชื่อเรามีภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนนี้จะมาเชื่อมโยงกันอย่างไรกับเรื่องของระบบนิเวศ

เรื่องของจิตสำนึก ผมคิดว่าอันนี้เป็นประเด็นที่สำคัญมาก ทำอย่างไรให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะในแง่ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่เรามักจะบอกว่า ธุระไม่ใช่ ภัยยังไม่ถึงตัว ไม่ต้องกระตือรือร้นอะไร แต่เราหาวิธีว่าต้นทุนทรัพยากร ต้นทุนนิเวศ ที่จะนำมาใช้เหลือน้อยเต็มที เราคิดว่ามีอยู่มากมาย สามารถเติมเต็มได้ใหม่ ส่วนที่ถูกทำลายไปก็คิดว่าจะสามารถฟื้นฟูใหม่ได้ ซึ่งอันนี้เป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง

ประเด็นถัดมาเป็นประเด็นเรื่องของ การที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมของเราคงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ คือมีความสมดุลของตัวเอง กล่าวคือต้องทำให้สิ่งที่ไปกระทบ คุณภาพ ต่อคุณค่าสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด หลายโครงการ หลายยุทธศาสตร์ หลายนโยบายจะสังเกตได้ว่ามีความแตกต่าง มีความคิดในเชิงระบบไม่ต่อเนื่อง หรือไม่สอดคล้องกันเท่าที่ควร เช่น นโยบายเรื่องการฟื้นฟูรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็มีหลายนโยบายที่ทำให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลดน้อยลงไป โดยที่ยังไม่ได้ใช้เท่าที่ควร แสดงว่าแม้แต่การที่จะมีนโยบายอนุรักษ์และคุ้มครองก็ยังไม่เท่ากับนโยบายที่ไปคุกคามและทำลายทรัพยากรที่เราจะนำมาใช้ในโอกาสต่อไป

ท่านคงจะสังเกตเห็นว่ามีระเบิดเวลาอยู่หลายลูก ที่ผ่านมาก็เป็นระเบิดเรื่องของกระแสวัฒนธรรม บริโภค ทุนนิยม การเปิดเสรีทางการค้า นโยบายใดๆ ก็ตามเป็นผลพวงจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มว่า เราคงต้องกินของเก่า ขายของเก่า และใช้ของเก่าจนแทบจะหมด ที่เรายังคงมีทรัพยากรใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ เพราะเราได้นำเทคโนโลยี นำความรู้ เป็นตัวเงินเข้าไปแปรสภาพทรัพยากร ถึงทำให้เราใช้ทรัพยากร

ได้ ยกตัวอย่างเช่น เรื่องน้ำที่เราใช้อยู่ในปัจจุบันนี้เป็นตัวอย่างที่สำคัญมาก เราจะต้องซื้อ ต้องหา ต้องแลก ต้องทำ ให้เกิดการแปรสภาพ ไม่สามารถใช้ได้เหมือนในอดีตที่ผ่านมา

ปัญหาในปัจจุบันผมคิดว่าหลายท่านคงเห็นด้วยว่ามีความสลับซับซ้อน การที่เกิปัญหาน้ำ แล้วเราแก้ไขปัญหานี้ไม่ได้ เราบอกว่าน้ำต้องมองจากต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ไปจนถึงทะเล ดังที่ในอดีตบอกว่าเมื่อมีฝนตกก็ต้องเก็บกักน้ำ เพื่อภาคบริการ ภาคธุรกิจ ภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตร ภาคที่อยู่อาศัย ต่างๆ เป็นต้น แต่ผลปรากฏว่าการจัดสรรดังกล่าวมีความไม่เป็นธรรมอยู่มากพอสมควร จึงทำให้เกิดความขัดแย้งตามมา อันนี้เป็นสิ่งที่เราพูดได้อย่างชัดเจน หลายคนบอกว่าเมื่อเราผูกปัญหาได้ เราก็ต้องแก้ได้ ต้องย้อนคิดเหมือนกันว่าใครที่จะสามารถแก้ได้ ผมไม่ปฏิเสธความพยายามสมควรสามัคคีเป็นทางแก้ แต่ว่าตรงนี้ต้องใช้องค์ความรู้พอสมควร เราต่างจะยังใช้องค์ความรู้น้อยเกินไปในการวางแผน และตัดสินใจ ที่จะทำ ให้สภาพสิ่งที่ถูกตัดทอนลงไปได้กลับมาถึงไม่ดีเท่าเดิม อย่างน้อยก็ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

สิ่งที่จะเป็นปมปัญหาตามมานั้นเป็นสิ่งที่เราอาจจะคาดไม่ถึง ถ้ามีย้อนคิดอย่างอากาศก็ดี น้ำก็ดี ทะเลก็ดี หรือแม้แต่สิ่งแวดล้อมในชุมชนก็ดี เรามักมองว่าเป็นเรื่องไกลตัว ไม่ต้องทำ ซึ่งทำให้เราถอยห่างจากความรับผิดชอบมากขึ้น แทนที่เราจะใช้โอกาสที่ภัยยังไม่มาถึงตัว หาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน สิ่งที่เราก็บอกว่าเราทำได้อย่างหนึ่ง เพื่อนเราทำได้อย่างหนึ่ง ถ้ามาร่วมกันแก้ปัญหานี้ หนึ่งบวกหนึ่งอาจจะมากกว่าสอง อันนี้อาจจะเป็นการเสริมพลังซึ่งกันและกัน

สิ่งที่เราทำลายเกินกว่าขีดจำกัดที่เราจะสามารถใช้ได้ อันนี้เป็นสิ่งที่น่าคิดว่าถ้าอย่างนั้นเราจะทำอย่างไรต่อไป หมายความว่าเราก็ต้องรู้ว่าต้นทุนทางด้านนิเวศเรามีอะไรหรืออยู่ที่ไหนอย่างไร แต่ส่วนใหญ่เรามักจะมองภาพอย่างนี้ครับ เช่น พื้นที่ป่าไม้ ตอนนี้เราก็นิยมยกตัวเลขมา ร้อยละ ๒๖ บ้าง ๓๐ บ้าง แล้วแต่ว่าใครจะหยิบยกตัวเลขขึ้นมา แต่มองภาพเป็นตามพื้นที่ ตามจังหวัด พื้นที่ประมาณ ๐ เปอร์เซ็นต์ อย่างนี้แสดงว่าในเชิงตัวเลข ๒๐ กว่าเปอร์เซ็นต์ในภาพรวมของประเทศก็ยังทรงๆ ต้องทำให้มากกว่าเดิมจากที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่จะทำอย่างไรให้ความสมดุลของธรรมชาติกระจายให้มีทั่วทุกพื้นที่

ในปัจจุบันสภาพความคงอยู่หรือแม้แต่ตัวป่าไม้เอง ผมคิดว่าไม่เหมือนเดิม เราก็บอกว่ามีป่าปลูกกี่ล้านไร่ อันนี้ก็เหมือนป่าธรรมชาติ นี่เป็นสิ่งที่ทำให้เราทำร้ายตัวเราเอง หลายคนบอกว่าเป็นกระแสบริโภคนิยม ผมเห็นด้วยอย่างยิ่ง เราจะต้องนึกถึงความสะดวกสบาย มาวันนี้สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ นั้น ต้องซื้อ ต้องแลก ต้องหา ต้องใช้ทรัพยากรทั้งสิ้น แล้วสิ่งที่จะคืนกลับไปปรากฏว่า แทนที่เราจะใช้น้ำในแง่ของทรัพยากร เรากลับทำลายคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็คือ แหล่งรองรับน้ำเสียด้วย จะเห็นว่าเราเสียทั้งขึ้นทั้งล่องครับ ใช้ก็เสียแล้ว ใช้เสร็จน้ำทิ้งก็กลับคืนสู่ธรรมชาติอีก อันนี้ก็เสียรอบสอง แล้วต้องเติมเงินเข้าไปอีกเพื่อทำให้น้ำดีดังเดิม ใครเป็นนักวิทยาศาสตร์ก็คงรับประกันว่าไม่ดีดังเดิมแน่นอน เราเห็นน้ำใสอย่างนี้อาจจะมีพิษก็ได้ เดียวนี้ตัวชีวิตหนึ่งที่เขาใช้คือ ตัวชีวิตทางชีวภาพ

ในอดีตที่ผ่านมาเราใช้ตัวชีวิตเคมี พลาสติกอะไรต่างๆ ซึ่งไม่ชัดเจน ต้องใช้ตัวชีวิตทางชีวภาพ เพราะลำน้ำแต่ละลำมีมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน เรามักจะบอกว่าคุณภาพน้ำยังดีอยู่ ผลปรากฏว่าช่วงเวลาข้ามคืนหรือเพียงแค่ ๒๔ ชั่วโมง อาจจะทำให้สภาพลำน้ำแปรเปลี่ยนไปได้ อันนี้เป็นผลที่คิดว่าน่าที่จะสื่อสารทำความเข้าใจพอสมควร ว่าที่เราใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ เราใช้ต้นทุนที่เหลืออยู่น้อยเต็มที เราจะทำ

อย่างไรให้ต้นทุนนี้ยังคงอยู่และเพิ่มขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

มีเรื่องของธรรมชาติแท้ ธรรมชาติเทียมเหมือนกัน เราบอกว่ามีสวนสาธารณะธรรมชาติพื้นได้ มีน้ำ น้ำตก ธรรมชาติพื้นได้ ด้วยการใส่สารเคมี สารสังเคราะห์ เดียวนี้เรามีสารต่างๆ ซึ่งประติษฐ์คิดค้นขึ้นมาใช้ประโยชน์ได้ แต่ในทางตรงกันข้าม ต้องกลับมาคิดแล้วว่าสิ่งที่เราใช้จะส่งผลกระทบตามมา

มีคนที่มีมองในเชิงของการวางแผนและการตัดสินใจ วันนี้เราพูดถึงการมีส่วนร่วมมากขึ้น ผมคิดว่าเหนือสิ่งอื่นใด เราควรจะให้ความสำคัญกับกระบวนการมากกว่าตัวเนื้อหา ผมยังเชื่อว่าถ้ากระบวนการดี กลไกดี โครงสร้างดี แล้วจะทำให้เนื้อหาที่จะนำไปสู่การปฏิบัติดีตามด้วย

แต่ต้องเข้าใจเหมือนกันว่าสังคมไทยในบริบทปัจจุบันก็อาจจะยากเต็มที แต่ก็ต้องช่วยกัน เราจะทำอย่างไรให้กระบวนการนโยบาย ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะมุ่งเน้นที่กระบวนการนโยบายสาธารณะ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้นๆ แม้ว่ากฎหมายจะยังไม่รับรองในมาตรา แม้ว่าเราจะเพียรพยายามทำให้เกิดหลักฐาน ภาควิปฏิบัติ ตัวอย่าง กรณีศึกษา เพิ่มมากขึ้นก็ตาม ผมคิดว่าอันนี้คือสิ่งที่เราต้องทำ ปฏิเสธไม่ได้

เราจะรอกฎหมายออก เราจะรอให้สิ่งนั้นสำเร็จแล้วถึงทำสิ่งนี้ ผมคิดว่าช้าเกินไป เราอาจจะมีการตีความเรื่องของการจัดการแตกต่างกัน เราพยายามนิยามว่าการจัดการคืออะไร ส่วนตัวผมใช้คำนี้แบบสุมเสียงพอสมควร กลายเป็นว่า ใครมาจัดการใคร ใครมาจัดการอะไร แล้วเรามีสิทธิ์ไปจัดการด้วยหรือไม่ ธรรมชาติจริงๆ เขาจะจัดการด้วยตัวเขาเอง พอเราบอกจัดการ ใครมาจัดการอะไรอย่างไร ซึ่งก็จะเป็นแบบเดิมก็คือ เราก็มักจะทักท้วงว่าเป้าหมายวัตถุประสงค์คือ เพื่อตัวเราเอง มากกว่าเพื่อครอบครัว เพื่อชุมชน เพื่อประเทศ เพื่อโลก สุดท้ายเรามองผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งก็เป็นการมองระยะสั้น เราไม่ได้มองระยะยาว มากเกินกว่าที่ควรคำนึงถึง

ผมคิดว่า เรื่องของเป้าหมายที่เราอยากจะวางร่วมกัน ควรจะมองเรื่องของความมั่นคงในชีวิตและสรรพชีวิตด้วย ถ้าเรามีความมั่นคงเรื่องชีวิต ก็ทำให้คุณค่าชีวิตเราดีตามไปด้วย ส่วนเรื่องของยุทธศาสตร์ ผมเห็นด้วยกับหลายท่านที่บอกว่า เราต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม และนำไปสู่การพัฒนา นโยบายสาธารณะสิ่งแวดล้อมให้เกิดความเสมอภาค ดุลยภาพให้ได้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตรงนี้ต้องใช้เวลาคับ เราต้องติดตามหาทางปัญญา ความรู้จากการวิจัยไม่จำเป็นต้องภาควิชาการเท่านั้น ภาคประชาชนสามารถทำวิจัยได้ เราเรียกว่าเป็นประชาพิจัย เป็นต้น สนับสนุนให้เกิดการสังเคราะห์บทเรียน ถอดองค์ความรู้ และนำไปสู่การจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ

อีกประเด็นหนึ่ง คือเรื่องของพื้นที่ ผมเห็นด้วยโดยเฉพาะ ๓-๕ ปีที่ผ่านมา ที่ไม่พยายามเอาเรื่องของภูมิประเทศเป็นเขตที่จะทำวิจัย แต่เปลี่ยนเป็นเขตของภูมินิเวศลุ่มน้ำ อันนี้ผมเห็นว่าเราก็จะมองเห็นได้ครบ

ประเด็นเรื่องของกลยุทธ์ เราจะทำอย่างไรให้มีการประสานเครือข่ายให้มีความเข้มแข็ง ให้ช่วยเหลือ ให้สนับสนุน ให้มีความร่วมมือร่วมไม้ร่วมมือกัน

อีกประเด็นหนึ่ง เราจะทำอย่างไรให้รู้ ผ่านการประเมิน ผ่านการวิเคราะห์สถานการณ์ เดียวนี้เราอยู่ในสถานการณ์เชิงรับมาตลอด เราจะรู้ได้อย่างไรว่าน้ำท่วม แผ่นดินถล่ม อากาศแปรปรวน ทะเล หรือป่าไม้ ต้นน้ำลำธารจะแปรเปลี่ยนไปในทางลบที่มากและเป็นภัยต่อสรรพชีวิตมากน้อยเพียงใด ถ้าเราคาดการณ์ ผิด - ถูก เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ว่าเราต้องใช้องค์ความรู้ ผ่านการวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์ อันจะนำไปสู่การ

แลกเปลี่ยนแบบเป็นจริงในวันนี้ และอยากสนับสนุนให้เกิดคลังข้อมูล เราพูดเรื่องข้อมูลมาเยอะ แต่ผมคิดว่าข้อมูลยังกระจุกกระจาย ทำอย่างไรที่จะทำให้เกิดการรู้ซึ่งกันและกันว่า ใครทำอะไรอยู่ตรงไหน และพยายามแบ่งปันร่วมกัน

สุดท้าย พยายามให้เกิดการสื่อสารสาธารณะ เพื่อสื่อสารสองทาง ไป-กลับ แล้วจะทำให้เกิดข้อมูลอีกระดับหนึ่งที่ยกระดับกันขึ้นมา และก็จะเป็นเรื่องของการทำให้สิ่งที่เรารู้ตัวก่อน หลายคนบอกว่าเราต้องสะท้อนจิตใจของเรา เราต้องระลึกถึงตัวเอง อย่างมีสติ ผมคิดว่าคนส่วนใหญ่คิดอย่างนี้ได้ อัตรา ความเห็นแก่ตัว ความโลภก็จะลดลง อาจจะเป็นอีกหนึ่งหนทางที่จะทำให้แต่ละคนทำอะไรได้ด้วย

☉ **ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี** - กราบเรียนอาจารย์เสนห์ ผู้อาวุโสทุกท่าน และสวัสดิ์พ่อแม่พี่น้องทุกท่าน วันนี้เป็นวันที่สามที่มาร่วมในเวทีสิทธิมนุษยชน สิ่งที่พูดจะเป็นการพยายามมองประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนในด้านที่เป็นศักยภาพ อีกประเด็นที่ยังไม่ค่อยพูดถึงกันนักในโครงการซึ่งทำในช่วงหลายปีที่ผ่านมา

ดิฉันคิดว่างานวิจัยของอาจารย์เสนห์ ซึ่งทั้งเอ็นจีโอและชาวบ้านได้ร่วมกันทำเป็นงานที่ต่อเนื่อง ทำกันมาตั้งแต่สมัยปาชุมชนหลายปีก่อน ซึ่งเป็นแง่มุมที่น่าสนใจและมีความสำคัญมากคืองานวิจัยเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ทรัพยากร และอำนาจ

ในด้านที่เป็นการวิเคราะห์ศักยภาพ ชี้ให้เห็นว่ามีระบบศีลธรรมกำกับอยู่ อันเป็นหัวใจสำคัญเพราะว่าปัจจุบันพลเมืองในสังคมไทยปฏิบัติตามกฎหมาย โดยไม่รู้ว่ามีหลักศีลธรรมเบื้องหลังกฎหมายนั้นคืออะไร เรารู้แต่เพียงว่ากฎหมายบอกให้ทำ หรือไม่ให้ทำ แต่สิ่งที่ไม่มีกฎหมายปาชุมชนคือ การมีหลักศีลธรรมใหญ่ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไรบ้าง การบอกว่าจะทำหรือไม่ทำเพราะอะไร ซึ่งดิฉันคิดว่าทำให้ประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนต่างไปจากสิทธิในกฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้นมา

เราได้เรียนรู้อีกว่ามีความขัดกันและไม่เข้าใจกันระหว่างสถาบันต่างๆ ที่สร้างระบบนี้ขึ้นมาในสังคม ในงานวิจัยทุกชิ้นก็ว่าได้ ชี้ให้เราเห็นว่ามี ความขัดกันระหว่างสถาบันรัฐและสถาบันชุมชน ในหลายมิติหลายกรณี ขณะเดียวกันเราก็มีความศรัทธาในสิ่งที่เรียกว่า สิทธิชุมชน เพราะเห็นว่าจะเป็นหนทางที่นำไปสู่การกระจายอำนาจสู่ประชาชน

ดิฉันคิดว่าคำว่า “สิทธิ” ที่ใช้ในวงการนี้มีความน่าสนใจตรงที่ว่า ไม่ได้มีความหมายแบบที่เราเข้าใจกัน ดิฉันคิดว่าความขัดแย้งกันระหว่างสถาบันซึ่งผลิตสิทธิหลายๆ แบบ สิทธิแบบรัฐ และสิทธิแบบชาวบ้าน ส่วนหนึ่งมาจากความไม่เข้าใจเรื่องความหมายของคำ ดิฉันคิดว่าสิทธิชุมชนที่ใช้ในโครงการหรือเป็นสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติงานกันมาเป็นเวลานาน ไม่ได้แปลว่าอำนาจความเป็นเจ้าของอย่างเดียว แต่น่าจะตรงกับคำของนักวิชาการท่านหนึ่งที่ทำงานทางด้านการแก้ไขความยากจนมาเป็นเวลานาน Amartaya Sen (อมาตยา เซน) ใช้คำว่า “entitlement” ซึ่งถ้าพยายามแปลเป็นไทยขอยืมคำที่ใช้ในโครงการนี้คือ “การทรงสิทธิ” ไม่ได้แปลว่า สิทธิ

ในที่นี้ Amartaya Sen ให้ความหมายว่า คือความสามารถที่จะเข้าถึง ใช้ จัดการทรัพยากรของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพและชอบธรรม และนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดี ถ้าสังเกตคำว่าสิทธินี้ที่ Amartaya Sen ใช้ ซึ่งก็เป็นคำที่ในโครงการนี้ให้ความหมายด้วย ผนวกเอาความสามารถในการเข้า

ถึงกับการใช้เข้ากับการมสทธิ ไม่ใช่สิทธิล่อยๆ แบบที่ปรากฏในกฎหมาย

การที่คุณเป็นเจ้าของที่ดินหรือมีโฉนดที่ดินตามกฎหมาย สิทธิในกรอบกฎหมายไม่ได้สนใจว่าสิทธิอันนั้นจะนำไปสู่อะไร แต่ว่าสิทธิชุมชนอันนี้ผนวกเอามารวมกันซึ่งอำนาจและเป้าหมายเข้าด้วยกัน ในที่นี้คือเป้าหมายในการมีชีวิตที่ดีที่มีความสุข ซึ่งดิฉันคิดว่ามีความต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างแนวคิดเรื่องสิทธิที่ดำรงอยู่ในกฎหมายปัจจุบัน กับสิทธิที่ชาวบ้านดำเนินมาเป็นเวลานาน เราพยายามเสนอให้มีลายลักษณ์อักษรขึ้นมา เพราะสิทธิแบบที่เราคุ้นเคยกันนี้ ไม่ได้สนใจว่าใครจะมาเป็นเจ้าของ เป้าหมายของความเป็นเจ้าของนั้น จะนำไปสู่การทำให้ทรัพยากรเสียหายแค่ไหน หรือจะนำไปสู่หายนะหรือไม่ ระบบสิทธิปัจจุบันในกฎหมายไม่ได้มีความหมายครอบคลุมอันนี้

ขณะเดียวกัน สิทธิชุมชนก็ไม่ใช่เรื่องโรแมนติก คำว่า “สิทธิ” จะมีประสิทธิผลก็ต่อเมื่อชุมชนเข้มแข็ง ถ้าชุมชนอ่อนแอเอง ระบบสิทธินี้ก็อ่อนแอไปด้วย สิ่งนี้ดิฉันคิดว่าสำคัญมาก ชุมชนไม่ได้มองสิทธิแบบโฉนดคือได้มาแล้ว ไม่ว่าจะอย่างไรก็อยู่กับฉัน ฉันจะดูแลดีหรือไม่ ฉันก็ยังเป็นเจ้าของโฉนดอยู่ แต่ในความเป็นจริงแล้วสิทธิมาพร้อมกับชุดกลไก

ขณะเดียวกัน ชุมชนเองก็ไม่ได้เป็นหน่วยแห่งการกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่มีความขัดแย้งทั้งภายในและระหว่างชุมชนด้วย ซึ่งขัดแย้งกับวิธีคิดที่มองชุมชนแบบโรแมนติก ในงานศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็น เช่นนี้ บางชิ้นออกมาในรายละเอียดเลยว่า มีการตีกันอยู่ระหว่างชุมชนข้างบนข้างล่าง หรือมีความพยายามในการพัฒนาโลกที่จะทำให้ชุมชนแต่ละชุมชนรวมกัน และถ่วงดุลความแตกต่างขัดแย้งระหว่างกันให้ได้

งานวิจัยที่ชี้ให้เห็นประเด็นเหล่านี้ไม่ได้ลงไปถึงการวิเคราะห์ให้รู้ว่า แล้วกลไกอะไรละ ที่มีการพัฒนาขึ้นมาเพื่อถ่วงดุลหรือพยายามแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งตรงนี้ ซึ่งดิฉันคิดว่านี่ต่างหากที่เป็นหัวใจเรื่องสิทธิชุมชน ดิฉันอยากที่จะเสนอให้มองประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนให้ออกห่างจากตัวสิทธิที่เป็นก้อน แต่มองในฐานะที่เป็นกลไกมากกว่า ซึ่งถ้ามองในฐานะที่เป็นกลไก เราจะตั้งคำถามถึงความเปลี่ยนแปลง เราจะตั้งคำถามถึงอะไรที่เป็นเครื่องมือที่ชุมชนผลิตขึ้นมา เพื่อจะทำให้สิทธิอันนี้ยังคงมีประสิทธิผล หรือการทรงสิทธิ ที่จะรันทันหรือรับรองความเสมอภาคในการครองสิทธิอันนั้น

ชุมชนเองไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดิฉันคิดว่าอันนี้เป็นอันหนึ่งที่มีคนแต่น้อย แต่ว่าในข้อปฏิบัติที่เป็นจริงเราพบประเด็นเหล่านี้เกิดขึ้นตลอดเวลา สิทธิไม่ใช่สิ่งที่มีมาแต่กำเนิดอย่างเดียว ดิฉันคิดว่าสิ่งที่สำคัญกว่าสิทธิชุมชนคือ ผลผลิตของกระบวนการต่อรองถ่วงดุลระหว่างสมาชิกภายใน ดิฉันชอบยกตัวอย่างป่าชุมชนที่ทุ่งยาว ทุกคนคงรู้จัก แต่ไม่ทราบว่ามีกี่คนได้รู้ประวัติด้านหนึ่งของการเป็นกรณีศึกษาที่นิยมอ้างถึงปัจจุบันนี้

เรื่องราวของเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งระหว่างผู้ขายและผู้หญิง ครั้งหนึ่งที่ป่าแห่งนี้ได้รับความสนใจจากรัฐ อุทยานพยายามขอให้เปลี่ยนสภาพป่านี้เป็นวนอุทยาน สมาชิกกรรมการป่าชุมชนซึ่งทั้งหมดเป็นชายเห็นด้วย เพราะทางอุทยานให้ผลประโยชน์ บอกว่าถ้าเปลี่ยนสภาพสถานะเป็นวนอุทยานแล้วปีหนึ่งจะได้รับค่าตอบแทนเท่าไร

กลุ่มที่ค้านเป็นผู้หญิง เพราะผู้หญิงเป็นคนซึ่งออกไปหาอาหารในป่า ผู้นำผู้หญิงลุกขึ้นมาบอกว่าไม่เอา เราจะพิสูจน์ให้เห็นว่าปามีมูลค่ามากกว่าเงินสองแสน หลังจากนั้นเขาก็จัดการ organize กันเอง ทำ

วิจัย สํารวจว่าแต่ละวันผู้หญิงเข้าป่าเก็บอะไรมาบ้าง แล้วมูลค่าของของจากป่ารวมกันแล้ว ๑ ปี เป็นเงินมากกว่าล้านบาท ผู้ชายเองตอนแรกปราคาสว่า การหาของป่า พวกแมงกุดจีจะได้อีกตั้งค้ แต่พอเห็นตัวเลขหลังจากที่เก็บรวบรวมโดยเหล่าแม่บ้านทั้งหลายก็ตกใจ และตัวเลขอันนี้แหละเป็นเครื่องมือที่ผู้หญิงเอาไปใช้ต่อรองว่าไม่ควรที่จะแปลงสถานภาพของป่านี้ไปเป็นวนอุทยาน สุดท้ายผู้ชายก็ยอมฟังและยินยอมให้ผู้หญิงเข้ามามีอำนาจในการดูแลจัดการป่ามากขึ้น

ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนเองไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ว่าการที่สิทธิชุมชนจะดำเนินไปได้ เพราะว่ามีกลไกในการถ่วงดุลต่อรองและสร้างเวทีของการโต้เถียงขัดแย้ง นำไปสู่การหามาตรการ หรือการสร้างมาตรฐานบางอย่าง ซึ่งจะฟังความคิดของคนที่มีความแตกต่างกันมากขึ้น

ประเด็นสุดท้าย ดิฉันอยากเสนอเรื่องการกระจายอำนาจ ซึ่งเป็นประเด็นที่รัฐส่วนใหญ่มักจะอินหลักอเลื่อ เราพยายามคุยกันเรื่องนี้มาเป็นเวลานาน ถ้าเรามองให้ง่ายหรือมองให้เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชน ดิฉันคิดว่าการกระจายอำนาจไม่ใช่อะไรอื่น เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับจารีตและศีลธรรมที่มีอยู่ของชุมชน ถ้าเรามองจากมุมแบบนี้ดิฉันคิดว่า การกระจายอำนาจเรื่องสิทธิจะช่วยให้การเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพในการสร้างชีวิตที่ดีขึ้นให้กับชุมชน สนับสนุนกลไกการถ่วงดุลที่มีอยู่แล้วในชุมชน และทำให้ชุมชนเองสามารถดูแลทรัพยากรไปได้ควบคู่กัน

⊗ **ดร. เจษฎ์ โทณะวณิก** – ในส่วนของผม จะมองภาพว่ากฎหมายเชื่อมโยงกับการเมืองและสิทธิชุมชนอย่างไร การสัมมนาในวันนี้เราบอกว่าเป็นเรื่องของสิทธิชุมชนในมิติการปฏิรูปการเมือง ผมอยากจะมองจากคำว่าการเมืองมุ่งไปสู่สิทธิชุมชนว่าความเชื่อมโยงนั้นอะไร รอยร้าวหรือความแตกแยกเกิดจากชั้นตรงไหนเกิดขึ้นมาจากอะไร

ในเรื่องของการเมือง เรามักจะพูดแต่คำว่าการเมือง แต่เวลาเรามองย้อนไปพูดคำว่า "การเมือง" จะมากับคำว่า "การบ้าน" คำว่า "บ้าน" "เมือง" เป็นของคู่กัน "บ้าน" คือระดับบ้าน ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชนของเขา "เมือง" ก็คือบ้านที่มารวมกันแล้ว เป็นระดับใหญ่ ระดับจังหวัด หรือประเทศ ฉะนั้นคำว่า "เมือง" ไม่ได้แปลว่า จะต้องเป็นอำเภอสี่หมื่นที่เรายังพูดถึงการปกครองแบบสุขาภิบาล แต่ว่า "เมือง" สามารถใหญ่ได้ในระดับประเทศ แม้แต่ในระดับภูมิภาค ฉะนั้นคำว่า "บ้าน" กับ "เมือง" เป็นของคู่กัน ถ้าหากว่าเราไปคิดแยกว่าการเมืองเป็นสิ่งที่อยู่ไกลตัว เป็นเรื่องของนักการเมือง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเข้าไปบริหารจัดการประเทศ หรือแม้กระทั่งว่าเราเลือกคนเข้าไปบริหารจัดการประเทศ อันนี้เป็นความคิดที่แคบ และทำให้พวกเราถอยห่างจากการมีส่วนร่วมในทางการเมือง ไม่ว่าจะโดยความคิดของพวกเขา หรือโดยสถานะความเป็นไปในความเป็นจริง เพราะถ้าหากเราคิดว่า การเมือง เป็นเรื่องของเมืองในระดับที่เรียกว่าประเทศ เป็นเรื่องที่เราเลือกให้คนใดคนหนึ่งให้เข้าไปบริหาร ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของรัฐบาล รัฐสภา หรือองค์กรต่างๆ เท่ากับว่าเรามีโอกาสที่จะมีส่วนร่วม แต่เพียงแค่ว่าอยู่ใต้การปกครอง อยู่ใต้การบริหารจัดการ เพราะฉะนั้นถ้าเราคิดถึงการเมืองในแง่นี้ แน่ๆ เราไม่มีส่วนร่วม

ในฐานะที่เราอยากภายใต้รัฐธรรมนูญ ส่วนร่วมของชุมชน ประชาชนคืออะไร ไปหารายชื่อมา ๕ หมื่นรายชื่อ แล้ว ๕ หมื่นรายชื่อก็มาดำเนินการตามที่กรอบรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ แล้วการมีส่วนร่วมของเราชีวิต

โดยที่จำนวนของผู้ที่เลือก ถ้าหากว่าเรามองในรูปแบบนี้เราก็มองในรูปแบบที่แคบ และถ้าเมื่อเราเชื่อในระบบแบบนี้มากเกินไป ก็ทำให้เราถอยห่างออกจากความเกี่ยวข้องในเรื่องของการบ้านการเมือง เมื่อเราถอยห่างออกมา แล้วเราก็จะมีความรู้สึกที่เราเป็นคนละส่วนกัน

เราลองสังเกตดูเวลาเราพูดกันถึงการเมือง การเมืองเป็นเรื่องสกปรก การเมืองเป็นเรื่องของกลุ่มผลประโยชน์ การเมืองเป็นเรื่องของพวกพ้อง เวลาที่เราพูดแบบนี้ แล้วเรามองย้อนมาดูตัวเรา ถ้าเราเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง เรามีความเกี่ยวข้องกับการเมือง เท่ากับว่าเราสกปรก เราก็เป็นกลุ่มผลประโยชน์ เราก็เป็นพวกพ้อง แต่ถ้าเรามองโดยที่เราไม่เกี่ยวกับเขา เท่ากับว่าเราปล่อยให้การบริหารจัดการทุกอย่างขึ้นอยู่กับนักการเมือง เพราะการเมืองไม่เกี่ยวข้องกับผู้ใด เพราะฉะนั้นการบ้านการเมืองไม่ได้เป็นเรื่องสกปรก ไม่ได้เป็นเรื่องของกลุ่มผลประโยชน์ ไม่ได้เป็นเรื่องของพวกพ้อง แต่เป็นเรื่องของพวกเราทุกคน

ถ้าเรามองการเมืองเป็นเรื่องสกปรก การเมืองเป็นเรื่องของกลุ่มผลประโยชน์ การเมืองเป็นเรื่องของพวกพ้อง นั่นคือการที่เรามองกลุ่มที่เข้ามาทำงานการเมือง การบ้าน เรามองบุคคลบางกลุ่มเราถึงได้ใช้คำพูดนี้ แต่ถ้าเรามองทุกคน เราจะไม่ใช้คำพูดอย่างนี้ เพราะเป็นไปไม่ได้ที่พวกเราทุกคนจะสกปรกหรือจะมุ่งแสวงหาผลประโยชน์เข้าตัวเอง แต่ก็ เป็นไปไม่ได้ที่พวกเราทุกคนจะสะอาดและจะทำเพื่อประโยชน์ของทุกคน เพราะฉะนั้น เรื่องนี้ผมคิดว่าเราจะทำอย่างไรให้เกิดการรวมกันก่อนประโยชน์ให้กับทุกๆ คน

ตรงนี้ถ้าหากว่าเรามองการรวมกันในลักษณะของ "รัฐกับชาติ" ความเป็นรัฐประกอบด้วย ประชาชน ดินแดน กฎระเบียบในการปกครอง มีลักษณะของการเชื่อมโยงประสานระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ส่วนของชาติก็คือ จะต้อง มีชนชาติ มีประชากร มีการร่วมกันของการจะเป็นชาติ แม้กระทั่งว่าเราอาจจะไม่ได้เป็นคนชนชาติเดียวกัน เราอาจไม่ได้เกิดมาจากชนเผ่าเดียวกัน มีการเคลื่อนย้ายจากพื้นที่หนึ่งมาด้วยกัน อาจมาจากหลายๆ ที่ ถ้าเกิดเราพูดถึงคำว่า "ชาติ" ในความหมายนี้ อเมริกาชัดเจนมาก อเมริกาเป็นที่รวมของคนมาจากไม่รู้กี่ที่ และคนที่อยู่ในพื้นที่เดิมด้วย แต่บังเอิญคนที่มาจากหลายพื้นที่ไปกดดันและขับคนที่เขาอยู่ในพื้นที่เดิม อันนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบของรัฐธรรมนูญใหม่ เมื่อรวมกันแล้วก็จะก่อให้เกิดผู้ปกครอง รัฐชาติสมัยใหม่ก็มุ่งมองไปในสิ่งที่ก่อให้เกิดอำนาจหรือพลังที่จะใช้ในการปกครอง

เมื่อเกิดรัฐชาติก็ต้องมีอะไรสักอย่างที่จะควบคุมกำกับดูแลบริหารจัดการรัฐชาติ ก็พอดีรัฐใช้กฎหมายในการปกครองบ้านเมือง ใช้กฎหมายเป็นตัวขับเคลื่อน บังคับ และเนื่องจากสภาพทั่วไปของกฎหมายต้องบังคับได้ แต่การจะบังคับได้ ถูกผิดหรือไปในแนวทางที่เป็นประโยชน์เป็นโทษ อันนี้เป็นส่วนหนึ่ง แต่ต้องบังคับได้

เมื่อมีองค์กรที่เข้ามาบริหารรัฐชาติ ก็คือรัฐบาล เราก็ไปมองคำว่า "รัฐ" เวลาที่พูดว่าผลประโยชน์ของรัฐ ต้องทำเพื่อรัฐ นี่คือรัฐที่เป็นองค์ประกอบของพวกเราทุกคน ถ้าหากว่าเราได้คนที่มาใช้อำนาจการบริหารที่ไม่ชอบ หรือมีแนวโน้มไปในเชิงของการก่อกำอำนาจในกลุ่มเพื่อตัดทอนอำนาจอื่น ปัญหาของคำว่า "รัฐ" กับ "รัฐบาล" จะเกิดขึ้นทันที เพราะมีการเข้าใจคำว่ารัฐหมายถึงรัฐบาล ซึ่งตรงนี้ไม่ใช่ เพราะรัฐบาลเป็นเพียงกลไกหนึ่งในรัฐ และไม่ใช่ว่ากลไกทั้งหมด หากเราไปมองว่าเป็นกลไกทั้งหมดจะเกิดอาการเครียดทันที เพราะจริงๆ กฎหมายไม่ได้เกิดขึ้นจากรัฐสภา แต่เกิดขึ้นเพื่อกำหนดระเบียบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับรัฐที่เกิดขึ้นจากจารีตประเพณีอันเป็นที่ยอมรับนับถือ

ถ้าเราไปมองย้อนกฎหมายในตะวันตกเอง ฝรั่งเศสอาจจะเป็นประเทศแรกที่มีประมวลกฎหมายแพ่งขึ้นมา แต่หลังจากที่ฝรั่งเศสมีกฎหมายแพ่ง อีกเกือบ ๑๐๐ ปี เยอรมันมีกฎหมายแพ่ง ซึ่งน่าจะดีที่สุดในโลกได้ เพราะว่าเขาส่งนักวิชาการ นักคิด ส่งไปหาองค์ประกอบร่วมกันของสิ่งที่ป็นสิทธิหรือเป็นมุมมองในเรื่องของการใช้สิทธิ และแนวคิดในเรื่องวัฒนธรรมและกฎหมายทั่วประเทศ รวมเอาความคิดของคนทั้งประเทศขึ้นมาแล้วถึงจะสร้างเป็นกฎหมาย เพราะฉะนั้นกฎหมายไม่ได้เกิดขึ้นจากรัฐสภา รัฐบาล แต่เกิดจากการรวมตัวกันของแนวความคิดของคนทั้งประเทศ ซึ่งนี่เป็นบ่อเกิดของกฎหมายที่เกิดขึ้นมาจากคนที่อยู่ตรงนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากคนไม่กี่คนที่นั่งอยู่ในห้องสี่เหลี่ยม โดยเฉพาะการจัดสรรสิทธิที่เป็นของร่วมกันของพวกเราทุกคน สิ่งที่จะนำพาประเทศไปสู่ความอยู่รอดหรือความล่มสลาย

แม้กระทั่งคนที่สร้างประมวลกฎหมายขึ้นมา ที่เราอาจถือว่าเป็นกฎหมายที่ใช้ได้ฉบับแรก เป็นของฝรั่งเศส จักรพรรดินโปเลียนบอกว่าในโลกนี้ มีอำนาจที่นำกลัวอยู่ ๒ อย่าง คือ อำนาจแห่งดาบ และอำนาจของกฎหมาย ซึ่งในท้ายที่สุดนโปเลียนบอกว่า พลังของจิตวิญญาณจะชนะพลังของการเข่นฆ่ากัน กล่าวคือกฎหมายย่อมอยู่เหนืออำนาจที่ไม่ชอบธรรม มุมมองการใช้กฎหมายที่สำคัญๆ เป็นมุมมองของการใช้กฎหมายในรูปแบบของอำนาจ ซึ่งเป็นอำนาจของการทำลายล้างเป็นหลัก อำนาจของการดึงเอาทุกสิ่งทุกอย่างมาสู่มือของผู้ที่มีอำนาจ ผู้ที่อยู่ในระดับปกครองระดับบริหาร แล้วก็กดดันให้คนระดับประชาชนหรือคนในชุมชนเป็นผู้อยู่ใต้ปกครอง ผู้ที่ต้องทำตามอำนาจ เราสังเกตได้ไม่ว่าจะเป็นส่วนของการเมือง การเมืองก็เป็นการเมืองแบบรวมศูนย์ ทุกสิ่งทุกอย่างมุ่งไปสู่รัฐบาล รัฐบาลเป็นคนจัดการทุกสิ่งทุกอย่าง การเมืองในระดับรัฐบาลก็ไปเชื่อมโยงกับ อบต. อบจ. การเมืองท้องถิ่น ทั้งหมดนี้เป็นการบ้าน พอเชื่อมกันไปก็ผูกโยงอำนาจซึ่งกันและกัน กลายเป็นการรวมศูนย์มุ่งมาที่จุดเดียว

ด้านการศึกษา เรามองว่าการศึกษาเป็นแบบอเมริกันทั่วประเทศ คนจะต้องเรียนแบบนี้ เป็นการศึกษาสามัญ ทุกโรงเรียนจะต้องสอนวิชาเหล่านี้ นักศึกษาพอถึงเวลาสอบก็ต้องสอบวิชาแบบเดียวกัน การศึกษาก็เป็นแบบแผนเดียว ซึ่งยึดโยงอยู่กับอำนาจการบริหารจัดการจากกระทรวงลงไป การสาธารณสุขก็มุ่งมองการสาธารณสุขแบบเชิงเดียว การเกษตรก็มุ่งไปสู่การเกษตรที่ตอบสนองต่อตลาด เป็นการเกษตรเชิงเดียว การจัดการทรัพยากรเป็นเช่นเดียวกัน

ถึงแม้รัฐธรรมนูญจะกำหนดว่าการจัดการทรัพยากรเป็นเรื่องของชุมชน แต่ในทางปฏิบัติยังเป็นการจัดการที่ผ่านทางรัฐบาลและทางราชการ ซึ่งเป็นการรวมศูนย์อยู่ดี เพราะฉะนั้นข้อเตือนของผมที่จะทำให้เราสามารถบริหารจัดการทรัพยากรของเรา ซึ่งคงจะไม่มองแค่การจัดการทรัพยากร เพราะการมองแค่การบริหารจัดการทรัพยากรอาจจะไม่ครอบคลุมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ถ้าจะดึงกลับเข้าสู่ชุมชนจริงๆ ให้สามารถเชื่อมโยงกับคำว่าการเมืองได้ ต้องแก้ไขทุกส่วน

การศึกษาต้องเป็นการศึกษาบนพื้นฐานของสภาพสังคมและความเป็นไปในชุมชน องค์ความรู้ วัฒนธรรมการสื่อสาร ระบบต่างๆ ของชุมชน ถ้าผมเป็นชุมชนเกษตร ผมปลูกข้าว ต้องมีลูกหลานที่เรียนรู้วิธีการปลูกข้าว วิธีการจัดการกับข้าว วิธีการจัดการกับน้ำเป็นหลัก นอกจากฟิสิกส์ เคมี ชีวะ ซึ่งเป็นความก้าวหน้าของโลก ที่เป็นส่วนประกอบไม่เรียนไม่ได้ เพราะว่าโลกนี้เขาเรียนกัน ต้องเรียน แต่ไม่ใช่เรียนเป็นหลัก เพราะไม่ใช่สิ่งที่ป็นพื้นฐานดั้งเดิม วัฒนธรรมวิถีชีวิตของเรา นั่นคือการทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรอยู่บน

พื้นฐานการศึกษาและเป็นของชุมชน การเมืองไม่สามารถกำหนดนโยบายให้การศึกษาเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

ในส่วนของเมืองจะต้องเป็นการเมืองที่มีพื้นฐานอยู่ที่การบ้าน บ้านหรือชุมชนต้องมีตัวแทนของตัวเอง อยู่ในทุกๆ ระดับของการเมือง คนที่ไปนั่งอยู่ในสภาไม่ว่าจะเป็นสภาไหนก็ตาม สภาหมู่บ้าน สภาจังหวัด สภาประเทศ จะต้องต้องมีตัวแทนของทุกชุมชนทั่วประเทศ โดยที่ชุมชนหันไปมองแล้ว นี่คือนักการเมืองของเรา นี่คือนักการเมืองที่เป็นปากเสียงของเราแท้จริง ลองหันไปมองในปัจจุบัน เป็นคนที่เป่าปากเป็นเสียงแท้จริงหรือเปล่า ถ้าไม่ใช่การเมืองไม่มีทางเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ในส่วนของสาธารณสุข เราต้องมองการแพทย์แผนไทย องค์ความรู้เดิมในชุมชนเป็นหลัก การแพทย์ตะวันตกเป็นส่วนเสริม ในส่วนของการเกษตรต้องเหมาะสมกับพื้นที่ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน แล้วจะกลายเป็นการเกษตรเฉพาะ แม้กระทั่งสามารถเชื่อมโยงไปสู่ตลาดเฉพาะที่ฝรั่งเรียกว่า Niche Market ได้ เราไม่สามารถมีตลาดเฉพาะได้ ถ้าหากว่าเราทั้งประเทศปลูกพืชแบบเดียวกัน ใช้ระบบเกษตรแบบเดียวกัน คือกลายเป็นระบบเกษตรเชิงเดี่ยว ซึ่งทำไม่ได้

ท้ายสุดการจัดการทรัพยากร จะต้องมียุทธศาสตร์ แนวทางการบริหารของแต่ละชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงกันได้ถึงระดับประเทศ และต้องมีกฎหมายที่สามารถให้แต่ละบุคคลสามารถปฏิบัติตามสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ ถ้าทำแบบนี้ได้ก็พอจะบอกได้ว่า มิติการปฏิรูปการเมืองจะเป็นมิติของการปฏิรูปมาจากชุมชนได้ ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็จะรวมศูนย์ แล้วการเมืองแม้กระทั่งชุมชนก็จะอยู่ที่เสียง ซึ่งอาจเป็นเสียงที่ซื้อได้ และเราต้องปรับสู่วงจรเป็นวงจรที่เราไม่สามารถใช้เงินได้ ขอขอบคุณครับ

๕๕ ศ. (พิเศษ) จรัญ ภักดีธนากุล - เรื่องนี้เป็นเรื่องยากสำหรับผม ผมอยากจะขอเรียนให้เห็นถึงว่า สิ่งที่ผมได้อ่านงานวิจัยของท่านอาจารย์เสน่ห์ ผมมองถึงภาพที่ผมไม่เคยเห็นมาก่อน ผมอยากจะเรียนถึงเรื่องของระบบกฎหมายของเรา ปัญหาที่เกิดขึ้น ไปจบที่เรื่องการกระจายภาคการจัดการทรัพยากรไปยังชุมชน

ก่อนที่ผมจะอ่านงานวิจัย ผมไม่เคยคิดถึงเรื่องภาพรวมของโลก อาจารย์เสน่ห์ได้แบ่งประเทศออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ กลุ่มน้อยเป็น super state เป็นมหาอำนาจ ซึ่งไม่ใช่เราแน่ และกลุ่มประเทศรัฐบริวาร ไม่มีใครเขายอมรับฐานะนี้ แต่ว่าสภาพความเป็นจริงน่าจะแบ่งฝ่าย เป็นรัฐที่รับเอาอิทธิพลจากมหาอำนาจเข้ามา ซึ่งชื่อของรัฐบริวารจะเรียกเราว่าเป็น modern nation states คือเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ชื่อใก้มา และพอรัฐบริวารทั้งหลายก็อยากจะเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ จึงเลียนแบบรัฐมหาอำนาจ ถ้าฉันจะเป็นรัฐสมัยใหม่ฉันต้องมีอะไรบ้าง โดยผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์

สิ่งที่เกิดขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์คือ แบบอย่างของรัฐมหาอำนาจใช้เป็นฐานแผ่กระจายการครอบงำรัฐสมัยใหม่ ระบบเศรษฐกิจเสรี ตลาดเสรี ทุนนิยม ระบบการปกครอง ประชาธิปไตย แล้วก็แผ่ขยายความคิดนี้เป็นกลไกป้องกัน ร่วมกับกำลังทางทหาร การเมืองระหว่างประเทศ และระบบกฎหมาย แล้วก็เชื่อมโยงกับรัฐพันธมิตรที่อยู่กับมหาอำนาจและรัฐแนวร่วม แล้วก็ครอบงำให้รัฐเกิดใหม่ทั้งหลายจัดระบบรัฐระบบอำนาจ ระบบการบริหารการเมืองในประเทศ ให้เป็นไปในทิศทางที่มหาอำนาจต้องการ ซึ่งก็เป็นไปเพื่อการดูดซับฐานทรัพยากรธรรมชาติจากทุกแห่งทั่วโลกเข้าไปสู่ศูนย์ของอารยธรรมโลก

ภาพอย่างนี้ความจริงเกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตแล้ว เพียงแต่วิธีการของการที่จะทำ ใช้กำลังทหารนำ หรือใช้ทุนนำ หรือใช้ระบบเศรษฐกิจนำ หรือใช้ระบบกฎหมายนำ หรือใช้ระบอบการปกครองนำ แต่จากการวิเคราะห์ภาพนี้ ผมพบว่าหายไปอย่างหนึ่ง ผมยังเชื่อว่าในรัฐมหาอำนาจน่าจะมีกลไกอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้สังคมของเขาอยู่ในดุลยภาพและพัฒนาไปในทางก้าวหน้าได้ ซึ่งผมคิดว่าเป็นมาตรฐานทางศีลธรรม คุณธรรม จะภายใต้ระบบศาสนาใดก็ตาม กลุ่มอำนาจจะอยู่ข้างบน แต่แล้วเวลาถ่ายทอดมาที่รัฐบริวาร จะลงมาโดยผ่านระบบทุน เทคโนโลยี สินค้า และบริการที่เข้ามา เอาพื้นที่ในรัฐบริวารเป็นตลาดเสรี และในขณะเดียวกันเมื่อระบายสินค้าและบริการเข้ามาสู่ตลาดเสรีนี้แล้ว บางทีก็จัดระบบผูกขาดไว้ด้วย แล้วดูดซับเอาทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรในรูปแบบอื่น กลับขึ้นไปหล่อเลี้ยงสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับอาณาจักรของรัฐมหาอำนาจ แต่ว่าสิ่งที่ไม่ตามมาในโลกาภิวัตน์ คือมาตรฐานทางคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ผมฟังท่านนายกฯ ทักษิณพูดเมื่อเช้านี้ นิยามศัพท์โลกาภิวัตน์ว่าต้องมี ๔ อย่าง คือ ๑. ทุน ๒. คน ๓. สินค้า และ ๔. ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แต่ไม่มีการเคลื่อนตัวลงมาของมาตรฐานทางศีลธรรม จริยธรรม ความถูกต้องชอบธรรม อยู่ในกรอบความคิดที่น่าเสนอ และขาดไป

ผมอยากให้เห็นภาพที่เกิดในบ้านเมืองของเรา ไม่ว่าจะเป็นรัฐบริวารไหน ถ้าอำนาจของรัฐมหาอำนาจที่ครอบงำลงมาในรัฐบริวารนั้น ไม่มีมาตรฐานคุณธรรม จริยธรรม อยู่ด้วยแล้ว คิดดูนะครับ ระบบกฎหมายของรัฐบริวารนี้จะเป็นระบบกฎหมายที่เป็นเครื่องมือของผู้กุมอำนาจรัฐ ที่จะใช้ระบบกฎหมายเป็นความชอบธรรมในตัวเอง แล้วก็ปกครองประชาชนตามที่ผู้กุมอำนาจรัฐต้องการ ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับรัฐมหาอำนาจ เพราะฉะนั้นมีอะไรจะต้องรายงานรัฐมหาอำนาจให้ทราบ นี่คือการเชื่อมโยงที่เกิดขึ้น ซึ่งแปลกมากเลย แทนที่ระบบกฎหมายจะเป็นเกราะที่ปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ปกป้องสถานะแวดล้อมของรัฐ ซึ่งจะทำให้ชีวิตของผู้คนในรัฐนี้อยู่ในสถานะแวดล้อมที่ไม่เป็นที่เป็นทาง ปกป้องคุ้มครองความถูกต้องเป็นธรรมในสังคม หรือที่เรียกว่า social justice

ระบบกฎหมายที่ปกป้องคุ้มครองอำนาจรัฐ ผลประโยชน์ และความประสงค์ของผู้กุมอำนาจรัฐ ซึ่งก็เชื่อมโยงระหว่างนายทุน นักวิชาการ นักกฎหมาย และราชการ ภาครัฐเป็นส่วนน้อย ไม่ใช่ทั้งหมดที่มีโอกาสเข้าไปร่วมในการประสานกันกุมอำนาจรัฐ และใช้ระบบกฎหมายภายใต้กรอบความคิดว่ากฎหมายคือค่านิยม หรือกฎกติกาประชาคมของรัฐที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ใครฝ่าฝืนมีโทษ เลยกกลายเป็นว่า ฐานความถูกต้องชอบธรรมในสังคม ตั้งแต่การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมมันหายไป ไม่ต้องพูดถึงเลยการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม เรื่องคุณภาพชีวิตของมนุษย์ที่เสื่อมโทรมลงทุกวัน และเรื่องความถูกต้องชอบธรรมกลับหายไป

ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ซึ่งกระทบชีวิตของชุมชน วัฒนธรรมชุมชน หรือว่าสิทธิชุมชนอย่างที่เรา กำลังมอง กลับถูกทำไปอยู่สองข้างนอกกรอบความคิดของศูนย์อำนาจรัฐหรือคนที่อยู่ในอำนาจรัฐ แล้วสิ่งที่เข้าไปช่วยเชื่อมต่อคือ ระบบสื่อมวลชน กลับกลายเป็นสื่อสารทางเดียวจากผู้กุมอำนาจรัฐ ใช้สื่อมวลชนปกป้อง สื่อความหมายเฉพาะที่ผู้ทรงอำนาจต้องการจะให้ประชาชนรับรู้ฝ่ายเดียว ไม่เคยมีเสียงประชาชนผ่านทีวีช่อง ๓ ช่อง ๕ ช่อง ๗ ช่อง ๙ และช่อง ๑๑ เลย มีแต่เสียงของนักธุรกิจ มีแต่เสียงของนักการเมือง และนักวิชาการฝ่ายผู้สนับสนุนอำนาจรัฐ แทนที่จะเป็นเครื่องมือของชุมชน ประชาชน กลับกลายเป็นสิ่งที่ทำลาย ระบบตรวจสอบที่ล้มเหลว แทนที่จะเป็นเครื่องมือของชุมชนและประชาชนที่คอย

ปกป้องสิทธิของชุมชน สิทธิของประชาชน สภาพสังคมที่ถูกต้องเป็นธรรม ให้พ้นจากผู้กุมอำนาจรัฐที่ไม่อยู่ในกรอบทางศีลธรรม กลายเป็นเครื่องมือที่ค้ำบัลลังก์ให้กับผู้คนที่เข้าไปอยู่ในอำนาจรัฐได้สำเร็จ และก็เป็นเครื่องมือเป็นอาวุธที่ใช้ทำลายล้างคู่แข่งฝ่ายตรงข้าม ไม่ว่าจะเป็นใคร ผมถือว่าสภาพอย่างนี้เป็นตัวทำลายวิถีชีวิตชุมชน สิทธิชุมชน

แน่นอนที่สุด สิ่งที่ชุมชนได้ในสภาพอย่างนี้ก็ได้จากผู้ทรงอำนาจรัฐที่ฉลาด ฉลาดกว่าคนก่อนๆ ที่โยนเศษเงินให้ชุมชนที่ยากจน แล้วฐานที่มาของผู้ทรงอำนาจรัฐ ๑๖ ล้านเสียง ก็เพียงแค่ เอาคุณด้วยเสียงละพัน เพียงแค่ ๑๖,๐๐๐ ล้านบาทเท่านั้น เศษเงินของฐานทุนที่กุมอำนาจรัฐอยู่ แน่แน่นอนเลยคือสภาวะที่บกพร่องอยู่ในปัญหาของรัฐบริวาร ไม่เฉพาะประเทศไทยประเทศหนึ่ง หลายๆ ประเทศประสบภาวะนี้ เพราะเกิดการลอกเลียนแบบกัน

ผมอยากจะให้ทุกคนเปลี่ยนภาพนี้ เปลี่ยนตั้งแต่ภาพใหญ่ว่า เวลาเราทำอะไรจากฝ่ายมหาอำนาจอย่าลืมรับเอากลไก หลักการของเขามาใช้ ไม่ใช่ทุนนิยมสุดเหวี่ยง เขามีกลไกของเขา ไม่งั้นเขาอยู่ไม่ได้ ในประเทศฝรั่งเศส ระบบกฎหมายของเขาก็คือหลักของ Legal Positivism (กฎหมายบ้านเมือง) เขาสร้างหลักการที่ไม่มีในบ้านเรา เรียกว่า sovereignty of parliament, supremacy of parliament อำนาจอธิปไตยสูงสุดอยู่กับรัฐสภาผู้ตรากฎหมาย เขาจะเขียนกฎหมายแบบไหนมาก็ได้ ไม่มีศาลไหนจะไปบอกว่ากฎหมายเขาใช้บังคับไม่ได้ ไม่มี นี่คือสถาปนากฎหมายบ้านเมือง แต่ว่าไม่ใช่ ในชีวิตจริง ในระบบกฎหมายสมัยใหม่นั้น นักกฎหมายและประชาชนที่รู้เท่าทัน ที่เห็นจุดอ่อนข้อด้อยและอันตรายของระบบกฎหมายบ้านเมือง เขาบอกว่าต้องผสมด้วย Legal Naturalism (กฎหมายธรรมชาติ) อย่างได้สัดส่วนที่จะทำให้ประคับประคองระบบนั้นได้ ไม่มีกฎหมายบ้านเมือง จริงๆ เขาทำเลย ถ้าไม่เชื่อให้รัฐสภาที่ทรงอำนาจสูงสุดในประเทศออกกฎหมายบังคับให้ประชาชนใช้มีอียันต่างเท่าดูซิ ว่าจะเป็นการกฎหมายที่บังคับใช้ได้ไหม ซึ่งทำไม่ได้ และไม่มีใครกล้าทำ จึงเป็นการพิสูจน์ในห้องเรียนง่ายๆ สำหรับเด็กเรียนกฎหมายปีหนึ่งว่า กฎหมายลายลักษณ์อักษรที่ฝ่ายผู้กุมอำนาจรัฐจะเขียนออกมาเป็นเครื่องมือในการปกครองประชาชนไม่มีทางเป็นไปได้เต็มที่ ต้องมีตัวประกอบอะไรบางอย่าง ตัวนั้นเราเรียกว่า rule of law หลักยุติธรรม แต่ rule คืออะไร และไม่เห็นว่าจะมีน้ำยาอะไร ก็เอาแต่บอกว่า ถูกกติกาทุกอย่างแล้ว แล้วทำไมจะไม่ให้เลย มองไม่เห็นสี่เหลี่ยม สิ่งที่เขาขาดไปคือความชอบธรรม ความถูกต้องเป็นธรรม ความหมดจดงดงามในกระบวนการเข้าสู่อำนาจและใช้อำนาจมาและการใช้อำนาจนั้น ตรงนี้ผมก็ได้มาจากการอ่านและคิดไปเอง

ประเด็นที่สองครับ ระบบกฎหมายไทย เราตั้งระบบกฎหมายไทยชุดใหม่นี้เมื่อ ๑๐๐ ปีก่อนอย่างเร่งรีบ ด้วยเหตุจำเป็นว่ามหาอำนาจตะวันตกจะครอบครองดินแดนอาณานิคมเรา และได้ยึดครองอำนาจทางกฎหมายและการศาลของประเทศเราไปแล้ว เมื่อไฟจากตะวันตกเริ่มไหม้ระบบกฎหมายระบบศาลของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงจำเป็นต้องดับไฟก่อน คือทำให้มีระบบกฎหมายไทยสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับหลักกฎหมายตะวันตกในยุคนั้น ไม่ให้เขาดูถูกหรือกล่าวอ้างเป็นเหตุผลขึ้นมาครอบงำประเทศเราได้ ตอนนั้นในอดีตจำเป็นต้องทำระบบกฎหมายขึ้น เขาจะได้ว่าเราป่าเถื่อนไม่ได้ และก็ต้องบังคับให้คนไทย ซึ่งไม่มีนักกฎหมายตะวันตกเลย ต้องบังคับว่านักกฎหมายอย่างพวกเราเวลานี้เร่งศึกษาที่เขียนไว้แล้วใช้กฎหมายอย่างที่เราเขียนอย่าไปใช้ความรู้สึก เอาตามที่เขียน เพราะศักยภาพของนักกฎหมายไทยในยุคนั้นไม่สามารถที่จะต่อยอด

เชื่อมต่อความถูกต้องเป็นธรรม ศีลธรรมเข้าไป ระบบกฎหมายยุโรปที่มาจากไหนก็ไม่รู้ เข้าด้วยกันได้อย่างแน่นแฟ้นและเป็นที่ยอมรับของมหาอำนาจ ตอนนั้นจำเป็นครับ และให้เข้าใจว่าข้อยุติตามกฎหมายลายลักษณ์อักษรถือว่ายุติธรรมแล้ว เป็นความยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญ หรือจะเรียกว่าสมมุติยุติธรรม แปลว่าหลังจากที่ภัยคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกผ่านพ้นไปแล้ว เราต้องกลับมาสู่ฐานคิดอย่างที่ท่านอาจารย์ ดร. เจษฎาภิเศกเสนอ ผมก็เห็นด้วยอย่างที่สุดเลย และความจริงไม่ใช่คนสองคนที่คิดอย่างนี้ ถ้ามองว่าความหวังเป็นอย่างไร ความหวังก็มีแน่นอน โดยการนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในกระแสพระราชดำริสพระบรมราชโองการเป็นนัยร้อยยี่สิบปีที่ชี้ให้เห็นว่า กฎหมายนั้นไม่ใช่จุดหมายปลายทางในตัวของมันเอง กฎหมายที่ผู้ทรงอำนาจเขียนออกมา จะเขียนอย่างไรก็ตาม ต้องใช้เป็นเครื่องมือพาเราเป็นยานพาหนะพาเราไปสู่จุดหมายแห่งความถูกต้องเป็นธรรมหรือความยุติธรรม เพราะฉะนั้นเป้าหมายสุดท้ายของกฎหมายทั้งหมดต้องคือความยุติธรรม ต้องใช้กฎหมายให้ไปถึงตรงนั้น ถ้าถึงไม่ได้คนนั้นยังใช้กฎหมายไม่เป็น แล้วฐานของกฎหมายจะต้องตั้งอยู่บนคุณธรรม จริยธรรม และมาตรฐานศีลธรรมของสังคมไทย

แน่นอนกฎหมายฉบับไหนขัดแย้งกับศีลธรรมของสังคมไทย กฎหมายฉบับนั้นเลยยิ่งกว่ากฎหมายที่ขัดกับรัฐธรรมนูญ ฐานคิดอย่างนี้นับวันจะมากขึ้นๆ และจะเริ่มก่อตัวให้เราเห็นมากขึ้น เพียงแต่ยังช้าอยู่ เพราะเป็นกระบวนการที่จะต้องเข้าไปแทนที่กลุ่มนักกฎหมายส่วนใหญ่ที่ถูกฝึกอบรมมาให้ยึดติดอยู่กับถ้อยคำของกฎหมายและเป็นทาสของกฎหมาย เพราะฉะนั้นจึงกลายเป็นเครื่องมือของผู้กุมอำนาจรัฐ ที่จะใช้นักกฎหมายกลุ่มนี้และระบบกฎหมายนี้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการทรัพยากรในภาพรวม

ประเด็นสุดท้าย ระหว่างการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไปสู่ชุมชน ประเด็นแรกต้องพิสูจน์กันก่อนว่าการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยระบบรวมศูนย์ดีกว่าหรือแยกว่าการกระจายอำนาจ ตรงนี้เรายังไม่มีบทพิสูจน์ที่ชัดเจนเพียงพอ ผมว่าน่าจะทำให้ชัดได้ ข้อดีของระบบรวมอำนาจบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประสิทธิภาพสูงกว่าและต้นทุนประหยัดกว่า และสามารถกระจายผลที่ได้จากทรัพยากรธรรมชาติจากชุมชนหนึ่งให้ไปเป็นทุนแก่คนไทยทั้งหมด ๑๕ ล้านคนได้อย่างเป็นธรรม ไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติในฐานะหนึ่งอยู่กับชุมชนนั้นเพียงฐานเดียว แต่ว่าถ้าเราแยกหรือกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากร

สมมุติฐานของผมคือ ประโยชน์สูงสุดจะเกิดในประเทศมากกว่าที่จะให้รวมศูนย์บริหารจัดการ เพราะในแต่ละชุมชนที่จะเข้าไปบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเขาจะมีหลากหลายวิธี เขาจะมีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ไม่ใช่ไปมุ่งผลิตแบบเชิงเดี่ยวที่ใช้เหมือนกันหมด ไม่เหมาะสมกับอีกหลายๆ ชุมชน ประโยชน์จะดีกว่า ความหลากหลายจะมากกว่า การแข่งขันจะสูงกว่า การแข่งขันจะนำไปสู่การพัฒนาการบริหารจัดการ ที่สำคัญคือความรู้สึกเป็นเจ้าของ เวลานี้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนต่างๆ เขาไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นของเขา เพราะฉะนั้นเป็นหน้าที่รัฐต้องจัดการ ถ้าไม่มีใครบริหารจัดการ มือใครยาวสาวได้สาวเอา ไม่มีเจ้าของ แต่ถ้าเขาใช้บริการได้ ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเกิดขึ้นเอง เราจะได้ประโยชน์จากมัน เพราะฉะนั้นความหวงแหนมี และจะดูแลรักษาป้องกันผู้ที่เข้ามาบั่นทอนทำลาย

ในที่สุดจะมีการประสานหาจุดกันระหว่างอำนาจส่วนกลางกับส่วนชุมชนท้องถิ่น ว่าควรจะมีระบบบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนี้ ระบบนิเวศ ระบบสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนอย่างไรจึงจะเกิด

ประโยชน์สูงสุดต่อพื้นที่นี้ ชุมชนนี้ และถ้าทำอย่างนี้ได้จะยั่งยืน ที่สำคัญเป็นประโยชน์สูงสุดของชาติ การกระจายอำนาจบริหารจัดการทรัพยากร ก็อยู่ที่เราจะบริหารจัดการ ผมตั้งสมมติฐานอย่างนี้โดยไม่มีข้อพิสูจน์ เพราะเป็นคนใหม่ในแวดวงนี้ ผมคิดว่าถ้าเช่นนั้นทำอย่างไรถึงจะให้เกิดการกระจายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปยังชุมชนให้ได้คุณภาพ

ปัญหาอย่างหนึ่งคือ ความเข้มแข็งหรือความพร้อม ต้องทำให้ชุมชนมีความพร้อม ไม่เช่นนั้นแล้วการกระจายอำนาจการบริหารจัดการเกินไปจะส่งให้เกิดผลเสียที่ชัดเจน แล้วถูกฝ่ายปฏิบัติหยาบยกขึ้นมาตอบโต้ ล้มล้างระบบกระจายอำนาจ และก็สถาปนาระบบรวมศูนย์อำนาจให้เข้มแข็ง ทำอย่างไรถึงจะเกิดความพร้อมให้เกิดความรู้ การพัฒนา

สอง ทำแล้วจะต้องแสดงศักยภาพ แสดงผลงานว่าต้นแบบที่ชุมชนสามารถดูแลบริหารจัดการต้องให้ผลที่ดีกว่า จากนั้นก็อยากจะให้เอาผลที่ได้ขยายออกไปสถาปนาเป็นกฎหมาย เขียนไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นราชบัญญัติเฉพาะในเรื่องนี้ก็ยิ่งได้ ที่จะให้บุคคลทั้งในระดับนโยบาย ในระดับการวางแผน ไม่ว่าจะเป็นการเสนอการพิจารณาหรือการบังคับใช้กฎหมาย การทำแผนทำโครงการ และนำไปสู่วิธีปฏิบัติ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในฐานะที่เป็นผู้ที่ถูกกระทบประโยชน์สูงสุดกลุ่มแรกให้เข้าไปมีส่วนร่วมและมีส่วนในการบริหารจัดการให้มากที่สุดตามระดับความพร้อมของชุมชนนั้น โดยสรุปผมก็มีความเห็นหยาบๆ ในเบื้องต้นเพียงเท่านี้

เปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

⊗ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๑ - ประชาชนส่วนมากไม่รู้ชื่อไหนชื่อไหนเรื่องกฎหมาย ผู้เขียนกฎหมายมักเขียนเองลบเองได้ กฎหมายของชุมชน ชุมชนยังไม่ว่ามาตราอะไร แต่ว่าใช้คดีกรรมการสิทธิฯ ไปชี้แนะว่ากฎหมายของชุมชนมีมาตราอะไรบ้าง นักกฎหมายทุกระดับไม่ว่าระดับไหน ส่วนมาก อบต. ผู้ใหญ่บ้านก็ยังไม่รู้กฎหมาย นับประสาอะไรกับประชาชนชาวบ้าน แล้วบรรดานักกฎหมายชอบเขียนกฎหมายด้วยมือแล้วลบด้วยเท้า เขียนออกมาแล้วกฎหมายไม่เป็นธรรม กฎหมายไม่เที่ยง นักกฎหมายทุกคนไม่ว่าระดับล่างระดับบน ส่วนมากเขียนไปเอง ชาวบ้านไม่รู้ไม่ชี้ พวกเราอยู่ด้วยกฎหมาย แต่ไม่รู้กฎหมาย ไม่ว่าข้าราชการทุกชั้น รู้กฎหมายแต่เหยียบกฎหมายเสียเอง ลบเสียเอง ตรงนี้ช่วยกันกำจัดด้วย ไม่ว่านายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ระดับล่างถึงบนทุกระดับ ตั้งแต่ตำรวจ ทหาร รู้กฎหมาย ประชาชนชาวบ้านอย่างผมไม่ค่อยรู้

ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๒ - ผมมาจากจังหวัดอุบลราชธานี เป็นทนายความ ผมเคารพท่าน อาจารย์จรูญมาก ท่านเป็นครูของนักกฎหมาย ผมรู้ว่าอะไรคือขีดความสามารถที่ทำได้และทำไม่ได้ในฐานะที่ผมคลุกคลีอยู่กับพี่น้องประชาชน ท่านอาจารย์จรูญได้พูดถึงโครงสร้างของสังคม การใช้อำนาจรัฐ ท่านอาจารย์ได้พูดประเด็นที่สอง เรื่องการใช้อำนาจทางกฎหมาย ซึ่งกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม กฎหมายที่ออกมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือของผู้ทรงอำนาจรัฐที่ใช้กระทำกับพี่น้องประชาชน ผมมองว่าพี่น้องประชาชนที่นั่งตรงนี้เขาก้าวไปไกลมาก ไกลถึงขั้นที่จะห่วงแทนรักษาสีบท ทรัพยากรชุมชนท้องถิ่นของเขา แต่ขณะเดียวกันเวลาที่เกิดปัญหา ผมเองก็หวั่นไหวมาตลอด ก็เคยเสนอคณะกรรมการสิทธิฯ ว่ากรรมการสิทธิฯ ควรจะได้เข้าไปเสนอแนวคิดในเรื่องอย่างนี้ให้กับผู้ที่

มีความรู้ทางด้านกฎหมาย โดยเฉพาะศาล เพราะศาลเป็นทางสุดท้ายที่จะต้องตัดสิน กระบวนการผมจะไม่พูด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอำนาจรัฐสภาซึ่งมีอำนาจตรากฎหมาย อำนาจฝ่ายบริหารซึ่งมีอำนาจใช้กฎหมายสนองความต้องการของตัวเอง สุดท้ายกระบวนการที่ศาล หลายเรื่องที่ผมเห็นว่าศาลไม่บัญญัติว่าสิทธิที่พี่น้องก้าวไปมันไปถึงไหน ศาลก็พยายามจะตีความตามตัวบทกฎหมายตามลายลักษณ์อักษร โดยไม่ได้มองถึงความ เป็นธรรมแท้จริงที่ซ่อนอยู่ในกฎหมาย

ผมอยากถามคำถามแรก ถามว่าท่านอาจารย์คิดอย่างไรเมื่อท่านมาเห็นภาพรวมอย่างนี้ ผมเองมีข้อเสนอว่าในฐานะที่เราเป็นนักกฎหมาย น่าจะเอาเรื่องต่างๆ ที่พี่น้องประชาชนนำเสนอหรือทำวิจัยออกมา ควรได้เข้าไปสู่การเป็นหลักสูตรให้ผู้พิพากษา ผู้ช่วยผู้พิพากษา ซึ่งทำการอบรมแต่ละรุ่นได้เข้าใจพื้นฐาน ได้เข้าใจเรื่องอย่างนี้ ผมก็คิดว่าน่าจะเป็นคุณูปการต่อพี่น้องประชาชนและประเทศชาติ ที่จะถามก็คือว่า แนวคิดของท่านอาจารย์รัฐท่านคิดอย่างไร ขอเรียนถามเพื่อให้เป็นที่ยืนยันต่อพี่น้องประชาชนที่อยู่ตรงนี้ขอบคุณครับ

☸ ศ.(พิเศษ)เจริญ ภักดีธนากุล - คำถามก็ค่อนข้างจะตรงนะครับ บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมทั้งหมดรวมทั้งในศาลด้วยที่ทำงานอยู่ในปัจจุบัน เป็นผลผลิตของกระบวนการเรียนการสอนกฎหมายลายลักษณ์อักษร เราไม่ได้มีแผนและกระบวนการผลิต นักคิด นักพัฒนาทางกฎหมาย เพิ่งจะมาทำกันอย่างจริงจังหลังจากที่ได้เห็นปัญหามากเข้าๆ ต้องยอมรับความจริงว่านี่เป็นปัญหาที่สาบสูญไป ความคาดหวังของประชาชนไปอีกระดับหนึ่ง แต่ว่านักกฎหมายโดยเฉพาะนักกฎหมายในกระบวนการยุติธรรม และในกระบวนการยุติธรรมที่อนุรักษ์นิยมสูง ก็ยังไม่เป็นไปอย่างที่ประชาชนคาดหวัง เพราะฉะนั้นก็เหมือนกับว่าความต้องการของคนขัดแย้ง

หลายครั้งที่เราได้รับการแจ้งจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนว่าเกิดปัญหาอย่างนี้ขึ้น สิ่งที่เราได้ก็คือ แก่ บรรเทาไม่ให้รุนแรง การแก้ที่รากฐานของปัญหายังไม่มี ผมเห็นด้วยที่ท่านว่า ให้เอาฐานข้อมูลและฐานความรู้ในแง่วิธีคิดเข้าไปใช้ในการอบรม เสริมข้อมูลให้กับผู้พิพากษาทั้งระบบ ตั้งแต่ผู้พิพากษาจนถึงผู้ปฏิบัติงาน ควรไปที่กระบวนการยุติธรรมทั้งหมด และไปที่นักกฎหมายไทยทั้งหมด โดยเฉพาะมหาวิทยาลัย โรงเรียนสอนกฎหมายทั้งระบบว่า บัดนี้เป็นเวลาที่เรากำลังต้องการนักกฎหมายพันธุ์ใหม่ ที่ไม่ใช่เป็นเพียงทาสของกฎหมายที่นักการเมืองเขียนขึ้นเพื่อปกป้องประโยชน์ของตนเองและแนวร่วมพันธมิตรของตน จะต้องเป็นนักกฎหมายที่สามารถอ่านกฎหมายออก และใช้กฎหมายได้หลากหลายวิธีเพื่อให้ไปถึงจุดที่ถูกต้องเป็นธรรมในสังคม ไม่ว่าคุณจะได้เขียนกฎหมายมาด้วยเจตนาอย่างไร นักกฎหมายจะใช้กฎหมายนั้นเป็นอิสระจากเจตนาของกฎหมายที่ไม่ได้มีฐานของความถูกต้องเป็นธรรมหรือเรียกว่า ศีลธรรม ที่เป็นรากฐานของกฎหมาย คุณธรรมของกฎหมาย ผมเห็นด้วยกับข้อเสนอของท่าน และจะพยายาม ท่านอาจารย์หลายคนทำอยู่เพียงแต่ว่ายังอยู่ในช่วงเริ่มต้น จะดีขึ้นเรื่อยๆ ผมมั่นใจเพราะสิ่งนี้คือทิศทางที่ถูกต้อง ในหลายๆ ประเทศเขาก็ทำกัน

☸ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๓ - อยากตั้งคำถามท้าทายว่า จริงๆ แล้วทรัพยากรเป็นของเราหรือเปล่า ทรัพยากรจริงๆ แล้วอาจจะไม่ใช่ของเรา เหมือนกับว่าถ้าเรานึกถึงป่า ป่าอาจจะอยู่ข้างๆ เราก็จริง แต่ป่า

อาจจะไม่ใช่ของเราเท่านั้น เพราะถ้าเรามองอีกระดับเราจะมองเห็นว่า ปาเซตร้อนมีอยู่ไม่กี่ที่ในโลก และเป็นแหล่งทรัพยากรให้กับระบบนิเวศของโลกทั้งหมด ซึ่งตรงนี้ตั้งคำถามให้กับเราว่า แล้วเราในฐานะที่เป็นผู้อยู่ใกล้ที่สุด เราจะดูแลอย่างไร เราอาจจะบอกว่าในเมื่อปาอยู่ข้างบ้านเรา หรืออยู่ในประเทศของเรา เราถือว่าเป็นเจ้าของหรือเปล่า เราควรจะคิดอย่างนั้นไหม เพราะวาระบบนิเวศที่มีอยู่อย่างจำกัด หรืออยู่อย่างหลากหลาย น่าจะต้องการพื้นที่ที่กว้างขวางกว่าการเป็นเจ้าของข้าวเจ้าของ หรือการจัดการในลักษณะที่ว่าเราจะใช้ประโยชน์ หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเรามองอย่าง agenda ๒๑ ที่พูดถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน เขาก็พูดถึงว่า เราจะต้องไม่เอาอนาคตมา คือเราจะต้องไม่แลกเปลี่ยนความสะอาดสลายของเราในปัจจุบันกับอนาคตของลูกหลานเรา เพราะฉะนั้นตรงนี้ทำให้เราอาจจะต้องมองไปถึงว่า ถ้าหากว่าเราไปรบกวนทรัพยากรหรือปาที่อยู่ข้างบ้านเรา กระทบกับประเทศที่อยู่ไกลออกไปไหม เหมือนกับว่าถ้าเรามองถึงปาที่อยู่ทางภาคใต้หรือปาที่อยู่ในบราซิล ถามว่าเป็นปาของภาคใต้หรือปาของบราซิลหรือเปล่า เป็นปาของโลกหรือเปล่า เพราะฉะนั้นคำว่าชุมชน คำว่าทรัพยากร บางทีอาจจะไม่พอถ้าเราจะช่วยชีวิตระบบนิเวศ

☉ ผู้ร่วมแลกเปลี่ยน ๔ - ผมรู้สึกมีความสุขใจที่ทรัพยากรได้รับความคุ้มครองห่วงใยจากพี่น้อง แต่เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นความเดือดร้อนของพี่น้องประชาชน ที่จังหวัดเชียงใหม่ เส้นทาง ๑๒๑ ที่เป็นวงแหวนรอบนอก แม้แต่หน่วยงานราชการเองก็ยังจะไปบุกเข้าไปในเขตพื้นที่ของอุทยานฯ ไม่ว่าจะเป็น อุทยานดอยสุเทพฯ การบุกรุกป่าไปทำในดงชาฟารี อุทยานช้างคลาน ฯลฯ ส่งผลให้เกิดปัญหาการแย่งน้ำแม่แตงจากชุมชนท้องถิ่นที่ใช้น้ำ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องบอกว่าจะเอามาเพื่อให้กับเกษตรกร แต่ผลที่สุดจะเอาไปให้ในดงชาฟารี และโครงการพืชสวนโลกอีก แต่ที่เป็นปัญหานักใจของพี่น้องชาวบ้าน “ทำเพื่อประเทศชาติ” แต่ผลที่สุดคนในท้องถิ่นต้องลำบากมากกับการทำเพื่อประเทศชาติ เพราะว่าฐานชีวิตของเราไม่รู้ว่าจะไปอยู่ที่ไหน แต่พอต่อสู้ไป พอต่อสู้ไปก็ถูกหาว่าเป็นพวกหัวรุนแรง และไม่สร้างความเจริญให้บ้านเมือง ถ้าหากว่าเป็นกฎหมายแล้ว เหมือนกับของสิทธิชุมชน ตลอดจนโครงการของสิทธิ เวทีของสิทธิ อยากจะให้เป็นอย่างนั้นจริงๆ ให้ทางรัฐบาลยอมรับว่าถ้าหากว่าสิทธิของประชาชนและท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรต่างๆ ถ้าหากว่ามีการให้การเรียนรู้ หรือเปิดเวทีใหญ่ๆ อย่างทางจังหวัดเชียงใหม่ก็เปิดเลยเวทีสาธารณะ บอกว่าวันนี้ทางองค์การสิทธิจะมาให้ความรู้แก่พี่น้องประชาชน ผมอยากจะให้เปิดเวทีแบบนี้ด้วยที่จังหวัดเชียงใหม่ ตอนนี้ประชาชนเริ่มเดือดร้อนกันมาก ประชาชนทุกวันนี้จนเข้าไปทุกที่ ท้ายที่สุดอยากจะให้มีการตรวจสอบ อย่างในดงชาฟารี โครงการเลี้ยงช้าง ๒๐๐ เชือก ฯลฯ

☉ อาจารย์สัญญาชัย สุนทิพันธ์วิหาร - บทบาทสาธารณะของภาคการศึกษาจะต้องขยับตัว มีความพยายามอย่างหนักอย่างไร ในส่วนของเวทีแลกเปลี่ยนมีความพยายามที่จะทำ ก็มีเงื่อนไขบางประการ อันนี้ก็คือความพยายามในแง่ภาคการศึกษา ในส่วนของสิ่งแวดล้อมกับการเมืองแยกจากกันไม่ออกแน่นอน แต่ดูพัฒนาการที่ผ่านมา สิ่งแวดล้อมเพียวๆ พอมีประเด็นปัญหา การจัดการก็จะเกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องประยุกต์โดยโยงเอาเรื่องของประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมเข้าไปร่วมปฏิรูปด้วย ผมก็เป็นห่วงเหมือนกัน ปฏิรูปไปปฏิรูปมากกลายเป็นว่ามาตราที่ดีๆ จะถูกถอดออก ก็เป็นประเด็นที่เราต้องให้ความสำคัญมากๆ

เรื่องของแนวคิดใหม่ๆ จำเป็นต้องขยายความ เช่น การจัดการร่วม เรื่องของสิทธิ มีคำว่า "สิทธิเชิงซ้อน" คงจะต้องอธิบาย เรื่องของโอกาส ผมไม่แน่ใจจะเป็นโอกาสดีหรือไม่ อีก ๕ ปี หนึ่งใน ๕ ยุทธศาสตร์เป็นเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ เราจะใช้ ๕ ปี ในแง่ของการเอามาเป็นโอกาสที่ดีของเราได้อย่างไร สนับสนุนการที่จะทำให้เกิดแผนชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน ของชุมชนอย่างแท้จริง คงต้องมีการถอดรหัส ปัจจัยบวกปัจจัยลบกัน ปัจจัยบวกใดที่สนับสนุนให้เกิดการทำงานและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ที่ส่งเสริมสิทธิชุมชนของเรา และมีปัจจัยใดที่ลดทอนเป็นอุปสรรคหรือคุกคามสิทธิของเราอยู่ เพื่อที่จะมาทำให้เกิดการพัฒนาปัจจัยต่างๆ เหล่านั้นด้วย ทำอย่างไรให้เกิดการสร้างช่องทาง นโยบาย ที่จะให้ภาคประชาชนมีโอกาสในกระบวนการทางนโยบายเพิ่มมากขึ้น ในปัจจุบันกฎหมายซึ่งผมคิดว่าเป็นหนึ่งในเครื่องมือ ต้องผสมผสานกัน และพยายามขับเคลื่อนทุกภาคส่วนให้ได้มากที่สุด ผมคิดว่าหมดเวลาที่จะทำลายธรรมชาติอีกแล้ว และไม่มีการต่อเวลาแบบฟุตบอลโลก ขอบคุณครับ

๕๕ **ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี** - ดิฉันคิดว่าจะนอกเหนือจากในส่วนของตัวเอง ในส่วนนักวิชาการก็มียานต้องทำเหมือนกัน คงต้องพยายามคิดหรือผลักดันให้เห็นแนวทางหรือเวทีในการแลกเปลี่ยนเพื่อจูนคลื่นความคิดในทางวิชาการร่วมกันข้ามสาขา ระหว่างนักสังคมศาสตร์กับนักกฎหมาย ระหว่างนักสังคมศาสตร์กับนักวิทยาศาสตร์ ดิฉันพบว่าเวทีนี้น่าจะเป็นเวทีของการพยายามพาตัวเองไปให้พ้นจากวิธีคิดแบบอาณานิคม อาจารย์จริญพุดเองว่ากฎหมายที่ผ่านมาของไทยถูกครอบงำจากวิธีคิดในยุคอานานิคมเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันการมองกฎหมายก็มีลักษณะพหุลักษณะมากขึ้น สิ่งซึ่งเราได้ยินกันในหลักวิชาการ การที่จะผนวกเอาสิ่งที่เป็น customary law หรือว่ากฎหมายพื้นบ้านเข้ามาเป็นหนึ่งในระบบกฎหมาย เวทีในการพูดเรื่องนี้ไม่พบบ่อยนัก สมาชิกวุฒิสภาส่วนใหญ่ยังติดภายใต้กรอบระบบกฎหมายแบบอาณานิคม

นักวิทยาศาสตร์ ดิฉันมีความรู้สึกว่าวิธีคิดแบบชาตินิยมบริสุทธิ ซึ่งเป็นวิธีคิดในการมองธรรมชาติแบบตะวันตกหรือธรรมชาติที่ไม่มีมนุษย์อยู่ข้างใน เป็นวิธีคิดที่ถูกวิจารณ์มากจากนักวิทยาศาสตร์สายโลกที่สาม มีงานหลายชิ้นที่ออกมา ดิฉันคิดว่าน่าจะมีเวทีแลกเปลี่ยน เพราะว่าการมองธรรมชาติแยกออกจากคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนชั้นล่าง เป็นไปไม่ได้ ในประเทศโลกที่สาม แล้วการมองว่าการมีสิทธิเข้าไปใช้ธรรมชาติไม่ได้แปลว่าเป็นสิทธิในการครอบครองหรือการเป็นเจ้าของ ดิฉันคิดว่าการปฏิรูปทางการเมืองที่จะเกิดขึ้นคงต้องผนวกกับการปฏิรูปทางความรู้ และควรจะมีเวทีแลกเปลี่ยนต่อไป

๕๖ **ดร. เจษฎา โทณะวณิก** - ขอฝากไว้สั้นๆ นะครับว่า ในส่วนของการเมืองหรือว่าในส่วนของการพรรคหรือแม้กระทั่งในส่วนขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นองค์กรทางการเมือง การศึกษา องค์กรวิชาการทั้งหลาย ต่างก็พยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับตัวเองทั้งนั้น เพราะฉะนั้นชุมชนก็จะต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับตัวเอง คิดให้เป็นธรรมชาติ แต่เป็นธรรมชาติของตัวเอง ธรรมชาติของสิ่งที่พื้นฐานของพื้นที่หรือพื้นฐานของความหลากหลาย พื้นฐานของสิ่งที่เราร่วมด้วย ถ้าเป็นอย่างนี้ก็สามารทำให้เราจัดการทรัพยากรได้อย่างเป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ โดยที่มีตัวเราเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเราก็จะเสริมความเข้มแข็งขึ้นมา และก็จะขยับไปสู่ความเข้มแข็งอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นความเข้มแข็งทางการศึกษา ทางความรู้ และทาง

การเมืองในที่สุด เพราะฉะนั้นทุกสิ่งทุกอย่างเราฝากความหวังไว้กับคนอื่นไม่ได้หรอกครับ เราต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับตัวเอง เพราะว่าทุกองค์กรเขาก็สร้างความเข้มแข็งของตัวเองเหมือนกัน

☸ **ดร.ศรีประภา เพชรมีศรี** - อยากจะอ่านงานของอาจารย์เสน่ห์ ในหน้า ๔๖๐ ของหนังสือ อาจารย์ได้เขียนถึงข้อคิดข้อเขียนของพระพรหมคุณาภรณ์เอาไว้ ที่บอกว่า “มนุษย์มีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมสูงสุดซึ่งทำให้ถึงชีวิต ที่มีอิสรภาพและความสุข การที่จะบรรลุธรรมสูงสุดนี้ มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองทั้งทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญา ...ดังนั้น ความมีอิสรภาพในการพัฒนาตนเอง และการช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการพัฒนาตนเอง จึงเป็นรากฐานของพุทธจริยธรรม...”

ท่านเขียนต่อว่า “ถ้าสิทธิในการพัฒนาตนเองถูกกีดกันหรือจำกัด ก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมที่จะดิ้นรน ขวบนวาย เพื่อสิทธินั้น...” ดิฉันอยากจะขออย่าว่า ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการกระจายอำนาจ นี่เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง อย่างที่สองคือว่า ถึงแม้เราจะพูดถึงกฎหมายไว้เยอะก็ตาม แต่กฎหมายเป็นแค่สมมติฐาน ไม่ได้เป็นความยุติธรรมจริงๆ ความยุติธรรมเกิดจากพวกเราเอง แต่พวกเราต้องดิ้นรน ขวบนวาย เราต้องรู้จักดิ้นรน ไม่เช่นนั้นเราต่อสู้ไม่ได้ ขอขอบคุณวิทยากรทุกท่าน และขอบคุณทุกๆ ท่านที่ร่วมเวทีนี้ ขอขอบคุณค่ะ

ปฏิญญาว่าด้วย สิทธิชุมชนท้องถิ่น ฐานปฏิบัติการเมือง

ภาคีองค์กร
ประเทศไทย
ระหว่าง
ธันวาคม ๒๕๕๙

เวทีวิถีสถาบันวิชาชีพ ผลิตภาพสังคม
ครั้งที่ ๓

ปฏิญญาว่าด้วย สิทธิชุมชนท้องถิ่น ฐานปฏิรูปการเมือง

๕ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก

ขณะนี้เราก็มารั้งเกือบจะสุดของการเสวนาวันครึ่ง ช่วงของการเสวนาได้รับรู้ว่าทุกคนคิดอย่างไร ในช่วงท้ายนี้ก็เช่นเดียวกับที่ผมเคยทำเรื่องปาฐกถาเมื่อประมาณ ๒๐ ปีมาแล้ว ผมอยากจะเห็นวิชาการที่เปิดประตูให้กับสังคม ไม่ใช่วิชาการที่อยู่ในรอบรั้วมหาวิทยาลัย และทุกๆ ครั้งที่ผมมีส่วนรับผิดชอบการสัมมนา ก็ จะจบลงด้วยสิ่งที่ผมเรียกว่า ปฏิญญา ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชุมชนท้องถิ่น รากเหง้าของปฏิรูปการเมือง

ผมจะเน้นประเด็นสำคัญ ประการแรก ฐานปฏิรูปการเมือง เป็นเรื่องที่เราจะต้องเข้าไปมีบทบาทโดยตรง ก็จะไปเสริมปฏิญญาสิทธิชุมชนท้องถิ่น เอกสารแจกไปแล้ว ถ้าใครดูเอกสารหน้าสุดท้าย ๑๔ ข้อ ระหว่างข้อ ๑-๓ จากข้อ ๖-๘ เป็นความล้มเหลวคือว่า เราได้มีการปฏิรูปมาแล้วเมื่อ ๑๐ ปีก่อน แล้วเราก็ได้รัฐธรรมนูญซึ่งมีบทบัญญัติรับรองสิทธิชุมชน แต่เสร็จแล้วบทบัญญัติเหล่านี้ก็ไม่เป็นตามที่ตั้งใจ ทั้งนี้ก็ เพราะว่าฐานของสิทธิมนุษยชน ชนบทไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะทำให้บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญมีผลใช้บังคับได้ นี่เป็นบทเรียน ผมพูดถึงความล้มเหลวเพื่อเป็นบทเรียนว่าต่อไปนี้ พี่น้องจะต้องเป็นคนที่มีบทบาททำให้รัฐธรรมนูญและกฎหมายมีผลใช้บังคับด้วยตัวเอง นี่คือประเด็นครับ ข้อ ๙-๑๑ ในขณะนี้ เราก็มารั้งวิกฤต แต่เราจะไปมองวิกฤตในแง่ของการประท้วง ต้องเข้าใจว่าวิกฤตนี้เกิดจากอะไร เป็นวิกฤตสถานการณ์ที่เกิดจากการที่ทุนนิยมแบบอำนาจเบ็ดเสร็จ เป็นทุนนิยมที่ใช้อำนาจเบ็ดเสร็จเข้ามาบริหารประเทศ เพราะฉะนั้น การเข้าไปเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำอย่างเบ็ดเสร็จด้วยอำนาจ และเบ็ดเสร็จในฐานะที่เป็นบิوارของต่างชาติ ถ้าอย่างนั้นเราจะมามีบทบาทในการปฏิรูปการเมือง ตรงที่ว่าในขณะนี้เราได้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย แต่ว่ากลุ่มที่จะต้องมามีบทบาทโดยตรงคือพี่น้อง ขอให้พี่น้องทุกคนได้ไปร่วมคิดกัน ในสถานการณ์อย่างนี้ ที่พูดถึงหลักในข้อ ๑๔ ก็เป็นเรื่องที่ว่า เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วเราจะเข้าใจสิทธิชุมชนได้อย่างไร สิทธิชุมชนคืออะไร สุดท้ายก็คือว่า การที่เราจะมีบทบาทอะไร จุดหมายปลายทางจะต้องพยายามสร้างความเป็นวิถีปฏิบัติให้กับสิทธิชุมชน ไม่ใช่ปล่อยให้กลายเป็นปัญหาที่เราเรียกร้องกันไป ทำให้สิทธิชุมชนมีความยั่งยืน โดยสร้างความเป็น โดยมึนยะ ๒ ข้อ ในข้อ ๑๖ ,๑๗ เป็นความคิดเห็นที่ได้พูดกัน ในข้อ ๑๖ เนื้อหาเกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชน และองค์กรปกครองท้องถิ่น เวลานี้มีการกระจายอำนาจ ๒ ทาง มี อบต. และชุมชนจะมีความขัดแย้งทุกครั้งระหว่าง อบต.กับชุมชนก็เป็นความพยายามที่จะต้องทำให้สององค์กรมีความสมัคปรมาณ ข้อ ๑๗ ขอเพิ่ม ควรจะมีประเด็นในแง่ที่ว่า เราสร้างความเป็นธรรมให้กับสิทธิชุมชนเพื่อเป็นความยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็น ยุคไหน สมัยไหน ควบคู่กันไปกับชุมชน ชุมชนก็พร้อมใจให้เกิดสิทธิชุมชน ในการที่เราจะดูแลจัดการทรัพยากร เราพร้อมหรือยัง ชุมชนพร้อมใจ เราต้องพร้อมโดยการการจัดตั้งสมัชชา เพื่อที่ว่าเราจะได้รวมตัวกับกลุ่มคนที่จะมาช่วยเหลือ แล้วช่วยกันดูแลฐานทรัพยากร ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นเรื่องของชุมชน เพราะว่าในแต่ละฐานทรัพยากร ตั้งแต่ลุ่มน้ำเป็นแม่น้ำของชุมชน โดยแท้จริงแต่ละชุมชนก็มีฐานทรัพยากรร่วมกับทุกชุมชน

ชุมชนต่างชุมชนมีความจำเป็นต้องสร้างเครือข่าย พัฒนาขึ้นเป็นสมัชชาสิทธิชุมชน อันนี้เป็นข้อสรุปในการ
สัมมนา ควรจะเป็นเรื่องที่พี่น้องประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง หรือเป็นเจ้าของสิทธิร่วม

ปฏิญญาว่าด้วย สิทธิชุมชนท้องถิ่น ฐานปฏิบัติการเมือง

๑. การประชุมเวทีสาธารณะเรื่อง “สิทธิชุมชน : มิติการปฏิบัติการเมือง” ๑๔- ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ณ สภาคริสตจักรในประเทศไทยนี้ ถือเป็นการปิดท้ายต่อการสัมมนาในหัวข้อ “เปิดศักราชสิทธิชุมชน” ๒ ครั้ง เมื่อ ๑ - ๒ มีนาคม ๒๕๕๔ และ ๑๑ - ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๖ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ทั้ง ๓ ครั้ง เป็นผลสรุปจากงานวิจัยชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” กับชุดโครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา” ตามลำดับ ซึ่งเป็นการต่อเนื่องและเสริมซึ่งกันและกัน

๒. การดำเนินงานโครงการศึกษาวิจัยดังกล่าวนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงข้อมูลและความรู้ความเข้าใจถึงโครงสร้างและกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของสังคมการเมือง ๓ ระดับ คือระดับนานาชาติและระดับรัฐประชาชาติ ลงไปยังระดับมวลชุมชนรากหญ้า ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับในสถานะความเป็นเอกลักษณ์และสิทธิในความเป็นตัวตน ภายใต้ระบบนิติศาสตร์การเมืองในรอบของอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐประชาชาติตามที่ยึดถือกันในปัจจุบัน พร้อมทั้งวิเคราะห์ประเมินผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชน ซึ่งสำหรับงานวิจัยนี้ ถือเป็นเกณฑ์คุณค่าวัดระดับความมั่นคงและความก้าวหน้าของมวลมนุษยชาติ

๓. งานศึกษาวิจัยนี้ พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนย้อนไปในอดีต เป็นที่ยืนยันได้ชัดเจนว่า มีความเป็นพลวัตและมีพัฒนาการอยู่เสมอ ตามบริบทเศรษฐกิจการเมืองที่แปรเปลี่ยนไป มิใช่คงที่ตายตัวอย่างที่ยึดมั่นถือมั่นกันจนจนิกายศาสนาในวัฒนธรรมตะวันตก เพราะเหตุจากความยึดมั่นถือมั่นนี้เอง สิทธิมนุษยชนของตะวันตก จึงเสื่อมถอยลงไปเป็นเพียงเรื่องของอำนาจกดขี่ เบียดเบียน ดังที่แสดงออกในรูปของจักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาดเสรี ซึ่งแผ่ขยายอำนาจออกไปทั่วโลก หรือตามที่เรียกรวมๆ กันไปว่า โลกาภิวัตน์

๔. สังคมการเมืองไทยตกอยู่ภายใต้กระแสอำนาจนิยมที่ว่านี้ ในทำนองเดียวกันกับสังคมอื่นๆ ในภูมิภาคฐานทรัพยากรธรรมชาติเขตร้อนของโลก อันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีเป้าหมายเพื่ออำนาจครอบครองครอบงำของมหาอำนาจทุนอุตสาหกรรมตะวันตกมาตั้งแต่ต้น โดยนัยนี้เอง ประเด็นปัญหาหลักของผลกระทบยังความสูญเสียต่อชีวิตความเป็นอยู่ อันเป็นสิทธิขั้นมูลฐานของมวลชนในชุมชนท้องถิ่นรากหญ้า รวมทั้งบูรณภาพความยั่งยืนของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งประกอบเป็นปัจจัยสี่เพื่อการดำรงชีวิตของมวลชนเหล่านี้ ในขณะที่เดียวกัน ชนชั้นนำไทยในยุคสมัยใหม่ โดยผลจากการศึกษาและกระบวนการปลูกฝังทางวิชาชีพวิชาการ ก็ตั้งตนเป็นชนชั้นอำนาจเหนือมวลชุมชนรากหญ้า และเข้ามาควบคุมจัดการใช้ประโยชน์ ในนามของสิทธิอธิปไตยเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแห่งรัฐ ก่อให้เกิดสภาวะแปลกแยกชัดเจน ภายในของสังคมการเมืองไทย

๕. ภายใต้สถานการณ์บ้านทอนทำลายต่อทั้งสิทธิในชีวิตและบูรณภาพความยั่งยืนของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ อันทรงคุณค่าความสำคัญต่อโลกโดยส่วนรวม เช่นนี้ ประกอบกับกระแสขบวนการเรียกร้องสิทธิในห่มมวลชุมชนรากหญ้า ซึ่งขยายวงกว้างขวางต่อเนื่องและเข้มข้น สถานะความเป็นตัวตน ผู้ทรงสิทธิของชุมชนท้องถิ่น จึงปรากฏตนเป็นที่รับรู้รับรองกว้างขวางขึ้นโดยลำดับ ทั้งในแวดวงวิชาการและองค์กรโลกอย่างเช่นสหประชาชาติ ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อสร้างเสริมสันติภาพและสิทธิมนุษยชน ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ เป็นเหตุผลที่ชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” หยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นหลัก และพัฒนาต่อมาเป็น “สิทธิชุมชนศึกษา” ดังที่เอ่ยอ้างถึงข้างต้น

๖. ในที่สุด โดยผลของกระแสมหาชนเรียกร้องการปฏิรูปการเมือง ๒๕๓๕ - ๒๕๔๐ สิทธิชุมชน ฐานทรัพยากรท้องถิ่น จึงได้รับการบรรจุประกอบเป็นส่วนหนึ่งของ "สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย" ภายใต้รัฐธรรมนูญ "ฉบับประชาชน" ๒๕๔๐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "สิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน" (มาตรา ๔๖) "สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน" (มาตรา ๕๖) และ "บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูลคำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินการโครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว" (มาตรา ๕๙)

๗. นับเป็นครั้งแรกที่เอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น ได้รับการรับรู้รับรองตามรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ รวมทั้งมีความหมายความสำคัญในแง่ของการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอันเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตย

๘. ดังเป็นที่ทราบกัน หลักการสิทธิชุมชนเป็นอันต้องเป็นหมันไปเกือบจะในทันทีที่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ "ฉบับประชาชน" ด้วยเหตุหลักๆ อย่างน้อย ๓ ประการ คือประการแรก การที่ต้องถูกกำกับไว้ด้วยข้อบัญญัติ "ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ" ซึ่งหมายถึงว่า สิทธิชุมชนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญยังต้องขึ้นอยู่กับกฎหมายธรรมดาที่บัญญัติ ขึ้นจากศูนย์อำนาจกลาง ประการที่สอง ปมปัญหาวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบ "นักเลือกตั้ง" และวัฒนธรรมการอุปถัมภ์ อันเป็นบ่อเกิดของการทุจริตคอร์รัปชันทั้งปวง และประการที่สาม เป็นปมปัญหาจากภายในของบรรดาชุมชนท้องถิ่นเองที่ยังขาดการจัดตั้งรวมตัวเป็นเครือข่ายอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงเป็นช่องทางให้อำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์จากภายนอกก่อความแปลกแยกและแตกแยกได้โดยง่าย

๙. สถานการณ์บนทอนทำลายสิทธิชุมชนท้องถิ่นเป็นไปอย่างเป็นระบบขึ้น เมื่อกลุ่มทุนขนาดใหญ่พร้อมด้วยเส้นสายโยงใยกับกลุ่มทุนเศรษฐกิจใหม่ระดับชาติและข้ามชาติ ทั้งภายในและภายนอก ได้โอกาสก้าวขึ้นสู่อำนาจด้วยชัยชนะการเลือกตั้งกุมเสียงข้างมากเด็ดขาดในรัฐสภา เป็นช่องทางให้ตั้งตัวเองขึ้นเป็นระบบอำนาจเบ็ดเสร็จของรัฐบาลพรรคเดียว เหนือกฎกติกาใดๆ ตามรัฐธรรมนูญเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน นั่นก็คือ รัฐธรรมนูญ "ฉบับประชาชน" เป็นอันต้องถูกล้มล้างไปโดยสิ้นเชิง จะมีหลงเหลืออยู่บ้าง ก็เฉพาะในส่วนที่เสริมส่งระบอบอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ในแบบฉบับที่แทบไม่ผิดเพี้ยนไปจาก "ประชาธิปไตยรวมศูนย์" (Democratic Centralism) ที่เคยใช้ปฏิบัติมาในระบอบสหภาพโซเวียตสมัยสงครามเย็น

๑๐. บนพื้นฐานของอำนาจเบ็ดเสร็จในท่วงทำนองประชาธิปไตยรวมศูนย์นี้เอง เราจึงได้เห็นการดำเนินนโยบายมาตรการแบบ "ประชานิยม" โดยการหว่านกระจายเงินงบประมาณของแผ่นดินลงไปในชนบท ซึ่งโดยสาระก็คือ กุศโลบายการตลาดเพื่อสร้างกำลังซื้อในหมู่ประชาชนรากหญ้านั่นเอง และในขณะเดียวกันกับที่เปิดประตูให้พันธมิตรทุนชาติและข้ามชาติได้เข้ามาครอบครองครอบงำเศรษฐกิจไทย และฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดังกรณีตัวอย่างโดดเด่น อย่างเช่น ร่างกฎหมายเขตเศรษฐกิจพิเศษ การเจรจาความตกลงการค้าเสรี การขยายอาณาบริเวณสนามบินสุวรรณภูมิออกไปเป็นมหานคร ซึ่งล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบเลวร้ายต่อชีวิตและคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และฐานทรัพยากรส่วนรวมของท้องถิ่นทั้งสิ้น ในประการสำคัญ ขัดต่อเจตนารมณ์และบทบัญญัติรัฐธรรมนูญดังกล่าวข้างต้น

๑๑. การดำเนินนโยบายและอภิมหาโครงการเหล่านี้ เป็นไปโดยปราศจากความโปร่งใส ขัดต่อหลักการธรรมาภิบาล และขาดการกลั่นกรองตรวจสอบจากสถาบันรัฐสภาภายใต้การครอบงำของเสียงข้างมากเด็ดขาด เปิดช่องให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันอย่างกว้างขวาง ทั้งในภาคราชการและภาคเอกชน เป็นเหตุให้เกิดกระแสการวิพากษ์ต่อต้าน ซึ่งขยายวงออกไปอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นวิกฤตรุนแรงทางการเมือง และกระแสเรียกร้องการปฏิรูปการเมืองอีกวาระหนึ่งในช่วงเวลาไม่ถึง ๕ ปี ของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน”

๑๒. ความคิดอ่านปฏิรูปการเมือง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงบทเรียนจากการปฏิรูปการเมือง ๒๕๓๕ – ๔๐ จนบรรลุผลได้ รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน” รับรองสิทธิเสรีภาพก่อนข้างสมบูรณ์โดยครอบคลุมไปถึงสิทธิชุมชนท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น หากแต่ไม่เกิดผลใช้บังคับอะไรจริง เพราะภายใต้โครงสร้างที่เป็นอยู่ตกอยู่ในอ้อมอำนาจเบ็ดเสร็จของศูนย์อำนาจกลาง อย่างที่ทราบกันดี ดังนั้น กระบวนการวิธีการปฏิรูปการเมืองรอบสองนี้ จึงต้องเป็นไปโดยเปิดโอกาสช่องทางให้มวลสมาชิกชุมชนท้องถิ่นเลือกผู้แทนของตนเข้ามามีบทบาทโดยตรง ไม่ใช่เพียงอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจัดทำร่างรัฐธรรมนูญสำเร็จรูปขึ้น แล้วนำไปเสนอให้มี “การประชามติพิจารณา” ซึ่งก็เป็นรูปแบบที่ดีไม่ได้ผิดอะไร เพียงแต่ว่าไม่ได้เป็นการเสริมสร้างสำนึกของความเป็นเจ้าของเพียงพอที่จะปกป้องสิทธิตามรัฐธรรมนูญด้วยตนเองโดยตรง

๑๓. รวมความแล้ว การปฏิรูปการเมืองจะต้องประกอบด้วยทั้งหลักการเนื้อหาสาระ และกระบวนการมีส่วนร่วมโดยตรงของมวลชุมชนท้องถิ่น ส่วนจะกระทำในรูปแบบใด ก็เป็นเรื่องที่พึงต้องพิจารณาพิเคราะห์กำหนดลู่ทางปฏิบัติกันไป

๑๔. กล่าวโดยเฉพาะถึงหลักการเนื้อหาสาระของสิทธิชุมชนปฏิญญาเพื่อการปฏิรูปการเมืองนี้ ขอยืนยันในประเด็นที่เคยแสดงไว้ตาม “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชุมชนท้องถิ่น : รากเหง้าประชาธิปไตย” มิถุนายน ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา” โดยขยายเพิ่มเติมประเด็นใหม่ๆ เกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วง ๑๕ ปี หลังจากนั้นโดยเฉพาะเกี่ยวกับสิ่งที่ทักท้วงกันว่าเป็นสิทธิขาดในทรัพย์สินทางปัญญา ภายใต้อิทธิพลจากเทคโนโลยีชีวภาพ และธุรกิจการค้า

๑๕. หลักการเนื้อหาสาระของสิทธิชุมชนท้องถิ่น อาจประมวลเป็นประเด็นสิทธิชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันดังนี้ :

๑๕.๑ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเป็นของปวงชน รัฐและชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

๑๕.๒ สิทธิชุมชนท้องถิ่น พึงได้รับการสถาปนาส่งเสริมจากรัฐด้วยการกระจายอำนาจหน้าที่การบริหารจัดการ และสามารถแสดงออกซึ่งสิทธิเสียงได้ตามรัฐธรรมนูญ

๑๕.๓ บรรดาชนบทรรมนิยม จารีตประเพณี วัฒนธรรมและกฎเกณฑ์การจัดการทรัพยากรป่าที่ชุมชนถือปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตสืบเนื่องกันมา ถือเป็นสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่รัฐพึงให้การรับรองเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายแห่งชาติ

๑๕.๔ สิทธิชุมชนที่ว่่านี จะต้องปราศจากการแทรกแซงจากรัฐ

๑๕.๕ รัฐพึงทบทวนกฎหมายและนโยบายทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกัน การจัดการทรัพยากรป่า

๑๕.๖ รัฐพึงทบทวนนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และปรับแก้ไขให้ไปในทิศทางที่เป็นเสรี สมดุล ยั่งยืน และเป็นธรรม

๑๕.๗ ชุมชนท้องถิ่นในฐานะเป็นผู้ดูแลและอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นต้นทุนของคนทั้งชาติ พึงต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุนด้านเงินทุน

๑๕.๘ สิทธิที่จะควบคุมการเข้าถึงและแสดงความเป็นเจ้าของในพันธุ์พืช และแร่ธาตุอันจำเป็น
ยังยวดต่อวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๑๕.๙ สิทธิในมาตรการพิเศษเพื่อคุ้มครอง และพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการแสดง
ออกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นรวมไปถึงทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรทางพันธุกรรมอื่นๆ เมล็ดพันธุ์ ยา
ความรู้ในคุณสมบัติของพืชและสัตว์ จารีตมุขปาฐะ วรรณกรรม งานออกแบบ และทัศนศิลป์ และศิลปะการแสดง

๑๕.๑๐ สิทธิในคำสินไหมทดแทนที่เป็นธรรมเหมาะสมสำหรับการอันใดก็ตามที่ก่อให้เกิด
ผลกระทบคุกคามในทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือจิตวิญญาณ

๑๖. เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลตามหลักการและเนื้อหาของสิทธิชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว บรรดาชุมชนท้องถิ่น ทั่ว
ประเทศทั้งในระดับของชุมชนฐานทรัพยากรและในระดับเขตการปกครองท้องถิ่นพึงประสานร่วมมือร่วมกัน เพื่อเข้ามามี
ส่วนร่วมในกระบวนการปฏิรูปการเมือง และควบคุมดูแลให้สิทธิตามรัฐธรรมนูญบังเกิดผลบังคับ อย่างแท้จริง
ในทางปฏิบัติ

๑๗. ควบคู่กันไปกับการรวมตัวเตรียมการเข้าร่วมกระบวนการปฏิรูปการเมืองโดยตรง มวลชุมชนท้องถิ่น
ทั่วประเทศ พึงรวมตัวพร้อมใจกันจัดตั้ง "สมัชชาสิทธิชุมชน" ขึ้นเพื่อส่งเสริมให้การกระจายอำนาจได้เป็นมรรคเป็น
ผลอย่างแท้จริงในการปกป้องคุ้มครองฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันเป็นต้นทุนของชาติ

๑๘. ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชุมชนท้องถิ่นนี้ ถือเป็นหลักการและแนวทางในฐานวาระแห่งชาติ เพื่อบรรลุผล
ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นธรรม ผู้ร่วมประชุมอันประกอบด้วย ผู้นำชุมชนท้องถิ่น องค์การภาคประชาสังคม ผู้ทรง
คุณวุฒิ นักวิชาการ ผู้รักความเป็นธรรม และคณะวิจัย จึงขอร่วมกันประกาศแสดงเจตนาคัดค้านไว้ ณ ที่นี้

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

ภาคผนวก

- กำหนดการเวทีวิชาการสาธารณะ “เปิดศักราชสิทธิมนุษยชนครั้งที่ ๓”
- ลำดับฐานความคิดสำหรับการวิเคราะห์ ชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล
- พระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันระพี”
- แผนภาพปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน
- พุทธศาสนิกชน: “จงทำกับเพื่อนมนุษย์โดยจิตว่า”
- เสน่ห์ จามริก: ปัจฉิมลิขิตว่าด้วยหลุมพรางประชาธิปไตย
- คณะวิจัย: ภาพรวมงานวิจัย สิทธิชุมชนศึกษา
- นิคม พุทธา และคณะ: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
- สนั่น ชูสกุล: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน
- ปิยะพร ศรีแปลก: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือตอนบน
- นฤทธิ ดวงสุวรรณ และคณะ: สิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้
- สัญชัย สุนทิพันธ์วิหาร: แนวคิดในการร่างกฎหมายรับรองสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กำหนดการ
เวทีวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓
เรื่อง "สิทธิชุมชน : มิติการปฏิบัติการเมือง"
วันศุกร์ที่ ๑๔ – วันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙
ณ ห้องประชุม ๑ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย เชียงสะพานหัวช้าง กรุงเทพฯ

~~~~~

วันศุกร์ที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๙

๐๘.๐๐ – ๐๙.๐๐ น. ☒ ลงทะเบียนและรับเอกสาร

๐๙.๐๐ – ๐๙.๓๐ น. ✱ กล่าวเปิด และชี้แจงเจตนารมณ์การจัดเวทีเสวนา
โดย ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ

๐๙.๓๐ – ๑๐.๐๐ น. ☕ ฉายวิดีโอ เรื่อง “กระบวนการสร้างความรู้เพื่อความเข้มแข็งสิทธิชุมชนต่อ
ฐานทรัพยากร”

๑๐.๐๐ – ๑๒.๐๐ น. ✱ นำเสนอบทสังเคราะห์งานวิจัย เรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก”
โดย ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยฯ
คุณพรพิไล เลิศวิชา นักวิชาการอิสระ
ดร.ชาญเชาว์ ไชยานุกิจ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
ดำเนินรายการโดย ดร.วีระ สมบูรณ์

๑๒.๐๐ – ๑๒.๓๐ น. ☛ อภิปรายแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมเสวนา

๑๒.๓๐ – ๑๓.๓๐ น. ☉ รับประทานอาหารกลางวัน

๑๓.๓๐ – ๑๖.๐๐ น. ✱ เวทีเสวนาเรื่อง “ปฏิบัติการสิทธิชุมชน ภาคประชาชน”
โดย คุณปิยะพร ศรีแปลก : โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
คุณเนคม พุทธา : โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
คุณสนั่น ชูสกุล : โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน
คุณนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ : โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้
ดำเนินรายการโดย คุณเคยามล ไกยวงศ์ และ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์

๑๕.๐๐ – ๑๕.๑๕ น. ☮ อาหารว่าง

๑๖.๐๐ – ๑๗.๐๐ น. ✱ เปิดเวทีเสวนาให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น

๑๘.๐๐ – ๑๙.๓๐ น. ☼ เวทีเสวนา เครือข่ายภาคประชาชนบนฐานทรัพยากร

วันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙

๐๕.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.

※ เสวนาเรื่อง "สิทธิชุมชน : เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน" ในมิติของผู้นำชุมชน

โดย แม่ผา กองธรรม ผู้นำชาวบ้านเครือข่ายลุ่มน้ำมูล
คุณสุภาพร พรรณราย สมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลา
ก้านอนันต์ ดวงแก้วเรือน อดีตผู้นำป่าชุมชนภาคเหนือ
ดำเนินรายการโดย คุณเรวดี ประเสริฐเจริญสุข

๑๐.๓๐ - ๑๐.๔๕ น.

II อาหารว่าง

๑๐.๔๕ - ๑๒.๓๐ น.

※ เสวนาเรื่อง "สิทธิชุมชน : เส้นทางกระจายอำนาจจัดการทรัพยากรของชุมชน" ในมิติของนักวิชาการ

โดย ศ.(พิเศษ)จรัญ ภักดีชนากุล เลขาธิการสำนักประธานศาลฎีกา
ดร.เจษฎ์ โทณะวณิก คณะบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม
ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อาจารย์สัญญาชัย สุทธิพันธุ์วิหิต คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล
ดำเนินรายการโดย ดร.ศรีประภา เพชรหมีศรี

๑๒.๓๐ - ๑๒.๔๕ น.

※ ประกาศ "ปฏิญญาสิทธิชุมชน" โดย ผู้แทนเครือข่ายภาคประชาชน

๔) ทริคเกอร์ : คุณสกลใส สร้างไศรภ และคุณสนั่น ช่างปรุง

๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐

เวทีวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

เรื่อง “สิทธิชุมชน : มิติปฏิบัติการเมือง”

วันศุกร์ที่ ๑๔ - วันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔

ณ สภาคริสตจักรในประเทศไทย เชิงสะพานหัวช้าง กรุงเทพฯ

๑. หลักการและเหตุผล

โครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา” เป็นความพยายามต่อเนื่องจากองค์ความรู้และประสบการณ์เรียนรู้ จากชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” ซึ่งเกิดจากการริเริ่มของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กล่าวคือเป็นองค์ความรู้ที่พยายามทำความเข้าใจ เพื่อตอบโจทย์ประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนใหม่ๆ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยตระหนักของสถานการณ์และบริบทปัญหา กระบวนการวิจัย จึงตั้งโจทย์เน้นไปในเรื่อง สิทธิชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งได้รับการรับรู้รับรองตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองในปัจจุบัน สิทธิชุมชน นับเป็นสิทธิตามจารีตประเพณีอันเป็นลักษณะเฉพาะโดยพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมไทย แต่ทว่าดำรงอยู่อย่างอ่อนแอกระจัดกระจาย เพราะผลกระทบจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ บั่นทอนทำลายวิถีชีวิตชุมชน และบูรณภาพของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นต้นทุนชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

“สิทธิชุมชนศึกษา” นับเป็นหนึ่งในกระบวนการสิทธิมนุษยชนศึกษาโดยรวม มีจุดประสงค์เพื่อฟื้นฟูบูรณะการเรียนรู้ถึงสิทธิอันเป็นต้นทุนทางฐานทรัพยากรธรรมชาติ และสังคมวัฒนธรรมของไทย ไม่ใช่เพื่อย้อนรอยอดีต หากแต่เพื่อบูรณะฟื้นฟูวัฒนธรรมการเรียนรู้ส่วนที่สร้างสรรค์ และช่องทางการเรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ ตามสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย รวมทั้งประสานเชื่อมโยงกับสิทธิอันชอบธรรมของกลุ่มชนในเมือง ทั้งหมดประกอบกันเป็นการเรียนรู้เสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม “สิทธิชุมชน” นับเป็นภาคส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของวัฒนธรรมสิทธิเช่นว่านี้

ขอบข่ายและเนื้อหาสาระการเรียนรู้ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาขยายขอบข่ายจากเรื่องราวเฉพาะภายในแต่ละชุมชน ให้ครอบคลุมถึง “เครือข่าย” ชุมชนที่ตั้งอยู่บน ฐานทรัพยากรร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นลุ่มน้ำ ป่า ไร่นา หรือชายฝั่งทะเล ทั้งนี้เพื่อให้เรื่องของสิทธิชุมชนมุ่งถึงการปกป้องสร้างเสริมบูรณภาพของ ฐานทรัพยากร เป็นทั้งมิติของสิทธิและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ไม่ใช่สิทธิเฉพาะของแต่ละชุมชนแบ่งแยกจากกัน ซึ่งเท่ากับการแบ่งแยกฐานทรัพยากรเขตร้อนที่เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยธรรมชาติ

โดยสรุป โครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา” มีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริม ให้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในฐานะ “ผู้ทรงสิทธิ” โดยตรง ได้มีโอกาสเรียนรู้ในอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของสิทธิชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม บนพื้นฐานของต้นทุนทางสังคม วัฒนธรรม และวิทยาการใหม่ๆ เพียงพอที่จะดำรงตนในบริบทสถานการณ์โลก จำเป็นต้องหมายเหตุไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า การมุ่งเน้นถึงสิทธิชุมชน ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการยกเอาสิทธิอำนาจของชุมชนขึ้นเหนือสิทธิส่วนบุคคล อันเป็นหลักการพื้นฐาน ในทางตรงกันข้าม จารีต ประเพณีของชุมชนจำเป็นต้องมีการ

[illegible]

អង្គការក្រៅរដ្ឋាភិបាលជាដាច់ខាតមិនមែនជាអង្គការសាសនាឡើយ តែជាអង្គការស្រាវជ្រាវស្រាវការណ៍
ក្នុងការកសាងសង្គមធម៌ និងការអភិវឌ្ឍន៍សង្គមជាតិ ក្នុងការកសាងសង្គមធម៌ និងការអភិវឌ្ឍន៍សង្គមជាតិ ។ ១

ម្ចាស់នៃធនធានឈើក្នុងតំបន់ អនាម័យក្នុងតំបន់ ចង្អាតរុក្ខជាតិក្នុងតំបន់ក្រៅតំបន់ក្រៅតំបន់ក្រៅតំបន់ ១៣

မြစ်ဝကျွန်းပေါ် ၁၂

[illegible][illegible]

បន្ទាប់ពីការពិនិត្យរបស់អង្គការសហប្រជាជាតិ បានបញ្ជាក់ថា ក្នុងរយៈពេលពីរឆ្នាំចុងក្រោយនេះ កម្ពុជាបានបង្កើនការគ្រប់គ្រងធនធានធម្មជាតិ ជាពិសេស ធនធានទឹក និងធនធានឧស្ម័ន។ ក្នុងរយៈពេលពីរឆ្នាំចុងក្រោយនេះ កម្ពុជាបានបង្កើនការគ្រប់គ្រងធនធានធម្មជាតិ ជាពិសេស ធនធានទឹក និងធនធានឧស្ម័ន។

កម្រិត អនាម័យកម្មនិងការគ្រប់គ្រងប្រព័ន្ធបង្កាន់ដៃ ក្នុងស្ថានភាពធម្មតាដែលមានការអនុវត្តកម្រិតទាបបំផុត
កម្រិតបង្ការជំងឺឈាម ក្នុងស្ថានភាពធម្មតាដែលមានការអនុវត្តកម្រិតទាបបំផុត
មធ្យម ក្នុងស្ថានភាពធម្មតាដែលមានការអនុវត្តកម្រិតទាបបំផុត
កម្រិតបង្ការជំងឺឈាម ក្នុងស្ថានភាពធម្មតាដែលមានការអនុវត្តកម្រិតទាបបំផុត
កម្រិតបង្ការជំងឺឈាម ក្នុងស្ថានភាពធម្មតាដែលមានការអនុវត្តកម្រិតទាបបំផុត

๓. กลุ่มเป้าหมาย

ตัวแทนจากชุมชนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักศึกษา ข้าราชการ นักการเมือง สื่อมวลชน และสาธารณชนผู้สนใจ

๔. ระยะเวลา

วันศุกร์ที่ ๑๔ และวันเสาร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙ รวม ๒ วัน

๕. สถานที่

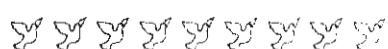
ห้องประชุม ๑ สภาคริสตจักรในประเทศไทย เชียงสะพานหัวช้าง ราชเทวี กรุงเทพฯ

๖. หน่วยงานร่วมจัดและสนับสนุน

- โครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” และ โครงการวิจัย “สิทธิชุมชนศึกษา” โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (มฟย.)
- วิทยาลัยการจัดการความรู้ทางสังคม (วจส.)
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.)

๗. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ๗.๑ สาธารณชนเกิดความเข้าใจ และเรียนรู้เรื่อง สิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายชุมชนบนฐานทรัพยากร
- ๗.๒ มีข้อเสนอที่จะผลักดันนโยบายส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน
- ๗.๓ สื่อมวลชนเข้าใจและนำเสนอเนโยบายการจัดการทรัพยากรกับสาธารณะอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง
- ๗.๔ ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายในการปฏิรูปการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ ๔ เศรษฐกิจการเมืองโลกานุวัตรไทย

๔.๑ ภูมิหลัง: ภูมิรัฐศาสตร์และฐานการวิเคราะห์

๔.๑.๑ โลกที่สามในมิติชุมชนฐานทรัพยากรเขตร้อน

๔.๑.๒ โลกที่สามได้ยิ่งอำนาจเศรษฐกิจตลาด

๔.๑.๓ ฐานพิจารณาเบื้องต้น

๔.๒ เส้นทางรัฐประชาชาติไทย

๔.๒.๑ จาก "ปฏิรูปการเมือง" สู่จักรวรรดินิยม "การค้าเสรี"

๔.๒.๒ สู่รัฐประชาชาติรวมศูนย์กับ "ความเปลี่ยนแปลงแห่งสมัย"

๔.๒.๓ เวียนปมวัฒนธรรม "รัฐประชาชาติยุคทุนนิยม"

๔.๓ สู่ยุคพัฒนากับความเป็นเศรษฐกิจบริวาร

๔.๓.๑ จากระบบ "อาณานิคมที่ liberal" สู่ "ประชาธิปไตยที่ขาดพื้นฐานเมดิสมหาชน"

๔.๓.๒ เข้าสู่วัฏจักรแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาไม่สมบูรณ์

๔.๓.๓ การเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางนายทุนไทยกับ "ทุนนิยมเทียม"

๔.๔ เศรษฐกิจการเมืองไทยได้ยิ่ง "เสรีนิยมใหม่"

๔.๔.๑ จุดผกผันสถาบันเบรตันวูดส์กับกระแสทุนข้ามชาติ

๔.๔.๒ หนทางสู่หายนะทางเศรษฐกิจการเงินและความเสื่อมถอยแห่งอธิปไตย

บันทึกท้ายบทที่ ๔

บทที่ ๕ สิทธิชุมชนไทยในกระแสสากล

๕.๑ ฐานคิดเบื้องต้นว่าด้วยชุมชนฐานทรัพยากร

๕.๑.๑ ป่าเขตร้อนกับความหลากหลายทางชีวภาพ

๕.๑.๒ มิติมนุษย์กับสังคมวัฒนธรรม

๕.๒ การเสื่อมสลายของสิทธิ "ชุมชนดั้งเดิม"

๕.๒.๑ ชุมชนฐานทรัพยากรได้ยิ่งจักรวรรดินิยมเศรษฐกิจตลาด

๕.๒.๒ จากขบวนการปิดล้อมสู่โจรสลัดทางชีวภาพ

๕.๓ สู่การฟื้นฟูบูรณะสิทธิชุมชน

๕.๓.๑ สิทธิชุมชนกับเงื่อนไขนิติศาสตร์อำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ

๕.๓.๒ เอกภาพในความหลากหลายแห่งธรรมชาติ

๕.๔ มองไปข้างหน้า: สู่เศรษฐกิจสังคมทางเลือก

๕.๔.๑ กระแสโลกาภิวัตน์จากฐานรากหญ้า

๕.๔.๒ เศรษฐกิจ-เศรษฐกิจศาสตร์เพื่อชีวิตและสังคม

บันทึกท้ายบทที่ ๕

ความส่งท้าย: การเมืองสิทธิมนุษยชน

ภาคผนวก: รายงานคณะวิจัยชุดโครงการ "สิทธิมนุษยชนในสถานการณ์สากล"

“กฎหมายมีไว้สำหรับให้มีความสงบสุขในบ้านเมือง มิใช่ว่ากฎหมายมีไว้สำหรับบังคับประชาชน ถ้ามุ่งหมายที่จะบังคับประชาชน ก็กลายเป็นเผด็จการ กลายเป็นสิ่งที่บุคคลหมั่นคอยจะต้องบังคับบุคคลหม่มาก ในทางตรงกันข้ามกฎหมายมีไว้สำหรับให้บุคคลส่วนมากมีเสรีและอยู่ได้ด้วย ความสงบ บางที่เราตั้งกฎหมายขึ้นมาก็ด้วยวิชาการซึ่งได้จากต่างประเทศ เพราะว่าวิชาการกฎหมายนี่ก็เป็นวิชาการที่กว้างขวาง จึงต้องมีอะไรทำอย่างหนึ่ง แต่วิชาการนั้นอาจไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือท้องที่ของเรา บางทีเคยยกตัวอย่างมาเกี่ยวข้องกับที่ดิน เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของประชาชนที่อยู่ทางไกล ซึ่งเราเอากฎหมายไปบังคับประชาชนเหล่านั้นไม่ได้เพราะว่าเป็นความผิดของตัวเอง เพราะการปกครองไม่ถึงประชาชนที่อยู่ในที่ห่างไกล จึงไม่สามารถที่จะทราบถึงกฎหมาย ความบกพร่องก็อยู่ที่ทางฝ่ายที่บังคับกฎหมายมากกว่าฝ่ายที่จะถูกบังคับ ข้อนี้ควรจะถือเป็นหลักเหมือนกัน ฉะนั้นต้องหาวิธีที่จะปฏิบัติกฎหมายให้ถูกต้องตามหลักของธรรมชาติ.....

..... ในป่าสงวนซึ่งทางราชการได้ขีดเส้นไว้ว่าเป็นป่าสงวนหรือป่าจำแนก แต่ว่าเราขีดเส้นไว้ประชาชนก็มีอยู่ในนั้นแล้ว เราจะเอากฎหมายป่าสงวนไปบังคับคนที่อยู่ในป่าที่ยังไม่ได้สงวนแล้วเพิ่งไปสงวนทีหลังโดยขีดเส้นบนเศษกระดาษก็ดูชอบกลอยู่ แต่มีปัญหาเกิดขึ้นที่เมื่อขีดเส้นแล้วประชาชนที่อยู่ในนั้นก็กลายเป็นผู้ฝ่าฝืนกฎหมายไป ถ้าดูในทางกฎหมายเขาก็ฝ่าฝืนเพราะว่าตรามาเป็นกฎหมายโดยชอบธรรม แต่ว่าถ้าตามธรรมชาติ ใครเป็นผู้ทำผิดกฎหมายก็ผู้ที่ขีดเส้นนั่นเอง เพราะว่าบุคคลที่อยู่ในป่านั้นเขาอยู่ก่อนเขามีสิทธิในทางเป็นมนุษย์ หมายความว่าทางราชการบุกรุกบุคคล ไม่ใช่บุคคลบุกรุกกฎหมายบ้านเมือง.....

กระแสพระบรมราชโองาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันระพี” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
วันพุธที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๖

แผนภาพปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและพัฒนาการสิทธิมนุษยชน

คริสต์ ศตวรรษ

๑๗-๑๘	๑๗-๑๘-๑๙	๑๙-๒๐	๒๐-๒๑

กระแส "สัญญาสังคม" / "สิทธิธรรมชาติ"

- ★ ปฏิวัติอังกฤษ ๑๖๘๘
- ★ ปฏิวัติอเมริกา ๑๗๗๖
- ★ ปฏิวัติฝรั่งเศส ๑๗๘๙

สิทธิพลเมือง
และการเมือง

- ★ ปฏิวัติอุตสาหกรรม
- ★ สิทธิมนุษยชน

★ รัฐสวัสดิการ

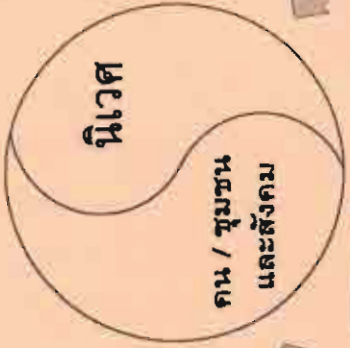
สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม
วัฒนธรรม

สิทธิกำหนดใจตนเอง
สิทธิปกครองตนเอง
องค์การสหประชาชาติ
ปฏิญญาสากลสิทธิมนุษยชน

โลกาภิวัตน์:
เศรษฐกิจตลาดเสรี

สิทธิอาณานิคม
(สงครามโลกครั้งที่ ๑-๒)

สิทธิระเบียบ (เศรษฐกิจ) โลกใหม่

สิทธิเกษตรกร
สิทธิชุมชนท้องถิ่น
ทรัพยากรความ
หลากหลายทางชีวภาพ

กระแสสิทธิมนุษยชนตะวันตก
วัฒนธรรมเดี่ยว

ปฏิสัมพันธ์เชิงอารยธรรม

กระแสต่อต้านสิทธิมนุษยชนไทย / เอเชีย
วัฒนธรรมหลากหลาย

“....เดี๋ยวนี้บ้านเมืองเรามีแต่ข้าราชการและนักการเมืองที่เอาแต่ทุจริตโกงกิน เห็นแก่ตัว แต่คนเหล่านี้ยังลอยนวล และกฎหมายก็ไม่เคยได้นำไปลงโทษอย่างจริง ๆ จัง ๆ แค่ออกจากตำแหน่งแล้วก็พ้นผิด ดูเหมือนว่าการลบล้างความผิดที่ตนทำง่ายเหลือเกิน ผมว่าสาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะมาจากกฎหมายบ้านเมืองของเราไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่เหมือนสมัยก่อน บ้านเมืองเรายึดถือมีเคารพผี ซึ่งมีผีนี้แหละที่เป็นกฎหมาย ผีเป็นธรรมนุษย์ชุมชน ผีมีความศักดิ์สิทธิ์ทุกคนก็เลยเคารพ การทุจริตโกงกินก็เลยมีน้อย....”

“.....ธรรมนุษย์ชุมชนคือกฎหมายของหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านเป็นคนกำหนดขึ้นมาเพื่อต้องการสร้างความสงบให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านให้เหมาะสมกับหมู่บ้านของตนเอง แต่ละชุมชนก็จะมีธรรมนุษย์ของใครของมันซึ่งเหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ หรือเผ่าชนนั้น ๆ เผ่ากระเลงก็มีธรรมนุษย์อีกแบบหนึ่ง เผ่าลาวก็มีแบบหนึ่ง เผ่าโซ่ เผ่าย้อ เผ่าเขมร เผ่ากูไท แต่ละเผ่าชนก็เหมาะสมกับแบบของเขา เช่นการแต่งงานของเผ่ากระเลงก็เป็นอีกแบบหนึ่ง มีหมู มีโก่หกตัว เหล้าหกขวด ถ้าครอบครัวนั้นไม่มีฟ้าก็ต้องทำอีกแบบหนึ่ง ถ้าไม่มีผีฟ้าก็เป็นอีกแบบหนึ่ง

ธรรมนุษย์ชุมชนนั้นคนสมัยก่อนเรียกว่าผี ถ้าทำผิดธรรมนุษย์ก็คือผิดผี บทลงโทษก็คือผีจะหักคอ คือทำให้เสียชีวิตหรือทำให้เจ็บป่วย เพราะฉะนั้นธรรมนุษย์ชุมชนจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาก เพราะทุกคนกลัวผี ถ้าเราลองเปรียบเทียบกฎหมายที่ใช้ในปัจจุบันกับผีซึ่งเป็นกฎหมายของชุมชนสมัยก่อน อย่างเช่นเรื่องคนตัดไม้ทำลายป่า กฎหมายบอกว่าถ้าตัดไม้จะผิดกฎหมาย แต่คนที่ใช้อำนาจทางกฎหมายคือตำรวจ ถ้าตำรวจเห็นก็ถูกจับ แต่ถ้าตำรวจไม่เห็นก็ไม่ทำอะไรเกิดขึ้น แต่ถ้าเป็นเรื่องผี ถ้าบอกว่าตัดต้นไม้ตัดตรงนี้ผีจะหักคอ ชาวบ้านจะไม่ตัดเลยเพราะกลัวผีหักคอ นี่คือการศักดิ์สิทธิ์ของผี เป็นภูมิปัญญาของผู้เฒ่าผู้แก่สมัยก่อนที่เขาอาศัยบุคคลที่สามคือ ผี มาเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ทำให้คนเกรงกลัว ถ้าอ้างคนเหมือนกันเขาก็จะไม่กลัว จึงต้องอาศัยผีซึ่งเป็นสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ ไม่เห็นตัวตน แต่มีอำนาจและอยู่ทุกหนทุกแห่ง”

“.....ผีที่หนึ่งเรียกว่าผีเรือน.....ผีที่สองก็คือผีเชื้อผีสาย ผีเชื้อผีสายนี้เป็นผีญาติสนิทมิตรสหาย.....ผีที่สามคือผีปู่ตา ผีปู่ตานี้เป็นผีของหมู่บ้านของชุมชน..... ผีตัวที่สี่ก็คือผีภูผีผาผีป่าผีดง ผีนี้จะเป็นผีที่คุ้มครองธรรมชาติ ท่านว่าเวลาขึ้นภูเขาอย่าทำเสียงเอิกเกริก อย่าไปตัดไม้ใหญ่มันมีผี นั่นคือท่านบอกให้เราอนุรักษ์ต้นไม้ทางอ้อม เพราะต้นไม้ใหญ่เป็นพ่อแม่แม่ไม้ให้ผลดก นกจะมากิน เป็นแหล่งขยายพันธุ์ เราอย่าได้ล่วงเกินเหมือนผู้หญิงสาว ท่านว่าต้นไม้ใหญ่มันมีผีสาวผู้ดีเพิ่มมีชู หมายถึงความว่าหญิงสาวเขามีพ่อแม่แม่อย่าไปล่วงเกินเขา ผู้เฒ่าผู้แก่ท่านสร้างธรรมนุษย์ขึ้นมาเพื่อให้สังคมสงบสุข สังคมนี้ไม่ใช่เฉพาะสังคมมนุษย์ แต่ยังหมายรวมถึงสังคมพืช สังคมสัตว์ ที่จะทำให้ทั้งสามสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรต่อกัน

การมีระเบียบชุมชนนี้จะทำให้รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดแล้วเราจะมีกินมีใช้ตลอดไป เอื้ออำนวยให้ผลประโยชน์แก่คนทุกคน ถ้าเราจะมีรู้จักใช้อย่างเคารพ กินอย่างเคารพ มันเป็นข้อบังคับให้ทุกคนเคารพและควบคุมพฤติกรรมให้เป็นที่ยังประสงคต่อสังคม”

บทสนทนา พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว โดยเกษม คนไว

ในจดหมายถึงบรรณาธิการ วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๓ มกราคม ๒๕๔๒

๑๖ ทำกับเพื่อกษณะขโดยคไคว

[illegible]

Wm. L. L. L.

ปัจฉิมลิขิต ว่าด้วยหลุมพรางประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยต้องมีศีลธรรมเป็นรากฐาน ไม่อย่างนั้น จะเป็นประชาธิปไตย
ไม่ได้ ที่พูดกันว่า ประชาธิปไตยดีกว่าระบบใดนั้น หลับตาพูด คนไทยนับ
ถือฝรั่งเป็นอาจารย์ เมื่อฝรั่งเขาว่าอย่างไร ก็พูดตามกันไปอย่างนั้นว่า
ประชาธิปไตยนี้เพื่อประชาชน ของประชาชน โดยประชาชน แต่ลืมพูด
ไปว่า ที่มีศีลธรรม

เมื่อไม่มีศีลธรรมเป็นพื้นฐานแล้ว ระบบประชาธิปไตยนั้นแหละจะเป็นระบบ
ที่เลวร้ายที่สุดแห่งระบบทั้งหลาย มีเผด็จการเสียดีกว่า.....

พุทธทาสภิกขุ*

ผู้สื่อข่าว: "นี่แสดงว่า ในแง่กฎหมาย ขอให้ถูกกฎหมายเท่านั้นก็พอ
ไม่ต้องพูดถึงจริยธรรมใช่หรือไม่"

สุวรรณ วลัยเสถียร "คือผมวันนี้ ไม่ได้มาพูดเรื่องจริยธรรม ต้องขออภัยจริง ๆ
ไม่ได้มาไฟกัสดรงนี้ครับ ผมก็มั่นใจว่า ทุกอย่างตรงไปตรงมา"

"รัฐบาลที่มีแต่กลุ่มพวกพ้องพ่อค้าวานิชย์ บางทีจะเลวที่สุดในบรรดา
รัฐบาลทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าของประเทศใด ๆ"

อดัม สมิธ ค.ศ. ๑๗๗๖"

เท้าความ

ในช่วงของ "ปัจฉิมลิขิต" ครั้งแรกว่าด้วย "ปฏิรูปการเมือง" ได้นำเอาข้อสังเกตของทั้งนักวิชาการ
และสื่อมวลชนมาพิเคราะห์ทบทวนกันดู ซึ่งสรุปใจความได้ว่า ขณะนี้เศรษฐกิจการเมืองไทยได้พัฒนามา
ถึงจุดที่เป็นปัญหาขัดแย้งแข่งดื้อระหว่าง "ทุนใหญ่และทุนขุนนาง" กับ "ทุนหัวเมืองท้องถิ่น" หรือตีวงให้
กว้างขึ้นไปก็เป็นระหว่าง "ทุนท้องถิ่น อิทธิพลท้องถิ่น" กับ "ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ"
เป้าหมายหลักของการปฏิรูปการเมืองก็คือ เปิดช่องทางให้กลุ่มทุนใหญ่หรือทุนชาติดังกล่าวได้ขึ้นสู่
อำนาจรัฐโดยมี "นักบริหารมืออาชีพเข้าไปเป็นรัฐมนตรีมากขึ้น" เพื่อเป็นทางออกให้กับ "ลัทธิเสรีนิยม
ทางเศรษฐกิจ"

* บทความส่วนมาก เนื่องในโอกาสตีพิมพ์ครั้งที่ ๓ เสน่ห์ จามริก: การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๔๔

* เอกสารประกอบการเสวนาวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓ เรื่อง "สิทธิชุมชน: มิติปฏิรูป
การเมือง" วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔ ณ สมาคริสตจักรในประเทศไทย เชียงสะพานหัวช้าง กทม.

ข้อสังเกตที่ว่านี้ มีส่วนถูกต้องตรงที่หยิบยกเอาประเด็นเรื่องกลุ่มทุนใหม่ขึ้นมาอธิบายประกอบ การนำเสนอแนวทางปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่วยให้ได้ตระหนักถึงพัฒนาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจการเมืองไทย ซึ่งตั้งเฝ้ามาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ เมื่อกลุ่มทุนภาค เอกชนได้เข้ามามีบทบาทในเวทีอำนาจการเมืองโดยตรงยิ่งๆ ขึ้นโดยลำดับ และทั้งเห็นพ้องกับข้อ วิพากษ์ต่อระบบและพฤติกรรม “นักเลือกตั้ง” จากฐานอำนาจของกลุ่ม “ทุนท้องถิ่น อิทธิพลท้องถิ่น” ซึ่งเป็นสมมุติฐานที่มาของปัญหาความชั่วร้ายนานัปการในบ้านเมือง และเป็นเหตุให้ต้องมาคิดอ่านทำการ ปฏิรูปการเมืองกันครั้งแล้วครั้งเล่า

ข้อที่ไม่อาจเห็นด้วยเลย ก็ตรงที่ไปหักทักเอากลุ่มทุนใหม่มาเป็นคำตอบ และทางเลือกสำหรับ ปฏิรูปการเมือง ในขณะที่เดียวกันกับที่มองข้ามละเลยพื้นฐานทางสังคมและชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะใน ภาคเกษตรชนบท ซึ่งต้องตกอยู่ภายใต้การระบอบอำนาจนิยมในรูปแบบต่างๆ ของศูนย์อำนาจส่วนกลาง ตลอดมา ในประการสำคัญเราคงต้องถามตัวเองเสียก่อนว่า เราเรียนรู้เรื่องของ “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตร กับทุนนานาชาติ” เพียงใด รวมถึงลัทธิอุดมการณ์ที่เรียกว่า “เสรีนิยมทางเศรษฐกิจ”

คงจะเป็นเพราะมุงยึดถือเอา “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” เป็นที่ตั้งนี้เอง รัฐธรรมนูญ ฉบับประชาชน ๒๕๔๐ จึงต้องแทรกไว้ด้วย มาตรา ๘๗ กำหนดให้ “รัฐต้องสนับสนุนระบบ เศรษฐกิจเสรี โดยอาศัยกลไกตลาด” หรือเป็นที่รู้จักในนามของ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” ข้อนี้เป็นจุดแบ่ง ระหว่างกระแสปฏิรูปการเมือง ๒๕๓๕-๔๐ กับที่กำลังเป็นปัญหาวิกฤตในปี ๒๕๔๙ นี้ หลังจากประกาศ ใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับประชาชน มาไม่ถึง ๙ ปี ครั้งแรก โดยพื้นฐาน มีสมมุติฐานมาจากกระแสชนชั้นกลาง พากันต่อต้านรัฐประหาร “หลงยุค” ของคณะผู้รักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (ร.ส.ช) และรัฐบาล ทหารภายใต้การนำของพลเอกสุจินดา คราประยูร แต่มาในคราวนี้เป็นปัญหาวิกฤตอันเกิดแต่ “ระบอบ ทักษิณ” หรือ “ทักษิณนิมิตส์” ซึ่งจัดอยู่ในแนวของ “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุนนานาชาติ” อย่างลงตัว และมีความซับซ้อนมากมาย แตกต่างห่างไกลกับกรณีของเผด็จการทหาร เรียกได้ว่า เวทีอำนาจ เศรษฐกิจการเมืองไทยได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปแล้วเกือบโดยสิ้นเชิง ด้วยเหตุที่เป็นระบอบอำนาจที่เปิดช่อง ให้อ้างสถานะความชอบธรรมตามกฎหมายการระบอบรัฐธรรมนูญ “ประชาธิปไตย” โดยเฉพาะอย่างยิ่งอ้าง ได้ว่า เป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งทั่วไปด้วยคะแนนเสียงข้างมาก

ทั้งในขณะเดียวกัน สิทธิประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองก็ได้แผ่กระจายออกไปในหมู่ชนชั้น กลางนายทุน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในกระแสการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ครั้งเหตุการณ์ “มหาวิปโยค” ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ที่น่าสนใจอย่างยิ่งก็คือ ทั้งในพรรคไทยรักไทยและคณะรัฐบาล ได้มี “กลุ่มคนตุลา” ระดับ นำเข้าร่วมอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยตั้งแต่แรกเริ่มของการก่อตั้งพรรค “ระบอบทักษิณ” หรือ “ทักษิณนิมิตส์” จึงเป็นระบอบของอำนาจและผลประโยชน์ทับซ้อนโดยธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่จะต้องมีการตรวจสอบอะไร ในเมื่อตกอยู่ในเงื้อมมือของคนกลุ่มเดียวพรรคเดียวกัน และใช้อำนาจการปกครองในนามของ ระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตย

เงื่อนไขปฏิรูปประชาธิปไตย

ประเด็นก็คือว่า ตัวระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตยนั้นเองที่เป็นปัญหา เป็นโจทย์ที่จะต้องสะสางทำความเข้าใจในห้วงของกระแสปฏิรูปการเมืองรอบสองนี้ เริ่มต้นทีเดียว ถ้าจะพิเคราะห์ย้อนอดีตไปถึงกระแสปฏิรูปการเมืองของอังกฤษ ซึ่งกล่าวได้ว่ามีกำเนิดที่มาจาก “กฎหมายปฏิรูป” (Reform Bill) ปี ค.ศ. ๑๘๓๒ คือเมื่อกว่า ๑๗๐ ปีมาแล้ว เพื่อขยายสิทธิออกเสียงเลือกตั้งออกไปครอบคลุมถึงกลุ่มชนชั้นกลางนายทุน จากแต่เดิมที่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชนชั้นขุนนางเจ้าที่ดิน และมีพัฒนาการต่อมาจนถึงเป็นระบบสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป อย่างที่เรารู้จักมักคุ้นกันในทุกวันนี้ แต่ในเบื้องได้ของรูปแบบสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตย ที่ว่านี้ ซึ่งมักมองข้ามกัน ก็คือ เจตนารมณ์เพื่อเป็นฐานรองรับสถานะความชอบธรรมในสิทธิประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนอุตสาหกรรมที่ขยายตัวเติบโตใหญ่ ส่งผลกระทบต่อการสร้างอำนาจในสังคมการเมืองของอังกฤษนั่นเอง ระบอบรัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตย จึงเป็นระบอบอำนาจของยุคทุนนิยมโดยแท้

ยิ่งไปกว่านั้น กระแสการปฏิรูปการเมืองยังขยายวงไปถึงเป็นการปฏิวัติระบบนิติศาสตร์ โดยนิยามความหมายของ “กฎหมาย” ให้เป็นแต่เพียงคำสั่งหรือคำบัญชาของอำนาจองค์อธิปัตย์ ซึ่งก็ได้แก่สถาบันรัฐสภาอันเป็นอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎหมายมีคุณค่าเป็นเพียงเครื่องมือหรือกลไกของระบบอำนาจแท้ๆ ซึ่งแตกต่างตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงจากหลักคิดแต่เดิมที่ว่า กฎหมายเป็นกฎระเบียบสังคมที่ถือกำเนิดมาจากกฎธรรมชาติ จารีตประเพณีและความคิดความเชื่อของสังคมและชุมชนโดยรวม ไม่ใช่บัญญัติมาจากอำนาจเบื่องบน โดยนัยนี้ ระบบนิติศาสตร์ใหม่และกฎหมายที่รัฐสภานิติบัญญัติขึ้น จึงเท่ากับเป็นอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด สังคมไทยเราก็รับเอาหลักนิติศาสตร์และระบบกฎหมายเดียวกันนี้มาประยุกต์ใช้ตั้งแต่ยุคการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยภายใต้อำนาจอิทธิพลจักรวรรดินิยมตะวันตก ความแตกต่างสำคัญอยู่ที่ตรงที่ว่า ในบริบทของโครงสร้างและสังคมวัฒนธรรมตะวันตกอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของกฎหมายและระบบนิติบัญญัติที่ว่านี้ เป็นระบบที่ดำรงอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างการถ่วงดุลของสิทธิอำนาจประชาคมส่วนท้องถิ่น และวัฒนธรรมทางการเมือง ไม่ใช่ปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ใต้อำนาจบารมีการอุปถัมภ์ของชนชั้นปกครอง อย่างเช่นในสังคมการเมืองของไทยเรา

ภายใต้ระบบโครงสร้างรวมศูนย์อำนาจและวัฒนธรรมอุปถัมภ์เช่นนี้ บรรดากระบวนสถาบันการเมืองทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะคิดค้นขึ้นมาจากตำราสูงส่งสักเพียงใดก็ตาม ในที่สุดแล้วก็ย่อมจะกลายพันธุ์ไปเป็นเครื่องมือกลไกรับใช้อำนาจอย่างไม้อาจหลีกเลี่ยงได้ ในกรณีเช่นนั้น ประชาธิปไตยที่พากันต่อสู้ให้ได้มาด้วยความอดทนเหนียวยาก และแม้กระทั่งถึงขั้นเสียเลือดเนื้อ อย่างดีก็จะมีคุณค่าความหมายเป็นแต่เพียงประชาธิปไตยใน “รูปแบบ” ปราศจากเนื้อหาสาระใดๆ ดังเช่นที่สังคมการเมืองไทยต้องเป็นมาโดยตลอด ผลงานปฏิรูปการเมือง ๒๕๓๕-๔๐ ก็เป็นเช่นนี้ภายใต้รัฐธรรมนูญที่ได้ชื่อว่า “ฉบับประชาชน”

ผลที่ตามมาจากการปฏิรูปการเมือง ๒๕๔๐ ก็เป็นดังที่เห็นๆ กันอยู่ กล่าวคือ สังคมการเมืองไทยยังคงผูกติดอยู่กับวัฏจักรของการผลัดเปลี่ยนอำนาจภายในแวดวงของกลุ่มอำนาจต่างๆ หากแต่เข้ามาในขั้นนี้มีความแตกต่างอย่างเป็นนัยสำคัญ ตรงที่ระบบอำนาจตกอยู่ในมือของกลุ่มทุนซึ่งมีสายสัมพันธ์อยู่ในเครือข่ายของระบบทุนและตลาดโลก หรือที่มาใช้เรียกอย่างแบบคายน่า “ทุนชาติที่เป็นพันธมิตรกับทุน

លេខ្នង “៣២៧២៥៤៣២១” ក្នុងលេខកុំប៉ូស៊ីតនៃចំនួន

បទ្បែរ២២២២ប្លង់គេង២២២២ប្លង់គេង២២២២ប្លង់គេង២២២២ប្លង់គេង២២២២

[illegible]

แต่สำหรับในที่นี้ จุดสนใจจริงๆ อยู่ที่หลักคิดและกระบวนการทัศนอันเป็นต้นตอพื้นฐานของนโยบายเศรษฐกิจของระบอบทักษิณ ซึ่งถือว่ามีนัยสำคัญจนได้รับขนานนามว่าทักษิโนมิกส์ (Thaksinomics) และสะท้อนออกมาชัดเจนด้วยสองสามประโยคจากปากของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เองในฐานะนายกรัฐมนตรี ที่ว่า :

*บริษัทก็คือประเทศ ประเทศคือบริษัท คล้ายกันครับ บริหารเหมือนกัน เป็น
การบริหารด้วยเศรษฐกิจทั้งนั้น ต่อไปนี่เป็นยุคของการบริหารด้วย
เศรษฐกิจ ไม่ใช่เป็นการบริหารด้วยตัวอื่น เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด*

ความจริงแล้ว แนวคิดทำนองนี้ไม่ใช่เพิ่งจะมากเกิดเอาในยุคของระบอบทักษิณ หากมีมาตั้งแต่ช่วงรัฐบาล “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ. ๒๕๒๓-๓๑) เมื่อสถานการณ์บ้านเมืองคลี่คลายลงจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ “ขวาพิฆาตซ้าย” ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ โดยมี “ดริมทีมเศรษฐกิจ” จากภาคธุรกิจเอกชนเข้ามากุมบังเหียนทิศทางการนโยบายเศรษฐกิจโดยตรง ก็ได้ประกาศตั้งฉายาประเทศไทยว่า “บรรษัทรวมไทย” หรือ Thailand Inc. ตามแบบอย่าง Japan Inc. ของญี่ปุ่น ซึ่งพร้อมไปทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี หรือตลาด ผิดกับเศรษฐกิจแบบพึ่งพาของไทย ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เศรษฐกิจการเมืองไทยในคราบของ “บรรษัทรวมไทย” ก็ก้าวกระโดดอย่างรวดเร็วเข้าสู่ “หลุมดำ” ในท่ามกลางกระแสคลื่นเงินลงทุนจากภายนอก เริ่มด้วยนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ภายใต้รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. ๒๕๓๑-๓๔) นโยบายการเปิดเสรีทางการค้าช่วง รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน (พ.ศ. ๒๕๓๔-๓๕) และนโยบายการเปิดเสรีทางการเงินวิเทศธนกิจ ภายใต้รัฐบาลชวน หลีกภัย (พ.ศ. ๒๕๓๕-๓๘) จนในที่สุด ต้องถึงแก่ล้มละลายหายหน้าในช่วงรัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา (พ.ศ. ๒๕๓๘-๓๙) ถึงกับต้องยอมประกาศลอยตัวค่าเงินบาทช่วงรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (พ.ศ. ๒๕๓๙-๔๐) ยังผลให้ค่าเงินบาทตกลงไปอย่างชวบชาบ และส่งผลกระทบกระเทือนไปทั่ว เพียงเท่านั้นยังไม่พอรัฐบาลชวน หลีกภัย กลับเข้ามาเป็นรอบสอง (พ.ศ. ๒๕๔๐-๔๔) ก็เร่งรัดดำเนินมาตรการฟื้นฟูเศรษฐกิจตามเกณฑ์เงื่อนไข “การปรับโครงสร้าง” ที่กำหนดแกมบังคับมาจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ: ไอ.เอ็ม.เอฟ. พร้อมทั้งรวบรัดออกกฎหมายอันอื้อฉาว ๑๑ ฉบับ เปิดทางสะดวกให้กับธุรกิจต่างชาติ เข้ามารอบครองครอบงำเศรษฐกิจไทย ด้วยมาตรการต่างๆ อย่างเช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การประกอบธุรกิจของคนต่างชาติ และการฟ้องร้องคดีล้มละลาย ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของบรรดาบรรษัทข้ามชาติทั้งสิ้น ในนามของหลักการตลาดการแข่งขันโดยเสรี

ที่จำเป็นต้องลำดับความเป็นมาและผลกระทบต่อสิทธิอธิปไตยของชาติและประชาชน ก็เพื่อประกอบการประเมิน “ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีโดยอาศัยกลไกตลาด” ตามรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ ดังที่อ้างถึงข้างต้น รวมทั้งหลักนโยบาย “บริษัทก็คือประเทศ ประเทศคือบริษัท” ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อมั่นเบ็ดเสร็จชัดเจน ภายใต้รัฐบาลทักษิณ ๒ (พ.ศ. ๒๕๔๔-) อันเป็นผลจากชัยชนะการเลือกตั้งทั่วไปด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น “๑๖ ล้านเสียง” ตามที่ยกมาอ้างอิงกันไว้ ถึงฐานะความชอบธรรมแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของระบอบทักษิณโดยรวม ด้วยทัศนคติทำที่เช่นนี้เอง พ.ต.ท.ทักษิณ จึงวาดภาพตนเองเป็นเสมือนประธานบริหารสูงสุดของบริษัท อย่างที่เรียกกันในกลุ่มบริษัทข้ามชาติว่า ซี.อี.โอ (Chief Executive Officer) และทางด้านของประชาชนก็เปรียบเสมือนผู้ถือหุ้น ความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้ารัฐบาลกับ

१५५५

ឧបសគ្គនៃការកើនឡើងនៃការប្រើប្រាស់

ឧបនាយករដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ ៦ ២ ២០២២

[illegible]

มหาชนคนไทยทั่วไป ทั้งนี้ทั้งนั้น จะถือเป็นข้อตำหนิติเตียน หรือวิพากษ์วิจารณ์กัน คงจะไม่ถูกต้องทีเดียวนัก ด้วยเหตุจากปัญหาทุกข์สุขของประชาชนไม่เคยอยู่ในสายตาใส่ใจจริงจังในยุคสมัยก่อนๆ ในขณะเดียวกัน “ประชานิยม” ในอีกด้านหนึ่งที่สำคัญก็คือ เป็นการบันทึกการทำลายสิทธิเสรีภาพ และขีดความสามารถการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง จำเป็นต้องสยบอยู่ ภายใต้ระบอบอำนาจเบ็ดเสร็จตลอดไปไม่มีที่สิ้นสุด จริงอยู่ เรื่องปัญหาปากท้องและสวัสดิการเฉพาะหน้า มีความสำคัญยิ่งยวดแน่นอน แต่ที่แน่ๆ เห็นกันได้ชัดก็คือ ประชาชนคนไทยจะต้องขาดภูมิคุ้มกันจากนโยบายและการบริหารเศรษฐกิจการเงิน ค่อนข้างสับสนเสี่ยงแบบ ซี.อี.โอ.ของระบอบทักษิณ ยิ่งไปกว่านั้น คู่ขนานกันไปกับ “ประชานิยม” รัฐบาลพรรคไทยรักไทย ยังพยายามผลักดันนโยบายมาตรการต่างๆ ทั้งในระดับภูมิภาควิเทศ และระดับการเปลี่ยนโครงสร้าง อย่างเช่น ร่างกฎหมายเขตเศรษฐกิจพิเศษ การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน การเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรี และมาล้าสุดเรื่องของสนาามบินสุวรรณภูมิ ซึ่งมีการวางแผนที่จะขยายอาณาบริเวณออกไปเป็น สุวรรณภูมิมหานคร ในอนาคตอันใกล้ ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบร้ายแรงต่อ สิทธิเสรีภาพ และความมั่นคงมนุษย์ รวมตลอดไปถึงเป็นการคุกคามต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นต้นทุนชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และของคนทั้งชาติ

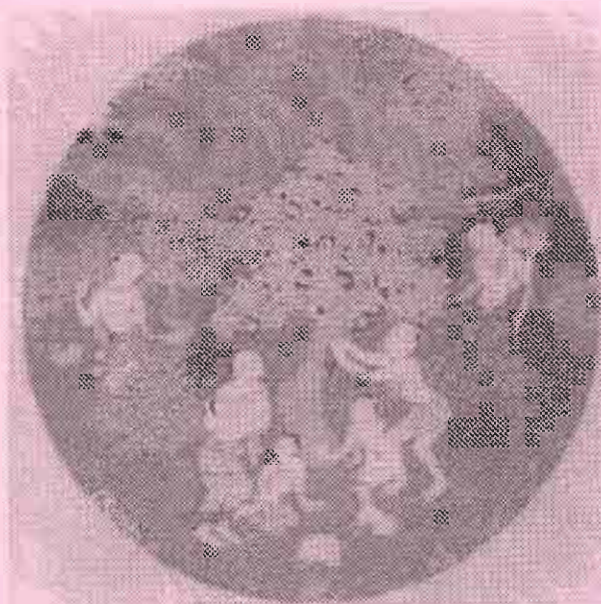
ในประการสำคัญที่มักไม่เป็นที่สนใจของประชาชนคนไทยเท่าที่ควร ก็คือ ระบบวิธีการของ ซี.อี.โอ. พยายามจัดการหักหาญผลักดันนโยบายและโครงการต่างๆ เหล่านี้โดยพลการ ไม่สนใจใยดีกับกฎเกณฑ์หรือขั้นตอนดำเนินการตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด เพื่อเป็นหลักประกันความโปร่งใส และธรรมาภิบาล ซึ่งกำลังเป็นปัญหาวิกฤติในวงการ ซี.อี.โอ. ทั่วโลก

รวมความแล้ว ปัญหารากฐานสำคัญที่สุดจึงอยู่ที่โอกาสและขีดความสามารถในหมู่มหาชนคนไทยเอง ที่จำเป็นต้องคำนึงถึงก่อนสิ่งอื่นใด แก่นสารของการปฏิรูปการเมืองอยู่ที่ตรงนี้ เป็นประเด็นอันควรค่าแก่การใคร่ครวญแสวงหาสู่ทางให้บังเกิดผลเป็นจริง เพื่อว่าเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองของไทย จะได้บรรลุถึงความเป็นประชาธิปไตย ในเนื้อหาสาระโดยแท้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของรูปแบบ ดังที่ใช้นำปฏิบัติกันตลอดมา จุดสำคัญที่จำเป็นต้องตระหนักกันให้มาก ๆ ก็คือ การปฏิรูปประชาธิปไตยไม่ใช่เรื่องของสูตรสำเร็จที่พยายามถอดต้นแบบกันมาจากในบริบทเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมอื่น โดยปราศจากพื้นฐานความเข้าใจในประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมของตนเอง โดยนัยนี้ การปฏิรูปการเมืองประชาธิปไตย จึงไม่ได้มีความหมายแต่เพียงการแสวงหาระบบที่ดีมีความเหมาะสม หากโดยสาระเป็นเรื่องของกระบวนการพัฒนาการ ซึ่งไม่มีอะไรดีไปกว่าเปิดโอกาสให้มหาชนไทย ผู้เป็นเจ้าของชีวิตและจินตนาการของตนเอง ได้เข้ามาเป็นตัวบทบาทหลักในการกิจการปฏิรูปรอบสองนี้

เสน่ห์ จามริก

กรกฎาคม ๒๕๔๙

ภาพรวมงานวิจัย

สิทธิชุมชนศึกษา

โดย

ดกนะวิชัย

สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง

เวทีวิชาการสาธารณะ

เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗

ณ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

สภาวะองค์ความรู้ที่มี

- ▷ คุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากร
- ▷ ภาวะความสัมพันธ์ของชุมชนกับฐานทรัพยากร
- ▷ ปัญหาจากนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ / เอกชน
- ▷ ระดับ / ขอบข่ายการรับรู้ / โต้ตอบของชาวบ้าน / กลุ่มของชาวบ้าน

☐ กลุ่มแกนนำ
(นักวิจัย และผู้นำธรรมชาติ
ของชุมชน)

☐ กลุ่มแปลกแยก

☐ กลุ่มคนส่วนใหญ่
(Silent majority)

กิจกรรมโครงการวิจัย

- ▷ ความรู้ความเข้าใจในโครงสร้างสังคมชุมชนและเครือข่าย
- ▷ ระดับ / ขอบข่ายการเข้าร่วมโครงการของกลุ่มคนนอกแกนนำ
- ▷ การฝึกเรียนรู้วิถีชีวิต
- ▷ การเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ระดับฐานทรัพยากร / ภูมิภาค / ประเทศ

เกณฑ์ประเมินผลงาน (แผนงาน ๒ – ๓ ปี)

- ▷ ระดับ / ขอบข่ายการเข้าร่วม
- ▷ ระดับ / ขอบข่ายการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต
- ▷ ระดับ / ขอบข่ายการเรียนรู้เพื่อปกป้องสิทธิ
- ▷ เครือข่าย (ฐานทรัพยากร / ภาค)
- ▷ ปี ๓ : สมัชชาระดับชาติ

เป้าหมาย

สร้าง / พัฒนาระบบการให้
ชุมชน / เครือข่ายขับเคลื่อน
ตนเองไปสู่ความเข้มแข็งของ
ชุมชน / เครือข่าย / สมัชชาชาติ

มองไปข้างหน้า

ประมวลกระแส / ความหมาย และ
ขอบข่ายสิทธิมนุษยชนสากล

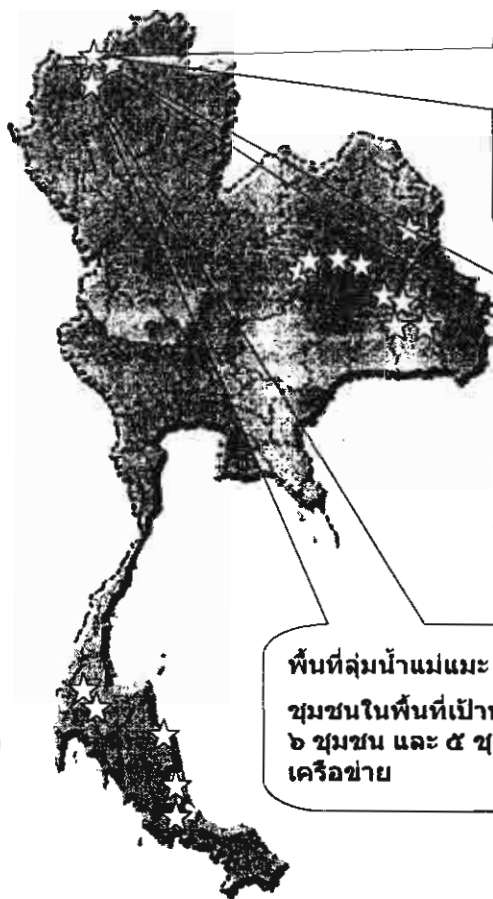
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ (ลุ่มน้ำปิงดอนบน)

เป้าหมายรวม

๑. เกิดกระบวนการศึกษาร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนและทางเลือกรูปแบบของการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวมในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อย

๒. เกิดการรวมกลุ่มและประสานงานระหว่างกลุ่มองค์กรชุมชนขึ้นเป็นเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำ สามารถใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำและเชื่อมประสานเครือข่ายระดับภาคเพื่อนำเสนอรูปแบบทางนโยบายเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร

๓. เกิดการพัฒนาชุดองค์ความรู้ที่บูรณาการระหว่างความรู้ดั้งเดิมกับความรู้ในการปรับตัวที่สอดคล้องกับสถานการณ์และภูมิเวศนิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น

พื้นที่แม่แดงดอนบน (เวียง
แหง

ชุมชนที่จะรับผลกระทบจาก
โครงการพัฒนาเหมืองลิคในด
เวียงแหง ๗ ชุมชนหลัก และ
๘ ชุมชนเครือข่าย

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่สะลาม (แม่จิด)

ชุมชนต้นน้ำ - กลางน้ำ -
ปลายน้ำจำนวน ๕ ชุมชน
หลัก และ ๗ ชุมชนเครือข่าย

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แ่มะ - แม่ะ
ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายหลัก
๖ ชุมชน และ ๕ ชุมชน
เครือข่าย

**โครงการสิทธิชุมชนศึกษา
ภาคเหนือ
(ลุ่มน้ำแดงตอนล่าง)**

เป้าหมายการวิจัย

- 1.สนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชน
- 2.การเชื่อมร้อยเครือข่ายสิทธิในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ – ระดับพื้นที่
- 3.ก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายและนโยบาย

พื้นที่เป้าหมาย

ชุมชนในเขตชลประทาน ของ
โครงการแม่แดงล่าง (ลุ่มน้ำย่อย
แม่แดงตอนล่าง ในเขตจ.เชียงใหม่)

- คลองซอยที่ 21 (6 ตำบล 18 หมู่บ้าน)
- พื้นที่ขยาย คลองซอย 20 และ 22 อ.หางดง

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน

โจทย์วิจัยหลัก

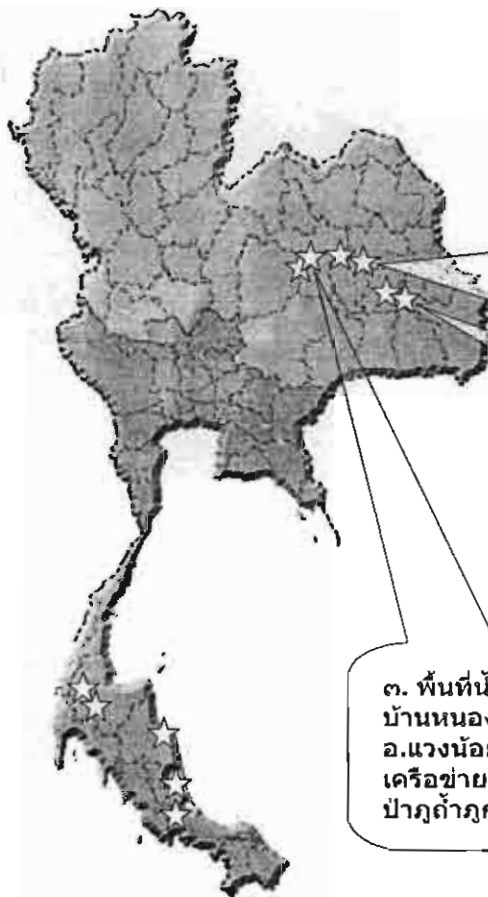
ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย
จะพัฒนาความสามารถในการ
ใช้สิทธิจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
ได้อย่างไร

โจทย์วิจัยย่อย

๑. ชุมชนท้องถิ่นสามารถสร้าง
แบบแผนทางเศรษฐกิจ สังคม
วัฒนธรรม จารีตประเพณีและ
พัฒนาเพื่อเพิ่มขีด
ความสามารถ ในการใช้สิทธิ
ชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบันได้
อย่างไร ?

๒. ทางเลือกที่เหมาะสมในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติ
อย่างยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน
ควรเป็นอย่างไร ?

๓. กระบวนการที่เหมาะสมใน
การส่งเสริม สนับสนุนการ
เรียนรู้และการใช้สิทธิชุมชนเป็น
อย่างไร ?

พื้นที่ลุ่มน้ำชี

๑. พื้นที่เครือข่ายน้ำชี
บ้านวังเริน จ.ขอนแก่น,
บ้านกุดเริน จ.มหาสารคาม,
บ้านด่านใต้ จ.กาฬสินธุ์,
เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำชี

๒. พื้นที่น้ำชีตอนปลาย
บ้านท่าลาด ต.แสนสุข อ.
พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด,
เครือข่ายเรียนรู้ ๔ ตำบล,
ป่าชุมชนดงเค็ง

๓. พื้นที่น้ำชีตอนต้น
บ้านหนองตุ้ ต.ละหานนา
อ.แวงน้อย จ.ขอนแก่น,
เครือข่ายบริเวณต้นน้ำชี,
ป่าภูถ้ำภูกระแต

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน

โจทย์วิจัยหลัก

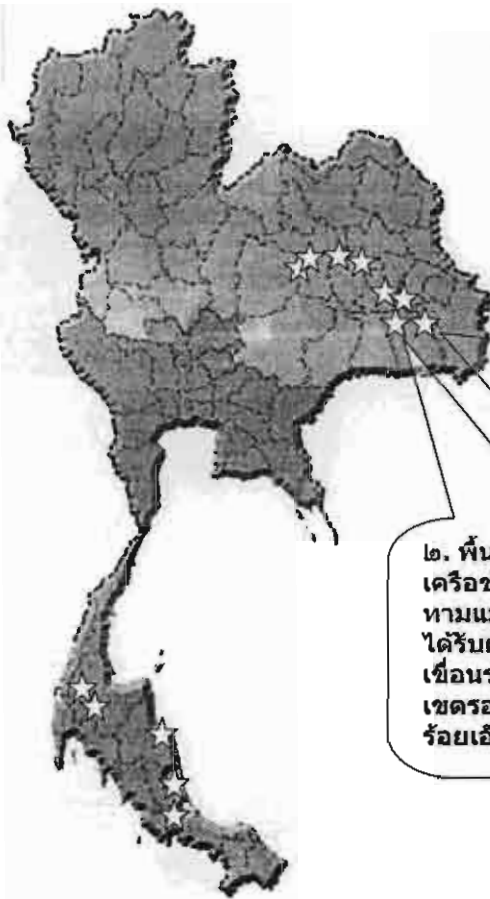
ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย
จะพัฒนาความสามารถในการ
ใช้สิทธิจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
ได้อย่างไร

โจทย์วิจัยย่อย

๑. ชุมชนท้องถิ่นสามารถสร้าง
แบบแผนทางเศรษฐกิจ สังคม
วัฒนธรรม จารีตประเพณีและ
พัฒนาเพื่อเพิ่มขีด
ความสามารถ ในการใช้สิทธิ
ชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบันได้
อย่างไร ?

๒. ทางเลือกที่เหมาะสมในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติ
อย่างยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน
ควรเป็นอย่างไร ?

๓. กระบวนการที่เหมาะสมใน
การส่งเสริม สนับสนุนการ
เรียนรู้และการใช้สิทธิชุมชนเป็น
อย่างไร ?

พื้นที่ลุ่มน้ำมูล

๑. พื้นที่หัวนา

- มิติเครือข่าย (เครือข่าย
ฮักแม่บุญ ศก.)
- มิติชุมชน (บ้านโพน
ทราย)
- องค์ความรู้การจัดการ
น้ำโดยชุมชน (สวนสวรรค์)

๒. พื้นที่ราษีไศล

เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ป่า
ทามแม่น้ำมูล (คอปม.), ผู้
ได้รับผลกระทบจากการสร้าง
เขื่อนราษีไศล ๓๖ หมู่บ้านใน
เขตรอยต่อสุรินทร์ ศรีสะเกษ
ร้อยเอ็ด)

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน

โจทย์วิจัยหลัก

ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย
จะพัฒนาความสามารถในการ
ใช้สิทธิจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
ได้อย่างไร

โจทย์วิจัยย่อย

๑. ชุมชนท้องถิ่นสามารถสร้าง
แบบแผนทางเศรษฐกิจ สังคม
วัฒนธรรม จารีตประเพณีและ
พัฒนาเพื่อเพิ่มขีด
ความสามารถ ในการใช้สิทธิ
ชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบันได้
อย่างไร ?

๒. ทางเลือกที่เหมาะสมในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติ
อย่างยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน
ควรเป็นอย่างไร ?

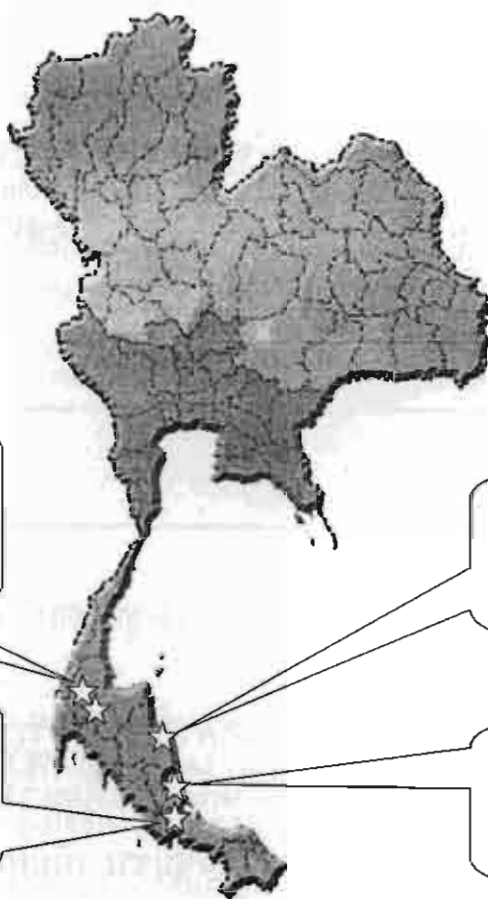
๓. กระบวนการที่เหมาะสมใน
การส่งเสริม สนับสนุนการ
เรียนรู้และการใช้สิทธิชุมชนเป็น
อย่างไร ?

พื้นที่ภูสีฐาน

พื้นที่วิจัย ;
๑) บ้านโนนปากก่อ
๒) พื้นที่หมู่บ้านรอบเขต
รักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน
๓) เครือข่ายป่าไม้ที่ดิน
ภาคอีสาน

โครงการ สิทธิชุมชน ศึกษา ภาคใต้

ป่าชุมชนสุราษฎร์ธานี

โจทย์: ชุมชนป่าต้นน้ำจะจัดการที่ดินและป่าต้นน้ำโดยองค์กรชุมชนได้อย่างไร?

ป่าต้นน้ำเขาพระ

โจทย์: รูปแบบการจัดการน้ำและป่าในเขตป่าอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำเขาพระควรเป็นอย่างไร?

ลุ่มน้ำปากพนัง

โจทย์: ลักษณะสิทธิชุมชนในลุ่มน้ำฯ ควรเป็นอย่างไร?

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

โจทย์: ระบบนิเวศน์น้ำควรมีรูปแบบการจัดการอย่างไร?

โจทย์การวิจัย

- สร้าง "กระบวนการเรียนรู้"
  - เพื่อ "เพิ่มขีดความสามารถของชาวบ้าน"
  - ในการ "สร้างความรู้"
- เพื่อนำไปปกป้องฐานทรัพยากร และพัฒนาชุมชน
ในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

นิยาม "สิทธิชุมชน"

- สิทธิที่ชาวบ้านจะกำหนดตัวตน จัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นฐานชีวิต การพัฒนาตนเอง เพื่อความอยู่รอด และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของสังคมอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

พื้นที่วิจัย

- ทุกพื้นที่ที่มีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรจากนโยบายของรัฐและการเข้ามาของทุน
- มีประสบการณ์การต่อสู้ในเรื่องสิทธิ โดยเฉพาะประเด็นที่ชาวบ้านถูกข่มขู่ ปลกป้องทรัพยากร ที่กำลังถูกทำลาย
- เป็นพื้นที่ที่มีเอ็นจีโอเข้ามาทำงาน และไม่เคยมีเอ็นจีโอเข้ามาทำงาน
- กรณีพื้นที่ที่มีฐานการทำงานของเอ็นจีโอ เลือกมาเพื่อใช้เป็นพื้นที่สรุปบทเรียน และผลักดันเชิงนโยบาย รวมทั้งถ่ายทอดประสบการณ์
- กรณีพื้นที่ใหม่ เลือกมาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการหาทางป้องกันปัญหา และชาวบ้านได้เรียนรู้เพื่อให้เท่าทันปัญหา

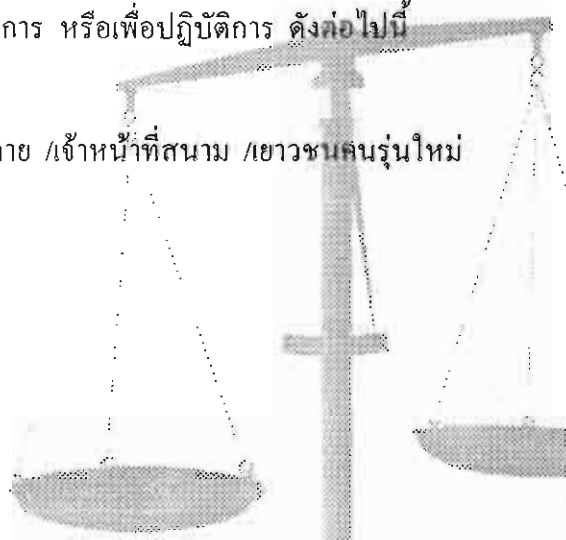
แนวทางการทำงานในพื้นที่วิจัย

- การหาประเด็นร่วม ในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้เครื่องมือหลายอย่าง เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน ปัญหาร่วมของชุมชน สำนักความภาคภูมิใจของวัฒนธรรมชุมชน
- รูปแบบ : การจัดประชุม การสัมภาษณ์ การตั้งวงคุยอย่างไม่เป็นทางการ การสำรวจพื้นที่ทรัพยากร การทำแผนที่ทรัพยากร แผนที่ชุมชน ทดลองปฏิบัติการจริง ดูงานต่างพื้นที่

วิจัยเชิงปฏิบัติการคืออะไร

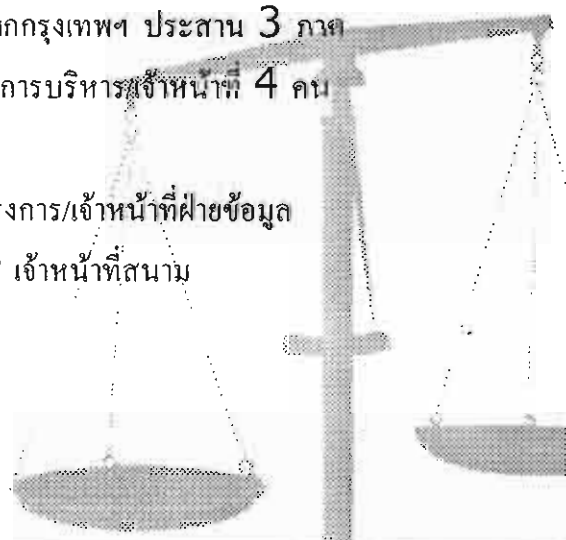
กระบวนการเรียนรู้จากปฏิบัติการ หรือเพื่อปฏิบัติการ ดังต่อไปนี้

- การพัฒนาชุมชน
- สร้างคน : ผู้นำที่หลากหลาย /เจ้าหน้าที่สนาม /เยาวชนคนรุ่นใหม่
- สร้างองค์ความรู้
- สร้างเครือข่าย
- ขับเคลื่อนเรื่องนโยบาย

โครงสร้างการทำงาน

- ส่วนประสานงานกลาง จากกรุงเทพฯ ประสาน 3 ภาค
  - หัวหน้าโครงการ/กรรมการบริหาร/เจ้าหน้าที่ 4 คน
- ส่วนประสานงานภาค
  - หัวหน้าภาค /เลขาโครงการ/เจ้าหน้าที่ฝ่ายข้อมูล
  - ผู้ประสานงานพื้นที่ / เจ้าหน้าที่สนาม

ผลการวิจัย

- ปัญหาการละเมิดสิทธิ ที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง
  - การผูกขาดทรัพยากรของรัฐ โดยระบบกฎหมาย และความรู้
  - ปัญหาอคติทั้งภายในชุมชน และจากภายนอกชุมชน ซึ่งมาจากปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอก ก่อให้เกิดอคติ และการแบ่งแยก
  - ความขัดแย้งภายในชุมชน ที่มาจากการได้ผลประโยชน์ และเสียผลประโยชน์

ผลการวิจัย

- องค์ความรู้
  - ระบบการจัดการทรัพยากรในชุมชน มีหลักการ "แบ่งปันอย่างเป็นธรรม" "เอื้ออาทร"
  - มีการผสมผสานการใช้เทคโนโลยีทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ แต่ยึดบนหลักการ "ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ"
  - มีการผสมผสานองค์ความรู้ทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ มีความหลากหลายประกอบด้วยสหวิทยาการ
- การออกกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวกับทรัพยากรและสิทธิชุมชน โดยไม่คำนึงถึงความหลากหลายของมิติทรัพยากรในชุมชน จึงก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิชุมชน

ผลการวิจัย

■ ผลของการเรียนรู้

1. ชาวบ้าน ชุมชนเป้าหมาย

- รู้จักชุมชนตนเอง ที่มาของชุมชน องค์ความรู้ ศักยภาพของคนในชุมชน
- วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เชื่อมโยงกับสถานการณ์ภายนอกมากขึ้น
- เรียนรู้ข้ามเครือข่าย และนำกลับมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาภายในชุมชน
- มีการส่งต่อการทำงานไปสู่คนรุ่นใหม่ในชุมชน และเครือข่าย

ผลการวิจัย

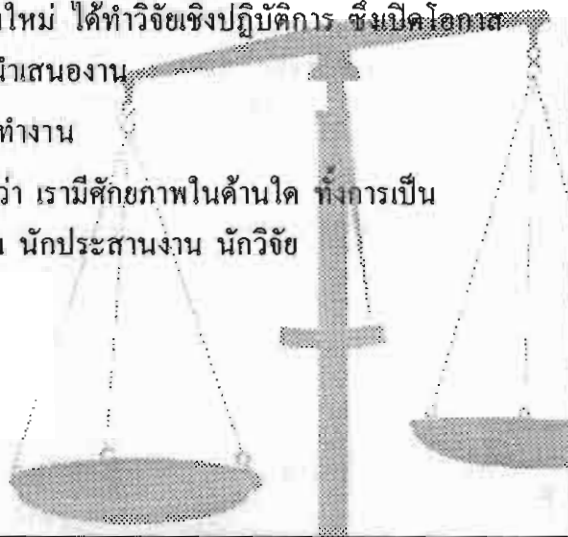
■ ผลของการเรียนรู้

2. เจ้าหน้าที่สนาม ผู้ประสานงานในพื้นที่

- การเติบโตทางความคิดที่มองปัญหาของชุมชนได้ซับซ้อนมากขึ้น และเห็นแนวทางออกที่หลากหลาย เช่น จากชุมชนที่เคลื่อนไหวดำเนินประเด็นร้อน กดดัน หันมาใช้ในการเคลื่อนไหวด้วยความรู้ และงานวัฒนธรรมชุมชนมากขึ้น
- ความเข้าใจปัญหาของชุมชนเชื่อมโยงกับนโยบายภายนอกที่เข้ามากระทบ
- พลัง ศักยภาพของชุมชนในมิติเรื่ององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

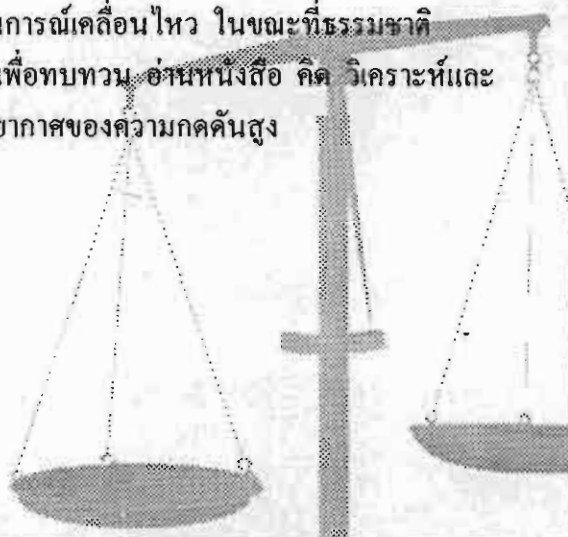
คุณูปการของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

- เป็นเวทีให้กับนักพัฒนารุ่นใหม่ ได้ทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเปิดโอกาสให้ได้ฝึกคิด ฝึกเขียน ฝึกนำเสนองาน
- สร้างมิตรภาพเครือข่ายคนทำงาน
- เปิดโอกาสให้เราได้เรียนรู้ว่า เรามีศักยภาพในด้านใด ทั้งการเป็น นักพัฒนา นักคิด นักเขียน นักประสานงาน นักวิจัย

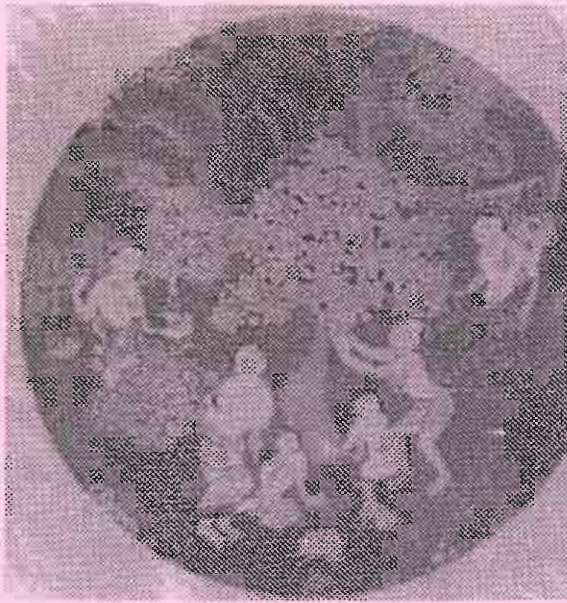
ปัญหา อุปสรรค

- ต้องทำงานท่ามกลางสถานการณ์เคลื่อนไหว ในขณะที่ธรรมชาติงานวิจัยต้องการความนิ่ง เพื่อทบทวน อ่านหนังสือ คิด วิเคราะห์และเขียน การทำงานจึงมีบรรยากาศของความกดดันสูง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- จะนำผลการวิจัยไปทำเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะจะใช้เป็นฐานข้อมูลในการผลักดันเรื่อง "ปฏิรูปการเมือง" ในประเด็นสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากร
- มีการจัดเวทีสาธารณะ "สิทธิชุมชน : มติปฏิรูปการเมือง" ในวันที่ 14 – 15 กรกฎาคม 2549 ณ สภาคริสตจักร สะพานหัวช้าง

บทสังเคราะห์งานวิจัย

สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ

โดย
นิคม พุทธา และคณะ

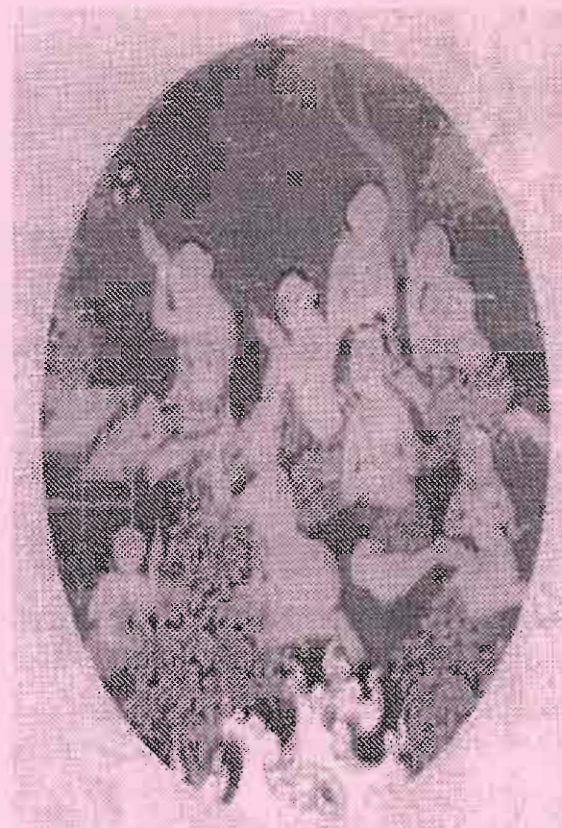
สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง

เวทีวิชาการสาธารณะ

เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙
ณ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

บทสังเคราะห์งานวิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ¹

กรณีศึกษา

ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (แม่แะ-แม่หะ)

ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน

ลุ่มน้ำแม่จัต

สถานการณ์ทรัพยากรภาคเหนือในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงค่อย ๆ เปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและปัจจัยของสถานการณ์ในโลกกระแสโลกาภิวัตน์ ที่รุกคืบขยายจากศูนย์กลางเข้าสู่ชุมชนชายขอบที่มีฐานทรัพยากร พร้อมกันนั้นการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมีมาอย่างต่อเนื่อง มีการปรับเปลี่ยนใช้กระบวนการในการต่อสู้ที่หลากหลายรูปแบบมากขึ้น ทั้งการปรับรูปแบบการจัดการทรัพยากร สร้างความสัมพันธ์กับรัฐ รวมถึงระหว่างคนที่ใช้ฐานทรัพยากรร่วมกัน ขณะเดียวกัน การนโยบายรัฐก่อให้เกิดความสับสน ความลักลั่นระหว่างการหวงพื้นที่ทางฐานทรัพยากร แต่อีกด้านหนึ่งก็ส่งเสริมให้เกิดการรุกคืบของการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรมากมาย เช่น การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ที่เกิดจำเป็น การเปิดเหมืองลิกไนต์ หรือแม้กระทั่งในรูปแบบของการใช้ภาษีไปอ้อมเศรษฐกิจของจีนในการเปิดการค้าเสรี หรือ FTA ซึ่ง เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง

ภาวะลักลั่นทั้งการถูกปิดกั้นการเข้าถึงทรัพยากรจากรัฐและแรงผลักดันให้ใช้ทรัพยากรจากกระแสทุนนิยมทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรขึ้นในหลายระดับ และยังเป็น การนำพาปัญหาอื่น ๆ ด้วย เช่น อดีตกองชาติพันธุ์ การอ้างนโยบายและกฎหมายของรัฐ หรือ การอ้างความเชื่อสาธารณะเพื่อกีดกันชุมชนอื่นจากการใช้ทรัพยากร ฝ่ายชุมชนที่ถูกละเมิดก็พยายามฟื้นสำนึก สร้างอุดมการณ์หน้าหมู่ สร้างอัตลักษณ์ที่ชอบธรรมในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการทรัพยากร

ขบวนการสิทธิชุมชนในสามลุ่มน้ำได้สร้างกระบวนการการเรียนรู้เพื่อเข้าใจปัญหา สร้าง ผู้นำ และคนรุ่นใหม่ สร้างกฎกติกา แบบแผนการจัดการทรัพยากร สร้างเครือข่าย และกลไกเชิงสถาบันให้เข้มแข็งขึ้น ความหมายของสิทธิชุมชนได้ขยายขอบเขตอย่างกว้างขวาง ข้ามนิเวศ ชุมชน ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและชนชั้นเพื่อสร้างทุนทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของตนเองให้เข้มแข็งขึ้น โดยอาศัยเครื่องมือการเรียนรู้ เช่น การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การใช้สภาพปัญหา ร่วม การใช้ประเพณีวัฒนธรรม และอื่น

ในบริบทของปัญหาที่ชัดเจน การเคลื่อนไหวของชุมชนเพื่อปกป้องสิทธิเห็นได้เด่นชัด แต่กระนั้นก็ต้องพัฒนาวิธีการเรียนรู้ที่ละเอียดมองเห็นรากฐานปัญหาทางความคิดที่อยู่

¹ เอกสารประกอบงานเวทีวิชาการสาธารณะเปิดคำราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ 3 ตอน "สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง" วันที่ 14-15 กรกฎาคม 2549 ณ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

เบื้องหลังนโยบายต่าง ๆ ในบริบทปัญหาที่ลึกล้ำนี้มีทั้งฝ่ายได้และฝ่ายเสีย กระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันอย่างรอบด้านเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งไม่น้อยไปกว่าความแหลมคมในเชิงเนื้อหา หรือในเชิงบริบทของปัญหาที่เกิดจากอคติ ความเชื่อ ซึ่งยากจะมองเห็นกระบวนการการตรวจสอบตัวตนเพื่อให้หลุดพ้นจากการครอบงำเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง

ทั้งนี้การดำเนินงานของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ เป็นไปเพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการป้องกันอันตราย สวัสดิการชุมชน เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของชุมชน สนับสนุนการปฏิบัติการสิทธิของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งสรุปประมวลกระบวนการและผลที่ได้รับ ดังนี้

สถานการณ์ปัญหา / ปัจจัยในการเลือกพื้นที่วิจัย

การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย ใช้มิติลุ่มน้ำขนาดเล็ก ภายใต้สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ ที่ปรากฏเด่นชัดและสืบเนื่องมาหลายปี

1. การประกาศพื้นที่ป่าของรัฐ ทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย พื้นที่วิจัยสามพื้นที่ล้วนแต่อยู่ภายใต้เงื่อนไขสถานการณ์ที่เบียดขับชุมชนในการเข้าถึงฐานทรัพยากรและความมั่นคงในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ทั้งชุมชน กับชุมชน ชุมชนกับกลุ่มทุน และความขัดแย้งชุมชนกับรัฐ
2. นโยบายการพัฒนาของรัฐ เช่น โครงการส่งเสริมการทำเกษตรขนาดใหญ่ การขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว โครงการพัฒนาเหมืองแร่ลิเทียม โครงการส่งเสริมการเกษตรบนพื้นที่สูง การพัฒนาทางสาธารณสุขภาค หรือแม้กระทั่งการสร้างประชานิยมของรัฐ แปลงสินทรัพย์เป็นทุน หรือการค้าเสรี ฯลฯ ล้วนเข้าทำลายตัวตนของชุมชนชายขอบ ทั้งอำนาจในการจัดการทรัพยากร ความสัมพันธ์ของผู้คน วัฒนธรรมความเชื่อ จารีตประเพณี รวมถึงการเข้าทำลายระบบเศรษฐกิจชุมชน ระบบการผลิต การพึ่งตนเอง
3. มติครม. ปี 2546 เลือกพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง เป็นพื้นที่นำร่องการจัดการทรัพยากร แต่กระบวนการคิด การวางแผน รัฐบาลกลับจัดจ้างบริษัทที่ปรึกษาต่างชาติขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบ โดยตรงหากมีการดำเนินการใดๆ อีกทั้งข้อมูลเชิงลึก สถานการณ์ปัญหา แนวทางแก้ไข กลับไม่ได้ถูกคิดมาจากเจ้าของพื้นที่ ที่สำคัญ แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำในลักษณะนี้คือรูปแบบการจัดการลุ่มน้ำขนาดใหญ่ แต่ทว่าภายใต้ลุ่มน้ำขนาดใหญ่ยังมีลุ่มน้ำย่อยๆ ซ้อนทับกันอยู่ ทั้งนี้ในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยเหล่านี้ต่างมีวิถีหรือมิตินิเวศน์ลุ่มน้ำที่แตกต่างกัน การพัฒนาโดยใช้แนวคิดจากศูนย์กลางสู่ชายขอบลักษณะนี้จะก่อปัญหาจากระบบการพัฒนาของรัฐไม่ต่างจากที่ผ่านมา

โดยปัญหาที่ปรากฏนอกจากชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ตั้งแต่ต้น กลับพบว่าชุมชนไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง ไม่เข้าใจบทบาท

หน้าที่ และกระบวนการในการดำเนินงาน ดังเกิดการซ้ำซ้อนการทำงานและการจัดการลุ่มน้ำรวมถึงการสร้างกลไกของคณะกรรมการลุ่มน้ำที่ซ้ำซ้อนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันหลายคนที่ไม่ได้มีส่วนร่วมและไม่รู้สถานะและบทบาทของตนเองในการดำเนินการ

พื้นที่เป้าหมาย/ เป้าหมายของแต่ละพื้นที่

1. พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่แม่-แม่คะ

ชุมชนในพื้นที่เป้าหมายเกิดการตระหนักในสิทธิชุมชนและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร โดยเกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำและมีการประสานความร่วมมือกับภาคีท้องถิ่นในการจัดทำแผนการจัดการลุ่มน้ำแม่แม่-แม่คะที่สอดคล้องกับระบบภูมินิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ

2. พื้นที่ลุ่มน้ำแดงตอนบน (เวียงแหง)

ชุมชนได้เรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่าละวัฒนธรรมประเพณี ผ่านสถานการณ์การพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐและนำไปสู่การรวมตัวเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนเพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการในพื้นที่เพื่อสามารถใช้สมรรถนะแห่งสิทธิภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

3. พื้นที่ลุ่มน้ำแม่สะลม กรณีศึกษาลุ่มน้ำจืด

ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่สะลม (คนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ) มีความตระหนักในปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยร่วมกันศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรเพื่อแสวงหาทางเลือกและเกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำอย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชน

โจทย์วิจัย

รูปธรรมของสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรฯ ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่มีอะไรบ้าง มีปัจจัยอะไรที่ดำรงอยู่ สถานการณ์การละเมิดสิทธิ การปรับตัว การเรียนรู้ และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและข้อเสนอเชิงนโยบายอย่างไร

เป้าหมายร่วม

1. เกิดกระบวนการศึกษาร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนและทางเลือกรูปธรรมของการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวมในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อย

2. เกิดการรวมกลุ่มและประสานงานระหว่างกลุ่มองค์กรชุมชนขึ้น เป็นเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำ สามารถใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำและเชื่อมประสานเครือข่ายระดับภาคเพื่อนำเสนอรูปธรรมทางนโยบายเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร

3. เกิดการพัฒนาชุดองค์ความรู้ที่บูรณาการระหว่างความรู้ดั้งเดิมกับความรู้ในการปรับตัวที่สอดคล้องกับสถานการณ์และภูมินิเวศน์วัฒนธรรมท้องถิ่น

กระบวนการวิจัย

ภายใต้การดำเนินการวิจัย ใช้กระบวนการในลักษณะของการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันกับแกนนำและชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย โดยใช้รูปแบบ

1. สร้างการเรียนรู้จากปัญหา หยิบยกเอาปัญหาในพื้นที่มาอธิบายเรียนรู้ ผ่านการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ค้นหาแนวทางและข้อเสนอแนะร่วมกันของชุมชน
2. เรียนรู้จากสิ่งที่เป็นจริงในชุมชน เพื่อทบทวนตัวตนร่วมกัน เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ดูเงื่อนไขพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่
3. เรียนรู้จากภายนอก หลังจากที่ใช้กระบวนการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงในชุมชน เห็นบริบทการเปลี่ยนแปลง ใช้เป็นฐานคิดในการเชื่อมโยงวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาภายนอก นโยบาย กฎหมายต่างให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และเท่าทัน
4. เรียนรู้จากฐานคิดเดิม วัฒนธรรมเรื่องผี และความเชื่อหลายอย่าง ที่แสดงให้เห็นถึงระบบการจัดการของชุมชน ว่าการจัดการของเขานั้นมีความเป็นธรรม และเกื้อกูลต่อผู้ใช้ทรัพยากรและฐานทรัพยากรอย่างไร

ผลการวิจัย /ข้อค้นพบ

1. กระบวนการวิจัยช่วยให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ช่วงระยะ 30 ปีที่ผ่านมา เงื่อนไข ปัจจัย กระบวนการปรับตัว กระบวนการต่อรอง และต่อสู้ของชุมชนต่อสถานการณ์นั้น เพื่อดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์และรักษาอำนาจต่อพื้นที่ของชุมชน
2. มีความพยายามหยิบยกเอาฐานข้อมูล จากสถานการณ์ในพื้นที่มาเรียนรู้และแก้ไข ปัญหาในพื้นที่ร่วมกัน เช่น ปัญหาความขัดแย้งกลุ่มชาติพันธุ์ด้านบนและด้านล่าง พยายามในการศึกษาระบบการผลิต เพื่อประยุกต์ต่อการวางแผนการแก้ไขปัญหา ร่วมของชุมชนต่อแนวทางการจัดการลุ่มน้ำร่วมกัน
3. ภาคเหนือ มีระบบการจัดการเหมืองฝาย มีการปรับตัวเพื่อตามเงื่อนไขสถานการณ์ เช่น การประกาศเขตป่า การขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว ภาวะหนี้สิน ฯลฯ ส่งผลให้ระบบการจัดการเหมืองฝายมีการปรับตัวทั้งด้าน โครงสร้างของตัวฝาย จากฝายไม้ ฝายหิน เปลี่ยนรูปมาเป็นฝายคอนกรีต รวมถึงองค์กรมีการ

ปรับตัว กฎกติกา การบริหารจัดการเพื่อให้เอื้อต่อระบบการผลิตที่มีการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาอำนาจขององค์กรในการบริหารจัดการ ภาวประชาชน เช่น มีการจัดปรับความสัมพันธ์ใหม่ขององค์กรเหมืองฝายในพื้นที่ลุ่มน้ำจืด ที่รวมตัวจัดตั้งเป็นสมัชชากลุ่มผู้ใช้น้ำ ไม่ใช่แต่น้ำ แต่มองเรื่องของป่า ที่เชื่อมโยงไปยังคนที่ใช้น้ำในพื้นที่ต้นน้ำ สร้างกระบวนการต่อรองกับองค์กรท้องถิ่น

4. การก่อรูปคณะกรรมการลุ่มน้ำ เป็นประเด็นสำคัญ มิติการมองการจัดการลุ่มขนาดเล็ก ขณะที่รัฐมองแต่เชิงโครงสร้างขนาดใหญ่ คณะกรรมการลุ่มน้ำมีที่มาจกองค์กรชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก แสดงให้เห็นว่ามีตัวตน และมีองค์ประกอบของผู้คนที่ได้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มชาติพันธุ์ องค์กรเหมืองฝาย ผู้รู้ แม่บ้าน กลุ่มป่า กลุ่มผู้สูงอายุ หมอเมือง กลุ่มปกครอง เช่น สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ที่สำคัญพบองค์ประกอบของกลุ่มเยาวชนที่จะสืบต่อความรู้ และเป็นพลังในการขับเคลื่อนการจัดการลุ่มน้ำ
5. การปฏิบัติการของชุมชนในการแสดงสิทธิชุมชน ทั้งนี้การปฏิบัติการเหล่านี้ได้ปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องเพียงแต่ยังไม่ได้รับการยกระดับ หรือให้ความสำคัญกับกระบวนการจัดการของชุมชน ภายใต้กระบวนการเรียนรู้ได้มีการยกระดับการปฏิบัติการสิทธิให้เกิดการรับรู้ร่วมกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ หน่วยงาน และภาคี
6. การหนุนเสริมกระบวนการการจัดการลุ่มน้ำเข้าสู่แผนพัฒนาระดับตำบล กรณีอำเภอเชียงดาว ในพื้นที่ยกระดับแผนเหล่านี้ขึ้นมาเป็นข้อบัญญัติงบประมาณ

องค์ความรู้จากงานวิจัย

1. องค์ความรู้ การปรับตัวการจัดการระบบเหมืองฝาย การผลิตในยุคปัจจุบัน การปรับตัว การปลูกพืช คณะกรรมการเหมืองฝาย แก่เหมืองเก่าฝาย การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พลวัตการใช้ไม้ฟัน เนื่องจากป่าเมี่ยงอาศัยเนื้อไม้ค่อนข้างสูง จึงมีกระแสทางสังคม ทำให้สามารถอธิบายความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากรได้

2. องค์ความรู้การศึกษาในแง่ของการแก้ไขปัญหา การจัดการความขัดแย้งด้านบนด้านล่าง ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แมะ-แม่นะ หรือการจัดการป่าชุมชนเพื่อไปต่อสู้เหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง

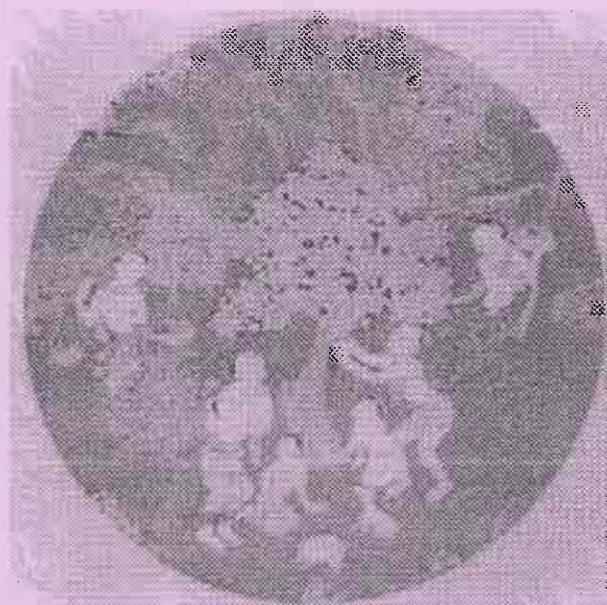
3. องค์ความรู้ ชุดประสบการณ์ของชุมชน ต่อรูปแบบการปรับตัว ถือเป็นการปฏิบัติการเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองและการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น กรณีการเข้ามาของกฎหมายป่าไม้ที่มีผลบังคับใช้ในพื้นที่ ทั้งนี้การปรับตัวของชุมชนใช้เงื่อนไขกระบวนการทั้งอย่างหลากหลายเช่น การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการของภาครัฐ ในรูปแบบของคณะกรรมการในส่วนของชาวบ้านในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ตะมาน ขับเคลื่อนการจัดการป่าภาคประชาชน ในรูปแบบของการจัดตั้งป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน ควบคู่ไปกับเข้าร่วม

เครือข่ายป้าชุมชนทั้งระดับพื้นที่ ระดับประเทศ ในการผลักดันกฎหมายป้าชุมชนให้เกิดผล
บังคับใช้

ข้อเสนอเพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างสิทธิชุมชนให้เข้มแข็ง

1. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนมีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างความเป็นสถาบันสิทธิชุมชนในระดับลุ่มน้ำ ซึ่งต้องมีมิติการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น ในบริบทสภาพปัญหาที่ชัดเจน
2. กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสิทธิชุมชนต้องเป็นกระบวนการทบทวนทั้งภายในชุมชนและสร้างการเรียนรู้กับภายนอก โดยอยู่บนฐานข้อมูลที่รอบด้านและมีส่วนร่วมจากชุมชนอื่นๆในลุ่มน้ำอย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน
3. กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสิทธิชุมชนควรอยู่บนพื้นฐานอุดมการณ์หน้าหมู่ อุดมการณ์นิเวศน์วัฒนธรรม และอุดมการณ์เศรษฐกิจพึ่งตนเอง จึงทำให้มีพลังในการต่อต้านการพัฒนาทำลายฐานทรัพยากรของชุมชนได้
4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสิทธิชุมชนต้องมีความยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้ฝ่ายต่างๆในชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้สูงวัย (ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน) เยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มชาติพันธุ์อื่นเข้าร่วมต่อรอง ปรับเปลี่ยน เพื่อสร้างระบบแบบแผนการจัดการทรัพยากรและจัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหมาะสมรอบด้าน
5. ทั้งเป้าหมายและการปฏิบัติการสิทธิชุมชนจะต้องเป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของชุมชนในลุ่มน้ำอย่างสันติ และเป็นไปเพื่อประโยชน์ร่วมของชุมชนและสังคม การใช้อำนาจ ความรุนแรงในการกีดกันการเข้าถึงฐานทรัพยากรของชุมชนอื่นๆ
6. สิทธิชุมชนบนฐานทรัพยากรต้องมีความเฉพาะหลากหลายตามบริบททางนิเวศ เศรษฐกิจสังคม ไม่สามารถใช้มาตรฐานเดียวตายตัว ดังนั้นการกำหนดกติกา กฎหมาย นโยบายไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือระดับประเทศต้องสอดคล้องกับสถานะเฉพาะถิ่น และสถานะการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
7. ปฏิบัติการสิทธิชุมชนที่มีพลังจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการสั่งสมต้นทุนทางนิเวศ เศรษฐกิจสังคมโดยเลือกสรรความรู้ท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่อย่างลงตัว การสื่อสารภายในวัฒนธรรมและข้ามวัฒนธรรม การขยายพันธมิตรที่มีบทบาทเชิงรุกที่ร่วมต่อสู้กับชุมชน การพัฒนาระบบแบบแผนการจัดการทรัพยากร การผลิตทำให้เกิดความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ
8. ขอบเขตของการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำควรเป็นไปในระดับย่อย สอดคล้องกับเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ ดังนั้นการจัดการลุ่มน้ำขนาดใหญ่โดยมีฐานโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นจริงรองรับ ย่อมไม่อาจจะพัฒนาไปสู่กลไกเชิงสถาบันสิทธิชุมชนที่เข้มแข็งได้
9. นโยบายและโครงการต่างที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างชัดเจน หรือสร้างปัญหาหลักหันต่อชุมชนจะต้องทบทวนแก้ไข หรือยกเลิก เช่น กฎหมายป่าไม้ การประกาศเขตต้นน้ำลำธาร โครงการเหมืองแร่เหล็กในดงที่เวียงแหง นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่ใช้ทรัพยากรอย่างมหาศาล

10. รัฐและองค์กรปกครองท้องถิ่นต้องพัฒนากฎหมาย นโยบายให้รองรับสิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและหลากหลายตามหลักการรัฐธรรมนูญในมาตรา 46 ว่าด้วยสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
11. ภาคประชาสังคม ทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน ควรจะต้องส่งเสริมสนับสนุน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องและร่วมผลักดันให้มีนโยบายกฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน เพราะความเข้มแข็งของสิทธิชุมชนจะนำมาสู่ความเข้มแข็งของสังคมด้วย

บทสังเคราะห์งานวิจัย

สิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ

โดย
ปิยะพร ศรีแปลก และคณะ

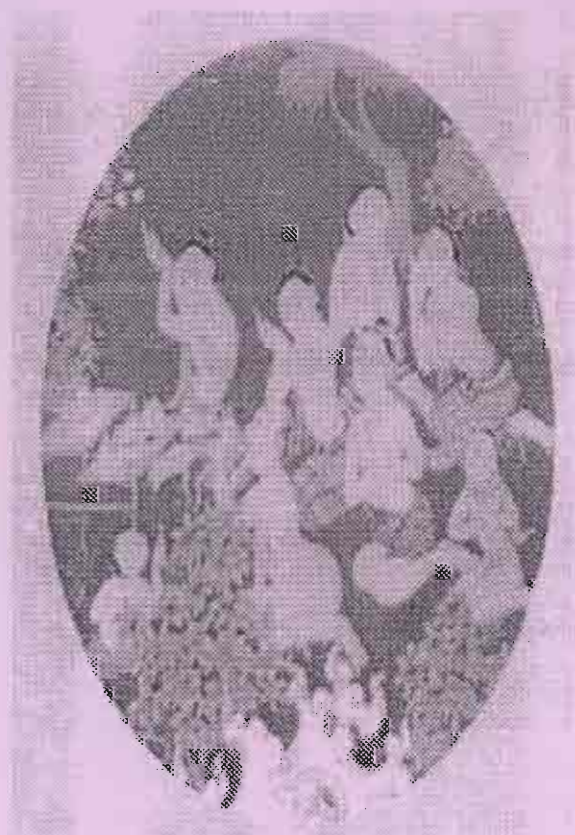
สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง

เวทีวิชาการสาธารณะ

เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙
ณ สมาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

ประสบการณ์ความรู้จากงานวิจัย
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือตอนบน
กรณีย่อยลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง

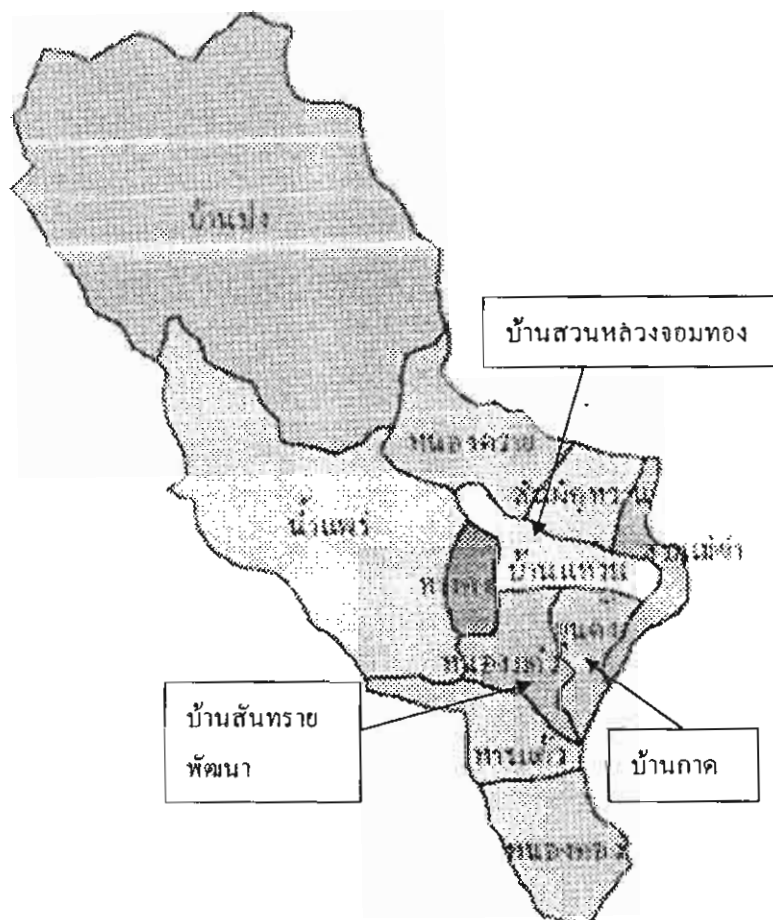

พื้นที่การดำเนินงาน

ชุมชนในเขตพื้นที่รับน้ำชลประทานแม่แตง ในลุ่มน้ำย่อยแม่แตงตอนล่างในเขต
อำเภอหางดง และอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ชุมชนเป้าหมายหลัก บ้านสวนหลวงจอมทอง ต.บ้านแหวน, บ้านสันทราย
พัฒนา ต.หนองแก้ว และบ้านกาด ต.ขุนคอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่

ชุมชนเครือข่าย ชุมชนที่รับน้ำชลประทานแม่แตงคลองซอย 21 และชุมชน
เครือข่ายขยาย พื้นที่คลองซอย 20 และ 22 (เครือข่ายเกษตรกรรมผู้ใช้น้ำคลองซอย 21 /ต.บ้านแหวน,
ต.หนองแก้ว, ต.ขุนคอง, ต.หางดง, ต.สบแม่ข่า, ต.น้ำแพร่ รวม 18 หมู่บ้าน)

1. ปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชน

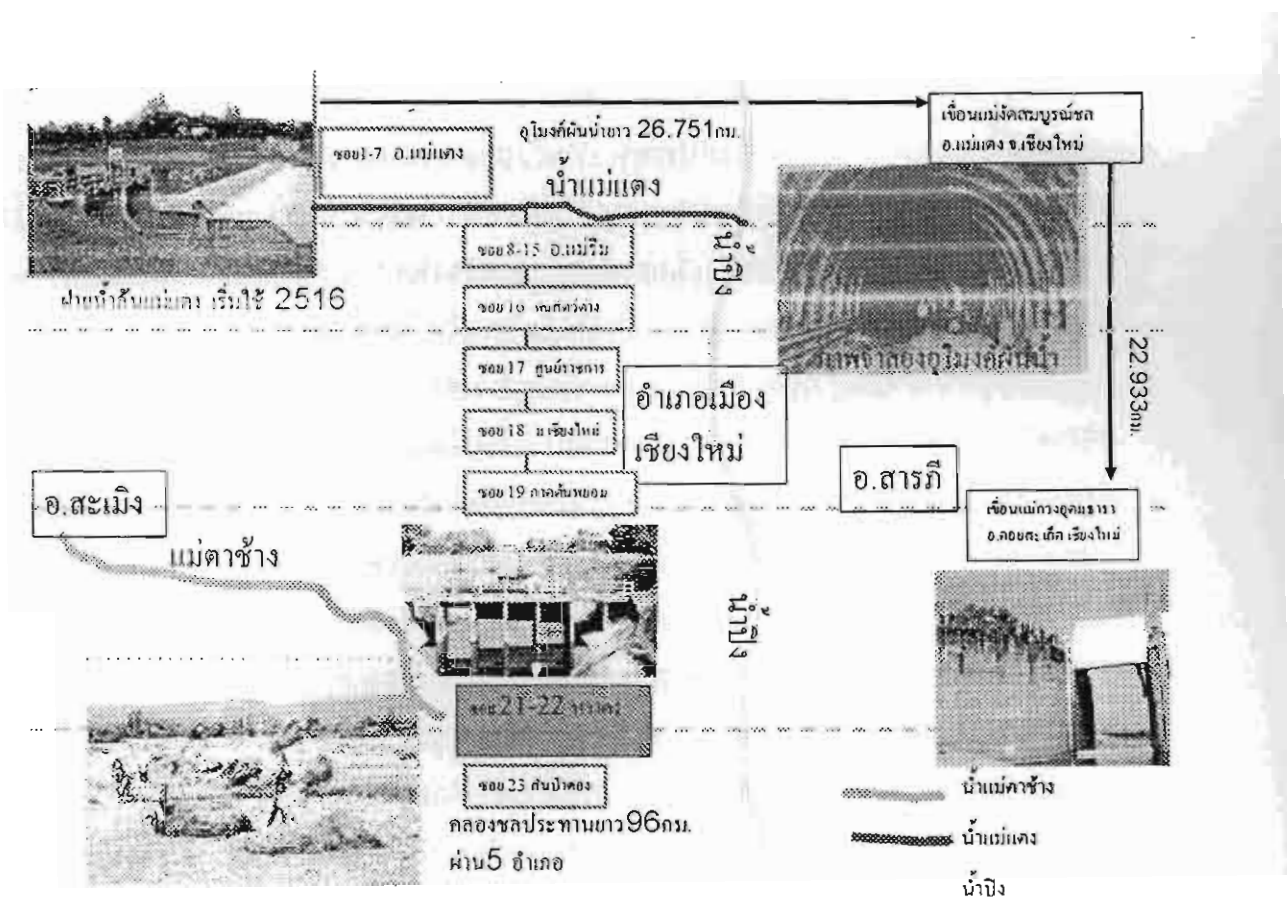
กระบวนการละเมิดสิทธิของชุมชนเริ่มก่อรูปเห็นความชัดเจนมากขึ้น เมื่อชุมชนได้เข้าสู่ระบบชลประทาน “โครงการชลประทานแม่แตง” ในราวปี 2516 ในช่วง 2-3 ปีแรก ระบบน้ำชลประทานตอบสนองความต้องการการใช้น้ำในภาคการเกษตรทั้ง 5 อำเภอ (อ.แม่แตง อ.แมริม อ.เมือง อ.หางดง และอ.สันป่าตอง) ได้ตลอดทั้งปี

หากแท้ที่จริงและกระบวนการการละเมิดสิทธิชุมชนนั้น รัฐได้ดำเนินงานเป็นกระบวนการ โดยใช้กลไกการทำงานด้านการปกครอง การศึกษา นโยบายการพัฒนา การโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อ หรือที่เรียกว่า “ถูกทำให้เชื่อ” เข้ามาแทรกซึมแทรกแซง บ่อนเซาะทำลายฐานความสัมพันธ์ของชุมชน ระบบการจัดการทรัพยากร ความเข้มแข็งของชุมชน กรณีของชาวบ้านลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง ที่ถูกทำให้เชื่อว่า น้ำในคลองชลประทาน เป็นของรัฐ เพราะรัฐเป็นเจ้าของเป็นผู้ก่อสร้าง ชุมชนจึงถูกทำให้เป็นผู้รับบริการ ห้ามมิให้มีข้อโต้แย้ง ซึ่งเป็นกระบวนการเป็นการครอบงำอุดมการณ์ทางสังคมของรัฐ ที่มีไว้เพื่อการแทรกแซง คือการ หนึ่ง ชี้ให้เห็นว่าระบบและการพัฒนาที่รัฐเป็นผู้ให้ นั่นคืออย่างไร สอง การสลายความสัมพันธ์ของชุมชน เปลี่ยนเข้า โดยการเปลี่ยนเอาผู้ที่มีหน้าที่ในการดูแลและจัดการแปลงเป็นส่วนหนึ่งของเจ้าหน้าที่รัฐ “การให้ตำแหน่งหน้าที่ จากแก่หมืองแก่ฝ่ายเป็นนายตรวจนา ประชานคลองซอย” ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่ามีสถานภาพทางสังคมและเสมือนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ แต่ตำแหน่งแห่งที่ยืนที่ใหม่นั้นชาวบ้านหาว่า ตนเองนั้นไม่ได้มีสิทธิ อำนาจ ใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากเป็นเครื่องมือและกลไกการทำงานให้กับรัฐ โดยมีหน้าที่เพียงผู้ส่งสาส์นให้กับชลประทานเท่านั้น รัฐใช้กลไกเหล่านี้ในการสลายความเข้มแข็งชุมชน

สิทธิการใช้น้ำที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขในการรับน้ำและระบบการจัดการน้ำ กลุ่มผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ ในการกำหนดบทบาทหน้าที่ ระเบียบ กฎเกณฑ์ สิทธิ การจัดการ คือ รัฐในฐานะของผู้ที่ลงทุนและผู้ให้บริการประชาชน “ตามนิยามรัฐ” เกษตรกรหรือชุมชนมีหน้าที่เพียงผู้รับการให้ การบริการ การปฏิบัติในการจัดสรรน้ำนั้น จึงมีการแยกส่วนอย่างชัดเจน ระหว่างสมาชิกผู้ใช้น้ำกับผู้จัดสรรน้ำ สมาชิกอยู่ในฐานะผู้ให้บริการน้ำจากรัฐเท่านั้น จึงมีสิทธิหน้าที่ในฐานะผู้ใช้น้ำ ส่วนอำนาจในการจัดการ การควบคุมการใช้ การเปลี่ยนแปลง ลักษณะทางกายภาพของระบบส่งน้ำเป็นอำนาจของรัฐที่ใช้วิธีคิดและหลักการในการจัดสรรน้ำอย่างเหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพสูงสุดตามหลักวิศวกรรมในการคิดและกำหนดการจัดสรรน้ำ เพราะฉะนั้นการที่จะให้ได้น้ำมาลำดับแรก เกษตรกรต้องเข้าเป็นสมาชิกและต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ ไร่ข้อต่อตรง ตามที่รัฐผู้ที่นิยามตนเองว่าเป็นผู้ให้บริการประชาชนเป็นผู้กำหนดแต่เพียงฝ่ายเดียว เพราะฉะนั้นการได้น้ำชลประทานสมาชิกต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ กฎเกณฑ์และสิทธิของรัฐ เช่น การเปิดปิดน้ำด้วยวิธีการจัดสรรน้ำในระบบ “วันที่” ซึ่งระบบระเบียบเช่นนี้เป็นการเบี่ยงเบนประเด็นและเป้าประสงค์ของการแบ่งปันอย่างเท่าเทียมบนความสัมพันธ์กันอย่าง

เหตุผลของชุมชน จึงทำให้สิทธิการใช้น้ำไม่ชัดเจน คลุมเครือ และมีลักษณะใครมือยาวสาวได้สาวเอา “ใครที่อยู่ใกล้ชิดผู้มีอำนาจในการเปิดปิดประตูน้ำ มีผลประโยชน์ร่วมและให้ผลประโยชน์” ก็มีแนวโน้มที่จะได้น้ำมากวันหรือการลักเปิดประตูน้ำเพื่อปล่อยน้ำเข้าคลองของตนเองทั้งที่ไม่ใช่รอบเวรของตนเอง ในขณะที่น้ำมีความจำเป็นกับทุกๆ ท่านกันและเป็นหลักประกันของผลผลิต ส่งผลให้เกิดการใช้น้ำแบบตัวใครตัวมัน ในที่นี้ถึงแม้ว่าจะเห็นว่าการวางระบบการปล่อยน้ำแบบรอบเวรน้ำในแต่ละคลองซอย จะมีความเป็นธรรมและเท่าเทียมโดยคำนวณจากพื้นที่ทางการเกษตรและความต้องการบริโภคน้ำ เพราะในการกำหนดระยะเวลาประธานคลองซอยแต่ละคลองจะเป็นตัวแทนเข้ามาประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน แต่แท้ที่จริงแล้วทั้งหมดเป็นเพียงภาพมายาที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำให้ดูเหมือนว่าเป็นธรรม เกษตรกรมีสิทธิในการกำหนด แต่ในทางปฏิบัติภาพปรากฏกลับเห็นไม่ชัดเจนว่าสิทธิในการได้และใช้น้ำชลประทานใครจะได้ใช้ก่อนหรือหลังในปริมาณมากน้อยเท่าใด แต่ชัดเจนว่า ชลประทานกำหนดสิทธิการใช้น้ำให้น้ำเพียงให้กับภาคเมือง อุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว

แผนภาพโครงการชลประทานแม่แตง

เพราะฉะนั้นภายใต้การจัดการน้ำในระบบชลประทาน การที่เกษตรกรหรือแก่
เหมืองฝายจะเข้าดูแล จัดการและควบคุมกีดกันของเหมืองฝายภายใต้ความดูแลของตนเองนั้น
เป็นอย่างยากลำบาก สภาวะของแรงกดดันเหล่านี้ทำให้เกษตรกรหาทางออกในลักษณะปัจเจก
ความขัดแย้งในการใช้น้ำได้ฝังรากลงลึกเข้าสู่เกษตรกรรายย่อยในพื้นที่คลองซอยและคลองย่อยใน
หมวดเหมืองฝายเดียวกันที่ถูกซ้อนทับด้วยระบบชลประทานอีกชั้นหนึ่ง

นอกจากภาวะความกดดันในการหาทางให้ตนเองได้น้ำมาใช้ในการเกษตร ความ
กดดันที่ครอบงำเกษตรกรอยู่ก็คือ การรุกเข้ามาของชุมชนขยายของเมืองเชียงใหม่ โรงงาน
อุตสาหกรรม สนามกอล์ฟ รีสอร์ท ทำให้ความต้องการที่ดินมีมากขึ้น ที่ดินในละแวกบ้านถวาย
ซึ่งเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองจึงเป็นที่ต้องการของกลุ่มทุน ประกอบการทำเกษตรกรรมที่
ไม่คุ้มทุน ต้นทุนที่สูงขึ้นจากการค่าวัสดุ อุปกรณ์ ค่าจ้างแรงงาน และกลไกตลาดที่เกษตรกรไม่
สามารถควบคุมได้ : จึงทำให้คนในชุมชนในพื้นที่คลองซอย 21 (พื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัย)
มีการขายที่ดินที่เป็นนาข้าว สวนลำไย อย่างมหาศาล และผันตนเองไปเป็นแรงงานนอกระบบ
หรือลูกจ้างโรงงานแอตทิกซ์ ซึ่งสภาวะความกดดันทางด้านเศรษฐกิจนั้น ส่งผลให้คนในชุมชนเริ่ม
มีความเป็นปัจเจกสูงขึ้น เอาตัวรอด และไม่สนใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัว

ขณะเดียวกันชาวบ้านที่ยังคงดำรงอาชีพเกษตรกรรม ก็เริ่มหันคิดหาทางออก
ปรับตัว แก้ไขปัญหาน้ำไม่เพียงพอ ราคาผลผลิตตกต่ำ สินค้าเกษตรกรรมขายไม่ได้เนื่องจาก
สินค้าล้นตลาด และไม่มีการประกันราคา ในด้านของการแก้ปัญหาเรื่องน้ำ เกษตรกรในพื้นที่
คลองซอย 21 เริ่มเปิดพื้นที่เจรจาและยุทธวิธีที่หลากหลายกับชลประทาน โดยพากันกลุ่มผู้ใช้น้ำไป
เจรจาคัดร้องขอน้ำกับคลองซอย 1-7 และขอหลังน้ำที่ห้วงงานแม่แดง การนำผู้คนไปเฝ้าประตูเปิด
ปิดน้ำ เพื่อป้องกันมิให้เกิดการแอบเปิดประตูระบายน้ำในพื้นที่ดินคลอง

ระบบเหมืองฝายที่ยังหลงเหลืออยู่ดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบการจัดการน้ำ
รอบแคว และการครอบงำของเศรษฐกิจทุนนิยม : เงื่อนไขดังกล่าวเกษตรกรจึงเป็นเพียงผู้รับการ
จัดสรรน้ำ สามารถจำแนกระบบสิทธิชุมชนในการจัดการน้ำที่จำกัดดังนี้ สิทธิในการเป็นเจ้าของ
สิทธิในการจัดการและการใช้ประโยชน์ สิทธิในการตรวจสอบควบคุม/กีดกัน ซึ่งไม่สามารถปรับ
ให้เท่าทันความสลับซับซ้อนของความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการลดทอนการจัดการทรัพยากร
ของชุมชน กลไกเดิมนี้อาจสูญหายทุกฤดูแล้ง เกษตรกรจำต้องหาทางออกในลักษณะปัจเจก
(Individual) มากขึ้น ปัญหาหลักขมขื่นน้ำที่ตามมาจึงเป็นผลสะท้อนจากเงื่อนไขดังกล่าว

การอ้างสิทธิของรัฐและการคุ้มครองจำกัดอยู่เพียงสิ่งก่อสร้าง เทคโนโลยีที่คน
สร้างขึ้น การใช้สิทธิการใช้น้ำปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นการมอบอำนาจให้กับรัฐในการเข้ามา
ควบคุมหรือบริโภคน้ำผ่านโครงการรัฐ โครงการจัดส่งน้ำแม่แดง เป็นโครงการที่เคลื่อนย้ายน้ำ
จากชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่งจากระบบนิเวศหนึ่งไปยังระบบนิเวศหนึ่ง นำไปสู่การ
ขยายตัวทางการเกษตร การควบคุมทรัพยากรถูกโอนให้หน่วยงานภายนอก ชาวบ้านแต่เดิมที่เคยมี

บทบาทผู้นุรักษ์ บำรุงรักษาแหล่งน้ำถูกลดความสำคัญ ในเชิงนิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมระบบการ
ฟื้นฟูน้ำหายไป เนื่องจากแหล่งน้ำมีการฟื้นฟูและใช้ในอัตราขอบเขตการฟื้นตัวที่เหมาะสม การ
ขาดแคลนนํานำมาสู่วิถีคิดเรื่อง การจัดสรรและควบคุม

2. กระบวนการการเรียนรู้เพื่อสร้างตัวตน

ระบบระเบียบบริหารแบบราชการ ที่มีกฎระเบียบในความพยายามที่ยึดโยงและจัด
ระเบียบชุมชนให้มีแบบแผนในการดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน เพื่อให้ง่ายต่อการจัดการ ควบคุม
โดยรัฐเท่านั้น ซึ่งการครอบงำชุมชนเช่นนี้ล้วนแล้วแต่บ่อนทำลายและสร้างความอ่อนแอให้กับ
ชุมชนท้องถิ่น เนื่องด้วยแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาของรัฐ ไม่ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านพึ่งพา
ตนเอง และไม่ได้ปกครอง ค้ำครองคนในฐานะมนุษย์ และให้สิทธิอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม
ในทางตรงข้ามกลับสร้าง นิยยะของสิทธิในทางกฎหมายว่า รัฐเป็นที่มาแห่งสิทธิ ในเนื้อหาสาระตัว
บทกฎหมายเป็นเสมือนเครื่องมือในการดำรงอยู่ของรัฐ มากกว่านั้นสิทธิชุมชนที่เกิดจากการ
ทดลองเรียนรู้ตั้งสมในชุมชน และมีการผลิตซ้ำแต่ละครั้งในช่วงการเปลี่ยนแปลงได้ถูกบดบังใน
ความสัมพันธ์ของชุมชนภายใต้ฐานคิดของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเทียบเท่าตะวันตก โดย
ใช้หลักเศรษฐศาสตร์และนิศาสตร์มาเป็นตัวกำหนดทิศทางและแนวการดำเนินชีวิตของผู้คน
ในชุมชน

อาทิเช่น การอ้างสิทธิในการจัดการทรัพยากรของรัฐจึงเป็นรกร้างแห่งความ
ขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน และระหว่างชุมชนที่ต่างอาศัยทรัพยากรนำตามสิทธิการใช้
ตามธรรมชาติ ทั้งนี้การอธิบายสิทธิการใช้ของชาวบ้านกลุ่มผู้ใช้น้ำ ได้ผ่านการต่อรองการ
เคลื่อนไหวของชาวบ้านทั้งในรูปการเผชิญหน้าขอหลังน้ำจากชลประทานในฤดูแล้งทุกๆปี ความรู้
ตามจารีตประเพณีได้ตอบ การใช้การเมือง วัฒนธรรม กลวิธีต่อต้านประจำวัน (Everyday
resistance) คือการใช้คนในชุมชนเป็นกลไกการจัดการ เช่น การซุบซิบนินทา การเก็บ
ประโยชน์จากการทำงาน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ยังพอหลงเหลือให้เห็นอยู่ในบางชุมชน
เพื่อมาต่อรองและทำลายความชอบธรรมการอ้างสิทธิในน้ำของรัฐ

ในอดีตรัฐใช้น้ำใช้จารีต และกฎหมายดั้งเดิม คือ มังรายศาสตร์ หรือ กฎ
ธรรมชาติแห่งวัฏจักรน้ำ เป็นตัวควบคุม ดูแล จัดการ โดยอยู่บนพื้นฐานคิดที่ทุกคนเท่าเทียม และ
การนิยามให้ความหมาย “น้ำ” อย่างมีคุณค่า ในขณะที่ปัจจุบันคำจำกัดความน้ำจาก common คือ
คุณค่า ที่เป็นสมบัติร่วมของสาธารณะ กลับถูกแปรสภาพให้กลายเป็นสมบัติส่วนตัวได้ สามารถ
เป็นเจ้าของครอบครองเองรวมถึงการมองน้ำอย่างมีมูลค่า (value) มีราคา สามารถซื้อขายได้อย่างถูก
กฎหมาย เพราะฉะนั้นฐานคิดที่รัฐมองและทำให้น้ำมีมูลค่าเช่นนี้ ทั้งยังมีความพยายามออก
กฎหมายมาควบคุม เพื่อสร้างความชอบธรรมและการที่รัฐจะเข้าครอบครอง “น้ำ” ได้อย่างถูกต้อง
และชอบธรรม การตีความให้และการสร้างมูลค่าให้กับน้ำ โดยใช้กฎหมายและนโยบายตีกรอบ

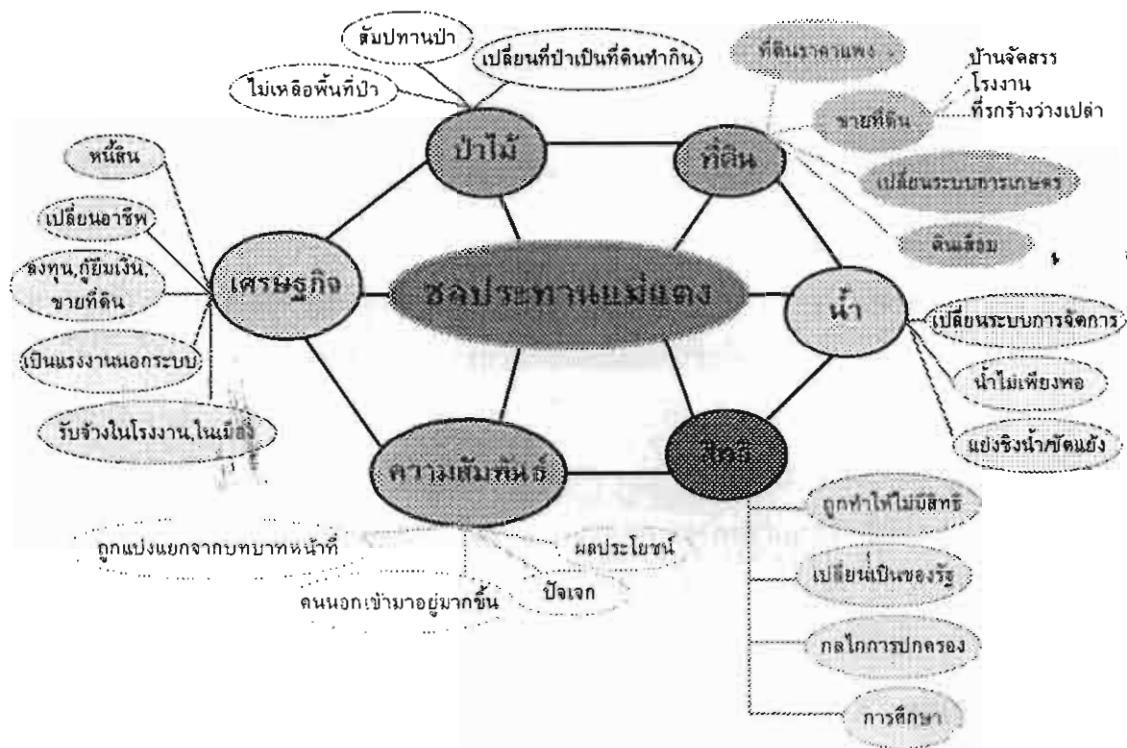
บังคับก็เท่ากับว่ารัฐกำลังใช้กฎหมายมาละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานในเข้าถึง การใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น โดยอ้างถึงหลักการกระจายอำนาจและวิธีการของรัฐกลับรวมศูนย์ อำนาจ และให้ประโยชน์แก่คนส่วนน้อยที่มีพลัง ทุน ในการเข้าถึงแหล่งอำนาจและแหล่ง ทรัพยากร

เมื่อสิ่งที่ยึดโยงชุมชนกำลังถูกสลายลงด้วยแนวคิดที่รับเป็นเจ้าของทรัพยากร และ จากระบอบการพัฒนาประเทศ การรวมศูนย์อำนาจ จึงทำให้พลังชุมชนแตกกระจายและเคลื่อนที่ ออกจากฐานการผลิตในชุมชน พลังอำนาจในการจัดการและการต่อรองของชาวบ้านจึงอ่อนแอลง อย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนการผลิต รูปแบบแบบการผลิต ระบบการจัดการ กลับ กลายเป็น “พันธะสัญญาเศรษฐกิจ” ที่ชุมชนต้องพึ่งพิงคนข้างนอก กลไกการตลาด ชาวบ้านไม่มี อิสรภาพในการใช้สิทธิดั้งเดิม ในความเป็นชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรมและทรัพยากรในการต่อรอง กับชลประทาน ชลประทานกุมสิทธิ-หน้าที่ในการสั่งการ ผลักดันให้ชาวบ้านที่ใช้น้ำปฏิบัติตาม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะเดียวกัน กลุ่มผู้อุปถัมภ์ก็ใช้ความสัมพันธ์ของผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ เข้า มาเสริม เดิมและสร้างฐานตนเองให้มากขึ้น จากที่ผ่านมามองได้จากในหลายๆ กรณี ที่ชาวบ้านมัก เรียกร้องให้ส.ส.หรือสจ. นายอำเภอมาแก้ไขปัญหาเจรจากับชลประทาน หรือเป็นหน้าที่ของ ผู้ใหญ่บ้าน นายตรวจนา ประธานคลองซอยที่ต้องเป็นผู้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ด้วยบทเรียนและชุดประสบการณ์ที่ชุมชนได้รับ การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ว่า สุดท้ายแล้วการแก้ไขด้วยวิธีการพึ่งพาคนอื่นไม่ใช่ทางออกที่แท้จริงในการแก้ไขปัญหาและยังเป็นการแก้ไขที่ปลายเหตุ ซึ่งวัฏจักรของปัญหาก็จะวนกลับมาอยู่อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ และผู้ที่ เข้ามาช่วยแก้ไขก็ไม่ได้มีความจริงใจในการช่วยเหลือ แต่กลับมีผลประโยชน์อยู่เบื้องหลังความ ช่วยเหลือ “ไม่มีอะไรได้มาโดยที่ไม่ต้องสูญเสียอะไรไป” เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้ ทดลอง ลองผิดลองถูก ชาวบ้านเริ่มปรับตัว ปรับวิธีคิด ปรับแนวทางการปฏิบัติ จนพอที่จะสามารถตั้ง รับและเริ่มรุกเข้าสู่ระบบการจัดการน้ำของชลประทาน เพื่อให้ตนเอง กลุ่มมีส่วนร่วมในการ กำหนด การตัดสินใจมากขึ้น

โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการ การปรับตัว ปรับโครงสร้าง กลไก และการ วางแผน เพื่อเสริมอำนาจในการต่อรองกับผู้มีอำนาจได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ชาวบ้านมีการ ต่อรองที่ซับซ้อนแบบขลุ่ย และกับการทำงานและการสานความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นนั้น ปรากฏว่าชาวบ้านรับและปรับเอาแนวคิดเรื่องการจัดองค์กรและ วัฒนธรรมการทำงานไปเป็นแนวปฏิบัติมากขึ้น ความน่าสนใจของแนวคิด ปฏิบัติการ การจัดรูป องค์การขององค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนเองได้ มีการสร้างกลไกในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน คือ มี การจัดทำยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการ โครงสร้างองค์กร ฯลฯ เพื่อให้องค์กรชุมชน เครือข่ายได้ ก้าวข้ามพ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มต่างๆที่มีในท้องถิ่น

แผนผังโครงสร้างความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลง

3. ปฏิบัติการการใช้สิทธิของชุมชนและกระบวนการต่อสู้และการผลักดันทางนโยบาย

ปฏิบัติการใช้สิทธิของชุมชน เป็นกระบวนการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิและความชอบธรรมของชุมชนที่ถูกกลืนหายไปโดยกระบวนการทำงานของรัฐ ซึ่งปฏิบัติการในพื้นที่กลุ่มน้ำแม่แดงตอนล่างนั้น ผ่านขั้นตอนการเรียนรู้จากประสบการณ์ ปฏิบัติการ การสังเคราะห์ และสรุปบทเรียนจากสิ่งที่เกิดขึ้นที่ผ่านมาในอดีต

เบื้องต้นชุมชนเรียนรู้เรื่องสิทธิและปฏิบัติการสิทธิผ่านของตนเอง ผ่านการถกเถียงสิทธิ กระบวนการต่อมา คือ ความพยายามในการแสดงสิทธิและการยืนยันความมีตัวตนของตนเองกับสังคม สิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชนที่เห็นอย่างชัดเจนในการเรียกร้องสิทธิและการปกป้องตนเองจากการถูกเอาเปรียบ หรือการก้าวข้ามผ่านความกลัวจากระบบเจ้าขุนมูลนาย ผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าตนเองที่ชุมชนชนบทถูกครอบงำมานาน นั่นคือ ผ่านการสามารถเอาชนะความกลัว ข้าราชการ ผู้นำทางการเมือง การเรียกมีการตรวจสอบนโยบาย การจัดสรรน้ำ การสอบถามข้อมูลและให้ข้อมูล ร้องเรียนขึ้นหนังสือต่างๆจากรัฐท้องถิ่นถึงรัฐบาลกลาง

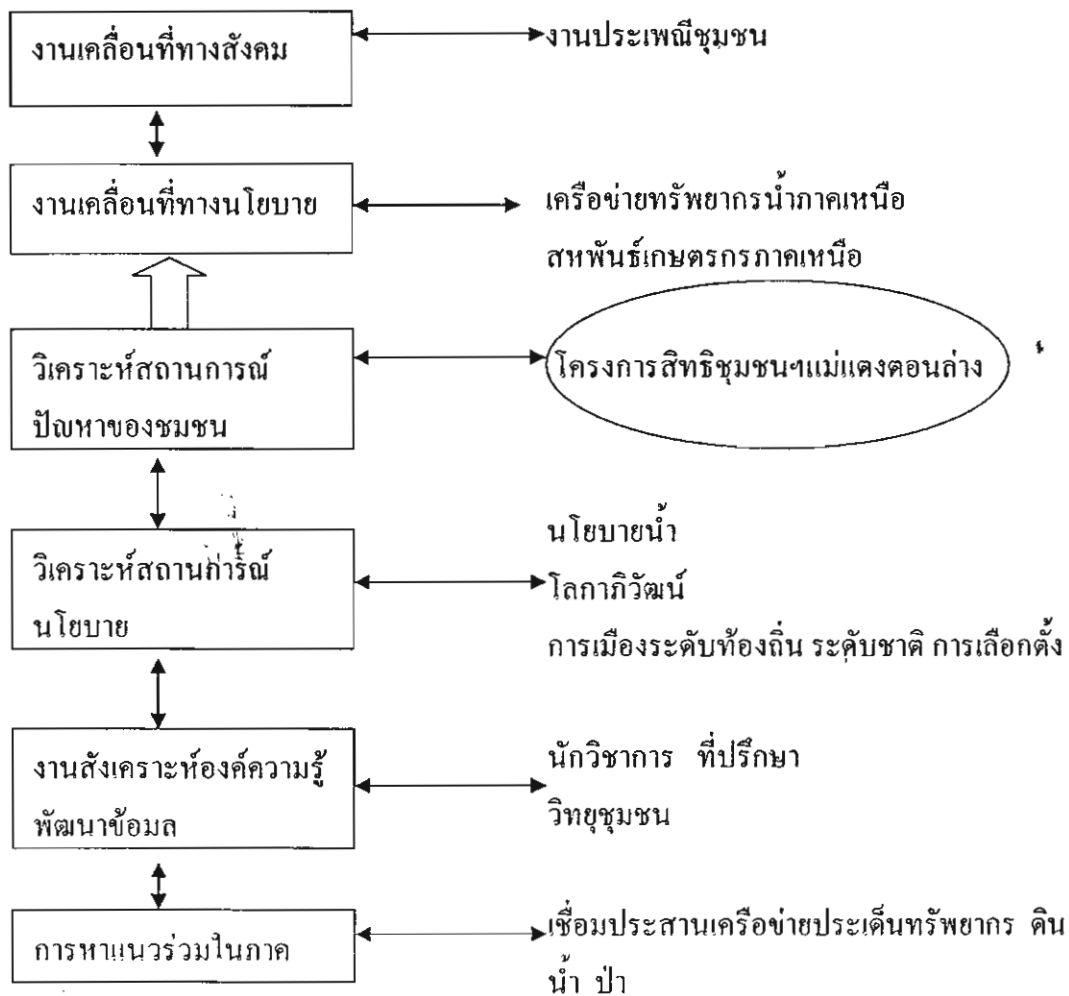
การทำงานกับสื่อ ทั้งสื่อที่เป็นสื่อท้องถิ่นและสื่อส่วนกลาง รวมถึงความพยายามในการทำการสื่อสารด้วยตนเอง ทั้งในแนวราบและในแนวตั้ง คือ การจัดตั้งวิทยุชุมชน การทำ

สารสนเทศสัมพันธเผยแพรขอมูลข่าวสาร เนื่องจากชุมชนมองว่า ข้อมูลข่าวสารและสื่อสารมวลชนในปัจจุบันเป็นการสื่อสารทางเดียวและไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการสื่อสารบอกกล่าวเตือนและเป็นการเพิ่มที่ยืนของชุมชนในสังคม

การแสดงตัวตนในฐานะ “ผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการผันน้ำ” และการทวงถามสิทธิของตนเอง ชุมชนเริ่มมีการตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่และทวงถามไปยังบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งการเรียกร้องให้มีการติดตามตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานราชการในพื้นที่มากขึ้น การยื่นข้อเสนอเพื่อแสดงแสดงสิทธิในการป้องกันตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการติดตาม การทวงสัญญา การยื่นหนังสือ ความพยายามจะเปิดเวทีเจรจากับชลประทาน การรวบรวมรายชื่อ 2,600 กว่าคนเพื่อยื่นหนังสือต่อกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยุติโครงการการก่อสร้างโครงการเพิ่มปริมาณน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา รวมทั้งการนำเสนอปัญหาและข้อเรียกร้องต่อเวทีสาธารณะต่างๆ การเจรจาดูเรื่องกับชลประทานให้มีการเปิดเผยข้อมูลปริมาณน้ำที่จัดสรรให้แก่ภาคส่วนต่างๆ แต่ละปี การต่อเรื่องลำดับการจัดสรรน้ำก่อนหลัง โดยควรให้ภาคเกษตรกรรมก่อน เนื่องจากมีปัญหาขาดแคลนเรื่องน้ำทุกฤดูแล้งก่อนแล้ว

ทั้งนี้ทั้งนั้นการใช้สิทธิของชุมชนที่เกิดขึ้น เป็นก้าวแรกเดินทางในการต่อสู้เพื่อให้สิทธิของตนเองและการแสดงตัวตนในสังคมอย่างเต็มรูปแบบ เนื่องการก้าวผ่านความคุ้นชิน การถูกกดขี่ให้อยู่ภายใต้กฎระบบระเบียบของรัฐไทยมาอย่างยาวนาน แต่นับว่าเป็นนิมิตหมายที่ดีที่ชุมชนเริ่มก้าวเดินข้ามผ่านตัวตนของตนเอง และจากการถูกครอบงำมาอย่างช้านาน

ผังการวิเคราะห์กลไกทางสังคมและกระบวนการทำงานการต่อสู้

ปี 2540 นายสำราญ พิมสาร ได้รับเลือกเป็นประธานคลองซอย 21 ทำหน้าที่ดูแล จัดสรรน้ำ ประสานงานกับชลประทานและสมาชิกผู้ใช้น้ำ มองเห็นปัญหาการจัดสรรน้ำของ ชลประทาน แบบแผนที่เน้นอนาคตตัว ส่งผลต่อการขาดแคลนน้ำแก่พื้นที่เกษตรกรรมในคลอง ซอย 20-23 จึงพยายามให้มีการเจรจากับ การประปา เพื่อสร้างข้อตกลงใช้น้ำร่วมกัน คือในหน้า ฝนการประปาสามารถสูบได้เต็มที่ทั้ง 2 เครื่อง แต่ในหน้าแล้งสามารถสูบได้ 1 เครื่อง การตรวจ โดยการวัดปริมาณจากเครื่องวัดน้ำ

ปี 2541 เกิดภาวะขาดแคลนน้ำอย่างหนัก นายสำราญ พิมสารได้ทำเรื่องขอเครื่อง สูบน้ำจากชลประทาน 4 เครื่องมีรายเซ็นลูกเหมืองทุกคนประกอบ เพื่อขอสูบน้ำจากหนองน้ำ สาธารณะเทศบาล 2 เครื่อง (หลังศาลากลางจังหวัด) และขอสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำคำยทหาร สัตว์ ค่าง แมริม 2 เครื่อง โดยขอคำสั่งจากผู้ว่าราชการจังหวัด การแก้ปัญหาครั้งนี้รองรับพื้นที่เกษตรกร คลองซอย 20-23 การมีส่วนร่วมจึงเกิดจากผู้ใช้น้ำตั้งแต่ โชน 7-15 เป็นเวรเฝ้าหน้า โชนละ 2 คน

หนึ่งเครื่องสูบน้ำต้องมีคนเฝ้า 10 คน (วันละ 40 คน จดละ 20) เจ้าหน้าที่ชลประทานพยายามที่จะเข้ามาเก็บเงินจากการสูบน้ำจากคลองชลประทานสายหลักแต่ยังไม่เป็นผล

ปี พ.ศ. 2536 พ่อหลวงชื่น ศรีวิสัย ร้องเรียนทางอำเภอหางดง กรณีศูนย์หัตถกรรมบ้านถวายนมเหมือง เปลี่ยนเส้นทางเดินน้ำ ร้านค้าบ้านถวายนมบริหารจัดการแก้ไขให้แต่โดยดี

วันที่ 20 พฤศจิกายน 2546 เครือข่ายประชาชนผู้ใช้น้ำคลองซอย 21 ยื่นหนังสือขอ "ยกเลิกโครงการผันน้ำแม่แดง-แม่จิด-แม่กวัง" ต่อรมต.ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ พร้อมเครือข่ายกลุ่มน้ำภาคเหนือที่โรงแรมอิมพีเรียลแม่ปิง

วันที่ 20 ธันวาคม 2546 เครือข่ายประชาชนผู้ใช้น้ำคลองซอย 21 ยื่นหนังสือขอ "ยกเลิกโครงการผันน้ำแม่แดง-แม่จิด-แม่กวัง" ต่อนายกรัฐมนตรี พร้อมรายชื่อ 1,587 คน ในฐานะ "ผู้เสียหาย" ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2547 จดหมายจากสำนักงานนายกรัฐมนตรี ให้ระงับโครงการผันน้ำแม่แดง-แม่จิด-แม่กวัง ถึงนายสำราญ พิมสาน ประธานเครือข่ายประชาชนกลุ่มน้ำแดงล่าง

เดือนมีนาคม พ.ศ. 2547 นายสำราญ พิมสาน เป็นประธานสายใต้ จากตลาดต้นพยอมหลังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จนถึงคลองซอยที่ 23 อ.สันป่าตอง ขอให้ชลประทานเปิดเผยข้อมูลเรื่องโครงการผันน้ำแม่แดง แม่จิด แม่กวัง ชลประทานปฏิเสธให้ข้อมูล

เดือนมีนาคม พ.ศ. 2547 อบต.บุญยืน จันทรพื่น หรืออดีตกำนันสันผักหวานแจ้งเรื่องการสร้างอ่างน้ำที่สบท้าย อ.แม่แดงที่การประชุมระดับอำเภอประจำเดือน จากนั้นส่งจดหมายมาที่ผู้ใหญ่บ้านขอรวบรวมรายชื่อชาวบ้านสนับสนุนการสร้างอ่างเก็บน้ำ อบต.บ้านแหวน นายกำพล รับแจ้งให้คณะกรรมการเก็บรวบรวมรายชื่อยกเลิกโครงการผันน้ำแม่แดง-แม่จิด-แม่กวัง ของเครือข่ายประชาชนผู้ใช้น้ำคลองซอย 21 โดยขอให้ผู้นำมีการชี้แจงเรื่องโครงการผันน้ำเสียก่อน

เดือนเมษายน พ.ศ. 2547 กลุ่มสวนลำไยบ้านกาดเจรจาขอหลังน้ำจากชลประทานเนื่องจากน้ำขาดแคลน นาปรังและสวนลำไยได้รับความเสียหาย ชุมชนต้องกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านจำนวน 60,000 บาทเพื่อซ่อมเครื่องสูบน้ำและจ่ายค่าน้ำมัน โดยคิดค่าตัวเฉลี่ยไร่ละ 200 บาท ขายผลผลิตแล้วจึงคืนเงินกองทุนหมู่บ้าน

เดือนเมษายน พ.ศ. 2547 นายประสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านบวกหมู่ 4 ต.หนองแก้ว พร้อมสจ.จรัส กิริยาพรพร้อมสมาชิกผู้นำราว 20 คนขอหลังน้ำจากชลประทานได้ จำนวน 6 ชั่วโมง เนื่องจากเป็นช่วงวิกฤติการขาดแคลน และพบว่าบ่อน้ำตื้นและประปาในหมู่บ้านน้ำแห้ง

เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2547 นายไพฑูรย์ กิตติกุล นายตรวจนาบ้านละโว้ ตำบลหนองแก้ว ปฏิเสธให้ข้อมูลพื้นที่รับน้ำและจำนวนเกษตรกรที่เพาะปลูกในฤดูแล้งปี 2547 แก่ชลประทาน จนกว่าจะชลประทานเปิดเผยปริมาณจัดสรรน้ำแต่ละคลองซอย ทุกกิจกรรมแก่สมาชิกผู้ใช้น้ำทั้ง 23 คลองซอยได้รับทราบ

19-22 พฤษภาคม 2548 เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แดงล่าง ขึ้นหนังสือต่อ นาง สุภารัตน์ เกตุราพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสว.นายแพทย์ นิรันดร์ที่รัฐสภา ร่วมกับสมัชชาजनคน กรณี ปัญหาเขื่อน 9 กรณีปัญหา ในเจตนารมณ์ร่วม "ปัญหา แก่ต้องสะสางและแก้ไข ก่อนสร้างปัญหาใหม่ให้คนจน" และร่วมเข้าเจรจากับรองอธิบดี กรมชลประทาน นายละเอียด แก้วเขียวหวาน เพื่อรับทราบเรื่องเท่านั้น

25 พฤษภาคม 2548 เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แดงล่างเข้าชี้แจงข้อมูล สภาพปัญหา ผลกระทบที่คาดว่าจะได้รับและนำเสนอทางเลือกก่อนนายอำเภอหางดง นายประเสริฐ โอสภาพันธ์ ร่วมกับชาวบ้านแม่ขนิลให้ กรณีเขื่อนแม่ขาน ประมาณ 60 คน หลังจากขึ้นหนังสือสำนักงานชลประทานเขตที่ 1 และส่งเรื่องต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่

10 มิถุนายน 2548 เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แดงล่าง ขึ้นหนังสือ นายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ที่โรงเรียนบ้านปางแดง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ขอยกเลิกโครงการผันน้ำ

24 กรกฎาคม 2548 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ อนุกรรมการว่าด้วยเรื่องน้ำและแร่ ประกอบด้วย อาจารย์ชวสันต์ พาณิช, อ.รศยา จันทระเจียร, อ.ศศิณ เกลิมลาภและคุณหาญณรงค์ เยาวเลิศ ลงพื้นที่กรณีปัญหาที่มีหนังสือร้องเรียนของเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แดงล่าง เรื่องโครงการผันน้ำแม่แดง-แม่จิด-แม่กวง และชาวบ้านแม่ขนิลได้ กรณีเขื่อนแม่ขาน และดำเนินงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป.

4. กระบวนการสนับสนุนการสร้างการเรียนรู้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและบทบาทของคณะศึกษาวิจัย

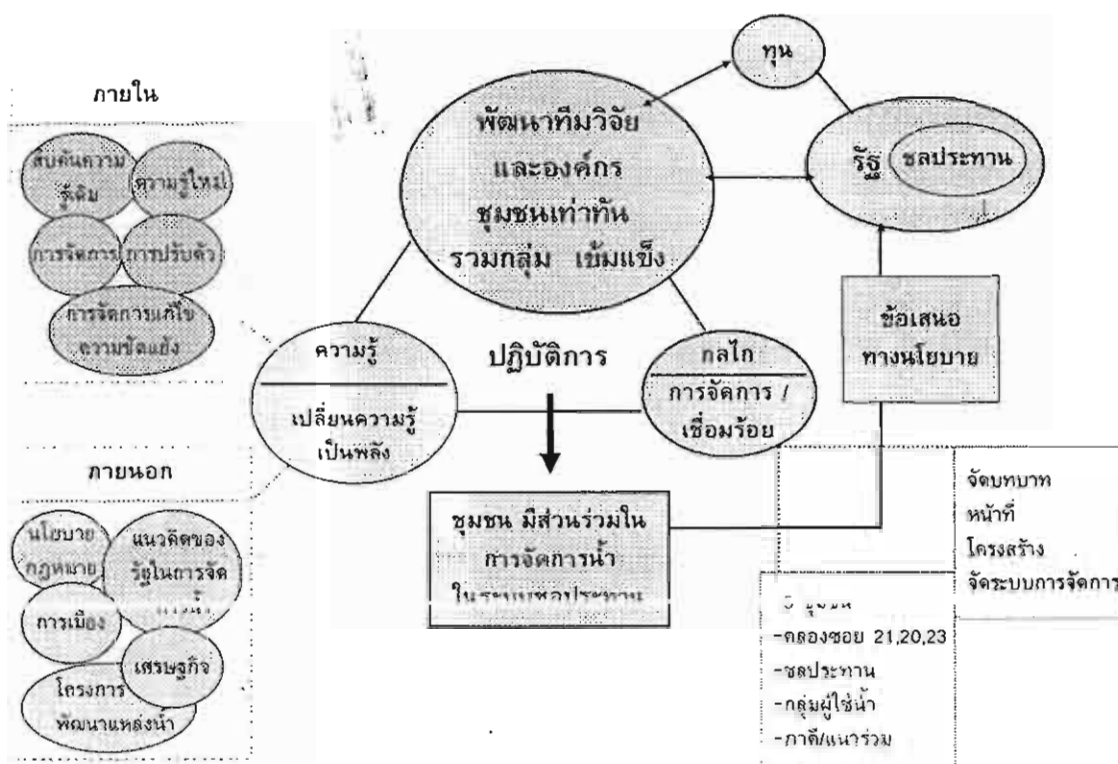
การสร้างความรู้และเรียนรู้เรื่อง "สิทธิชุมชน" และการปฏิบัติการ พิจารณารากฐานและพัฒนาการใช้สิทธิ ตัวอย่างเช่น กรณีที่ชุมชนทางดงต่อต้านโรงเผาขยะเมื่อปี 2537 ในการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนนั้น สิ่งที่สำคัญ คือ คนทำงานเองจำเป็นต้องเรียนรู้ชุมชน ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ ความสัมพันธ์ เงื่อนไข ปัจจัย ตัวแปรต่างๆที่ทำให้ชุมชนหนึ่งๆเป็นเช่นนั้น ชาวบ้านเลือกหรือไม่เลือกอะไรด้วยเงื่อนไขอะไร ใช้ฐานคิดอะไรเป็นสำคัญในการจัดการเรื่องราวต่างๆ รวมถึงการทำความเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน ชุมชนมองเรื่องสิทธิเป็นอย่างไร ให้ นิยามและความหมายว่าอย่างไร โดยทั้งหมดจำเป็นต้องถอดรหัสออกมา ซึ่งที่ผ่านมาโดยคนภายนอกมักมองว่า เมื่อมีปัญหาที่กระทบกับชาวบ้านต้องรวมตัวลุกมาต่อสู้ แต่ชาวบ้านกลับมองว่า ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร ขณะที่กระบวนการใช้สิทธิทำให้ชุมชนได้มองเห็น และจัดระดับความสัมพันธ์ซึ่งมีหลายระดับ และไม่จำเป็นต้องเป็นทิศทางเดียวกัน

เพราะสิทธิชุมชนมีความเฉพาะเจาะจงในแต่ละพื้นที่ ในบริบทและสถานการณ์ สิทธิเกษตรกรบนฐานทรัพยากรดิน น้ำ การออกแบบการเรียนรู้ต้องครอบคลุมความเป็นจริงทาง

สังคม ไม่ว่าจะเป็นนโยบาย กฎหมาย สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อตกลงการค้าเสรี (FTA), การแปรรูปน้ำ, กฎหมายน้ำและกฎหมายอื่นๆ การละเมิดสิทธิชุมชนในพื้นที่ต่างๆ เพื่อให้ชุมชนเท่าทันสถานการณ์ ตอบโต้กับกระแสการเปลี่ยนแปลง

งานข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารในระดับปัจเจก กลุ่ม ท้องถิ่น และระดับเครือข่าย เพื่อให้ชุมชนสามารถเข้าถึงแหล่งที่มาของข้อมูลข่าวสาร และสถานการณ์ต่างๆ

แผนผังกระบวนการทำงานและการเรียนรู้

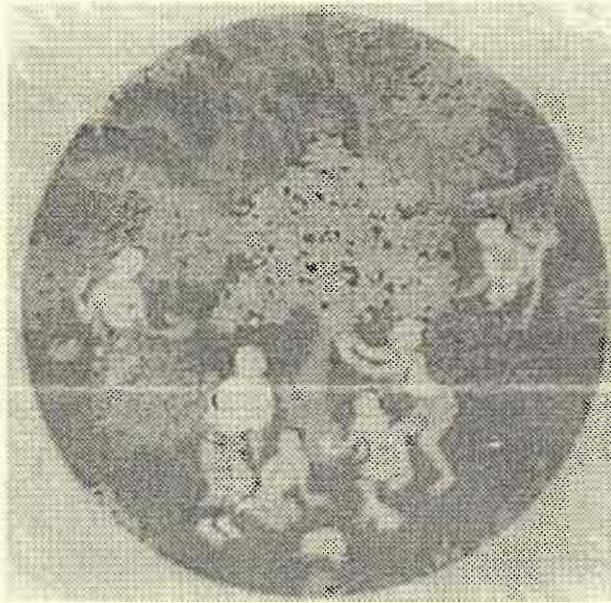
สร้างการทำความเข้าใจ เป็นการลงเปิดเวทีให้ข้อมูลกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายถึงการทำงาน กระบวนการ และผลที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนในการศึกษาวิจัย รวมทั้งการเลือกตั้งตัวแทนเข้ามาสู่ทีมวิจัยชุมชน พัฒนาทีมวิจัยชุมชนและการขยายเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับลุ่มน้ำ ในการพัฒนาทีมวิจัยดำเนินการควบคู่ไปกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย โดยการ พุดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุม ศึกษาดูงาน และการถ่ายทอดประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การปรับความคิดและการสร้างมุมมองใหม่ๆ ให้กับทีมและชุมชน

ข้อมูล จะเป็นการวางแผนกรอบการเก็บข้อมูล เนื้อหา ประเด็น และเครื่องมือในการจัดเก็บ เพื่อให้เห็นประวัติศาสตร์ของชุมชน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนในด้าน

เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม องค์ความรู้ วิถีชีวิต ระบบการผลิต และปัจจัยอะไรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับตัวและของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันในสถานะของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง และชุมชนวิวิธิด รูปแบบการจัดการน้ำอย่างไร เพื่อที่จะใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์สถานการณ์และชุดคิดของชุมชน และเพื่อให้เกิดได้เรียนรู้และสำนึกทางสังคมของตนเอง

การเรียนรู้และปฏิบัติการ นำไปสู่การพัฒนาและยกระดับความคิด ความรู้ โดยเน้นไปที่นำเอาสถานการณ์เป็นเงื่อนไขในการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้ เช่นเรื่อง 1) การจัดสรรน้ำของโครงการชลประทานแม่แตงที่การตัดสินใจขึ้นอยู่กับชลประทานเพียงฝ่ายเดียวทั้งที่ชุมชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์มีมากมายหลายกลุ่มซึ่งที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรกับชุมชนบ้าง “ชุมชนไม่ได้เข้าไปมีสิทธิในการจัดการ การจัดสรรน้ำมาตั้งแต่เริ่มต้นโครงการฯ” 2) โครงการผันน้ำแม่แตง-แม่จัน-แม่กวัง (โครงการเพิ่มปริมาณน้ำขึ้นแม่กวังอุคมาธารา) 3) นโยบายและกฎหมายน้ำ 4) โครงการเหมืองถ่านหินลิกไนต์ 5) แนวคิดของรัฐในการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้สามารถคิดวิเคราะห์และเท่าทันข้อมูลข่าวสาร, นโยบายของรัฐที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการใช้ การจัดการน้ำ ระบบการผลิตของชุมชน และเพื่อเป็นการสร้างความรู้ผ่านตัวตนของชุมชน ไปสู่การขยายแนวร่วม เครือข่ายองค์กรชุมชนในระดับคลองซอยย่อยและระดับเครือข่ายโครงการชลประทาน เพื่อพัฒนาสู่กระบวนการการสร้างกลไกภาคประชาชนผู้ใช้น้ำในการการแก้ไขปัญหา คลื่นความขัดแย้ง และสร้างระบบกติกาการจัดการ จัดสรรน้ำของประชาชนผู้ใช้น้ำชลประทานแม่แตง

วิเคราะห์และสังเคราะห์ เป็นกระบวนการการย่อยและแยกแยะประเด็น ข้อมูลต่างๆ นำไปสู่ผลที่เกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ชุมชนได้เห็นและตระหนักถึงความเป็นจริง การปรากฏถึงนัยยะและเบื้องหลังความเป็นมาของนโยบาย การก่อเกิดของการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนากระบวนการทางความคิดและปฏิบัติการในการจัดการ การแก้ไขปัญหา และพัฒนาสู่ข้อเสนอทางนโยบายในการจัดการน้ำของชุมชนที่เป็นรูปธรรมและสามารถปฏิบัติได้จริง

บทสังเคราะห์งานวิจัย

สิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน

โดย
สนั่น ชุสกุล และคณะ

สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง

เวทีวิชาการสาธารณะ

เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๙
ณ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

บทสังเคราะห์งานวิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน¹

สิทธิชุมชนคนอีสาน

โดย สนั่น ชูสกุล / กรกฎาคม ๒๕๔๙

๑. การแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าคือคุณค่าแห่งสิทธิชีวิตที่ดีร่วมกันคือคุณค่าแห่งสิทธิชุมชน

มนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ทุกยุคทุกสมัย มีสัญชาตญาณแห่งการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ซึ่งเป็นพื้นฐานเดียวกับสิ่งมีชีวิตทุกอย่างในโลก มนุษย์ยังมีสำนึกของการแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า ความไม่พอใจถึงอิสรภาพ ไม่ถูกจองจำ ไร้คณาธารณ์ เอรัดเอาเปรียบ มนุษย์ต่อสู้กับความไม่แน่นอนของธรรมชาติ ด้วยการคิดค้นเครื่องมือที่จะควบคุม ดัดแปลงธรรมชาติเพื่อการได้มาซึ่งปัจจัยดำรงชีพ มนุษย์ยังเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติบางด้านที่ตนไม่อาจควบคุม จากสังคมล่าสัตว์เร่ร่อน ยกระดับมาเป็นสังคมเกษตรกรรม เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ผลิตปัจจัยดำรงชีพด้วยตนเอง ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติทดลองถูกทำซ้ำ ทบทวนแก้ไข สรุปลงสอน สัมผัสสืบทอดกันมา

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงปลอดภัย สร้างหลักประกันการอยู่รอดร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ในการอยู่รวม ความขัดแย้ง อิจฉาริษยา โกรธเกลียดอยากมีอยากได้ ความลุ่มหลงซึ่งมีอยู่ในหมู่มนุษย์ นำมาซึ่งการกดขี่ข่มเหงเอารัดเอาเปรียบกันและกัน เกิดการแย่งชิงเบียดเบียนเช่นฆ่า และความแตกแยก แต่ความจำเป็นในการอยู่ร่วมกันเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญกว่า มนุษย์จึงได้สร้างแบบแผนในการแก้ความขัดแย้ง แบบแผนในการแบ่งปันจัดสรรสิ่งที่ได้มาให้สมาชิกตามฐานะที่แต่ละคนพึงมีพึงได้ เป็นแบบแผนที่สมาชิกทุกคนยอมรับร่วมกัน ขณะเดียวกันมนุษย์ยังมีสำนึกที่ตึงาม การช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัย ความรักความผูกพันความสามัคคีในหมู่คณะและความเอื้ออาทรต่อกัน สิ่งนี้ก็ถูกทอขึ้นมาเป็นแบบแผนของการอยู่รวมของมนุษย์เช่นเดียวกัน “แบบแผน” ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันกล่าวได้ว่าเป็น “แบบแผนความสัมพันธ์ของมนุษย์” ซึ่งต่อมาเราเรียกกันว่า “สิทธิ” นั่นเอง

สิทธิเป็นสิ่งที่จรรโลงสายสัมพันธ์และการพึ่งพิงระหว่างสมาชิกของชุมชนเอาไว้ สิทธิเป็นรากเหง้าของความเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่มีน้ำหนักมากกว่ากฎหมายหรือนโยบายสาธารณะทั้งปวง (ยศ สันติสมบัติ, ๒๕๓๙)

“สิทธิ” แปลว่า “อำนาจอันชอบธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕) ความสนใจศึกษาเรื่องสิทธิในสังคมไทยอาจเป็นไปตามความเคลื่อนไหวทางวิชาการของสังคมตะวันตก ซึ่งตามแนวคิดตะวันตกให้ความสำคัญกับสิทธิของปัจเจกชนอันเป็นฐานทางปรัชญาของระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยม และระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลอันเป็นหัวใจของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แต่ในบริบทสังคมไทยและสังคมตะวันออก ระบบสิทธิวางอยู่บนพื้นฐานของชีวิตรวมหมู่ของชุมชน มีการให้คุณค่าและเคารพใน

¹ เอกสารประกอบงานเวทีวิชาการสาธารณะเปิดตำราสิทธิชุมชน ครั้งที่ 3 ตอน “สิทธิชุมชน : มิติปฏิบัติการเมือง” วันที่ 14-15 กรกฎาคม 2549 ณ สมาคริสตจักร กรุงเทพฯ

“ส่วนรวม” และกรรมสิทธิ์ร่วม” ของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นระบบสิทธิในสังคมของเราจึงต้องเรียกว่า “สิทธิชุมชน”

“สิทธิชุมชน” เป็นวาทกรรมที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ แต่แท้ที่จริงแล้ว “สิทธิชุมชน” เป็นอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างยาวนาน (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, ๒๕๔๖) และยังเป็นพลังยึดเหนี่ยวสำคัญของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และกำกับอยู่ในทุกระบบของชุมชน ระบบเศรษฐกิจ ระบบการดูแลสุขภาพ ระบบการศึกษา ระบบการปกครอง ระบบยุติธรรม วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ฯลฯ ในระบบเหล่านี้ ชุมชนได้สร้าง “ข้อตกลงร่วม” หรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นที่เข้าใจและยอมรับกันของสมาชิกชุมชน กฎเกณฑ์เหล่านี้ล้วนวางอยู่บนพื้นฐานของ คุณธรรมและศีลธรรมทางศาสนา อันเป็นคุณค่าที่สมาชิกชุมชนยึดเป็นคุณค่าร่วมกันมีบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืน และมีกลไกการจัดการที่แน่นอน

ขณะเดียวกัน ชุมชนก็ดำรงอยู่ในสังคมใหญ่ ภายใต้อำนาจรัฐ และอยู่ท่ามกลางระบบเศรษฐกิจการตลาด ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับอำนาจภายนอกก็เป็นระบบสิทธิหนึ่งเช่นกัน ท่ามกลางความสัมพันธ์กับฝ่ายต่างๆ ในสังคมใหญ่ “สิทธิของชุมชน” จะมีมากมีน้อยก็ขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชนที่จะถ่วงดุลกับภายนอก และยังขึ้นอยู่กับโอกาสตามกฎหมายของประเทศและวุฒิมาระของสังคมที่จะเปิดโอกาสให้ชุมชนได้แสดงตัวตน มีระบบการจัดการทรัพยากรของตนเองหรือการกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยตัวเองได้มากน้อยแค่ไหน ข้อสรุปอันสำคัญที่ชี้ให้เห็นพลังที่แท้จริงของสิทธิชุมชนก็คือ “เรื่องสิทธิไม่ได้เกิดขึ้นมาเพียงเพราะการอุปถัมภ์รับรองทางกฎหมายของรัฐเท่านั้น หากโดยแท้จริงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิดกลุ่ม เกิดการรวมตัวของกลุ่มชนเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ หรือสำนึกความเป็นตัวตนร่วมกัน และที่สุดก็มีพลังความสามารถเพียงพอที่จะจัดตั้งระบบสิทธินั้นให้เป็นจริงเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมวงกว้างได้ (เสนห์ จามริก, ๒๕๔๗)

ดุลยภาพของสิทธิภายในของชุมชน และดุลอำนาจระหว่างชุมชนกับอำนาจภายนอกปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วรุนแรงของสังคมไทยและสังคมโลกในปัจจุบันซึ่งเป็นการขับเคลื่อนโดยระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีอันเป็นแบบแผนการพัฒนาระแสหลักของสังคมโลกเวลานี้ ได้ก่อผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างลึกซึ้งรุนแรง ทั้งด้านความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ถูกใช้แบบล้างผลาญ เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ คนรวยกับคนจน ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบท วิถีชีวิตอันดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นชนบทและชนกลุ่มน้อยถูกบั่นทอนและคุกคาม และเกิดปัญหาทางสังคมอีกนานาประการที่แก้ยากขึ้นทุกวัน สถานการณ์ใหม่นี้ก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิชุมชนมากมาย เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐและทุนและยังกระตุ้นให้คนภายในชุมชนและท้องถิ่นขัดแย้งกันเองอย่างหนัก ภาคชุมชนได้ลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวต่อต้าน ต่อสู้ ต่อรอง เพื่อปรับดุลความสัมพันธ์ทางอำนาจกับภายนอก ขณะเดียวกันก็เกิดการปรับตัวเอง สร้างความเข้มแข็งสร้างภูมิคุ้มกันภายใน ความเคลื่อนไหวเหล่านี้อาจนำมาซึ่งชัยชนะหรือความพ่ายแพ้ ปนเปื้อนไปด้วยคราบน้ำตาและหยดเลือด แต่เป็นปฏิบัติการที่ได้ให้บทเรียนและความรู้ใหม่ๆ ให้กับสังคมในการแสวงหาทางเลือกเพื่อชีวิตที่ดีกว่าในวันข้างหน้า

โครงการสิทธิชุมชนภาคอีสานได้ร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องสิทธิชุมชนร่วมกับชาวบ้านที่กำลังปฏิบัติการอย่างเข้มข้นในการแก้ปัญหาการถูกละเมิดสิทธิจากโครงการพัฒนาของรัฐใน

รอบ ๓ ปีที่ผ่านมาโดยมุ่งตอบโจทย์ที่ว่า ท่ามกลางปัญหาปัจจุบัน “ชุมชนท้องถิ่นจะพัฒนาความสามารถในการใช้สิทธิ์จัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้อย่างไร” ทั้งด้านการปรับตัวพัฒนาภายในชุมชนโดยเฉพาะการหาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และด้านการเคลื่อนไหวต่อภายนอก งานวิจัยยังมุ่งแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้และการใช้สิทธิชุมชน โดยดำเนินการพื้นที่ลุ่มน้ำมูน ซึ่งเกิดความขัดแย้งเรื่องการจัดการน้ำในโครงการโขงชีมูลโดยเฉพาะที่เขื่อนราษีไศลและเขื่อนห้วยนา พื้นที่ลุ่มน้ำชีซึ่งระบบน้ำตามธรรมชาติเกิดผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและการดูตกราย มีทั้งปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้งและน้ำเสีย และพื้นที่บ้านโนนปาก่อ จังหวัดมุกดาหารที่มีการประกาศพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ทีมวิจัยซึ่งประกอบด้วยนักวิจัยชาวบ้านร่วมกับนักวิจัยจากภายนอกชุมชนได้ร่วมกันศึกษารวบรวมองค์ความรู้ด้านต่างๆ ของชุมชน จัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนซึ่งอิงหลักการตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ร่วมปฏิบัติการสิทธิตามกระบวนการแก้ปัญหาที่ดำเนินอยู่และมีการคิดค้นทางเลือกใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาตามหลักสันติวิธีและการพัฒนาตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน สรุปบทเรียนจากการปฏิบัติ รวบรวมเรียบเรียงรายงานเป็นผลการวิจัย

๒. ข้อค้นพบจากการวิจัย

๒.๑ ภูมิหลัง ภาคอีสานเป็นอาณาบริเวณซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาอย่างยาวนาน ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีปรากฏการตั้งชุมชนโบราณอายุสามพันกว่าปีทั้งในบริเวณแอ่งสกลนครและแอ่งโคราช มีแบบแผนการทำมาหากินโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เช่นการต้มเกลือ การปั้นหม้อ การถลุงเหล็กทำนาทำไร่ มีหลักฐานว่าชุมชนอีสานติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนและรับวัฒนธรรมอื่นมาผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านตนตลอดมา ความก้าวหน้าทางวิทยาการในร่องรอยทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าชุมชนอีสานในหลายพื้นที่มีพัฒนาการเป็นเมืองที่มั่นคงและเป็น “รัฐ” มาก่อน (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๓) มีการตั้งชุมชนในพื้นที่แอ่งบริเวณใกล้ลำสาขาของแม่น้ำหลัก มีการขุดคูน้ำคันดินรอบชุมชนเพื่อการจัดการน้ำมาตั้งแต่ยุคทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑) ในยุควัฒนธรรมเขมร (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔) มีการขุดแหล่งน้ำหรือ “บาราย” คู่กับการสร้างปราสาทหินกระจายอยู่ทั่วภาคอีสาน แบบแผนทั่วไปของการตั้งชุมชนของคนอีสานเลือกทำเลที่ปลอดภัยจากอุทกภัย จึงเลือกพื้นที่ “เนิน” สำหรับตั้งหมู่บ้าน มี “น้ำ” เป็นลำน้ำเล็กหรือบึงน้ำธรรมชาติเพื่อการใช้สอย และมีที่ดินที่เหมาะสมจะบุกเบิกในการทำ “นา” จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยสำคัญในการตั้งชุมชนก็คือ “นา-น้ำ-เนิน” นอกเหนือจากนั้นก็อาจจะมีความเป็นแหล่งทรัพยากรเฉพาะด้านเช่น เกลือและโลหะ(ธาดา สุทธิธรรม, ๒๕๔๓: ๔๙-๕๐)

การตั้งชุมชนของคนอีสานคำนึงถึงระบบนิเวศเป็นฐานคิดสำคัญ และมีการปรับปรุงตัดแปลงธรรมชาติให้รับใช้ตนตามสภาพความจำเป็นแก่การยังชีพและความอยู่รอดร่วมกันของคนทั้งชุมชน ต่อมา มีการจัดเขตการใช้ทรัพยากรออกเป็น ๕ เขต คือ เขตบ้าน, เขตนาและแหล่งน้ำ, เขตหัวไร่ปลายนาสำหรับพืชผักและไม่ใช้สอย, เขตโคกสำหรับเลี้ยงสัตว์(ต่อมาเป็นพื้นที่ที่ถูกรุกโดยพืชไร่)และเขตป่าดงเพื่อการใช้สอย (บำรุง บุญปัญญา, ๒๕๔๔) ในการตั้งชุมชนหมู่บ้าน ต้องมีการตั้งศาลปู่ตาเป็นสถาบันความเชื่อร่วมในผีบรรพบุรุษผู้บุกเบิกตั้งบ้านซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการยึดเหนี่ยวคนให้อยู่

ร่วมอย่างกลมเกลียว ตั้งศาลอยู่บนที่ดอนที่มีป่าหนาแน่น มีการตั้ง “หลักบ้าน” (บือบ้าน สะตือบ้าน) อันเป็นเสมือนหัวใจของบ้าน และเราอาจถือเป็นการ “ประกาศสิทธิ์” ของการตั้งหมู่บ้านซึ่งมีผีหลักเมืองเป็นผู้ทรงสิทธิ์นั้นในการดูแลคุ้มครองผู้คนและทรัพย์สินให้ปลอดภัยจากภัยอันตราย มีการตั้งวัดเป็นสถาบันขัดเกลาหล่อหลอมทางศีลธรรมและที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน

ในยุคประวัติศาสตร์ ชุมชนอีสานดำรงอยู่ท่ามกลางการแผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองของรัฐศักดินาเขมร สยามและลาว ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การระดมแรงงานไพร่-เชลย และส่วย-ภาษี ไปสร้างความมั่งคั่งแก่ราชธานี บรรดาภาคของการศึกสงครามแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างราชอาณาจักรต่างๆ และการช่วงชิงสร้างดุลอำนาจระหว่างเมืองหลวงและหัวเมืองต่างๆ ชุมชนซึ่งเป็นแหล่งผลิตกำลังแรงงานล้วนอยู่ในเป้าหมายของการครอบงำควบคุมกะเกณฑ์ไปเป็นแรงงานไพร่รับใช้กษัตริย์และมูลนายและการเก็บส่วยภาษี การอพยพโยกย้ายชุมชนเพื่อหนีภัยสงคราม....การกวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย....การขยายเครือข่ายและการจัดระเบียบเมืองขึ้นของเมืองที่สะสมอำนาจได้ระดับหนึ่ง รวมทั้งการหนีภัยโจรผู้ร้าย ทุพภิกขภัย โรคระบาดและผีสิงคางลาย เหตุเหล่านี้ทำให้ชุมชนในภูมิภาคแห่งนี้ต้องโยกย้ายถิ่นอยู่เสมอ จึงปรากฏชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หลากหลายอาศัยอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ทั้ง ลาว เขมร กวย เยอ ย้อ โย้ย แสก ผู้ไท ไทโคราช เวียดนาม และคนจีนซึ่งเริ่มเข้ามาค้าขายในภาคอีสานในสมัยรัชกาลที่สาม

อย่างไรก็ดี ชุมชนอีสานที่มีฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า อุดมสมบูรณ์ และในทางการเมืองสามารถรักษาดุลอำนาจกับเมืองหลวงไว้ได้ก็เกิดมีพัฒนาการ ขยายประชากรและการทำมาหากินอย่างมั่นคง ชุมชนระดับบ้านได้รับการสถาปนาเป็นเมือง เมื่อสงครามแย่งชิงกำลังคนสงบลงในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชุมชนอีสานได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง มีการสั่งสมทางวัฒนธรรมและจารีตประเพณีต่อยอดจากรากเหง้าดั้งเดิมและมีแบบแผนมีอัตลักษณ์ของตนเองอย่างเด่นชัด เป็นวัฒนธรรมชุมชนที่บ่มเพาะขึ้นบนฐานทรัพยากรที่มีอย่างเพียงพอ การพึ่งตนเอง การเคารพต่อธรรมชาติ, สิ่งเหนือธรรมชาติ และหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา

การแผ่ร่นเงาเข้ามาของเศรษฐกิจการค้าหลังสนธิสัญญาบาวริง(๒๓๙๘) การขยายตัวของพื้นที่ทำนาในภาคกลางและการค้าซึ่งบุกเบิกโดยคนจีน ได้ชักจูงให้ชุมชนอีสานเข้าร่วมในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม นับแต่การส่งแรงงานไปรับจ้างในภาคกลาง เกิดขบวนการนายฮ้อยต้อนควายไปขายภาคกลาง นโยบายรัฐเปลี่ยนส่วยและการเกณฑ์แรงงานเป็นการเก็บเป็นเงินค่าหัวสร้างแรงกดดันแก่ชุมชน การปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ห้าโดยรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและส่งเจ้านายมาปกครอง เหล่านี้ได้สั่งสมความขัดแย้งจนชาวอีสานต้องก่อกบฏผิบุญในปี ๒๔๔๔ และเกิดขึ้นอีกหลายครั้ง ทุกครั้งต้องพ่ายแพ้กองกำลังและอาวุธที่เหนือกว่าของฝ่ายรัฐ แต่ก็สะท้อนให้เห็นอย่างสำคัญว่า ชุมชนอีสานแต่เดิมนั้นมีสำนึกอิสระ ยึดถือในสิทธิอำนาจและการปกครองตนเองตามลักษณะบริบทท้องถิ่นคือชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองอย่างเข้มข้นพอสมควร ดังที่กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวพวนเคยทูลแด่กรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๓๗ ว่า “ชาวตะวันออกเฉียงเหนือนั้นก็เป็นที่เข้าใจกันว่าพวกเขาพร้อมเสมอที่จะตายเพื่อปกป้องระบบการปกครองและเขตแดนที่เขามีอยู่” (เดช บุนนาค, ๒๕๔๘)

๑๐๐ ปีต่อมา รัฐสยามได้สถาปนาอำนาจการปกครองเหนือดินแดนอีสานได้อย่างเด็ดขาด พร้อมกับอำนาจครอบครองทรัพยากร จัดการให้เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลเพื่อตอบสนองการเติบโตของเศรษฐกิจทุนนิยม การแย่งชิงแรงงานในรูปของการเกณฑ์แรงงานไพร่และกวาดต้อนเชลยเปลี่ยนมาเป็นการซื้อครึ่งส่วนเกินจากสินค้าเกษตรและการจ้างแรงงานที่หนีภาคเกษตรมาสู่โรงงานด้วยราคาถูก ส่วยสาอากรและค่าหัวเปลี่ยนมาเป็นระบบเก็บภาษีอันแยบยล การมาถึงของระบอบการเมืองประชาธิปไตยแบบตัวแทนหลังปี ๒๔๗๕ ได้เปิดช่องทางให้ตัวแทนจากภาคอีสานเข้าไปมีปากมีเสียงเรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่ชุมชนชาวอีสาน แต่ก็ถูกปราบปรามอย่างทารุณด้วยน้ำมือของรัฐสมัยใหม่ ชาวอีสานส่วนหนึ่งเข้าร่วมการต่อสู้เพื่อโค่นล้มอำนาจรัฐกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยระหว่างปี ๒๕๐๔-๒๕๒๖ ด้วยเหตุผลของการถูกกดขี่จากอำนาจรัฐและการถูกซื้อครึ่งจากนายทุน ทศวรรษต่อมา ชุมชนอีสานภายใต้นโยบายเปลี่ยนนามรบเป็นนามค้าและการนำพาประเทศไทยไปสู่ความเป็นนิคม อีสานเดือดเกิดสงครามแย่งชิงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ชาวอีสานได้รวมตัวลุกขึ้นต่อสู้ด้วยสันติวิธี ใช้สิทธิประชาธิปไตยทางตรง เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ๆ เพื่อแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหา เช่นการต่อสู้เพื่อสิทธิในการตั้งถิ่นฐานและที่ดินทำกินในกรณีโครงการ คจก.(๒๕๓๓-๒๕๓๕) ต่อสู้เพื่อสิทธิในอาชีพในกรณีคัดค้าน พ.ร.บ.สภาการเกษตรแห่งชาติ (๒๕๓๔-๒๕๓๕) การจัดตั้งและการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชน การทำเกษตรผสมผสาน การคัดค้านการสร้างเขื่อนและการยืนยันสิทธิครอบครองและใช้ประโยชน์ตามจารีตประเพณีในที่ดินที่ได้รับผลกระทบ การคัดค้านการทำเหมืองเกลือโดยบริษัทต่างชาติ การเคลื่อนไหวเฉพาะเรื่องเฉพาะพื้นที่เริ่มถักทอขึ้นเป็นเครือข่ายและการหาพันธมิตรสนับสนุนอย่างกว้างขวาง ท่ามกลางการเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้นนี้ ในระยะทศวรรษที่ผ่านมาได้เกิดวาทกรรมหนึ่งขึ้นในสังคมไทย เป็นวาทกรรมที่ทรงพลังยิ่ง...สิทธิชุมชน

“สิทธิชุมชนอีสาน”เกิดขึ้นตั้งแต่เขาเริ่มปักหลักไม่มั่งคั่งลงเป็น “บ๊องบ้าน” การต่อสู้กับธรรมชาติและการต่อสู้ทางสังคมมาทุกยุคสมัยประวัติศาสตร์ได้สั่งสมบทเรียนสำคัญไว้ให้เราศึกษา สืบทอดและพัฒนาต่อไป

๒.๒ สิทธิชุมชนอีสาน

๒.๒.๑) ระบบสิทธิของชุมชนอีสานก่อเกิดบนรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน อันเกิดจากการต่อสู้อยู่ร่วมอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ บนฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ในอดีต ชีวิตรวมหมู่ของผู้คนบนฐานกลุ่มเครือญาติ กลุ่มบ้าน และมีเครือข่ายความสัมพันธ์ในท้องถิ่นบนฐานนิเวศน์และวัฒนธรรมเดียวกัน เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ที่จะสร้างให้ชุมชนเป็นที่ยู่ออาศัยที่ปลอดภัย มั่นคง อยู่รอดด้วยกัน ท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปตามห้วงเวลา ก่อเกิดเป็นแบบแผนของ “ความรู้” ในการจัดการทรัพยากร แบบแผนการทำมาหากินและแบบแผนการดำเนินชีวิต เกิดจารีตประเพณีเป็นกฎระเบียบไม่ เป็นลายลักษณ์อักษรแต่แฝงอยู่ในระบบของชีวิตชุมชน สำหรับ “จัดระเบียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ของสมาชิกชุมชนและดูแลให้เกิดความสงบสันติของการอยู่ร่วมกัน ถือเป็น “ระบบสิทธิ” ซึ่งวางอยู่บนหลักแห่งศีลธรรม ซึ่งให้คุณค่ากับการนอบน้อมต่อธรรมชาติ เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งเหนือธรรมชาติและเคารพคุณค่าของคน คุณค่าของการพึ่งตนเอง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความเอื้อ

อาหาร ความสมถะ การมีจิตสำนึกเพื่อ "ส่วนรวม" การประนีประนอมประสานประโยชน์ ไม่นิยมความรุนแรง มี "สถาบัน" ที่ทำหน้าที่ดูแล ปกป้อง สืบทอดคุณค่าเหล่านี้ คือ สถาบันครอบครัว สถาบันเครือญาติ สถาบันผู้อาวุโส สถาบันศาสนาและผู้นำทางจิตวิญญาณ

๒.๒.๒) ชุมชนอีสานมุ่งเน้นสอนเรื่อง "หน้าที่" ของคนที่พึงปฏิบัติต่อผู้อื่นตามความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ต่อพ่อแม่ ต่อลูก ต่อเพื่อนบ้าน ต่อเจ้านาย ต่อลูกน้อง ฯลฯ หน้าที่ที่คนพึงปฏิบัติต่อธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ปรากฏในคติคำสอนทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและดำรงอยู่ในวิถีมุขปาฐะ "หน้าที่" ก็คือเหรียญอีกด้านหนึ่งที่อยู่คู่กับ "สิทธิ" การสอนให้คนหนึ่งรับผิดชอบต่อหน้าที่ก็เท่ากับการต้องเคารพ "สิทธิ" ของผู้อื่นนั่นเอง คีล ๕ ที่ต้องมีการอาราธนา-สมาทานกันในทุกพิธีกรรมศาสนา ฮีต ๑๒ คอง ๑๔ และคำสอนในนิทานไม่ว่าจะสอนลูก สอนเมีย สอนหลาน สอนไพร่ สอนเจ้า สอนนาย ฯลฯ ล้วนแต่สอน "หน้าที่"

การสอนหน้าที่ มีคุณค่าในภาวะการณ์หนึ่ง ๆ เมื่อทุกคนทำหน้าที่ก็จะเป็นการผดุงรักษา "ระบบ" หนึ่ง ๆ เอาไว้ ทำให้เกิดความสงบสันติ แต่กระบวนการคิดเชิง "หน้าที่" ทำให้เกิดการหยุดนิ่งตายตัวและไม่พัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขปัจจัยแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไปเสมอ เช่น การสอนหน้าที่ของชาวมุขชนต่อเจ้าและมูลนายในอดีตที่มีระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ มักจะสอนให้มุขชนเป็นฝ่ายทำ "หน้าที่" ที่ต้องเชื่อฟังและสวามิภักดิ์ต่อผู้มีอำนาจและได้สิทธิในการคุ้มครองความปลอดภัย เมื่อถึงยุคใหม่ที่มุขชนมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกอย่างกว้างขวาง การเข้ามาถึงของอำนาจการปกครองและอำนาจทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่มุ่งการควบคุมและเอาประโยชน์จากมุขชนเมื่อเกิดขึ้นบนระบบสิทธิดั้งเดิมที่สอนหน้าที่ ทำให้มุขชนอีสานตกเป็นเบี้ยล่าง ถูกกระทำและเอารัดเอาเปรียบอย่างหนักหน่วง

เราจะพบความจริงว่า การสอนหน้าที่นั้นเป็นการกระทำโดยผู้มีอำนาจเหนือกว่า ผู้ใหญ่สอนผู้น้อย รัฐทุนนิยมในปัจจุบันก็ใช้แบบแผนนี้ในการสอนประชาชน เพื่อให้เกิดการสยบยอม ในทางตรงข้าม เมื่อพลิกกลับด้านมาพิจารณาการสอนเรื่อง "สิทธิ" ตามที่เกิดการเคลื่อนไหวขับเคลื่อนในสังคมตะวันตกในรอบสองศตวรรษที่ผ่านมา ก็เกิดระบอบสิทธิปัจเจกชน กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ก็เป็นเหตุแห่งการเอารัดเอาเปรียบ การเสื่อมโทรมของทรัพยากร การเสื่อมโทรมของศีลธรรมอย่างร้ายแรง ดังนั้น การเรียนรู้เรื่องหน้าที่และสิทธิเป็นเรื่องที่ต้องดำเนินไปด้วยกันอย่างสมดุล ทั้งสองอย่างเป็นทั้ง คู่ขัดแย้งและเป็นเงื่อนไขซึ่งกันและกัน คู่กับความจริงที่ว่า โลกและสังคมต้องการทั้งภาวะ ดำรงอยู่อย่างสงบและต้องการความเปลี่ยนแปลงด้วยในขณะเดียวกัน

๒.๒.๓) ระบบสิทธิชุมชนอีสานมีพลังแฝงของการพึ่งตนเองและศักยภาพในการปกครองตนเอง
แบบแผนของระบบสิทธิ - หน้าที่ของมุขชนในอีสานซึ่งเป็นรากฐานจากอดีต มีลักษณะของการ ปกครองตนเองอย่างอิสระอยู่ในระดับหนึ่ง เพราะความเป็นมุขชนดำรงอยู่อย่างยาวนาน มีความเหนียวแน่นอยู่ในตัวด้วยกฎแห่งจารีตประเพณีและวิถีการผลิตแบบพึ่งตนเองเป็นหลัก รัฐและทุนในอดีตแม้จะมุ่งขูดรีดส่วนเกิน สร้างความชะงักงันให้แก่การพัฒนายกระดับตัวเองของมุขชน แต่ไม่ได้มุ่งเข้ามา

เปลี่ยนแปลง“วิถีการผลิต” และ “วิถีชีวิต” ภายใน ชุมชนอีสานจึงสามารถรักษา พัฒนาแบบแผนการผลิตและแบบแผนการดำเนินชีวิตต่อยอดจากรากเหง้าดั้งเดิมของตนไว้ได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นการเข้ามาควบคุมของอำนาจรัฐ ตั้งแต่ ๑๐๐ ปีที่แล้ว สมัยปฏิรูปการปกครอง (รัชกาลที่ ๕) เป็นต้นมา ปฏิกริยาของชุมชนอีสานจึงปรากฏออกมาในรูปของการแข็งขืนเป็นกบฏ เช่น กบฏผไทลื้อ อีกด้านหนึ่งมีการปรับปรนทางวัฒนธรรมโดยการผสมผสานสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่เกิดเป็นแบบแผนของการทำมาหากิน การจัดการทรัพยากร แบบแผนทางด้านวัฒนธรรม ดังที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน

๒.๒.๔) การแสดงตัวของสิทธิชุมชนอีสานในสถานการณ์ใหม่ การปฏิสัมพันธ์กับภายนอกในสมัยใหม่ ที่มีทั้งการตอบรับ ตอบโต้และการผสมผสาน มีทั้งการต่อสู้และต่อรอง ในฐานะของชุมชนที่เป็นหน่วยที่มีระบบสิทธิภายในแบบหนึ่งที่แน่นอนของชุมชนอีสาน ได้เคลื่อนไหวแสดงออกให้เห็นถึง “สิทธิชุมชน” ด้านต่าง ๆ คือ สิทธิการตั้งถิ่นฐาน สิทธิในการดำรงชีวิตและชุมชนอย่างพอเพียงและมั่นคงปลอดภัย สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติ สิทธิการครอบครองที่ดินตามกฎหมายจารีตประเพณี สิทธิในภูมิปัญญา สิทธิการเลือกวิถีการทำอาชีพ สิทธิในความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี สิทธิในวัฒนธรรม เหล่านี้คือสิทธิที่ชุมชนอีสานแสดงถึงตัวตนและคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน ท่ามกลางความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่

การเคลื่อนไหวแสดงตัวตนดังกล่าวของชุมชนอีสานเขาได้เรียนรู้ถึงสิทธิอีกหลายประการที่เขาควรมี เพื่อยู่ร่วมกับสังคมสมัยใหม่อย่างเท่าเทียมและมีศักดิ์ศรี สิทธิเหล่านั้นคือ สิทธิในการรับรู้ข่าวสาร สิทธิที่จะมีส่วนร่วมร่วมกับรัฐในการตัดสินใจและการพัฒนา สิทธิการรวมตัวของผู้เดือดร้อนและผู้มีผลประโยชน์ร่วม สิทธิในการชุมนุม สิทธิที่จะได้รับสวัสดิการจากรัฐ เช่น การศึกษา สุขภาพ สาธารณูปโภค สิทธิในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน และการ เรียนรู้อย่างเข้มข้นเกี่ยวกับสิทธิชุมชน นำพาให้ยกระดับสู่การคิดเรื่อง “สิทธิในการกำหนดอนาคตของตนเอง”

๒.๒.๕) ระบบสิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน

ในสถานการณ์ใหม่ ชุมชนอีสานได้จัดตั้งแบบแผนการจัดการทรัพยากรดินน้ำป่าโดยองค์กรชุมชน ด้วยการใช้ภูมิปัญญา จารีตประเพณีดั้งเดิม ผสมผสานกับการจัดการสมัยใหม่ ทั้งในด้าน “การสร้างระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร” และ “การจัดการและใช้ประโยชน์ในทรัพยากร”

(๑.)การสร้างระบบกรรมสิทธิ์ ขณะที่ระบบกฎหมายของประเทศรับรองกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรอย่างเป็นทางการเพียง กรรมสิทธิ์ของรัฐกับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เท่านั้น แต่สิ่งที่ดำรงอยู่จริงในจารีตประเพณีก็คือ ยังมีทรัพยากรที่เป็น “สิทธิร่วม” ของชุมชน

ตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน จะต้องมีการจัดสรรพื้นที่ไว้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวมเพื่อใช้ร่วมกันในการเลี้ยงสัตว์ ทำการประมง จับสัตว์น้ำ หาของป่า การใช้น้ำเพื่อการเกษตร มีแบบแผนการใช้ประโยชน์ที่ชุมชนเห็นพ้องต้องกัน มีกฎจารีตประเพณีในการควบคุมพฤติกรรมให้เกิดความยั่งยืนและเป็นธรรม คือ มีความเชื่อว่าทุกแห่งมีผีหรือเทวดาอารักษ์คุ้มครองดูแลอันสมาชิกชุมชนให้ความเคารพยำเกรง มี ข้อห้ามหรือ “ขะลำ” บัญญัติไว้ในความเข้าใจ ความจำและความตระหนักร่วมของชุมชน มีพิธีกรรมตามความ

เชื่อ เช่น ตั้งศาลปู้ตา ศาลเจ้าพ่อ หออาร์กซ์ และมีพิธีเซ่นไหว้บวงสรวงตามกำหนดการร่วมของชุมชน กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ผู้มี “สิทธิครอบครอง” พื้นที่ที่แท้จริงก็คือผีหรือสิ่ง “ศักดิ์สิทธิ์” นั่นเอง ส่วนชาวบ้านถือ “สิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์” โดยสถาบัน “ชุมชน” เป็นผู้ถือ “สิทธิการจัดการดูแล” คำว่า “ศักดิ์สิทธิ์” นอกจากจะแปลว่าลี้ลับแล้ว น่าจะมีนัยยะต่อระบบการคิดเรื่องสิทธิอย่างสำคัญ

ยุคพัฒนาที่มีการบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรแผนใหม่อย่างกว้างขวาง พื้นที่ส่วนรวมถูกรุกล้ำแปรเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลมากขึ้น และบางแห่งถูกประกาศเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐโดยกฎหมายและโครงการพัฒนาของรัฐ จนถึงจุดที่ชุมชนมีจิตสำนึกร่วมว่าต้องพิทักษ์ปกป้องคุ้มครองดูแลไว้ใช้ร่วมกัน จึงมีการเคลื่อนไหว “สร้างข้อตกลงภายในกันใหม่” เช่น การประกาศจัดตั้งเป็นป่าชุมชน แหล่งน้ำส่วนรวม แหล่งดินปันหม้อส่วนรวม บางพื้นที่มีการจัดสรรดินน้ำป่ากันใหม่หมดทั้งระบบ เช่น ที่บ้านโนนปาก่อ โดยพื้นที่นั้นตามกฎหมายยังเป็น “สิทธิครอบครอง” ของรัฐ สิทธิชุมชนที่ประกาศซ่อนลงไปเป็น “สิทธิการจัดการดูแล” โดยชุมชน และ “สิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์” ของชุมชน สิทธิชุมชนลักษณะนี้ก็ยังยืนขนาดไหน ด้านหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถในการดูแลจัดการของชุมชนให้เกิดความราบรื่นเรียบร้อย ความยั่งยืน เป็นธรรม ซึ่งจะเป็นผลโดยตรงต่อการสร้างดุลอำนาจกับรัฐและสังคมภายนอก อีกด้านหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความเข้มงวดของรัฐที่จะจัดการพื้นที่ที่ตามนโยบายและกฎหมาย เช่น กรณีบ้านโนนปาก่อ ซึ่งถูกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานประกาศทับที่ทำกินและที่ดินทำกิน แม้ชุมชนจะแสดงตัวตนเป็นผู้อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างเป็นองค์รวม แต่ก็ต้องตกอยู่ในแรงกดดันจากนโยบายที่เข้มงวดตลอดเวลา

เกี่ยวกับ “ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล” ตามจารีต ชุมชนจะยอมรับสิทธิของผู้บุกเบิกที่ดินนั้นในฐานะ “ผู้มาก่อน” สิทธิในการบุกเบิกจับจองครอบครองและทำประโยชน์ในอาณาบริเวณของชุมชน มักต้องผูกติดด้วยความเป็นสมาชิกของชุมชนนั้นตอน การจับจองก็จับจองกับเพื่อนบ้าน ไม่ได้จับจองกับราชการ และพื้นที่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลนั้นยังมี “สิทธิเชิงซ้อน” ของคนอื่นในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมอยู่ด้วย สมัยใหม่แม้การออกเอกสารสิทธิตามกฎหมายเป็นแบบแผนของกรรมสิทธิ์ทางการ แต่ในความเป็นจริงยังมีการครอบครองและทำประโยชน์ตามจารีตที่ชุมชนยอมรับและมีการสืบทอดกันทางมรดกอีกมากมายที่รัฐไม่มีกำลังพอที่ออกเอกสารสิทธิให้ได้ และบางพื้นที่กฎหมายไม่รับรอง เช่น ในพื้นที่บุ่งทามตามลุ่มน้ำต่าง ๆ ที่กฎหมายนิยามว่าเป็น “ที่งอก” เป็นต้น

ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรของชุมชนอีสานยังมีระบบกรรมสิทธิ์ของ “กลุ่มเครือญาติ” หรือของตระกูลในการ “ใช้ประโยชน์” ในบางพื้นที่ เช่น ลานดัมเกลือ กุด หนอง ร่องน้ำในพื้นที่บุ่งทาม ที่ใช้ประโยชน์ในการจับปลาในฤดูน้ำแดงและฤดูแล้ง โดยในฤดูน้ำหลากท่วม ผู้อื่นสามารถใช้จับปลาได้

รูปธรรมในพื้นที่วิจัยบอกเราว่าระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนเป็นสิทธิเชิงซ้อนที่ผสมกันอยู่อย่างกลมกลืน ละเอียดซับซ้อนและยืดหยุ่น มีระเบียบแบบแผนที่มีรากฐานจากจารีตประเพณี สามารถตอบสนองกิจกรรมอย่างหลากหลายและเอื้ออำนวยความยุติธรรมให้แก่สมาชิกได้เป็นอย่างดี มีคุณค่าของความเชื่อ พิธีกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นเครื่องกำกับชุมชนยังคงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อในบาปบุญ คุณค่าของความเกื้อกูลแบ่งปันพึ่งพาอาศัย สิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องกำกับ “ระบบสิทธิร่วมของชุมชน” ต่อไปแม้สมัยใหม่มีระบบกฎหมาย ระบบราชการ ที่แสดงสิทธิชนิดใหม่ทับซ้อนลงไป

แต่เมื่อถึงคุณค่าแบบดั้งเดิมของชุมชนก็ยังมีบทบาทอย่างเห็นได้ชัดและแสดงตนได้ตอบระบบคุณค่าใหม่ กฎหมายและการกระทำจากภายนอกอยู่ตลอดเวลา

(๒.) ระบบการจัดการและใช้ประโยชน์

ในยุคใหม่ที่มีความซับซ้อน เกิดความขัดแย้งใหม่ ๆ เกี่ยวกับการจัดการ จัดสรรทรัพยากรของชุมชน มีตัวละครใหม่ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ชุมชนยังคงดำรงแบบแผนความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมเพื่อรักษาระบบสิทธิตามจารีตประเพณีเอาไว้เป็นพลังหนึ่งที่จะควบคุม จัดการ จัดสรรทรัพยากรโดยประยุกต์การใช้ เช่น พิธีกรรมเช่นผีเจ้าที่ สร้างโรงหออารักษ์ พิธีเลี้ยงอารักษ์ พิธีบวชป่า เป็นต้น อีกด้านหนึ่งได้ใช้ระบบการจัดการสมัยใหม่เข้ามาผสมผสาน เช่น การเขียนกฎระเบียบและบทลงโทษไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีการตั้งกองทุน มีระบบการประชุมกรรมการและสมาชิก การจัดทำหลักเขตป่าชุมชน มีแผนการจัดการทรัพยากร เช่น การปลูกป่า การป้องกันไฟป่า การรณรงค์ในชุมชนและท้องถิ่นด้วยรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นความพยายามที่จะคุ้มครองทรัพยากรกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนให้ดำรงอยู่ให้ได้ในสถานการณ์ใหม่

นอกจากนี้ยังมีการคัดค้านกระบวนการที่จะยกระดับ ยกสถานะของสิทธิชุมชนนี้ให้เกิดความเข้าใจและยอมรับจากสังคมท้องถิ่น ภาวชนและองค์กรรัฐ เช่น บางแห่งมีการยกระดับโดยการศึกษาวิจัยสร้างองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การศึกษาประเมินทรัพยากร นำข้อมูลและความรู้มาร่วมกับโรงเรียนสร้างหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรของชุมชน การประสานความร่วมมือกับภาครัฐ และการผลักดันให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีนโยบายสนับสนุน

๒.๒.๖) กระบวนการละเมิดสิทธิชุมชน

การแผ่อำนาจของรัฐและทุนเข้าสู่ชุมชนอีสานในปัจจุบัน มีลักษณะรุนแรงมากขึ้น ที่เรียกกันว่า "การแย่งชิงทรัพยากร" ด้วยภาคอุตสาหกรรมและเมือง ต้องการใช้ทรัพยากรขนาดใหญ่ในการลงทุนทั้งภาคเกษตร ป่าไม้ อุตสาหกรรม พลังงานและการก่อสร้างสาธารณูปโภค จึงปรากฏโครงการขนาดใหญ่ที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย คือ การสร้างโครงการสร้างเขื่อนเพื่อจัดการน้ำขนาดใหญ่ คือ โครงการโขง ชี มูล การขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมในแม่น้ำมูล-ชี การกว้านซื้อที่ดินแปลงใหญ่ริมแม่น้ำชีตอนต้นเพื่อปลูกอ้อยป้อนโรงงานน้ำตาล การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน โครงการเหล่านี้ได้สร้างผลกระทบต่อชุมชนอีสานอย่างกว้างขวาง คือ การสูญเสียที่ทำกินของราษฎร การสูญเสียพื้นที่กรรมสิทธิ์ส่วนรวมของชุมชน เช่น ป่าชุมชน แหล่งน้ำชุมชน ทำเลเลี้ยงสัตว์ แหล่งทำการประมง แหล่งต้มเกลือ การเกิดมลพิษในดิน ในน้ำและชั้นบรรยากาศ การอพยพโยกย้ายราษฎรทางด้านสังคมเกิดความขัดแย้งหลายระดับ เช่น ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐเจ้าของโครงการ, หน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและส่วนกลาง ระหว่างคนในชุมชนที่ได้รับประโยชน์กับผู้ได้รับผลกระทบ ระหว่างหน่วยงานรัฐด้วยกันที่มีโครงการทับซ้อนกัน บางกรณี เช่น โครงการเขื่อนราษีไศล ได้ขยายผลเป็นความขัดแย้งทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

เหล่านี้กลายเป็นการละเมิดสิทธิชุมชนโดยตรงทั้งสิทธิพื้นฐานของราษฎรผู้เป็นสมาชิกชุมชน สิทธิด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อมีการเคลื่อนไหวตอบโต้ของชุมชน กระบวนการต่อสู้

ต่อรองที่เกิดขึ้นยังแสดงกระบวนการละเมิดอื่น ๆ โดยเฉพาะสิทธิทางการเมืองติดตามมามากมาย เช่น การละเมิดสิทธิด้านข่าวสารข้อมูล สิทธิการรวมกลุ่ม สิทธิการชุมนุม สิทธิการมีส่วนร่วม เป็นต้น ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของการจ้องมองจับผิด การปิดกั้น ปิดบัง การกีดกัน การหลอกลวง การสร้างข่าวให้ร้ายป้ายสี การหน่วงเหนี่ยว เตะถ่วงกระบวนการแก้ปัญหา การยุยงให้เกิดความแตกแยกของชาวชุมชน การขู่ปราม การทำร้ายร่างกาย การฟ้องให้แกนนำมีคดีติดตัว เป็นต้น

๒.๒.๗) ปฏิบัติการสิทธิชุมชน

ชาวชุมชนอีสานในอดีตเมื่อถูกละเมิดสิทธิจากการกระทำจากรัฐศักดินา มีทางออก เช่น หนีเข้าป่า หนีไปบวช การเปลี่ยนมุลนาย กระทั่งการยอมตนลงเป็นทาส อีกด้านหนึ่ง คือ การชองสมกำลังกันเป็นโจรเป็นกบฏ

สมัยปัจจุบันชาวชุมชนอีสานมีการปรับปรนทางวัฒนธรรม ปรับวิถีการผลิตการทำงานมากขึ้นและใช้เวลามากขึ้น การออกจากชุมชนไปแสวงหาอาชีพรับจ้างภายนอกวิธีเหล่านี้เป็นวิธีที่หลีกเลี่ยงความเสี่ยงความขัดแย้งและการประนีประนอมซึ่งเป็นไปตามวิถีของสมาชิกชุมชน แต่ละรายหรือเป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งวิธีนี้มีแต่ทำให้วิถีชุมชนถูกบ่อนเซาะทำลายลงเรื่อย ๆ

อีกกระบวนการหนึ่ง คือ การร่อนเรียนต่อหน่วยราชการและนักการเมืองหรือกระบวนการทางการเมืองปกติ ก็ได้บทเรียนซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่านักการเมืองมิใช่ “ผู้แทน” ของชาวชุมชนอย่างแท้จริง ตรงข้าม เขาจะเป็นผู้ยืนอยู่กับฝ่ายผู้ละเมิดสิทธิชุมชนเสียเป็นส่วนใหญ่

การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงเหล่านี้ จึงมีการใคร่ครวญทบทวนทางด้านแนวคิดและคิดค้นกระบวนการเคลื่อนไหวให้สอดคล้องกับภาวะการทางสังคมการเมืองในปัจจุบัน และหลักการที่ถูกนำใช้เป็นสำคัญก็คือหลักการของสันติวิธี ซึ่งมุ่งสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวแสดงสัจจะต่อสังคมและข้อเรียกร้องต่อคู่กรณีโดยไม่ใช้ความรุนแรง ด้วยความยินยอมอดทนและเต็มใจยอมรับความเจ็บปวด โศกนาฏให้ฝ่ายที่สามเห็นด้วยและหันมาสนับสนุนเพิ่มอำนาจต่อรองต่อคู่กรณี ผลักดันให้คู่กรณีเข้าใจปัญหาอย่างแท้จริงและเปลี่ยนทัศนะ หันหน้าเข้ามาร่วมกันหาข้อยุติด้วยกระบวนการเจรจาอย่างเท่าเทียม

ดังนั้น การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของชุมชนอีสานในกรณีถูกละเมิดจากรัฐและทุนในระยะ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมาจึงปรากฏการใช้ยุทธวิธีที่หลากหลาย ซึ่งเป็นไปในแนวทางที่สำนักสันติวิธีเรียกว่า “ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง” หรือที่สำนักทฤษฎีระดมทรัพยากรจำแนกไว้ว่าเป็น “ยุทธวิธีการขัดขวางท้าทายระบบการเมืองปกติ” เช่น “การชุมนุม” ทั้งในระดับพื้นที่ อำเภอ จังหวัด หน้าทำเนียบรัฐบาล “การเดินเท้าทางไกล” เช่น การเดินธรรมชาตียาตรา “การถือแฟ่ง” เช่น การปิ่นทำเนียบรัฐบาล การชุมนุมยึดเยื่อปิดล้อมสันเขื่อน การยึดรถไฟ การสร้างหมู่บ้านในพื้นที่ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำ การปิดถนนเข้าหมู่บ้าน การนั่งประท้วงบนถนนหน้ากระทรวง เป็นต้น ยุทธวิธีเหล่านี้ถือเป็นเครื่องมือการเพิ่มอำนาจของผู้ไร้อำนาจ คนจน คนด้อยโอกาส เพราะบทเรียนตรงที่ทุกพื้นที่จะประสบก็คือความล้มเหลวของการร่อนเรียนตามระบบปกติ ความไร้อำนาจของการดำเนินการโดยปัจเจกชน และการเจรจาด้วยเหตุด้วยผลอย่างเท่าเทียมเสมอหน้าไม่เคยเกิดขึ้นได้ถ้าคนจนคนด้อยโอกาสไม่ชุมนุมเคลื่อนไหว

ในกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านอีสานยังมีจุดเด่นที่ใช้แบบแผนทางวัฒนธรรมชุมชน มาใช้เพื่อการเผยแพร่รณรงค์ต่อสาธารณะ และการเชื่อมโยงเครือข่ายท้องถิ่น เช่นการแต่งและเล่น กลอนลำ สาระพัน ผญา นิทาน ใช้เพื่อการจัดการภายในกลุ่ม เช่นการใช้งานบุญกุ่มข้าวใหญ่ในการ ระดมทุนและระดมคน การทอดผ้าป่าเพื่อสร้างฝ่ายหินทิ้ง การทำพิธีกรรมเช่นผีป่าชุมชน การสวดมนต์ นั่งสมาธิในที่ชุมนุม การตั้งครัวตามฐานหมู่บ้านของสมาชิกในที่ชุมนุม การใช้ผญาคำสอนโบราณมา ปลุกกระตือรือร้นสมาชิก เช่น “เที่ยวทางบ่สุดเส้นอย่าถอยหลังให้เขาเหยียบ คายไปคายน้าพูนเขาจงบ่ ย่องว่าหาญ” ฯลฯ

การสร้างองค์ความรู้มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจต่อสังคมและต่อการสร้าง กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิก องค์การพัฒนาเอกชนและสถาบันวิชาการเป็นผู้มีบทบาทในการ สนับสนุน เรื่องนี้แก่ชาวบ้าน การรวบรวมข้อมูล ความรู้ด้านต่างๆ ของชุมชนเพื่อประกอบกระบวนการแก้ปัญหา ในช่วงของการดำเนินงานของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้เกิดกระบวนการวิจัยโดยชาวบ้าน การ รวบรวมข้อมูลชุมชนอย่างเป็นระบบโดยการวิจัยได้นำความรู้ของท้องถิ่นมาประกอบเป็น “องค์” ขึ้นมา ทำให้ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของความรู้เกิดความภูมิใจ เกิดสำนึกตระหนักในพลังของตนเองขึ้นมาอย่าง สำคัญ และบรรดาข้อมูลและความรู้ต่างๆ เป็นต้นทุนสำหรับการเผยแพร่ ผลักดันและการเจรจาต่อรอง ยืนยันความชอบธรรมของ “สิทธิชุมชน” ได้อย่างดี วาทกรรม “ป่าทาม” มดลูกของแม่น้ำ ไตของแผ่นดิน ครัวของชุมชน เกิดขึ้นจากการวิจัยเรื่องป่าทามของนักวิชาการ ถูกขบขันให้มีสีสันโดยการ เคลื่อนไหว ของชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง และคำนี้ได้ถูกขยายให้มีพลังมากขึ้นโดยการวิจัยของชาวบ้านและงานวิจัย ของหลายสำนักในมิติต่างๆ อย่างหลากหลายเกี่ยวกับป่าทาม

กระบวนการสำคัญอีกอย่างหนึ่งของสิทธิชุมชนก็คือการสื่อสารกับสังคม การปฏิบัติการไว้ ความรุนแรงที่กล่าวถึงแล้วมีวัตถุประสงค์สำคัญอยู่ที่ความเป็นข่าว จุดสำคัญของความสำเร็จอาจอยู่ที่ ความสามารถของกลุ่มในการคิดค้นสร้างสรรค์ยุทธวิธี แต่ยังมีกระบวนการอื่นอีกมากมายที่ถูกนำมาใช้ เช่น การเชิญสื่อมวลชนลงพื้นที่ การส่งข่าวด้วยตนเอง การขอความช่วยเหลือจากองค์กรพันธมิตรเช่น องค์การพัฒนาเอกชน นักวิชาการ หน่วยงานราชการที่ก้าวหน้า และบุคคลที่มีชื่อเสียงและบารมีในสังคม แต่การเข้าถึงสื่อในสังคมปัจจุบัน รู้กันดีว่ามีข้อจำกัดอยู่มาก ช่วงสถานการณ์ทางการเมืองที่เหมาะสม จึงเป็นปัจจัยภายนอกที่ทุกความเคลื่อนไหวต้องคำนึงถึงเสมอ

การจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายเป็นพื้นฐานสำคัญของสิทธิชุมชน กลุ่มผู้เดือดร้อนหรือผู้ถูก ละเมิดสิทธิเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะจากโครงการพัฒนาของรัฐเช่นการสร้างเขื่อน ส่วนมากจะมีฐานสมาชิกกระจัดกระจาย มีข้อจำกัดในการรวมตัวและการสื่อสารตั้งแต่ต้น ยกเว้นเช่น บ้านโนนปาก่อที่จะถูกทางการอพยพออกจากที่ทำกินและที่อยู่อาศัยด้วยกันทั้งหมู่บ้าน ๕๔ หลังคา เรือน กระนั้นย่อมถูกมองว่าเป็น “คนส่วนน้อย” ที่ต้องเสียสละ หรือไม่ก็เป็นพวกขัดขวางความเจริญ และ มักจะถูกกระบวนการแยกสลาย ยุให้ขัดแย้งกับคนที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการ ถูกขู่ปรามจาก กลไกราชการและผู้นำทางการเช่นผู้ใหญ่บ้าน หรือแบ่งแยกให้แตกคอกันเอง ดังนั้นการรวมกลุ่มสร้าง องค์กรให้เข้มแข็งและให้สามารถดำรงขบวนการได้ระยะยาวจึงเป็นโจทย์ที่หนักหน่วง เราจะพบเห็น กลุ่มที่รวมตัวเรียกร้องเฉพาะเรื่องต่อผู้เผด็จการอย่างยากลำบาก และถ้าเกิดบรรลุเป้าหมายแล้วก็จะ

เลิกกันไป การค้นพบของเราต่อเรื่อง “องค์กรและเครือข่ายชาวบ้านเพื่อสร้างสิทธิชุมชนบนฐานทรัพยากร” ก็คือ

(๑) การรวมกลุ่มเครือข่ายผู้เดือดร้อนที่มีสมาชิกกระจายเพื่อเรียกร้องต่อรัฐในการแก้ไขปัญหา เงื่อนไขสำคัญคือ ต้องมีผู้นำธรรมชาติที่เข้มแข็งเสียสละ การเคลื่อนไหวออกมาเผชิญหน้ากับปัญหาตามลำดับจะสร้างกระบวนการเรียนรู้ สลายความกลัวของผู้ถูกละเมิดสิทธิ์ และจะสร้างภาวะผู้นำขึ้นมา การเรียนรู้กฎหมายและการสรุปบทเรียนจะยกระดับการเรียนรู้ของกลุ่มขึ้นมาตามลำดับ การประชุมและการสื่อสารต้องสม่ำเสมอ รูปแบบความสัมพันธ์ภายในกลุ่มไม่ควรมีโครงสร้างที่แข็งตัว แบ่งระบบการประสานงานเป็นโซนพื้นที่ย่อย แสวงหาความร่วมมือและสนับสนุนจากปัญญาชนท้องถิ่นและกลุ่มคนชั้นกลางในฐานะพันธมิตรและที่ปรึกษาประจำ ร่วมปฏิบัติการกับกลุ่มปัญหาอื่นๆ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองร่วมกันบนหลักการของความอิสระ สร้างกิจกรรมพื้นฐาน งานพัฒนาระดับพื้นที่ย่อยเช่น หมู่บ้านหรือกลุ่มบ้าน หรือกลุ่มที่ใช้ฐานทรัพยากรเดียวกัน เพื่อเป็นเครื่องมือในการเกาะเกี่ยวสมาชิกและเป็นฐานของขบวนการระยะยาว

(๒) การสร้างการรวมกลุ่มระดับชุมชนหรือกลุ่มฐานทรัพยากรนี้ ยังมีเส้นใยความสัมพันธ์อื่นๆ เป็นเครื่องเชื่อมโยงขยายความเข้าใจและความร่วมมือกับในชุมชน เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มแม่ออก (โยมอุปัฏฐาก) ฯลฯ พบว่าในสถานการณ์ที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวปฏิบัติการสิทธิต่อภายนอกได้ กิจกรรมกลุ่มระดับย่อยจะสามารถยืดโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกไว้ได้ เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อเนื่อง และเกือบทุกกลุ่มกิจกรรมจะเป็นเครื่องช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิกและอาจเป็นฐานในการระดมทุนของขบวนการใหญ่ได้ด้วย ในกรณีการจัดการทรัพยากรเช่นการจัดตั้งป่าชุมชนซึ่งต้องใช้ความเห็นร่วมของคนทั้งหมู่บ้านหรือหลายหมู่บ้านจะมีอุปสรรคสำคัญคือเชื้อของความขัดแย้งของกรณีละเมิดสิทธิ์จะไปขัดขวางไม่ให้เกิดความสมานฉันท์นอกจากจะเป็น องค์กรที่มั่นคงอยู่ก่อนแล้ว ปัญหาสำคัญของนักเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนก็คืองานข้อ(๑)กับ(๒)จะแย่งเวลาและมีแรงเสียดทานระหว่างกัน และความที่ต้องทำ(๑)ไปพร้อมกับ(๒) ถ้าจัดการไม่ดี มีองค์ความรู้ไม่พอก็จะเสียหายทั้งสองทาง การปฏิบัติการสิทธิชุมชนของชาวบ้านโนนป่าก่อและเครือข่ายชาวบ้านราชโกลมี การขับเคลื่อนองค์กรทั้งสองระดับ

๒.๒.๘) การสนับสนุนส่งเสริมสิทธิชุมชน

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมชาวนาทั่วโลก อธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับสังคมชาวนาเป็นความสัมพันธ์ที่รัฐควบคุมและมีอำนาจเหนือชุมชนชาวนา ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ ควบคุมทรัพยากรและควบคุมทางอุดมการณ์และวัฒนธรรม แต่รัฐไม่ได้มีอำนาจเหนือสังคมชาวนาทุกกรณี(สุริยา สมุทรคุปต์, ๒๕๓๖) เพราะชุมชนชาวนามีระบบต่างๆ ที่อิสระและมีภูมิคุ้มกันภายใน กระนั้นแม้ชุมชนชาวนาจะมีความเข้มแข็งปานใด แต่ไม่ได้เตรียมมาสำหรับเผชิญหน้ากับการรุกรานและความรุนแรง โดยเฉพาะการรุกรานและความรุนแรง ที่รัฐกับลัทธิทุนประสานกัน ใช้กลไกชุดรีดหมู่บ้านอย่างเต็มที่(พรพิไล เลิศวิชา, ๒๕๔๖) ดังนั้นในทางทฤษฎีในการเคลื่อนไหวสังคมนั้น ผู้นำหรือองค์กรภายนอกมีความจำเป็นและสำคัญต่อการเคลื่อนไหวของชาวนา(กนกศักดิ์ แก้วเทพ, ๒๕๔๒)

เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งของสิทธิชุมชนก็คือหลักการการมีส่วนร่วม หรือถึงภาคส่วนภายนอกชุมชนเข้ามาร่วมเกี่ยวข้องจัดการ ไม่กีดกันภายนอกแต่ต้องการให้ภายนอกสนับสนุน ถ่วงดุล ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น สาธารณะและรัฐ (กฤษฎา บุญชัย, ๒๕๔๓) โดยเฉพาะการปฏิบัติการสิทธิชุมชนเพื่อปรับดุลย์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่อรัฐและทุน มีความจำเป็นที่ชุมชนต้องจับมือกับชนชั้นกลางและภาคส่วนอื่นๆ ในการเคลื่อนไหว

ในกระบวนการวิจัยสิทธิชุมชนภาคอีสานซึ่งมีนักวิจัยจากองค์กรพัฒนาเอกชนลงไปทำงานร่วมกับชาวบ้าน บทบาทสำคัญของนักวิจัยซึ่งเป็นจากองค์กรภายนอกที่เป็นปัจจัยเสริมต่อการปฏิบัติการสิทธิชุมชนของชาวบ้านก็คือ การร่วมศึกษาความรู้และปัญหาของชุมชน เป็นผู้สร้างบรรยากาศและเงื่อนไขกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เชื่อมโยงให้ชาวบ้านได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นและองค์กรภายนอก การช่วยบันทึกข้อมูล เรียบเรียงองค์ความรู้ และร่วมปฏิบัติการแก้ปัญหา กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่องทุกระดับ กระบวนการเหล่านี้เป็นกระบวนการพื้นฐานในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนอยู่แล้ว สิ่งที่เพิ่มเข้ามาก็คือกระบวนการวิจัยซึ่งสามารถเสริมพลังในการคิดของชาวบ้าน เป็นเครื่องมือในการเสริมกระบวนการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดีดังได้กล่าวแล้ว

จากกระบวนการดังกล่าว สามารถเปิดโอกาสให้ผู้มีศักยภาพด้านต่าง ๆ ได้แสดงตนแสดงบทบาทในการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชน เช่น ผู้เฒ่า ผู้หญิง ผู้นำทางพิธีกรรมและผู้นำบารมี สามารถยกระดับกิจกรรมการสร้างคามเข้มแข็งภายในของชุมชน เช่น การจัดการน้ำ ป่าชุมชน เกษตรกรรมทางเลือก กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน สามารถยกระดับเป้าหมายการต่อสู้เฉพาะเรื่อง เฉพาะหน้าสู่การสร้างสำนึกทางอุดมการณ์ เกิดการเรียนรู้ข้ามพื้นที่และการพัฒนากลยุทธ์ในการเคลื่อนไหว

ระหว่างชุมชนกับผู้สนับสนุนส่งเสริม ต้องจัดความสัมพันธ์ที่เหมาะสม ชุมชนนั้นมีพลังแฝงที่ถูกกดทับด้วยความกลัว(กลัวเจ้ากลัวนาย กลัวทำไม่สำเร็จ และกลัวคนอื่นได้ดี ฯลฯ)จากประสบการณ์ที่ถูกกระทำมาในประวัติศาสตร์ การช่วยปลดปล่อยความกลัวจึงเป็นกุญแจสำคัญที่สุด

๓.สรุป

ชุมชนดั้งเดิมที่มีฐานทรัพยากรเพียงพอต่อการหล่อเลี้ยงประชากร มีคนที่สะสมภูมิปัญญา ด้านต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต มีจารีตประเพณี ระบบศีลธรรม สำนึกอิสระและอัตลักษณ์ เหล่านี้เป็น ต้นทุนของการสร้างระบบสิทธิชุมชน ซึ่งสามารถสร้างความเป็นธรรมและความยั่งยืนในการจัดการ ทรัพยากรได้เป็นอย่างดี

แต่ดังคำกล่าวที่ว่า “ชุมชนมิได้เตรียมมาสำหรับเผชิญหน้ากับการรุกรานและความรุนแรง” การแผ้วถางเข้ามาของอำนาจรัฐและทุนสมัยใหม่ทำให้พลังที่มีอยู่เดิมของชุมชนถูกบ่อนเซาะแทรกแซงทำลาย สถานะของสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรถูกทำลาย การลุกต้านด้วยการรวมตัวในหลายชุมชนประสบความสำเร็จในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรของชุมชนไว้ได้ ส่วนภาระกิจในการสร้างระบบการจัดการโดยเฉพาะใช้ระบบการจัดการสมัยใหม่ เป็นเรื่องไม่คุ้นชินเช่นเดียวกับเครื่องมือที่ยังใช้ไม่ค่อยเป็น ความคุ้นเคยไม่ได้

เราจึงเห็นอยู่ทั่วไปว่า บางชุมชนรวมตัวสู้ปกป้องทรัพยากรชุมชนจนสำเร็จ แต่แรงกดดันที่รุนแรงและซับซ้อนซ่อนเงื่อนในเวลาต่อมาทำให้ไม่สามารถรักษาทรัพยากรเอาไว้ได้ ขบวนการต่อสู้ของเครือข่ายป่าไม้ที่ตีนภาคอีสานในยุคสองทศวรรษที่ผ่านมาหลายแห่งประสบกับชะตากรรมแบบนี้

จุดอ่อนสำคัญของชุมชนยุคปัจจุบันก็คือ สมาชิกชุมชนล้วนต้องดิ้นรนเพื่อยุ่รอดแบบปัจเจกตัวใครตัวมัน มีแรงบีบคั้นของค่าครองชีพ ความยากจนหนี้สินภายใต้ทิศทางการพัฒนาที่ชี้นำด้วยความโลกและบริโภคนิยม ระบบคุณค่าดั้งเดิมและระบบศีลธรรมของชุมชนอ่อนแอลง และทรัพยากรที่มีอยู่อาจจะไม่สามารถตอบสนององวิถีการผลิตและวิถีชีวิตแบบใหม่ของประชากร ซึ่งเพิ่มขึ้นได้อีกต่อไป ขณะที่ภัยคุกคามจากภายนอกมีมากและรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนโยบายพัฒนาที่รุกล้ำเข้ามาแย่งชิงทรัพยากร เช่น โครงการสร้างเขื่อน การประกาศเขตอนุรักษ์ และการกว้านซื้อที่ดินของอุตสาหกรรมเกษตร

ประสบการณ์การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในพื้นที่ที่วิจัยบอกกับเราว่า กุญแจสำคัญที่ชุมชนสามารถเคลื่อนไหวปกป้องทรัพยากรสิทธิร่วมของชุมชนไว้ได้คือ การรวมตัวต่อสู้กับอำนาจภายนอกด้วยปฏิบัติการแบบสันติวิธี มีการหาพลังสนับสนุนจากพันธมิตร มีการสร้างองค์ความรู้ภายในและเรียนรู้จากภายนอก ในระดับนี้ชุมชนสามารถประกาศสิทธิในทรัพยากรให้ภายนอกยอมรับได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ยังให้หลักประกันว่าทรัพยากรจะไม่ถูกบุกรุกทำลายหรือแย่งชิง จำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวชุมชนต้องมีกระบวนการเรียนรู้ใหม่เพื่อรู้เท่าทันการกระทำจากภายนอก และเพื่อฟื้นฟูพลังของศีลธรรมจารีตประเพณีอันมี “คุณค่า” ของชุมชนขึ้นมาสร้างจุดยืน พร้อมกับการคัดสรรเอาแบบแผนการจัดการสมัยใหม่มาปฏิบัติ - เรียนรู้ - ยกระดับ ซึ่งชุมชนพื้นที่วิจัยกำลังพิสูจน์กันอยู่ในขณะนี้.

เอกสารประกอบการเรียบเรียง

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. การต่อสู้ของชาวนาไทย ปี ๒๕๑๖ - ๒๕๑๙ : สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย

ใน เส้นทางชาวนาไทย รำลึก ๒๕ ปี สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย:

คณะกรรมการจัดงานโครงการเส้นทางชาวนาไทย.กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒

กฤษฎา บุญชัยและพรพนา กิวยเจริญ. ฐานคิดและยุทธศาสตร์สิทธิชุมชนในสายธารโลกาภิวัตน์:

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, ๒๕๔๓

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗

ชลธิรา ลัตยาวัฒนา บรรณาธิการ. พลวัตสิทธิชุมชน : กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา /

กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๖

ดนุพล ไชยสินธุ์และคณะ. สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗

เดช บุญนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๘ : กระทรวง

มหาดไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๒

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม

ศาสตร์, ๒๕๔๖

ธันวา ใจเที่ยง , จักรทิพย์ นาคสุภา บรรณาธิการ. ชาวนา ประวัติศาสตร์ชีวิต ความหวัง และทาง
ออก. กรุงเทพฯ ฯ : สร้างสรรค์, ๒๕๔๗

ธาดา สุทธิธรรม. มังเมืองในประเทศไทย : มังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น : ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา, ๒๕๔๔

นันทโชติ ชัยรัตน์. รายงานภาคสนามโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน. ๒๕๔๔

บำรุง บุญปัญญา. บันทึกการบรรยายเรื่องนิเวศวัฒนธรรมอีสาน. โรงเรียนเด็กรักป่า จ.สุรินทร์ ,
๑๒ พฤษภาคม ๒๕๔๔

พรพิไล เลิศวิชาและอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขาน:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖

พิชาญ ทิพย์วงษ์. รายงานภาคสนามโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน. ๒๕๔๔

ไพรินทร์ เสาะสาย. รายงานภาคสนามโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน. ๒๕๔๔

มาลี สุปันตี. รายงานภาคสนามโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน. ๒๕๔๔

ยศ สันตสมบัติ. ทำเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทย
ท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ ฯ : คบไฟ, ๒๕๓๔

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์
อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕

ศรีศักร วัลลิโภดม. อีสานแอ่งอารยธรรม : แฉหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์
ไทย. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๓

สดใส สร้างโชค. รายงานภาคสนามโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน. ๒๕๔๔

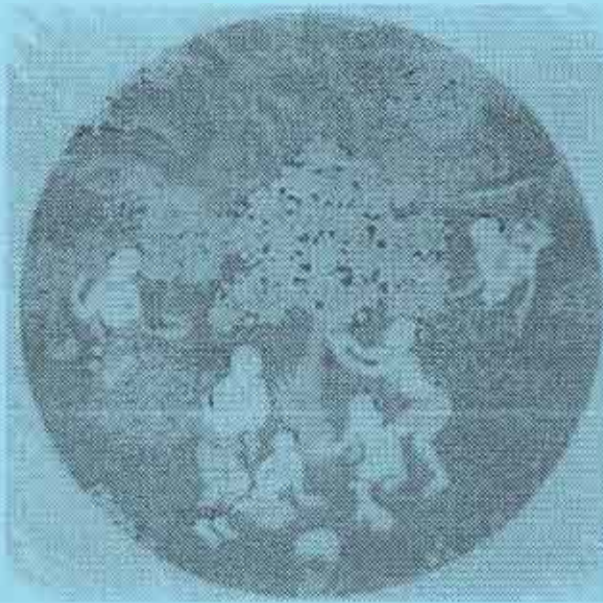
สาธิต ปรางเพชร และ เลื่อน ศรีสุโพธิ์. รายงานภาคสนามโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน. ๒๕๔๔

สำลี รักสุทธี. ดำนันทินานนิทานอีสาน : นิทานเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนรักการอ่านที่แฝงวัฒนธรรม
ของชาวอีสาน. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖

สุริยา สมทุภี และคณะ. จากยอหดห่วยถึงบุญบั้ง : สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากร
พื้นบ้านของชาวนาอีสาน. นครราชสีมา : โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของ
อีสาน, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๓๖

เสน่ห์ จามริก. "บทสังเคราะห์งานวิจัย : สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล" ใน สิทธิชุมชนท้องถิ่น
ภาคอีสาน. บรรณาธิการวิชาการโดย ชลธิรา สัตยาวัฒนา. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗

อุษณีย์ คะบุตร. รายงานภาคสนามโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน. ๒๕๔๔

บทสังเคราะห์งานวิจัย

สิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้

โดย

บุฤทธิ์ ดวงสุวรรณ และคณะ

สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง

เวทีวิชาการสาธารณะ

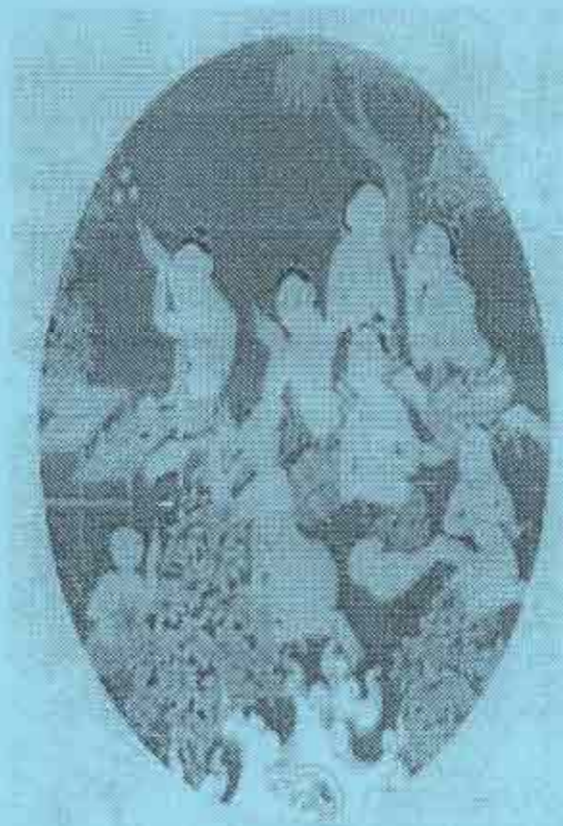
เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙

ณ สมาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

(ร่าง)

บทสังเคราะห์งานวิจัย โครงการสิทธิชุมชนภาคใต้
“สิทธิชุมชน : การเรียนรู้สู่ปฏิบัติการรักษารัฐธรรมนูญของชุมชนภาคใต้”

1.จากป่าต้นน้ำสู่นิเวศปากแม่น้ำ

1.1 ฐานทรัพยากรร่วม

จากสันปันน้ำกึ่งกลางของแผ่นดินภาคใต้แบ่งการไหลเทของน้ำและตะกอนลงสู่ที่ต่ำถึงชายฝั่งทะเลทั้ง 2 ฝั่ง (อันดามันและอ่าวไทย) โดยผ่าน ที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ สายน้ำลำคลองยาวคดเคี้ยว ลงไปสู่ ทะเลสาบ ปากอ่าว และชายฝั่งทะเล ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของลำน้ำ (ป่าต้นน้ำ) ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมีความหลากหลายแตกต่างกัน จนมาถึงปากน้ำของลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดชุมชน อาศัยเป็นฐานการผลิต การดำรงอยู่ของชุมชนและการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีต จนมาถึงปัจจุบัน ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวอย่างของชุมชนในพื้นที่ที่อยู่ในภูมินิเวศป่าต้นน้ำและลุ่มน้ำที่สำคัญของภาคใต้ดังต่อไปนี้

บ้านเขาหลัก บ้านพรุยายชี บ้านห้วยตาหมิง ตำบลไสหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี เป็นชุมชนที่เพิ่มอพยพมาจาก ลุ่มน้ำปากพนังและบริเวณใกล้เคียง (จ.นครศรีธรรมราช) และจากภาคอีสาน มาจับจองอาศัยกันอยู่ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2528 เป็นพื้นที่อยู่ในเขตป่าแก่งกรุง บริเวณลุ่มน้ำคลองไม้แดง

บ้านคลองหัวช้าง บ้านเขาเขียว บ้านคลองสองแพรก ตำบลคลองชะอุ่น อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี เป็นชุมชนที่เข้ามาจัดตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อ ปีพ.ศ.2516 ขยายตัวหนาแน่นขึ้นในช่วงหลังจากบริษัทเข้าไปสัมปทานป่าไม้ปีพ.ศ.2526 ซึ่งเริ่มต้นจากคนงานของบริษัทสัมปทานเข้าไปแผ้วถาง กลุ่มชุมชนดังกล่าวอยู่ในป่าต้นน้ำ บริเวณลำน้ำย่อยของลุ่มน้ำพนม

ทั้ง 6 ชุมชน อยู่ในเขตป่าต้นน้ำของลุ่มน้ำตาปี ซึ่งเป็นลุ่มน้ำที่ใหญ่ระดับจังหวัดของภาคใต้

บ้านคลองลำชัน (คลองหิน) บ้านคลองลำแซง ตำบลเขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา เป็นกลุ่มชุมชนที่ได้เข้ามาตั้งเป็นหมู่บ้านในช่วงที่มีการสัมปทานป่าไม้ ปีพ.ศ.2500-2502 จากเขตนอกเมืองของอำเภอหาดใหญ่และอ.ควนเนียง จ.สงขลา ทั้ง 2 ชุมชนอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาทางด้านทิศใต้ซึ่งมีเขตติดต่อกับจ.สตูล

บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางดุง อ.ควนขนุน บ้านปากพล ตำบลนาปะขอ อ.บางแก้ว บ้านบ่อนนท์ ตำบลเกาะนางคำ อ.ปากพะยูน จังหวัดพัทลุง และบ้านท่าเมรุ ตำบลบางกล้า อ.บางกล่ำ จ.สงขลา เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่บริเวณริมทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำทะเลสาบ ที่มีอายุของชุมชนมากกว่า 100 ปี ยกเว้นบ้านบ่อนนท์ที่เพิ่งขยายมาจากชุมชนข้างเคียง เมื่อปีพ.ศ. 2500-2504

บ้านในอ่าว ตำบลบ้านเนิน อ.เขียร์ใหญ่ บ้านบางด้วน ตำบลปากแพรก อ.ปากพนัง และ บ้านบางพูด ต.ท่าซอม อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช

เป็นชุมชนเก่าที่ตั้งเป็นหมู่บ้านมามากกว่า 100 ปี อยู่บริเวณริมแม่น้ำปากพนัง ซึ่งตั้งอยู่ใน พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังตอนกลางก่อนไปทางตอนล่าง

1.2 ฐานชุมชน ปัญหาพร้อม : ระบบนิเวศปากแม่น้ำ

ทั้งลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและลุ่มน้ำปากพนัง เป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน ทั้งที่ตั้ง ภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ(การค้าขาย)และเชื่อมโยงกันทาง วัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำ พื้นที่ที่มีปากแม่น้ำ ปากทะเลสาบติดต่อกับชายทะเลฝั่งอ่าวไทย ทาง ด้านบนติดกับสันปันน้ำมีพื้นที่เป็นป่าต้นน้ำ ถัดลงมาเป็นที่ราบตะกอนดิน พื้นที่ชุ่มน้ำ ป่าพรุ ป่า ชายเลน เป็นแม่น้ำ เป็นทะเลสาบ และปากอ่าวออกสู่ทะเล บริเวณนี้จะได้รับอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลง ของน้ำทะเลน้ำเค็มจะเข้าไปผสมกับน้ำจืดซึ่งไหลหลากมาจากต้นน้ำ ทำให้ช่วงกลางน้ำของแม่น้ำ ปากพนังหรือทะเลสาบสงขลาตอนกลาง จะกลายเป็นน้ำกร่อย ส่วนทางหัวน้ำ(ใกล้กับต้นน้ำ) ก็จะเป็นน้ำจืดตอนไหนจะมีน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็มในปริมาณมากน้อยแค่ไหน มีวงจรของน้ำ อย่างไรก็ขึ้นกับฤดูกาล ปริมาณน้ำฝน ทิศทางของลม ช้างขึ้น(น้ำเกิด)ช้างแรม(น้ำตาย) ฯลฯ สภาพ ธรรมชาติดังกล่าวทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ความอุดมสมบูรณ์ที่ทำให้ชุมชนที่อาศัย อยู่ในภูมิเวศย่อยต่าง ๆ ของลุ่มน้ำใช้เป็นแหล่งผลิตของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ซึ่งเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่ สำคัญของชุมชนได้แก่

ชุมชนทะเลน้อยซึ่งอาศัยบริเวณโซนน้ำจืดของทะเลสาบสงขลา อาชีพที่สำคัญได้แก่การทำ การประมงด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่นแห ยอ เบ็ดราว ไซ ซึ่งจับสัตว์น้ำจืด เช่น ปลาตุ้ม ปลา ชะโด ปลาช่อน ปลาแก้มขี้ ปลาตุกรำพัน ปลาหมอ ปลาแรด ในขณะนี้มีสัตว์น้ำเหล่านี้น้อยลง มาก ชุมชนส่วนใหญ่จึงยึดเอาอาชีพ สาขกระจุต ซึ่งมีวัดติดกับบริเวณป่าพรุควนเคร็งซึ่งอยู่ บริเวณรอยต่อกับลุ่มน้ำปากพนัง

การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ริมทะเลสาบ เรียกว่า “ป่าชายเลน”ที่บ้านปากพล มีไม้ที่สำคัญ ได้แก่ กระ คอดูด คอแพบ ราโพ จิก หว่า เตยน้ำ สังแก สูด ปอ เสม็ดชุน ลำเจียก ชุมชนนำ ไม้เหล่านี้มาใช้ประโยชน์ได้แก่ สมุนไพร เช่นกระ สังแก ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ สูด แก่น้ำกัดเท้า จิก เสม็ดชุน ใช้ย้อมอวน เตย ใช้สานเสื่อ ปอ เอาเปลือกมาปั่นเป็นเชือกทำหมันเรือ ไม้เสม็ดใช้ทำบ้าน ที่อยู่อาศัยและทำฟืน

ในอ่าวท่าเมรุ อยู่ทะเลสาบตอนล่างเขตน้ำเค็ม มีสัตว์น้ำชุกชุม มีป่าชายเลนอยู่รอบอ่าว ได้แก่ กก จาก ลำพู โกงกาง หลุมพอน้ำ นอกจากการทำประมงซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญแล้ว ยังนำ จากไปเย็บมุงหลังคา ยอดจากทำใบยาสูบ ไม้โกงกางนำไปเผาถ่าน

2. สถานการณ์สิทธิชุมชน

สรุปรูปแบบการละเมิดสิทธิ

จนถึงวันนี้ ถึงแม้ว่าภาคใต้ได้ชื่อว่าเป็นภาคที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่ป่าเขาจนถึงทะเล เป็นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชน ใช้ประโยชน์ เลี้ยงชีพ พึ่งตัวเองและสืบทอดความเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ที่หลากหลายรูปธรรม บ่งบอกถึงความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นได้ ที่ส่งผลต่อการเมืองภาคประชาชน เศรษฐกิจชุมชน และการต่อสู้การละเมิดสิทธิในประเด็นต่างๆ อย่างไรก็ตามการที่รัฐเปิดให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หลากหลายเป็นสาธารณะสมบัติ รัฐ มีและใช้อำนาจ กฎหมาย จัดการได้โดยลำพัง โดยอ้างถึงความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เพิ่มรายได้มวลรวมของประเทศ และความเจริญทางวัตถุ จนมีข้อสรุปในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีการละเมิดสิทธิชุมชนอย่างรุนแรงส่วนใหญ่เกิดจากนโยบายข้างนอกลงไปกระทำในพื้นที่ ดังตัวอย่าง

เขื่อนมา ปลาหมัด ชุมชนลุ่มสลาย

ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ที่มีโครงการการจัดการน้ำขนาดใหญ่ เพื่อแก้ปัญหา น้ำท่วม ปัญหานาข้าว นากุ้ง โดยการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำปากพนัง และมีประตูน้ำย่อยอีก 5 ประตู จนเกิดปัญหาขึ้น นายวิชัย คะเนิง อายุ 60 ชาวบ้านเนิน อ.เชียรใหญ่ ได้สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นว่า “ผมมีอาชีพหลักคือหากินในคลอง เริ่มทำมาในช่วงที่มีครอบครัวแล้ว ถนัดการทอดแหในคลองหัวไทร ได้กุ้ง ปลา ทำมาตั้งแต่แม่กุ้งโลละ 18 บาท กุ้งแด้ โลละ 8 บาท รายได้ทั้งหมดอยู่ในคลอง ส่งลูกเรียนก็หาจากคลอง รายได้วันละ 200 บาท ช่วงก่อนปิดเขื่อนรายได้บางวัน 1,000 บาท ก็เคยได้จากการลอยอวน อาชีพนี้ต้องขึ้นกับ น้ำขึ้นน้ำลง ถ้าน้ำไม่ไหล ก็ไม่ได้กิน พอเขาปิดเขื่อน อาชีพในคลองก็ดับสนิท...เขื่อนที่เขามาสร้าง ผมไม่รู้เลยว่าเขาสร้าง พอรู้ก็เห็นเขามาสร้างกันแล้ว เมื่อเห็นเช่นนั้นก็รู้ทันทีว่าเราหมดหนทางหากินแล้ว เพราะถ้าน้ำไม่ไหล ก็หากินในคลองไม่ได้”

ความคิดเชิงเดี่ยว ปิดระวะปลิดชีพชาวประมง

ในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา มีโครงการจัดการน้ำโดยมีโครงการปิดระวะเมื่อ ปี 2498 เพื่อป้องกันน้ำเค็มเข้าสู่ทะเลสาบตอนกลางบริเวณอ.ระโนด ขยายพื้นที่นาข้าวโดยระบบชลประทานมากกว่า 70,000 ไร่ ในขณะที่ส่งผลกระทบต่อระบบน้ำในทะเลสาบทั้งระบบ ทำให้สัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว นายก็ แก้วมณี ชาวบ้านบ่อนนท์ เกาะนางคำ อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง ได้กล่าวว่า “คลองระวะลึกประมาณ 4 เมตร น้ำใสสะอาด ช่วงเดือน 12 มีน้ำหลากไหลออกสู่อ่าวไทย พอช่วงเดือน 3-4 น้ำเค็มจากอ่าวไทย จะไหลเข้ามาในทะเลสาบ ช่วงนี้ ชาวบ้านแถบปากระวะจะดักกุ้ง ปลา ได้มาก กุ้งที่ได้เป็นกุ้งเคย ได้มากถึงคนละ 200-300 ปีก นำไปทำกะปิ ส่วนสัตว์อื่นๆจะมี กุ้งตะเภา ปลาฉลาม ปลากะเบน

กึ่งที่เข้ามาจะเป็นกึ่งตัวเล็กฝังโคลนในทะเลสาบ แล้วเจริญเติบโตชาวบ้านได้จับกัน หลังจากปิดป่า กระวะ กึ่ง ปลาขาดหายไปเลย ไม่มีกึ่งให้ชม กึ่งเคยที่เอาไปทำกะปิกี้หายไปด้วย”

การจัดการน้ำส่งเสริมความต้องการน้ำ และละเมิดสิทธิการจัดการของชุมชนต้นน้ำ

ในป่าต้นน้ำเขาพระ(คลองลำแซง/คลองลำชัน)เป็นพื้นที่ที่จะมีโครงการอ่างเก็บน้ำเพื่อรองรับการใช้น้ำในเขตเมืองที่จะขยายและนิคมอุตสาหกรรมฉลุง ซึ่งเริ่มเสนอโครงการเมื่อปี2534 จนถึงปัจจุบันยังไม่ได้สร้างเนื่องมาจากชุมชนไม่เห็นด้วย และมีการเคลื่อนไหวด้านจัดทำข้อมูล เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง หะยีหมัด บิลอาหลี ผู้นำอาวุโสของชุมชนและร่วมศึกษาผลกระทบบอกว่า “...มันได้ผลที่เราทำวิจัยว่า มาสำรวจป่า ว่ามีป่าที่หลากหลายมันมีไม้กี่ชนิด มีปลามากมาย มีเพิ่มขึ้นบ้างไหม เราว่าตรงนั้นมันมีผลกับเขื่อน เพราะว่าชาวบ้านเขาวิจัยมาแล้วว่า ป่าที่ขาดมาแล้วไม้ที่ขาดไปแล้ว แต่กำลังจะเพิ่มขึ้นมา แต่ถ้าสร้างเขื่อนมันก็ขาดไปเลย ตอนนี้ 50 ต่อ 50 แต่ทุกวันนี้ 80 แล้วไม่นานก็น่าจะเป็น 100..จากการสำรวจของชุมชนความเสียหายหากสร้างอ่างเก็บน้ำบริเวณคลองลำแซง คือ การสูญเสียพันธุ์ไม้กว่า 65 ชนิด และพื้นที่คลองลำชันบริเวณน้ำตกถาวร บริเวณเขาปราง และพื้นที่ริมควน จะสูญเสียความหลากหลายของพันธุ์ไม้กว่า 124 ชนิด รวมทั้งถิ่นที่อยู่ของสัตว์ท้องถิ่น อาทิหมี นมหรือตัวลัน ลิงหางสั้น มูสัง นกเงือกประเทยนกกาฮัง นกคูคี ลิง ชะนี ค่าง บ่าง ภาพแมว และสัตว์ที่หากินในป่าลึก เช่น สมเสร็จ เม่น กระจง เสือ

รวบอำนาจจัดการป่าไม้ที่ดิน -มีกฎหมายเป็นเครื่องมือคุกคามชุมชน

บางส่วนของพื้นที่ป่าของจังหวัดสุราษฎร์ เกิดปัญหาความขัดแย้งชุมชนกับรัฐอย่างรุนแรงในประเด็นของ ป่าไม้และที่ดิน สมเกียรติ ประทุมรัตน์นักกิจกรรมเพื่อสังคม และนักวิจัย ได้กล่าวว่า “เมื่อปี2542 ชาวบ้านในพื้นที่ป่าต้นน้ำแก่งกรุงถูกข่มขู่คุกคาม จับกุมดำเนินคดี ในที่ดินของตัวเอง ในข้อหาบุกรุกแผ้วถางป่าในเขตอุทยาน ซึ่งชาวบ้านอยู่มาก่อนประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ซึ่งรัฐประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกินชาวบ้านในปี2534 และเจ้าหน้าที่อุทยานไล่จับกุมผู้หิวน้ำชาวบ้านจนแห้งลูก รวมทั้งตัดฟันทำลายผลผลิตของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันประท้วงปิดที่ทำการอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงสาขาย่อย สาขาเก่าโค่น และในปีเดียวกัน ในพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองคราม รัฐได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีด ทับที่ทำกินของชาวบ้านด้วย....”

3. ปฏิบัติการสิทธิ : เรียนรู้เพื่อปกป้องฐานทรัพยากร

3.1 ประสพการณ์การจัดการทรัพยากรของป่าต้นน้ำสู่ที่ราบลุ่มและทะเลสาบ

ทั้ง 4 พื้นที่วิจัยมีต้นทุนการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันระยะเวลาการทำงานหรือพื้นที่ประสพการณ์ไม่เท่ากัน สามารถจัดลำดับดังนี้ พื้นที่มีประสพการณ์จัดการทรัพยากร ได้แก่ป่าชุมชนสุราษฎร์ กลุ่มชาวประมงทะเลสาบ และเครือข่ายป่าต้นน้ำเขาพระ ส่วนพื้นที่กรณีลุ่มน้ำปากพนังไม่

มีกลุ่มองค์กรหลักในประเด็นการจัดการทรัพยากรน้ำ แต่มีการรวมตัวของกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มไร่นาสวนผสม เป็นต้น ซึ่งการวิจัยปฏิบัติการได้ดำเนินงานประสานกลุ่มแกนนำที่เคยปฏิบัติการตรวจสอบและคัดค้านประตุน้ำปากพนังในระยะ 2536-2543 เข้าร่วมการวิจัย

(1) กลุ่มพื้นที่ซึ่งมีประสบการณ์การจัดการทรัพยากรทั้งป่าชุมชนสุราษฎร์และชาวประมงทะเลสาบเริ่มก่อตัวด้วยความร่วมมือระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับองค์กรชาวบ้านในระหว่าง 2530-2535 และขยายงานทั้งด้านฐานชุมชน และการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายและสร้างเครือข่ายมาโดยตลอด การดำเนินงานในระดับต่างๆ ได้แก่ การสร้างกลุ่ม-องค์กร-เครือข่าย ,การติดตามปัญหานโยบายรัฐ ,การเรียกร้อง –กดดัน-ติดตามผล ,การเปิดเวทีสัมมนา-เจรจาร่วมกันหลายกลุ่ม-หน่วยงานรัฐ ,การส่งตัวแทนมีส่วนร่วมในคณะกรรมการระดับท้องถิ่น/จังหวัดและลุ่มน้ำ และการประสานแนวร่วมพันธมิตร-ประชาคมต่างๆ

ประเด็นต่างคือ ชาวประมงทะเลสาบมีการเสนอใช้กฎหมายสำหรับการปราบปรามการประมงทำลายล้าง ซึ่งพื้นที่อื่นไม่มีเครื่องมือด้านกฎหมายสำหรับการจัดการทรัพยากรได้ หรือมีกฎหมายแต่เจ้าหน้าที่ไม่ปฏิบัติตามเพื่อดูแลทรัพยากร

ประเด็นบทเรียนร่วมกันทั้งป่าชุมชนสุราษฎร์และประมงทะเลสาบ คือ เคยนำเสนอปัญหาในระดับจังหวัด แต่ผลที่เกิดขึ้น คือ ไม่มีการปฏิบัติ การประชุมต่อเนื่อง โดยกรณีประมงทะเลสาบได้เสนอให้เปิดประตูระวะ แต่ไม่ส่งผลทางนโยบายใดๆ ในทางตรงข้ามคือเกิดการเผชิญหน้าขัดแย้งระหว่างชาวประมงและชาวนามากขึ้นอีก

ส่วนพื้นที่เครือข่ายป่าต้นน้ำเขาพระ มีลักษณะที่แตกต่างออกมาในการจัดการทรัพยากร เพราะมีความเป็นธรรมชาติและเป็นไปตามเงื่อนไขของสังคมวัฒนธรรมมากกว่าการถูกกระตุ้นหรือติดต่อกับกลุ่มภายนอก ดังนั้นประสบการณ์จัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยปรับประสานกับแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ได้แก่ กลุ่มรับซื้อน้ำยางและยางแผ่นเพื่อต่อรองราคายางกับสำนักงานสงเคราะห์การทำสวนยาง (กสย.) ผลักดันการปลูกพืชร่วมยางให้กสย.ยอมรับเพื่อมิให้ใช้สอย การจัดการระบบประปาภูเขา การจัดการป่าชุมชน รวมไปถึงการตั้งโรงเรียนสอนศาสนาเพื่อสืบสอดแนวคิด จริยธรรม คุณธรรมให้กับลูกหลาน เป็นต้น ในปี 2539 จึงก่อตั้งเครือข่ายป่าต้นน้ำเขาพระในปี 2539 นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันประชุมเจรจากับป่าไม้เพื่อหาข้อตกลงในสิทธิทำกินในเขตป่าสงวนฯ

(2) พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง แตกต่างจาก 3 พื้นที่วิจัยตรงที่ไม่มียุทธศาสตร์หรือองค์กรชาวบ้านทำงานด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ ต่อเมื่อมีโครงการประตุน้ำปากพนังซึ่งปรับเปลี่ยนระบบน้ำ การใช้ที่ดิน และอาชีพ ส่งผลให้กลุ่มต่างๆเคลื่อนไหวร้องเรียนให้ปรับเปลี่ยนโครงการ ตั้งแต่ช่วง 2536 เป็นต้นมา โดยกลุ่มที่เคลื่อนไหวต่อเนื่องคือกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง สมาคมเพื่อนเกลือกเขาลวงและเทศบาลเมืองปากพนัง นอกจากนี้ยังมีการวิจัยของมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ด้วยเงื่อนไขของชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังและปัญหาผลกระทบจากประตูน้ำปากพนัง การปฏิบัติการสิทธิจึงดำเนินการไปบนทางด่วน คือ การดำเนินการที่พ่วง 3 ส่วนไปด้วยกันในเวลา 3 ปี ด้วยเป้าหมายการให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมจัดการน้ำ ผ่านประตูน้ำปากพนัง ได้แก่ หนึ่งบทบาทของชุมชนผ่านอาสาสมัครวิจัยชาวบ้าน 3 อำเภอ(ปากพนัง เขียวใหญ่ และหัวไทร) สอง การประชุมสัมมนาทางความคิดเรื่องนิเวศสามน้ำ และสรุปทเรียน วางแผนการจัดการน้ำและการเจรจา สาม การประสานเครือข่ายระดับลุ่มน้ำปากพนังเพื่อหลอมความคิดการจัดการน้ำร่วมกัน

โดยสรุปภาพรวมทางด้านต้นทุนการจัดการทรัพยากรที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติการสิทธิในช่วง 2546-2548 ดังปรากฏในตารางข้างล่าง

ต้นทุนการจัดการทรัพยากรเดิม	ประเด็น-รูปแบบ-การปฏิบัติการสิทธิ ทั้ง 4 พื้นที่ (2546-2548)
การสร้างฐาน(กลุ่ม-องค์กร-เครือข่าย) -กลุ่มออมทรัพย์ -กลุ่มอาชีพ -กองทุนสำหรับฟื้นฟูทรัพยากร เช่นกองทุนฟื้นฟูทะเลสาบ -ชมรมประมงทะเลสาบ -สมาพันธ์ประมงทะเลสาบ -เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ -เครือข่ายองค์กรชาวบ้านรักษ์ป่า (ป่าพรุ ป่าต้นน้ำ ป่าชายเลน อ่าวท่าชนะ) -เครือข่ายเหล่าพื้นบ้านภาคใต้	-กลุ่มออมทรัพย์ สนับสนุนการจัดการทรัพยากร อาทิ ตลาดลอยฟ้า -เกลอเขา เกลอเล เกล่อนา (ป่าต้นน้ำเขาพระ-ประมงทะเลสาบ-บ้านขาว ระโนด) -เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน
การสร้างรูปธรรมจัดการทรัพยากรและจิตสำนึก -กิจกรรมฟื้นฟูทะเลสาบ เช่นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ปลุกป่าชายเลน -ป่าชุมชน -เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ -การฟื้นฟูทะเล อ่าวท่าชนะ(ทำปะการังเทียม) -รวบรวมภูมิปัญญาเขาพระ –เกษตรธาตุสี่ -การดำเนินงานตัวอย่างการจัดการ ,บทเรียนผลกระทบการพัฒนาของรัฐ	สร้างจิตสำนึก -ครูภูมิปัญญาเขาพระ -ป่าชายคลอง -วังมัจฉา เขตอภัยทาน -รวบรวมสมุนไพรและการประยุกต์ใช้ในสังคมบริโภค -จัดงานและเปลี่ยนการจัดการน้ำ ,บทเรียนผลกระทบการพัฒนาของรัฐ ... การวิจัยปัญหาและทางเลือกด้วยตัวเอง -ชาวประมงกับชาวนาดันหาทางเลือกการจัดการน้ำ / เกษตรกรรมผสมผสานเพื่อลดการใช้ -ผูกสัมพันธ์ด้วยสายเครือญาติ ลดอคติเพิ่มความเข้าใจของฐานทรัพยากรร่วมกัน -ชุมชนลุ่มน้ำปากพนังมีความชัดเจนต่อทางเลือกการจัดการน้ำว่าต้องเป็นนิเวศสามน้ำจึงจะยั่งยืนและให้ประโยชน์ต่อทุกกลุ่มอาชีพ

	การให้ความรู้ด้านกฎหมาย นโยบายและรัฐธรรมนูญ -การอบรมทั้ง 4 พื้นที่สะท้อนการรับรู้ที่แตกต่างกัน 2 แบบ แบบแรก พื้นที่ซึ่งไม่เคยทราบว่ามีรัฐธรรมนูญ รับรองสิทธิชุมชนอย่างไร ผลการอบรมจะมีการนำไปใช้ และขยายตัวรวดเร็ว แบบที่สอง พื้นที่ซึ่งรับรู้แล้วช่วย ยืนยันการจัดการทรัพยากรที่ทำไปแล้ว คือใช้สิทธิ ชุมชนจัดการทรัพยากรมาก่อนหน้าแล้ว
การพึ่งตนเอง -ผลิตน้ำภูมิปัญญา(สุราพื้นบ้าน) (นำผลไม้ราคาตกต่ำ มาผลิตเครื่องดื่มบริโภคเอง) -ตลาดลอยฟ้า (สามารถซื้อสินค้าราคาถูกจากพ่อค้า นอกชุมชน)	-ผลิตน้ำภูมิปัญญา(สุราพื้นบ้าน) (นำผลไม้ราคาตกต่ำ มาผลิตเครื่องดื่มบริโภคเอง) -ตลาดลอยฟ้า (สามารถซื้อสินค้าราคาถูกจากพ่อค้า นอกชุมชน)
การติดตามปัญหาจากนโยบายรัฐ -คัดค้านเขื่อนแก่งกรุง -คัดค้านการประกาศเขตอุทยานทับที่ดินทำกิน	แผนพัฒนาเศรษฐกิจภาคใต้ แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ -คัดค้านอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ต้นน้ำปากพนัง เขาพระ และแก่งกรุง -คัดค้านเขื่อนกันทะเลสาบ -คัดค้านโครงการอุทยานนาร่องและหมู่บ้านป่าไม้แผน ใหม่
การเรียกร้อง –กตดัน-ติดตามผล การเปิดเวทีสัมมนา-เจรจาร่วมกันหลายกลุ่มและ หน่วยงานรัฐ -การรวมตัวปิดที่ทำการอุทยานแก่งกรุง -เวทีเสนอผลกระทบจากประตูระวะ -เวทีค้านเขื่อนทะเลสาบ	เสนอปัญหาการละเมิดสิทธิต่อคณะกรรมการสิทธิ ฯ -กรณีเครือข่ายปฏิรูปที่ดินถูกสลายการชุมนุมในการ รวมตัวตรวจสอบนายทุนเช่าที่สวนป่า -กรณีเครือข่ายป่าต้นน้ำเขาพระร้องให้กรมชลประทาน เปิดเผยความจำเป็นในการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลำแซง และคลองลำชัน -กรณีผลกระทบจากทำเรื่อน้ำลึกปิดกั้นการไหลเวียนน้ำ ในทะเลสาบ-อ่าวไทยและทำให้น้ำท่วมรอบทะเลสาบ -กรณีเครือข่ายลุ่มน้ำปากพนังขอมีส่วนร่วมในการ จัดการประตูน้ำปากพนังร่วมกับรัฐ
การส่งตัวแทนมีส่วนร่วมในคณะกรรมการระดับ ท้องถิ่น/จังหวัดและลุ่มน้ำ -คณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ทำกิน -สมัชชาคนจน	เสนอปัญหาต่อคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำ ทะเลสาบ -สมาพันธ์ประมงทะเลสาบเสนอให้ศึกษาตรวจสอบ ผลกระทบจากทำเรื่อน้ำลึกผ่านคณะกรรมการพัฒนาลุ่ม น้ำทะเลสาบ
การประสานแนวร่วมพันธมิตร-ประชาคมต่าง ๆ	ประสานผลักดันให้ อบต.ร่วมจัดการทรัพยากร -ร่วมกันแนวเขตป่าและที่ทำกิน ในตำบลคลองชะอุ่น -รับรองป่าชุมชนที่แก่งกรุง

3.2 ภูมิปัญญาและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตภูมินิเวศ ตามฐานทรัพยากรที่แตกต่างกัน หลากหลาย การพึ่งพา ใช้ประโยชน์ และการเข้าถึงในทรัพยากรดังกล่าว จะเป็นไปในลักษณะที่ต้องการให้มีความยั่งยืนซึ่งมีประโยชน์ต่อชุมชนต่อไปด้วย ตัวอย่างเช่น

ชุมชนในพื้นที่เขตป่าต้นน้ำตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา การใช้ประโยชน์ การเข้าถึงทรัพยากร เพื่อใช้ในการดำรงชีพ และรักษาทรัพยากร แบบไม่ทำลายธรรมชาติและไว้สืบทอดให้คนรุ่นต่อไป การใช้ประโยชน์ที่ต้องเข้าใจเงื่อนไขของธรรมชาติเข้าใจวงจรของฤดูกาล การเข้าถึงอย่างเท่าเทียมกัน

เงื่อนไขที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างรุนแรงถึงขั้นวิกฤติอยู่จนถึงวันนี้ ชุมชนซึ่งต้องอาศัยเป็นฐานชีวิต เพื่อเลี้ยงชีพ ก็ได้รับผลกระทบสืบเนื่องกัน จนถึงขั้นการอพยพออกจากพื้นที่เพื่อไปบุกเบิกที่ทำมาหากินใหม่ เพิ่มการทำลายป่ามากขึ้น ขณะที่อีกกลุ่มของคนหนุ่มสาวต้องออกไปขายแรงงานในเมือง ตามโรงงานอุตสาหกรรม และบางส่วน ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ยังคงต้องอยู่ในชุมชนของตัวเองต่อไป พร้อมกับการเรียนรู้ การปรับตัว การโต้ตอบ ต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับชุมชน และระดับเครือข่าย

จากปรากฏการณ์ของปัญหา การยกระดับประสบการณ์ องค์ความรู้ ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเดียวกันในระดับส่วนบุคคลหรือกลุ่มชุมชนไม่เพียงพอ จำเป็นต้อง ก็มาร่วมกัน ดูแล จัดการ อนุรักษ์ พร้อมกับ การใช้ประโยชน์ ทรัพยากรของชุมชนโดยการสร้างข้อตกลงกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการ มีกิจกรรมการจัดการในระดับพื้นที่

3.2.1 ป่าต้นน้ำ แหล่งยังชีพของชุมชน

ถัดไปจากพื้นที่ของลุ่มน้ำจนไปแนวสันปันน้ำ ซึ่งในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นแนวภูเขาแบ่งระหว่างชายฝั่งตะวันออกและตะวันตก เป็นพื้นที่ป่าร้อนชื้นที่อุดมสมบูรณ์มีสายน้ำ ลำคลอง สายเล็กๆซึ่งเหมือนกับเส้นเลือดฝอยที่รวมตัวกันก่อตัวเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำสายใหญ่ หรือทะเลสาบที่สำคัญ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ดิน น้ำ ในพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นที่ตั้งของชุมชนทั้งเป็นชุมชนเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาและชุมชนที่เริ่มอพยพมาตั้งถิ่นฐาน บุกเบิกที่ทำมาหากิน โดยใช้ฐานทรัพยากร “ป่าต้นน้ำ”เลี้ยงชีวิตชุมชน ในด้านปัจจัยสี่ ที่แตกต่างกันตามท้องถิ่นต่างๆ ตัวอย่างในพื้นที่การดำเนินของโครงการที่มีฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่สำคัญได้แก่

(1) ป่าชุมชนบ้านเขาเขียว อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี

ทรัพยากรน้ำในป่าต้นน้ำ ซึ่งมีความสำคัญกับการดำรงชีพของชุมชน เช่นบ้านสองแพรกอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ(สุราษฎร์ธานี)ซึ่งมีสายน้ำเล็กๆที่ไหลผ่านชุมชนถึง 6 สาย ได้แก่ คลองสองแพรก

คลองบนหูกโตน น้ำตกแม่ยาย คลองบางเหมือง คลองบางหินดำ อ่าวบางปอ ใช้ประโยชน์ในการ
บริโภค ใช้ทำอุปกรณ์การเกษตร การได้ประโยชน์จากสัตว์น้ำจืดในสายน้ำลำคลองเป็นอาหาร เช่น
ปลาชนิดต่างๆได้แก่ ปลาช่อน ปลาช่อนไร ปลาช่อนทองขาว ปลาขาว ปลากอง ปลากด ปลาไหล
ปลาโกรด ปลาอีตั้น ปลาหมอ ปลากัว ปลาโถม เป็นต้น

การใช้และพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน ใช้พื้นที่เพื่อทำการเกษตร ซึ่งมีลักษณะทั้ง
เกษตรแผนใหม่(เกษตรเชิงเดี่ยว) เช่น กาแฟ ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ทุเรียนพันธุ์ ฯลฯ หรือ

พื้นที่ที่ชุมชนได้กันไว้เป็นป่าชุมชนบ้านเขาเขียว มีเนื้อที่ 2,000 ไร่ หมู่บ้านประกาศให้เป็น
ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน เริ่มประกาศเมื่อ เดือน กรกฎาคม 2544 และได้มีการปรับปรุง ร่าง
กฎระเบียบ การอนุรักษ์และการประโยชน์ป่าขึ้นมาใหม่ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2547 และได้จัดตั้ง
คณะกรรมการดูแลรักษาป่าของหมู่บ้าน มีคณะกรรมการร่วมกันระหว่างหมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 12 ต.
คลองชะอุ่น เพื่อมาดูแลรักษาป่าชุมชนร่วมกัน

กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านเขาเขียวกลุ่มอนุรักษ์ได้จัดตั้งอาสาสมัคร
ลาดตระเวน ตรวจพื้นที่ป่าตามแนวเทือกเขาสิริก ถ้ามีชาวบ้านเข้ารุกล้ำแนวป่าชุมชน ทาง
คณะกรรมการจะเจรจาทำความเข้าใจและขอพื้นที่กลับคืนสู่ชุมชนนอกจากนั้นทางคณะกรรมการได้
ประสานงานกับองค์กรเครือข่ายป่าจังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อ
ช่วยกันทำความเข้าใจกับชาวบ้านในชุมชนและบริเวณใกล้เคียงให้เกิดจิตสำนึกรักป่า และปกป้อง
ป่าด้วย ความรู้สึกที่เข้าใจถึงการได้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน คณะทำงานได้มีกิจกรรมปลูก
พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่เป็นพืชเศรษฐกิจ เช่น ต้นเนียง สะตอ ไม้หลุมพอง ลูกประ เหยียง โดยเสริมใน
พื้นที่ป่า และคนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ นอกจากนั้นก็มีกิจกรรมการประชาสัมพันธ์
ทำความเข้าใจแก่ชุมชนและ การเดินสำรวจป่า อย่างต่อเนื่อง

ตัวอย่าง กฎระเบียบในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านเขาเขียว

หมวดที่ 1 ว่าด้วยเรื่อง คุณสมบัติของผู้ที่มีสิทธิใช้ป่าใช้สอย เทือกเขาสิริก หมู่ที่ 12

- 1.เป็นผู้ที่มีที่ดินทำกินในพื้นที่ หมู่ที่ 12 และ 19 ตำบลคลองชะอุ่นเท่านั้น
- 2.เป็นผู้ที่มีที่อยู่อาศัยไม่มั่นคงถาวร ตลอดจนการต่อเติมบ้านที่อยู่อาศัยบางส่วน
และสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ
- 3.ผู้ที่ขายบ้านเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ จะขอรายการใหม่ ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะ
กรรมการฯ เติมนคณะ

หมวดที่ 2 ว่าด้วยเรื่องการขอแปรรูปไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย

- 1.ผู้ขอแปรรูปไม้ต้องยื่นรายการจำนวนไม้ต่อคณะกรรมการฯ ในวันที่ประชุม
หมู่บ้านของทุกเดือน
- 2.ผู้ขอแปรรูปไม้ ต้องยื่นรายการไม้ต่อคณะกรรมการฯ ทุกครั้งที่ทำการแปรรูป
ไม้

3. ผู้ขอแปรรูปไม้ ต้องนำไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัยตลอดจนสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ในที่ดินของตนเองที่อยู่ในหมู่ที่ 12 และหมู่ที่ 9 เท่านั้น ห้ามนำออกนอกหมู่บ้าน เด็ดขาด
4. ผู้ขอแปรรูปไม้ต้องเสียค่าบำรุงให้หมู่บ้านในอัตราไร่ละ 25 สตางค์ ในส่วนของไม้ในป่าใช้สอย
5. ผู้ขอแปรรูปไม้ในพื้นที่ของตนเอง ต้องเสียค่าบำรุงให้หมู่บ้านในอัตราไร่ละ 15 สตางค์
6. ผู้ขอแปรรูปไม้จะต้องนำเงินค่าบำรุงมาจ่ายให้คณะกรรมการฯ หลังจากคณะกรรมการฯ ได้ขึ้นไปตรวจนับไม้ตามรายการภายใน 30 วัน เป็นอย่างช้า
7. ในกรณีผู้ขอแปรรูปไม้ อยู่ในพื้นที่หมู่บ้านตำบลใกล้เคียงให้อยู่ในดุลยพินิจ ของคณะกรรมการเดิมคณะ
8. ในกรณีหมู่บ้านใกล้เคียงขอแปรรูปไม้เพื่อนำไปใช้เป็นสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ จะต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการฯ เดิมคณะ
9. ไม้ที่โค่นลงแล้ว จะต้องแปรรูปให้หมด ในทุกกรณี

หมวดที่ 3 ว่าด้วยว่าด้วยคนถือเลื่อยเครื่อง

หมวดที่ 4 ว่าด้วยข้อห้ามและบทกำหนดโทษของผู้ฝ่าฝืน

1. ห้ามผู้ใดจับจองหมายไม้ไว้เป็นของตนเองในพื้นที่ป่าใช้สอย
2. ห้ามผู้ใดทำการแผ้วถางบุกรุกพื้นที่ป่าใช้สอย เป็นที่ทำกินส่วนตัวเด็ดขาด
3. ผู้ใดทำการฝ่าฝืนตามข้อ 2 คณะกรรมการฯ จะเทียบปรับในอัตราไร่ละ 5,000 บาท หรือดำเนินคดีตามกฎหมาย
4. พื้นที่ที่ถูกบุกรุกแผ้วถางทำลาย ให้คณะกรรมการฯ ยึดไว้เป็นที่สาธารณะ เพื่อฟื้นฟูบูรณะให้มีสภาพเหมือนเดิม

หมวดที่ 5 ว่าด้วยเรื่องว่าด้วยค่าตอบแทนของคณะกรรมการฯ

หมวดที่ 6 ว่าด้วยเรื่องป่าอนุรักษ์ต้นน้ำคลองสีสุก (เขาเขียวเล็ก)

1. ห้ามตัดไม้ทุกประเภท ทุกขนาด โดยเด็ดขาด
2. ห้ามทำการล่าสัตว์ทุกชนิด ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ประกาศเป็นเขตอภัยทาน
3. ผู้ใดทำการฝ่าฝืน ทางคณะกรรมการฯ จะดำเนินการตามกฎหมาย

(2) การจัดการป่าต้นน้ำเขาพระ

ชุมชนคลองลำแซง คลองลำชัน ตำบลเขาพระมีพื้นที่ติดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ (ป่าควนหินผุดและเทือกไฟไหม้) ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ของความอุดมสมบูรณ์จากพื้นที่

ผลผลิตจากป่า(ของป่า) ซึ่งเป็น อาหาร หรือใช้ประกอบอาหาร ได้แก่ สะตอป่า เหยี่ยวป่า น้ำผึ้ง เนียง กระพ้อเห็ด ผักป่า หน่อไม้ ผลไม้ป่าเช่น จำปาริง ละไม มะไฟ ลูกหยี ทองบั้ง ลูก

เหินา ส้มจ๊ว ส้มวง ลูกกอก สมุนไพรรักษาโรค ของดีของชุมชนคลองลำแซงได้แก่ หัวโหลเหล็ก ฝืนแสนห้า เฒ่าไม้แคลน ควายหาย นำมาใช้ประโยชน์ทางด้านยาบำรุงร่างกาย และนำมาแปรรูปเป็นเครื่องดื่มที่สำคัญ นอกจากนั้นก็เป็นไม้ใช้สอยซึ่งมีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เช่นที่บ้านคลองหัวช้าง ชุมชนจะใช้ ไม้เหลาเตา เคียนหม้อ ทังฟ้า ไม้ต้น สร้างที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ไม้สอยใน การเกษตรที่เขาพระมีการนำหวายและหญ้าไม้กวาดมาแปรรูปทำไม้กวาด จำหน่ายสร้างรายได้แก่ ชุมชน

การทำเกษตรผสมผสาน เช่น การทำเกษตรระบบธาตุ4ของ ปะหรน หมัดหลี่ ที่บ้านเขาพระ การทำปายาง(สวนยางผสมผลไม้และไม้ใช้สอย) ที่บ้านคลองลำแซง

กิจกรรมสำคัญที่ชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำได้แก่ การสำรวจแนวเขตป่ากับเขตชุมชน การช่วยกันดูแลป่าไม้ริมลำคลองโดยจัดทำแนวเขตป่าตลอดสายน้ำ มีการปลูกป่าเพิ่มเติม

ส่วนของลำคลองชุมชนได้จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เรียกว่า “เขตอภัยทาน” จัดตั้งกรรมการชุมชน ดูแล ตรวจตรา และรณรงค์ให้ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ กิจกรรมดังกล่าวกำลังขยายไปสู่ลำคลองสายน้ำย่อยสายอื่นๆของพื้นที่ใกล้เคียง

ในเขตต้นน้ำของลำคลอง ชุมชนได้จัดทำฝายน้ำล้น3 จุดเพื่อชะลอการไหลของน้ำ เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ต้นน้ำในช่วงหน้าแล้ง กิจกรรมนี้กำลังขยายไปสู่พื้นที่ใกล้เคียงเช่นกัน

กฎระเบียบป่าชุมชนชายคลอง บ้านคลองลำแซง และบ้านคลองลำชัน(คลองหิน)ที่ทั้งสองชุมชนได้วางร่วมกันได้แก่

- 1) ห้ามโค่นหรือตัดต้นไม้ที่ปลูกเพิ่มหรือไม้ที่มีอยู่เดิม แต่สามารถตกแต่งได้
- 2) คนในพื้นที่สามารถนำไม้มาใช้ได้ แต่ห้ามนำออกไปใช้นอกพื้นที่ สำหรับบางกรณีอยู่ในดุลพินิจของกรรมการป่าชุมชน
- 3) ผู้ใดจะตัดต้นไม้ไปใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด จะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการที่ชุมชนแต่งตั้งขึ้น อย่างน้อย 15 คน และต้องมีหนังสือขอ อนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนโดยระบุการขอจำนวนไม้ ขนาด ความ ต้องการใช้ไม้ และกรรมการจะพิจารณาแล้วแต่กรรมการจะพิจารณา
- 4) ผู้ที่ขออนุญาตตัดต้นไม้ต้องปลูกทดแทน โดยตัด 1 ต้น ปลูกทดแทน 3 ต้น พร้อมดูแลรักษา 3 ปี
- 5) ผลไม้ที่มีอยู่เดิม หรือที่ปลูกเพิ่มให้เจ้าของที่ดินมีสิทธิใช้แต่เพียงผู้เดียว
- 6) ห้ามคนจากภายนอกพื้นที่เก็บสมุนไพรในเขตป่าชุมชน ก่อนได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน
- 7) ห้ามมิให้ผู้ใดฝ่าฝืน หากมีการฝ่าฝืนครั้งแรกให้คณะกรรมการเรียกมา ดักเตือน และให้ปลูกป่าทดแทน ตัด 1 ต้น ปลูก 10 ต้น พร้อมดูแลรักษา 3 ปี

หากผิดในครั้งที่ 2 จะทำการจับกุม และส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

3.2.2 การจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลสาบโดยองค์กรชุมชน

ชุมชนประมงชายฝั่งเริ่มรวมตัวเพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งตั้งแต่ปี 2533 ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ปัญหาเครื่องมือทำลายล้าง เช่น อวนรุน การระเบิด การใช้ยาเบื่อ รวมตัวกันเป็นชมรมเชื่อมโยง กันเป็นสมาพันธ์ โดยมีกิจกรรมทั้งระดับพื้นที่และระดับนโยบาย

ในระดับพื้นที่ที่มีรูปธรรมที่ชุมชนแต่ละชุมชนได้มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งโดยการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อ

- 1) ป้องกันการทำประมงด้วยเครื่องมือบางชนิดที่อันตรายกับสัตว์น้ำวัยอ่อน เช่น อวนล้อม อวนกระทุ้ง
- 2) ทำให้สัตว์น้ำกึ่งปลา มีที่หลบภัย และวางไข่
- 3) ทำให้หน่วยงานที่สนับสนุนพันธุ์กึ่งปลามีความมั่นใจและให้การสนับสนุนมากขึ้น
- 4) ชาวบ้าน ชุมชนช่วยกันดูแลอนุรักษ์โดยไม่เน้นกฎหมายอย่างเป็นทางการ แต่จะใช้มติของชุมชน และผู้นำทาง (ผู้ใหญ่บ้าน) จะมีอำนาจจัดการตามกฎหมายได้

กิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันจัดการทรัพยากรชายฝั่งในรูปแบบของเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ เริ่มตั้งแต่การทำความเข้าใจของชุมชน การร่วมกันเลือกสถานที่ที่เหมาะสม การมีแกนนำ หรือผู้นำชุมชน การประสานกับหน่วยงานเช่นกรมประมง อบต.หรืออื่นๆ

หลักจากนั้นจะร่วมกันกำหนดแนวเขตโดยทำเครื่องหมาย ป้ายแสดงแนวเขตชัดเจน และมีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ กุ้ง ปลา บางช่วงจะมีการอนุบาลก่อนปล่อยลงในเขตอนุรักษ์ ส่วนใหญ่แต่ละเขตจะมีกิจกรรมเสริม เช่น การฟื้นฟูป่าชายเลน การทำซั้งที่พักของสัตว์น้ำวัยอ่อนด้วย

หลังจากนั้นจะเป็นการช่วยกันดูแลรักษา ตามกฎระเบียบที่ได้ร่วมกันวาง เช่น ห้ามจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือทุกชนิดภายในเขตและรัศมีตามระยะที่ร่วมกันกำหนดกันไว้ ผู้ที่ดูแลหลักคือ ผู้นำชุมชน ที่เป็นประมงอาสา ซึ่งได้รับการอบรมจากกรมประมงมาแล้ว

การฟื้นฟูโดยทำเขตอนุรักษ์ในระยะหลัง หน่วยงานสำนักงานประมงจะเป็นหน่วยหลักที่เข้าไปหนุนเสริมกิจกรรมรอบๆทะเลสาบ โดยมีการประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ตาม พรบ.ประมง อย่างเป็นทางการและเป็นเขตอนุรักษ์ชั่วคราว ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชุมชนรอบทะเลสาบได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

3.2.3 ระบบนิเวศปากแม่น้ำ(นิเวศสามน้ำ)กับการใช้ประโยชน์ที่ต้องเรียนรู้

การไหลเวียน ขึ้นลง ของระบบน้ำในทั้ง 2 ลุ่มน้ำทำให้ทรัพยากรประมงก็มีการเปลี่ยนแปลง หมุนเวียนไปตามฤดูกาล ชุมชนใกล้เคียงที่ทำการประมงมีการเรียนรู้สืบทอดต่อกันมา และสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้โดยไม่ยากนัก เช่น นายสุรินทร์ สุวรรณรัตน์ ชาวประมงในลุ่มน้ำปาก พนัง รายได้จากการจับสัตว์น้ำเลี้ยงลูก 3 คน ได้เล่าถึงการทำการประมงในคลองว่า “ในช่วง 3 เดือน มี น้ำจืดหนุนจากคลองหัวไทร ดักปลาไหล ปลาช่อน ปลานิล ปลาดุก ได้วันละ 25-30 กิโลกรัม รายได้ วันละราวๆ 300 บาท ในช่วงน้ำเค็มระยะ 3 เดือน มีนาคม-พฤษภาคม จะได้ปูดำ ปูแสม ถ้าเป็นช่วง น้ำกร่อยคือเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม จะจับกุ้งได้มาก กุ้งก้ามกราม กุ้งหางแดง ปลากระด และปลานิล”

นายมุฮัมหมัด ขุนล้า ชาวประมง เกษะนางคำ ได้เล่าถึงวงจรของสัตว์น้ำและวงจรของน้ำ ทะเลสาบว่า “พันธุ์กุ้งพันธุ์ปลาส่วนใหญ่ก็เข้ามากับน้ำนอกจากปลาน้ำจืดที่นี่ อย่างกุ้งก้ามกรามที่มี อยู่ที่นี่ เป็นกุ้งน้ำกร่อย มันขยายพันธุ์ในน้ำกร่อย เพราะฉะนั้นมันต้องอาศัยน้ำเค็ม เดือนยี่ เดือน สาม น้ำเค็มขึ้น กุ้งปลาน้ำจืด จะหนีน้ำเค็มเข้าไปอยู่ในคลอง น้ำเค็มเข้าในคลองไม่ได้เพราะน้ำจืดใน คลองจะไหลดันออกมาเรื่อย ๆ ตรงปากคลองจะมีสามน้ำอยู่ ตรงนี้แหละที่มีปลามาก ปลาน้ำจืดมัน จะปรับตัวให้เข้ากับน้ำกร่อย เหมือนแม่กุ้ง(ก้ามกราม) นี่เดือนอ้าย เดือนยี่ มันไข่แล้ว พอ น้ำเค็มขึ้น มันจะเข้าไปอยู่ในคลอง ออกไข่ เมื่อไข่มันพบกับน้ำเค็มก็จะฟักออกมาเป็นตัว เราจะสังเกตว่า กุ้ง ก้ามกรามถ้า น้ำกร่อยจะใหญ่(โต)เร็วกว่าอยู่ในน้ำจืด”

3.3 สรุปหลักการจัดการทรัพยากรของชุมชน

(1) มีสิทธิเท่าเทียมกัน

การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน จะเป็นลักษณะที่เท่าเทียมกัน คนทุกคนมีสิทธิ และสามารถเข้าไปเก็บผลผลิตจากป่า(ธรรมชาติ)ได้อย่างเท่าเทียมกัน และมีวิธีการจัดการ สร้างกติการ่วม ของชุมชน มีการยอมรับ และปฏิบัติจนเป็นวิถีของชุมชน เช่น ที่บ้านสองแพรก ป่าสุราษฎร์ การเก็บ ผลผลิตสะตอป่า จะไม่มีการจับจองกันข้ามปี ทุกคนในชุมชน จะออกไปกันเป็นกลุ่มๆ ในช่วงที่สะตอ มีผลแก่ จะเก็บเฉพาะผลสะตอที่แก่พอที่จะนำไปกินได้เท่านั้น และไม่มีการโค่นให้ลำต้นสะตอ เสียหายเด็ดขาด การออกไปเก็บสะตอป่าเป็นกลุ่มๆเนื่องจากต้องแบ่งหน้าที่ เตรียมอุปกรณ์ในการ เก็บผลผลิต ถ้ายังเก็บผลสะตออย่างไม่หมดก็จะมีการเฝ้าบริเวณต้นที่เก็บเพื่อจะได้เก็บต่อในอีกวัน หนึ่ง(ถ้าไม่เฝ้าเมื่อมีคนกลุ่มอื่นมาพบก็จะมีสิทธิในการเก็บอีก)

การทำการประมงก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านที่ทำการประมงในทะเลสาบ แม่น้ำลำคลอง สมาชิกของชุมชนทุกคนมีสิทธิทำการประมง แม้แต่คนนอกชุมชน มาจากถิ่นอื่นก็เข้ามาทำการ ประมงได้ และบางฤดูกาลก็มีการอพยพชั่วคราวเพื่อไปทำการประมงในถิ่นอื่นๆ นอกจากการทำ ประมงหน้าบ้านของตัวเอง ชาวประมงพื้นบ้าน ทำการประมง(ใช้ประโยชน์จากทะเลสาบ แม่น้ำลำ

คลองในลุ่มน้ำปากพนัง) ส่วนใหญ่คำนึงถึงความพอเพียง มีการเลือกจับตามขนาด และชนิดที่ต้องการ ซึ่งจะเห็นว่าเครื่องมือทำการประมงในอดีตเป็นดัวบอกได้ชัดเจน เช่น ที่ทะเลน้อย มีเบ็ดราวปลา ไซกุ้งก้ามกราม ยอยกุ้งนา ฉมวกหาปลาขนาดใหญ่ ชุดตกปลาช่อน

(2) ต้องเข้าใจธรรมชาติเป็นอย่างดี

การเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนก็ต้องอาศัยประสบการณ์หรือการสืบต่อ เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติ ช่วงวงจรของธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น การจับหรือการตีฝั่ง ผู้ที่ชำนาญเรื่องการตีฝั่ง จะรู้ว่าฝั่งจะกลับมาทำรังในที่เดิมเป็นประจำของทุกๆ ปี ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง บริเวณโซนน้ำจืด มีการทำนาปี หรือ “นาหยาบ” อาศัยน้ำฝน ซึ่งต้องทำให้ทันเก็บเกี่ยวช่วง เดือนกุมภาพันธ์-เมษายน เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เป็นช่วงที่มีการรุกของน้ำเค็มเข้ามา ส่วนพันธุ์ข้าวก็จะใช้พันธุ์พื้นเมืองได้แก่พันธุ์ นางฝ้าย ยาโค ในพื้นที่ ที่น้ำกร่อยรุกถึง ชาวนาจะใช้พันธุ์ ยาโค ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ทนน้ำกร่อยได้ดี

การเรียนรู้และเลี้ยงชีพตามวงจรของ น้ำจืด กร่อย และน้ำเค็ม ในช่วงเวลาต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทำให้ชาวประมงสามารถเตรียมเครื่องมือทำการประมงได้พร้อม เช่น เดือนกุมภาพันธ์เป็นช่วง “หัวน้ำเค็ม” สภาพน้ำจะเริ่มกร่อย เรียกว่า “น้ำฉิ่ง” ปลาจะลอยหัว ชาวบ้านชาวบ้านเรียกว่า “ปลาเมาน้ำเค็ม” ชาวบ้านก็มีเครื่องมือพร้อมจับปลาได้โดยง่าย ส่วนคนทำโปงพางในทะเลสาบสงขลากล่าวว่า “ถ้าสังเกตว่า ฝนตกดี ลมดี น้ำดี น้ำไหลเชี่ยว น้ำขึ้นเป็นน้ำพร้าว น้ำอุ่น ไม่เย็นจัด ร้อนจัด เกินไป โพงพางก็จะถูกตี(ตกโปงพางได้สัตว์น้ำมาก)”

(3) เข้าถึงก่อนมีสิทธิก่อน

นอกจากชุมชนจะเข้าไปใช้ประโยชน์หรือการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเท่าเทียมและเข้าใจธรรมชาติและ ก็ยังมีลักษณะของการเข้าถึงก่อนได้ก่อน เช่นกรณีชุมชนในเขตป่าบ้านเขาหลัก ถ้ามีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดหรือคนหนึ่งคนใดพบรังผึ้ง(ผึ้งผลัด) ก็จะถางป่าบริเวณรอบโคนต้นไม้ให้เตียน และปักไม้เพื่อแสดงว่ามีเจ้าของแล้ว จับผึ้งเสร็จ ก็ไม่มีสิทธิครอบครองต่อไป การออกไปหาสะตอป่าก็เช่นเดียวกัน ไม่ไปพบต้นสะตอที่ให้ผลแก่เหมาะสำหรับเก็บแล้ว ก็เก็บได้ทันที ในแต่ละครั้ง ถ้าเก็บไม่หมด คนอื่นมาพบก็จะมีสิทธิเก็บได้ ยกเว้นคนที่มาพบเดิมจะเผ่า(นอนเผ่าได้ต้นสะตอ)และเก็บในวันรุ่งขึ้นได้

การทำประมงก็เช่นเดียวกัน ชาวประมงคนใดวางเครื่องมือวางเครื่องมือประมงไว้แล้ว ในที่ตรงนั้นตัวเขาเองก็จะมีสิทธิทำการประมงไปจนกว่าจะยก รื้อเครื่องมือออกไป คนอื่นก็จะเข้าไปวางเครื่องมือประมงของตัวเองในที่ตรงนั้นได้ ลักษณะเช่นนี้สำหรับเครื่องมือที่ไม่ประจำที่ เช่น อวน ลอย เบ็ด ประเภทต่างๆ จะเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนเครื่องมือประมงประจำที่ในปัจจุบันได้ถูกยกยอมรับว่าผู้ใดวางเครื่องมือก่อน ได้สิทธิก่อน และมีสิทธิจับจองที่ดังกล่าว รวมถึงที่ดังกล่าว(ทั้งสถานที่และเครื่องมือประมง)จะสามารถซื้อขายกันได้ ราคาแพงหรือไม่นั้น ขึ้นกับทำเล ที่ชุกชุมของสัตว์น้ำหรือไม่ เช่น โพงพาง ไซนัง ในทะเลสาบสงขลา เป็นต้น

4. สรุปบทเรียน : เจื่อนไขส่งเสริมสิทธิชุมชนและเจื่อนไขละเมิดสิทธิชุมชน

4.1 เจื่อนไขการละเมิดสิทธิ

(1) รัฐใช้ความรู้จากภายนอก ไม่ให้ความสำคัญองค์ความรู้ ภูมิปัญญาชุมชน นำมาจัดการทรัพยากร โดยรัฐเป็นผู้ดำเนินการเอง ไม่เปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ในเวศสามน้ำที่ชุมชนใช้ประโยชน์ตลอดจนการปรับตัวในการประกอบอาชีพตามที่ธรรมชาติเป็นอยู่ และเปลี่ยนแปลงของระบบ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ของทะเลสาบสงขลา หรือ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง การจัดการน้ำโดยหน่วยงานของรัฐเน้นการแยกน้ำจืดกับน้ำเค็มออกจากกัน(จัดโซนนิ่ง)เพื่อนำไปใช้ประโยชน์เฉพาะด้าน(ทำนา/ทำนาทุ่ง)จัดทำระบบเหมืองฝาย ประตูน้ำ เชือกกันน้ำโดยไม่สนใจน้ำกร่อย ทั้งๆที่ชุมชนยืนยันว่าระบบน้ำกร่อยแยกจากน้ำจืด น้ำเค็มไม่ได้ “น้ำฉิ่ง”หรือ “น้ำหวาน” ทำให้สัตว์น้ำเจริญเติบโตเร็ว มีความหลากหลาย มีรสชาติดี ทำให้พืชน้ำที่เป็นอาหารสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ ทำให้ป้าชายเลนสมบูรณ์ขึ้นรวมถึง ต้นจาก เติบโตดี ให้น้ำตาลมาก ทำให้ข้าวบางสายพันธุ์ให้รวงโตมีน้ำหนัก ฯลฯ ผลกระทบเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตชุมชนที่ยากจะแก้ไขเยียวยาให้ได้ดังเดิมได้

ภูมิปัญญาคนอยู่กับป่า รูปแบบและระบบเกษตรพึ่งตัวเอง เพื่อให้คนสามารถอยู่กับป่าได้ ชีวิตชุมชนเป็นหนึ่งในชีวิตของป่า คนได้รับปัจจัยสี่จากความอุดมสมบูรณ์ของ ดิน น้ำ ป่า เพื่อยังชีพและเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน การกดดันแยกคนออกจากป่าโดยละเลยการสนับสนุนและยกระดับความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ หรือการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าโดยใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนมาผสมผสาน ประยุกต์ใช้ เช่น ป่าครอบครัว เกษตรธาตุ4 สวนพ่อเฒ่า ทำสวนยางให้เป็นป่ายาง เป็นต้น

(2).กลไกรัฐที่เกี่ยวข้อง แก้ปัญหาทางด้านทรัพยากรกับชุมชน เน้นใช้มาตรการทางกฎหมาย(ฉบับเดิมที่เกี่ยวข้องมีถึง5ฉบับ) ด้านเดียว

จัดการกับชุมชนโดย การจับกุม การไล่ที่ กันชุมชนออกจากพื้นที่ ทำลายทรัพย์สินของชุมชน จากชุมชนที่อยู่กับป่า หากินกับป่า ช่วยดูแลป่า กลายเป็นผู้บุกรุกป่า ทำลายป่า และเป็นผู้ที่ผิดกฎหมายในสายตาของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ก่อให้เกิดความรุนแรง ความขัดแย้งของคนในชุมชน และขัดแย้งกับหน่วยงานระดับปฏิบัติงานของรัฐ กรณีดังกล่าวมีปัญหาทุกพื้นที่ของประเทศไทย แม้ในระดับพื้นที่ย่อย เล็กๆ ก็มีปัญหที่ซับซ้อน เช่นในพื้นที่ดำเนินงานโครงการสิทธิในเขตอำเภอพนม/อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี บ้านเขาหลัก อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงประกาศข้อห้ามที่ดินทำกิน กลุ่มบ้านสองแพรก เขตป่าสงวนซ้อนทับที่ดินทำกิน บ้านคลองหัวช้างบางส่วนซ้อนทับแนวเขตระหว่าง สปก.และนิคมสหกรณ์พนม และบ้านพรุยายชีบางส่วนเขตสวนป่าไชยาซ้อนทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน

(3) นโยบาย แผนพัฒนาระดับชาติ ภูมิภาค ได้เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม การค้า การส่งออก รวมถึงนโยบายประชานิยมของรัฐบาลด้วย

-การพัฒนามุ่งเน้นสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับแผนพัฒนาดังกล่าว ได้แก่ท่าเรือน้ำลึก อ่างเก็บน้ำ/เขื่อน ประตุน้ำ ระบบชลประทาน นิคมอุตสาหกรรม ถนนเชื่อมโยงเศรษฐกิจ สถานีบำบัดน้ำเสียฯ

-การหนุนเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต เป็นพืชเชิงเดี่ยวและการเพาะเลี้ยงเพื่อการค้า หรืออุตสาหกรรมเกษตร ได้แก่ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ยางพารา กาแฟ ปาล์มน้ำมัน และการเพิ่มผลผลิตนาข้าว2-3ครั้งในปี

-นโยบายการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐบาล(ประชานิยม) ที่มีผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากร และชุมชนได้แก่ นโยบาย แปลงสินทรัพย์เป็นทุน โครงการสวนยางเอื้ออาทร โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ โครงการธนาคารอาหารทะเลหรือ ซีฟู้ดแบงค์

นโยบายและโครงการเหล่านี้ ส่งผลกระทบ ต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งชุมชนทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำและป่าต้นน้ำได้พึงพิงอาศัยเลี้ยงชีพ สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ตัวอย่างเช่น

การก่อสร้างประตุน้ำหรือเขื่อนปากกระวะเพื่อปิดทางเดินของน้ำเค็มที่ไหลเวียนเข้าสู่ทะเลสาบสงขลาเพื่อนำน้ำจืดจากทะเลสาบใช้ในการทำนากกฤดูเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวในเขตทุ่งระโนด พร้อมกับการสร้างประตุน้ำกักเก็บน้ำในเขตลุ่มคลองย่อยต่างๆเพื่อจัดระบบชลประทานแก่นาข้าวในเขตจ.พัทลุงมากกว่า100โครงการ ทำให้ระบบน้ำธรรมชาติของทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ดินเขินมากขึ้น สัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว และมีตัวเร่งที่สำคัญได้แก่การสร้างท่าเรือน้ำลึกและขยายออกไปปิดปากทะเลสาบการระบายน้ำเข้าออกได้น้อยลงกว่าเดิมมาก พร้อมกับน้ำเสียจากเขตเมือง(ชุมชน)และอุตสาหกรรมลงสู่ทะเลสาบมีความสกปรก(บีโอดี)อีกวันละมากกว่า 17,000 กก./วัน

นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ทั้งในพื้นที่ป่าสาธราษฎร์และเขาพระ มีผลทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าของคนภายในและนอกชุมชน เปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมมากขึ้นเช่น ในบ้านเขาหลัก บ้านสองแพรก (ป่าสาธราษฎร์)และบ้านควนดินแดง(เขาพระ)เพื่อหวังที่จะนำเอาที่ดินป่าเข้าสู่ นโยบายดังกล่าว และช่วงที่นโยบายดังกล่าวไม่มีความชัดเจนในทางปฏิบัติ ก็เกิดช่องว่างของกฎหมาย หน่วยงานปฏิบัติในพื้นที่ก็มีปัญหาในการจัดการกับการรุกป่าในกรณีดังกล่าว

(4) การขยายตัวและครอบงำของของ “โลกาภิวัตน์”

การขยายตัวของเมือง การเติบโตของทุน(รวมถึงธุรกิจเมืองด้วย) และความเสื่อมทรมของจริยธรรม ก่อให้เกิดการรุกป่าของกลุ่มทุน โดยใช้ชาวบ้านเป็นเครื่องมือ การกว้านซื้อที่ดินเพื่อ

รองรับโครงการพัฒนา มีการเลือกปฏิบัติจัดการทางกฎหมายกับชาวบ้านคนจน แต่ไม่สามารถทำอะไรได้กับกลุ่มทุนขนาดใหญ่

4.2 เจื่อนไซส่งเสริมการปฏิบัติการสิทธิชุมชน

ในบางส่วนของจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชนที่กล่าวมา เป็นผลที่เกิดจากเจื่อนไซต่างๆของแต่ละพื้นที่ ทั้งจากภายในชุมชนเองและองค์กรภายนอกเข้าไปหนุนเสริมตามรายละเอียดดังนี้

-ความตื่นตัวของชุมชนเป็นทุนอยู่เดิม มีแนวคิดต้องการรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชนมีผู้นำทางความคิดบ่มเพาะมาจากการสัมพันธ์กับนักคิดนักปฏิบัติสังคม(แนวร่วมพรรคคอมมิวนิสต์)เช่นการเคลื่อนไหวของชุมชนในเขตพื้นที่ ป่าสุราษฎร์และป่าต้นน้ำเขาพระบางส่วน

-การประสานความร่วมมือ การหนุนเสริม ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรน้ำ สถาบันวิชาการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น องค์การพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเครือข่ายป่าภาคใต้ เกษตรกรรมทางเลือก ประมงพื้นบ้าน/การจัดการชายฝั่ง เป็นต้น

-การพึ่งตนเองของชุมชน หลังจากชุมชนได้มีการศึกษาข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาของตัวเอง เรียนรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาของชุมชน วิเคราะห์ร่วมกันปัจจัยภายในภายนอกนโยบายที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมตามศักยภาพที่ชุมชนมี โดยการขยายกิจกรรมเดิมของชุมชน และการริเริ่มกิจกรรม

กิจกรรมปฏิบัติการของชุมชนนอกจากการร่วมกันจัดการทรัพยากรชุมชนแล้ว มีกิจกรรมพึ่งตัวเอง ในระดับกลุ่มชุมชนเช่นกองทุนชุมชน กลุ่มแปรรูปสมุนไพร การผลิต ผลิตภัณฑ์ลดรายจ่าย อาชีพเสริมของชุมชน ปุ๋ยและผลิตภัณฑ์ชีวภาพ

-กิจกรรมเชิงกระบวนการของชุมชนและเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาในระดับนโยบายดังต่อไปนี้

ลุ่มน้ำปากพนัง มีการรวมกลุ่มและขยายเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากประตูน้ำกันแม่น้ำปากพนัง นำเสนอข้อมูล สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และเป็นองค์กรกลางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนได้ประชุมร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีตัวแทนเข้าไปเป็นคณะทำงานเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะการจัดการ เปิดปิด ประตูน้ำ มีการต่อรองจนทำให้มีการเปิดประตูน้ำได้ในวันที่21ตุลาคม 2548 นับตั้งแต่เริ่มปิดเมื่อ ปี2542เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามยังมีปัญหา คือหน่วยงานยังไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนยังเชื่อมั่นในวิชาการ ความรู้ของหน่วยงานว่าการจัดการน้ำตามแนวทางของหน่วยงานถูกต้อง แม้ว่ามีนักวิชาการจะเข้ามาร่วมและนำเสนอแนวทางการจัดการน้ำให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติคือนิเวศ3น้ำของลุ่มน้ำปากพนังก็ไม่เป็นผลชุมชนในระดับพื้นที่ก็ได้มีกิจกรรมติดตามปัญหาที่เกิดขึ้นการร่วมกับนักวิชาการศึกษาวิจัยผลกระทบในมิติต่างๆ และ สื่อสารทำความเข้าใจกับเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำผ่านวิทยุชุมชนกันอย่างต่อเนื่อง

ทะเลสาบสงขลา “สร้างฐานเพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบาย” การแยกน้ำเค็มออกจากน้ำจืด โดยโครงการปิดปากกระวะ สร้างความพอใจให้กลุ่มทำนาทุ่งระโนด แต่ปัญหากับชาวประมงรอบทะเลสาบ เมื่อแต่เดิมชาวประมงเสนอให้เปิดปากกระวะ กลุ่มเกษตรกรทุ่งระโนดคัดค้านการเปิดปากกระวะ และเสนอให้มีการทำเขื่อนกันทะเลสาบอีกครั้งหนึ่ง(กรม.มิมติให้ชะลอโครงการไว้เมื่อปี2535) ซึ่งมีความขัดแย้งระหว่าง ชาวนา-ชาวประมง มาอย่างต่อเนื่องในขณะที่ชาวนาเองกับมีปัญหากับกลุ่มที่ทำนาทุ่ง ในประเด็น นาข้าว-นาทุ่ง (เรื่องน้ำจืด-น้ำเค็ม) เริ่มจากการทบทวนบทเรียนการเคลื่อนไหวของชาวประมงที่ผ่านมาในประเด็นสิทธิชุมชนบนฐานทรัพยากร มีข้อสรุปชัดเจนว่าขณะนี้ กลุ่มเกษตรกรทุกกลุ่มไม่ว่า กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวประมง กลุ่มนาทุ่ง ก็มีปัญหาร่วมกันคือ ทรัพยากรไม่พอเพียงกับการใช้ประโยชน์ จึงมีกิจกรรม(ปฏิบัติการสิทธิ)การประสานสัมพันธ์ของชุมชนชาวนา กับชาวประมง กลุ่มเล็กๆเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาทางออกร่วมกันเกิดกิจกรรมการฟื้นฟูชายฝั่ง การทดลองปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเพื่อลดการใช้น้ำ การร่วมกันไปศึกษาดูงานระบบเกษตรทางเลือกในเขตภาคกลาง ในขณะที่มีการเชื่อมโยงเครือข่าย เกลือเขา เกลือนา เกลือเล ให้เป็นจริงด้วยการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่อง

ในประเด็นระบบน้ำของทะเลสาบยังมีปัญหาเกี่ยวข้องกับการสร้างและขยายท่าเรือน้ำลึกตรงปากทะเลสาบ จากการร่วมศึกษาผลกระทบของกลุ่มชาวประมงกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา มีข้อมูลผลกระทบชัดเจน สมาพันธ์ชาวประมงจึงนำเสนอข้อมูลไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกรมการขนส่งทางน้ำและคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และคณะกรรมการสิทธิทำให้เกิดเวทีร่วมของหน่วยงานกับชุมชนเพื่อเสนอให้มีการแก้ปัญหาต่อไป ซึ่งส่งผลให้คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเสนอให้กรมการขนส่งทางน้ำศึกษารองน้ำในทะเลสาบตอนล่างและผลกระทบของท่าเรือน้ำลึก

พื้นที่ป่าต้นน้ำเขาพระ ชุมชนได้เสนอทางเลือกในการจัดการน้ำในพื้นที่ได้แก่การ จัดการท่าระบบประปาภูเขาร่วมกันของชุมชนทั้ง5 ชุมชนซึ่งได้เสนอโครงการกับกรมทรัพยากรน้ำ แทนการสร้างอ่างเก็บน้ำที่มีผลกระทบกับชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนได้รวมตัวกันตรวจสอบโครงการอ่างเก็บน้ำ ขั้นตอนการอนุมัติ เนื่องจากชุมชนในพื้นที่ยังไม่เห็นชอบ ในที่สุดได้ประสานคณะกรรมการสิทธิเพื่อเป็นหน่วยงานกลางในการประชุมร่วมกับหน่วยงาน จนทำให้ทราบข้อเท็จจริงว่าโครงการดังกล่าวหน่วยงานในพื้นที่ยังมีแนวทางไม่เหมือนกัน และยังไม่ได้อนุมัติโครงการอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังคงติดตามตรวจสอบอย่างใกล้ชิดต่อไป

ชุมชนป่าต้นน้ำสุราษฎร์ ที่เกี่ยวข้องกันนโยบาย ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายป่าสุราษฎร์ และเครือข่ายปามาคใต้ ติดตามการแก้ปัญหาพื้นที่ป่าชุมชนที่ทำกินของชาวบ้าน ตามมติ กรม.30 มิ.ย.2541 และมติ กรม.3เมษายน 2544 แต่ก็ไม่มีผลทางปฏิบัติ ชุมชนก็ร่วมเสนอแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวร่วมกับเครือข่าย และร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่อง

สรุปเงื่อนไขที่ทำให้สามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นจริงมีดังนี้

- 1) การปฏิบัติการ หรือการดำเนินงานปัญหา สถานการณ์ ที่เป็นความต้องการของชุมชนจริงๆ(ไม่ใช่ความต้องการของนักวิจัยหรือคนนอก)
- 2) อยู่บนฐานของ ข้อมูล ข้อเท็จจริง ที่เกิดจากการร่วมกันศึกษา(หาข้อมูล) วิเคราะห์ร่วมกันของชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ(มีส่วนได้ส่วนเสีย)
- 3) การหนุนเสริมจากภาววิชาการหรือภาคอื่น ที่ทำให้ชุมชนมีความมั่นใจ ในทิศทางที่ถูกต้อง ถูกกฎหมาย(สิทธิชุมชน)
- 4) การสื่อสารสู่ภายนอก ในรูปแบบ เวทีร่วมภายนอก เพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะ มีการใช้สื่อทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน ให้มีการแลกเปลี่ยนและการยอมรับ
- 5) ความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับนโยบายหรือระดับปฏิบัติ(เช่นผู้ว่าฯ)ที่สามารถตัดสินใจในการแก้ปัญหาพร้อมกับชุมชนได้
- 6) การรวมกลุ่มของชุมชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบเป็นเรื่องจำเป็นที่สำคัญ และต้องมีเครือข่ายที่เชื่อมโยงข้อมูล มีความเห็นร่วม และเคลื่อนไหวร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
- 7) องค์ประกอบหรือ “เครื่องมือ” ที่สำคัญ ในกระบวนการปฏิบัติการสิทธิชุมชนคือ กลุ่มพื้นฐาน กลุ่มกิจกรรมต่างๆ กองทุน สมุนไพรร กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มเยาวชนแม่บ้าน นำไปสู่การสร้างสำนึก ความตระ สามารถเชื่อมโยง ปัญหาต่างตั้งแต่ นโยบาย จนมาถึงชุมชน
- 8) มีการสรุปบทเรียนการดำเนินงานที่ผ่านมาของชุมชนและเครือข่ายไปสู่การขยายกิจกรรม ยกระดับการดำเนินงาน

เอกสารแนบท้าย

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้

1. วัตถุประสงค์โดยรวมของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ "สิทธิชุมชน" แก่ชุมชนเป้าหมาย ในมิติของ ความสัมพันธ์ระหว่าง ชุมชนกับชุมชนด้วยกัน ชุมชนกับฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างและหลากหลาย รวมถึงสิทธิชุมชน ตามที่กำหนดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนตามบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญปี 2540 เพื่อผนึกความเป็นชุมชน และยกระดับ พัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิชุมชน นำไปสู่ความร่วมมือของชุมชน และชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่ชุมชนถูกละเมิดสิทธิ

2. กระบวนการดำเนินงาน

ชุมชนร่วมกันกำหนดเพื่อที่จะดำเนินการ "สิทธิชุมชนศึกษา" ในชุมชนของตนเอง โดย

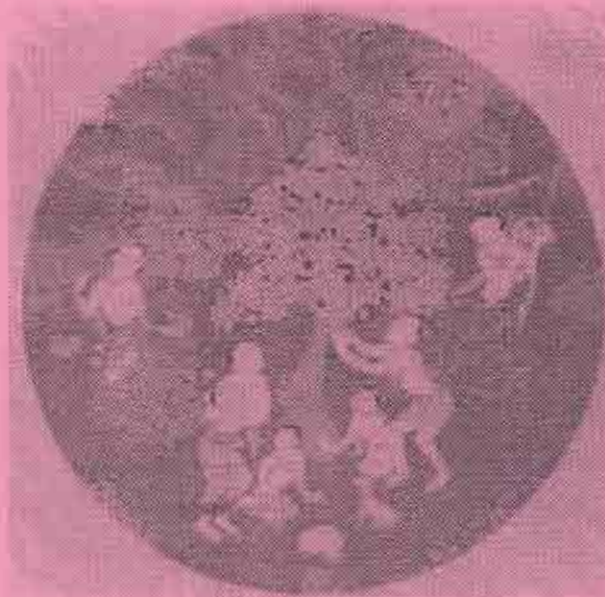
- 1) การร่วมกันกำหนด ประเด็น หรือ หัวข้อ ของการศึกษาวิจัย รวมถึงขอบเขตพื้นที่ เครือข่าย
- 2) การร่วมเรียนรู้ "ตัวตน" ของชุมชนเอง ใช้เวทีแลกเปลี่ยน พูดคุย เก็บข้อมูลทั้งเป็นทางการและ ไม่เป็นทางการ ทบทวน บันทึกเรื่องราวของวิถีของชุมชน ความสัมพันธ์ของคน ของคนกับ ทรัพยากรกร องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และสถานการณ์ต่างๆของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) การร่วมเรียนรู้ "ภายนอก" ชุมชน ได้แก่สถานการณ์ นโยบาย กฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง และมี ผลกระทบต่อชุมชน บทเรียน ประสบการณ์ของชุมชนในการร่วมกันคลี่คลายปัญหาที่ผ่านมา
- 4) การปฏิบัติการของชุมชนจากการนำสิ่งที่ได้ เรียนรู้มาประยุกต์ปรับใช้สร้างรูปธรรมการใช้ "สิทธิชุมชน"

3. พื้นที่เป้าหมายดำเนินงาน

พื้นที่ดำเนินงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ทั้งสองลักษณะภูมินิเวศเป็นลักษณะที่สำคัญของ ภาคใต้ที่เกี่ยวข้องของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนในภาคใต้ในขณะเดียวกันชุมชนในพื้นที่ ดังกล่าวกำลังได้รับผลกระทบจากการ "การละเมิดสิทธิ" และเกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องอย่างรุนแรงอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะของภูมินิเวศ 2 ภูมินิเวศใน 4 พื้นที่ด้วยกันได้แก่

ภูมินิเวศลุ่มน้ำได้แก่

1. พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
2. พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช
3. ภูมินิเวศป่าต้นน้ำ
พื้นที่ป่าต้นน้ำสุราษฎร์ธานี
พื้นที่ป่าต้นน้ำเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จ.สงขลา

บทความวิชาการ

แนวคิดในการร่างกฎหมาย
รับรองสิทธิในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม

โดย

อ.สัญญาชัย สุติพันธ์วิหาร

สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง

เวทีวิชาการสาธารณะ

เปิดศักราชสิทธิชุมชน
ครั้งที่ ๓

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙
ณ สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย

แนวคิดในการร่างกฎหมายรับรองสิทธิ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อ.สัญญา สุดิพันธ์วิหาร
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล

ประเทศไทยนั้น แม้จะมีกฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรส่วนรวมอย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ที่ดิน น้ำ ทรัพยากรชายฝั่งทะเล ทรัพยากรประมงทะเลและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกำหนดให้รัฐมีอำนาจบังคับและควบคุม ทั้งในด้านการใช้และการจัดการเป็นหลัก โดยถือว่า รัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านั้น แต่การศึกษาและการวิจัยในด้านนิติศาสตร์ พบว่า ที่มาของปัญหาของการบังคับใช้กฎหมายด้านทรัพยากรต่างๆ นั้น มีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่การมองทรัพยากรแต่ละประเภทแยกต่างหากจากกันอย่างสิ้นเชิง ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากการที่กฎหมายมักจะให้อำนาจหน่วยงานราชการหน่วยงานหนึ่งเพียงหน่วยงานเดียว มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลทรัพยากรประเภทใดประเภทหนึ่งอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดตามหลักการของการจัดการเชิงเดี่ยว ซึ่งส่วนหนึ่งได้กลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างหน่วยงาน พร้อมๆ กับความด้อยประสิทธิภาพของการจัดการทรัพยากร ในกรณีที่ทรัพยากรต่างๆ นั้นมีความเชื่อมโยงกันอย่างมาก (ศ.ดร.อนันท์ กาญจนพันธุ์, 2546)

1. ความสำคัญของกฎหมายรับรองสิทธิ

การที่บทบาทของกฎหมาย เห็นทรัพยากรส่วนรวมแต่ละประเภทแยกออกจากกันเช่นนี้ เพราะยึดหลักการที่เน้นแง่มุมเฉพาะในด้านของผลประโยชน์ของทรัพยากรเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้ทรัพยากรในมุมมองของกฎหมายมีเพียงมิติในเชิงกายภาพเท่านั้น และมองข้ามมิติอื่นๆ โดยเฉพาะมิติในเชิงคุณค่าและเชิงวัฒนธรรมของทรัพยากรตามความเข้าใจของท้องถิ่นต่างๆ ด้วยเหตุนี้เอง ทั้งในบทบาทนิติและการบังคับใช้กฎหมายจึงมักไม่ค่อยยอมรับจารีตท้องถิ่นในฐานะเป็นกฎเกณฑ์หนึ่งที่เป็นทางเลือกสำหรับการจัดการทรัพยากร ทั้งๆ ที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายอยู่บ้างแล้วก็ตาม เพราะหลักการสำคัญที่แฝงอยู่ในการบังคับใช้กฎหมายนั้น ยึดมั่นอยู่กับระบบความรู้แบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการจัดการทรัพยากรในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิต เพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์เป็นส่วนใหญ่ แต่กลับไม่ใส่ใจกับระบบความรู้อื่นๆ ของท้องถิ่น ผลที่ตามมา คือ หลักการต่างๆ ในกฎหมายจะถูกนำมาใช้เพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มในสังคมเท่านั้น ขณะที่เริ่มห่างไกลจากสภาพความเป็นจริงในสังคมมากขึ้นทุกที ดังจะเห็นได้ว่ากฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่มากไม่สามารถนำมาใช้เป็นหลักเพื่อจัดการและแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรได้อย่างจริงจัง

สำหรับแนวทางในการปรับเปลี่ยนระบบกฎหมายเพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรในฐานะทุนชีวิตนั้น ต้องหันมาทำความเข้าใจกับความ

หลากหลายและความซับซ้อนของระบบกฎหมายในสังคมให้มากขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง การดำรงอยู่และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบกฎหมายหลายระบบ ภายในพื้นที่ทางสังคมการเมืองเดียวกัน ดังนั้น ความคิดเกี่ยวกับความซับซ้อนของระบบกฎหมายจะยอมให้ มีระบบกฎหมายหลายระบบอยู่ในสังคมเดียวกันได้ พร้อมๆ กับรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ได้คาดไว้ก่อนระหว่างระบบกฎหมายเหล่านั้น

ตามนัยดังกล่าว การเปิดให้มีความซับซ้อนของระบบกฎหมายจึงน่าจะเหมาะสมกับการจัดการทรัพยากร ในกรณีที่มีความขัดแย้ง ความไม่ชัดเจน ความสับสน และความซับซ้อนในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากร เพราะระบบทรัพยากรมักจะเป็นระบบที่ซับซ้อนแตกต่างกันไป และยังประกอบด้วยคุณค่า กฎเกณฑ์ สิทธิ และอำนาจในการจัดการจัดการต่างๆ กันด้วย ในทางปฏิบัติจึงยอมรับให้หลักการทางกฎหมายหลายๆ หลักดำรงอยู่ร่วมกันได้

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นจึงต้องส่งเสริมให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการธรรมาภิบาลที่เป็นจริง ในฐานะเป็นกระบวนการทางการเมือง ซึ่งสะท้อนความซับซ้อนของปฏิบัติการในการใช้และการจัดการ ทรัพยากร ที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์และการต่อรองที่ดำรงอยู่ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ เพราะในการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้จะช่วยให้เกิดการสร้างและการผสมผสานรูปแบบของกฎหมายเชิงซ้อน ซึ่งจะประมวลเอาหลักการจากระบบกฎหมายหลายๆ ระบบเข้ามาอยู่ในรูปแบบของกฎหมายใหม่ แต่กระบวนการดังกล่าวอาจจะเกิดความขัดแย้งในการตีความระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งมีส่วนร่วมในการต่อสู้และต่อรองกันอยู่ ดังนั้น ควรจะนำเอาความคิดเกี่ยวกับความซับซ้อนของระบบกฎหมายมาปรับใช้ เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ร่วมกันแสวงหาและสร้างสรรค์กระบวนการธรรมาภิบาลอย่างมีพลวัต แทนที่จะยึดติดกับกฎหมายเชิงเดี่ยวอย่างตายตัว ซึ่งจะช่วยให้สร้างหลักกฎหมายใหม่ที่สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ได้อย่างยืดหยุ่นกว่าเดิม

2. มิติของสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

“สิทธิชุมชน” ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 46 “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มิติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศยามล ไกยูรวงศ์ ได้สรุปไว้ดังนี้

1) มิติของ การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจ เปลี่ยนจากการผูกขาดโดยรัฐ มาเป็นการจัดการร่วมกันระหว่างรัฐ ชุมชน และคนในสังคม เพื่อให้มีกระบวนการตรวจสอบถ่วงดุลซึ่งกันและกัน

2) มิติของสิทธิในการจัดการ ได้ให้ชุมชนมีสิทธิและหน้าที่จัดการร่วมกันภายในชุมชนตามศักยภาพความสามารถและวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดการร่วมกันได้ ซึ่งเปลี่ยนไปจากโครงสร้างของกฎหมายที่ให้สิทธิแก่รัฐและบุคคลมีสิทธิในทรัพยากรสาธารณะเท่านั้น ในรูปแบบของการอนุญาตให้สัมปทานใช้ประโยชน์จากทรัพยากร หรือแปลงสินทรัพย์ของรัฐให้เป็นของบุคคลตั้งแต่อดีตมาจากการบุกเบิกทำกินและครอบครองทำประโยชน์ แต่ยังคงมิติของการดูแลรักษาทรัพยากรสาธารณะร่วมกัน

3) มิติการเข้าถึงทรัพยากรและใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการรับรองวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ที่ไม่กีดกันการเข้าถึงทรัพยากร แต่ยังให้ใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยไม่ทำลายและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น การใช้ประโยชน์ดังกล่าวมีผลต่อการพึ่งพิงทรัพยากรลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว

4) มิติของชุมชนที่ต้องกวดขันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากบทบาทของรัฐและปัจเจกบุคคล ไม่สามารถฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะในยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี ที่ดึงดูดวงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ สถานะของชุมชนที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันเป็นภูมิปัญญาที่มีความเข้มแข็งร่วมกันดูแลรักษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นกลไกที่เข้ามาเสริมกับบทบาทของภาครัฐในการจัดการ

5) มิติของกฎหมายในการรับรองสิทธิชุมชน จึงต้องพิจารณาในทุกมิติดังที่กล่าวไว้แล้วและรื้อถอนแนวคิดการออกกฎหมายมุ่งเน้นต่อการสร้างกลไกทางอำนาจให้แกรัฐและคณะกรรมการที่ประกอบด้วยข้าราชการเป็นหลัก การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจของสิทธิในการเข้าถึงและการจัดการเฉพาะรัฐกับปัจเจกบุคคล หรือจับคู่ของการจัดการ ในรูปแบบ “ป้องกันและปราบปราม” และ “การปรับและมีบทลงโทษ” เท่านั้น

3. ข้อจำกัดของสิทธิในกฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชน

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีหลายฉบับ และแยกส่วนตามประเภทของทรัพยากรและส่วนราชการที่รับผิดชอบดูแล อย่างไรก็ตามกฎหมายดังกล่าวไม่ได้รับรองสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ แต่กฎหมายบางฉบับรับรองจารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆ ในการใช้ทรัพยากร เช่น ประมวลกฎหมายที่ดิน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ว่าด้วยสาธารณสมบัติของแผ่นดิน และสิทธิในทรัพย์สิน กฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชนซึ่งมาจากการเคลื่อนไหว

ของภาคประชาชน ภายหลังการมีรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 และมีการบังคับใช้แล้วได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2546 นอกจากนี้ยังมีร่างกฎหมายที่กำลังพิจารณาอยู่ ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ร่างพระราชบัญญัติประมง ฉบับแก้ไข เป็นต้น

4. แนวคิดของการร่างกฎหมายสิทธิชุมชน

การยกร่างกฎหมายสิทธิชุมชนตามมาตรา 46 นั้น โปสิฐ พาณิชกุล กล่าวว่าจะมีสถานะของการเปิดประเด็นให้สังคมถกเถียง ต่อแนวคิดการร่างกฎหมายในมิติของสิทธิชุมชนที่อยู่บนฐานความรู้แบบสหศาสตร์ ซึ่งเรียกว่า กฎหมายพหุสังคม ที่เปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับประชาชน และชุมชนที่เคารพอัตลักษณ์และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในสังคม ความแตกต่างของความรู้ความเชื่อและบรรทัดของสังคม โดยไม่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของรัฐบาลและการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีเท่านั้น กฎหมายนี้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและกำหนดสิทธิและอำนาจหน้าที่ในการควบคุมจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ไม่มีรูปแบบกฎหมายที่แข็งตัว แต่ยืดหยุ่นตามลักษณะของชุมชนและภูมิภาคนั้นๆ ไม่มีคำนิยามของชุมชนที่ชัดเจนซึ่งมีผลต่อลดทอนการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งนี้เพราะแนวคิดกฎหมายพหุสังคมต้องมีลักษณะเป็นพลวัติและยืดหยุ่นตามลักษณะของสังคมวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยและกลุ่มชนชาตินั้นๆ

ปรัชญาแนวคิด คือ สิทธิในความเป็นมนุษย์หรือศักดิ์ศรีของความเป็นคน และสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง

เป้าหมาย คือ การทำให้สาระสำคัญของสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นจริงขึ้นมาได้ โดยการสร้างกระบวนการให้ชาวบ้านเข้าไปสู่กระบวนการที่มีกฎหมายที่ร่างไว้แล้ว

ปัจจัยที่สำคัญของการบรรลุเป้าหมาย คือ

- จะต้องสร้างความรับรู้และเข้าใจร่วมกันขึ้นมาในสังคม การให้การรับรู้และการยอมรับในบทบาทของผู้อื่นที่จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นธรรม
- ต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและกำหนดสิทธิและอำนาจหน้าที่ในการควบคุมจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

กลไกรองรับสิทธิ

กลไกที่จะรองรับเพื่อทำให้สิทธิต่างๆเป็นจริงขึ้นมา จะต้องประกอบด้วย

- กลไกอันเป็นที่มาของกฎหมาย
- กลไกในการบังคับใช้กฎหมาย และ

- กลไกที่จะทำหน้าที่ในการศึกษาติดตามประเมินผล เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุงกฎหมายต่างๆ ให้สอดคล้องและสามารถที่จะคาดการณ์เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงได้

ประเด็นในการขับเคลื่อน

ประการแรก ผลักดันให้เกิด “กฎหมายเชิงซ้อน”

- 0) สิทธิในความเป็นมนุษย์หรือศักดิ์ศรีของความเป็นคน
- 0) สิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง

ประการที่สอง ต้องปรับแก้กลไกเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่บิดเบือน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้สิทธิชุมชน

ประการที่สาม ต้องทำลายมายาคติต่างๆ พร้อมกับการสร้างความชอบธรรม ให้กับอุดมการณ์และความคิดใหม่ๆ เช่น สิทธิในการสร้างตัวตน สิทธิในการมีส่วนร่วม สิทธิในการเป็นผู้เสียหาย เป็นต้น

ประการสุดท้าย ต้องมีการเคลื่อนไหว เพื่อคัดค้านการทำลายสิทธิชุมชนทุกรูปแบบ เพราะการคัดค้านการทำลายสิทธิชุมชน เท่ากับเป็นการสร้างสิทธิชุมชนขึ้นด้วยในเวลาเดียวกัน

5. แนวคิดของร่างกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดทำร่างกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดความสัมพันธ์ใหม่ทางสังคมระหว่างรัฐ บุคคล ชุมชนหรือกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนมีเครื่องมือในการพิทักษ์และส่งเสริมสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดทำร่างกฎหมายดังกล่าว มีเนื้อหาสาระสำคัญที่จะเป็นประเด็นในการไปบัญญัติไว้เป็นกฎหมาย ดังนี้

หลักการและความจำเป็นที่ต้องมีกฎหมาย

- 1) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้บทบาทภาครัฐและภาคประชาชนต้องร่วมมือกัน
- 2) เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ
- 3) เป็นไปตามความต้องการของประชาชน

เจตนารมณ์ของกฎหมาย

1) เป็นกฎหมายที่มุ่งสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

- 2) เป็นกฎหมายที่สนับสนุนการใช้ “ความรู้” ที่ค้นพบจากการจัดการเชื่อมโยงกับความรู้อาสาสมัคร แทนการใช้ “กฎหมาย” แต่เพียงประการเดียว
- 3) เป็นกฎหมายที่มุ่งสนับสนุนให้เกิดระบบการรับผิดชอบร่วมกัน
- 4) เป็นกฎหมายที่สนับสนุนให้เกิดการสร้างระบบบรรณาภิบาลโดยภาคประชาชนภายใต้ระบบการจัดการร่วม

คำนิยาม

“ชุมชน” หมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมกลุ่มกัน หรือที่มีการตั้งถิ่นฐานและใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดยมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หลักเพื่อดำเนินการในกิจกรรม อันเป็นสาธารณะประโยชน์ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนและสมดุล และหมายความรวมถึงเครือข่ายของชุมชนที่มีลักษณะเป็นคณะบุคคลซึ่งเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์นั้นๆ ทั้งนี้กิจกรรมอันเป็นสาธารณะประโยชน์ให้หมายความรวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เป็นผลกระทบที่เกิดจากโครงการของรัฐด้วย

“ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” หมายถึง ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง และมีการดำเนินกิจกรรมของชุมชนท้องถิ่นติดต่อกันมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน จนสามารถมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะเฉพาะของชุมชนนั้นๆ จนเป็นที่รับรู้ร่วมกัน

ขอบเขตการใช้สิทธิของชุมชน

ชุมชน ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ที่อยู่ในท้องถิ่นตามที่กฎหมายนี้ให้การรับรอง ควรมีสิทธิเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการด้วยตนเองและหรือร่วมกับหน่วยงานของรัฐหรือภาคส่วนอื่น ๆ ในกิจการดังต่อไปนี้

- 1) กิจการที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ
- 2) กิจการที่เกี่ยวกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของชุมชน
- 3) กิจการที่เกี่ยวกับการผังเมือง การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของท้องถิ่น
- 4) กิจการที่เกี่ยวกับแผนชุมชน

รูปแบบการใช้สิทธิชุมชน

ชุมชนสามารถใช้สิทธิในกรณีดังต่อไปนี้

- 1) สิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการ การดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ

2) สิทธิการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพ
สิ่งแวดล้อม

3) สิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการ การควบคุม และการกำจัดภาวะมลพิษที่มี
ผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

4) สิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดทำและวางผังเมือง

5) สิทธิการมีส่วนร่วมในการดูแลความปลอดภัยในสุขภาพอนามัย การอุปโภค
บริโภค ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชน

6) สิทธิในการเป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือเป็นผู้เสียหายในการดำเนินคดีกับบุคคลที่
กระทำการละเมิดต่อชุมชน

7) สิทธิการมีส่วนร่วมในกิจการหรือกรณีที่คณะกรรมการส่งเสริมการใช้สิทธิ
ของชุมชนจะได้กำหนดโดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรี

8) สิทธิอื่นที่เกี่ยวข้องกับแผนชุมชน

ชุมชน ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม สามารถที่จะกระทำการใด ๆ ที่เป็นใช้สิทธิโดยวิธี การ
ทางใดทางหนึ่งหรือหลาย ๆ ทางดังต่อไปนี้

- 1) การร่วมจัดทำ หรือการร่วมบริหาร โครงการต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ
- 2) การรับมอบอำนาจจากหน่วยงานของรัฐ
- 3) การดำเนินการภายใต้ข้อสัญญาที่ทำไว้กับหน่วยงานของรัฐ

กลไกเชิงสถาบัน

หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมี 2 ระดับ ได้แก่

- 0) ระดับชาติ ได้แก่ คณะกรรมการส่งเสริมการใช้สิทธิของชุมชน
- 0) ระดับท้องถิ่น ได้แก่ คณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนประจำท้องถิ่น

1. ระดับชาติ

โครงสร้างของคณะกรรมการส่งเสริมการใช้สิทธิของชุมชน

ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นรองประธาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็น
รองประธาน ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เลขาธิการ
คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา อธิบดีกรมการปกครอง
อธิบดีกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น อธิบดีกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นกรรมการ
และผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งเป็นกรรมการไม่เกินยี่สิบสองคน

ผู้ทรงคุณวุฒิจะต้องมีตัวแทนจากชุมชนต่าง ๆ ที่คัดเลือกกันขึ้นมาเอง ซึ่งไม่ได้เป็นข้าราชการจำนวนไม่น้อยกว่าสามในสี่ของจำนวนผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมด โดยมีวาระในการดำรงตำแหน่งคราวละ สามปี

ให้อธิบดีกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นและอธิบดีกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่เป็นเลขานุการร่วมกัน

ให้นายอำเภอทำหน้าที่เป็นนายทะเบียนที่จะรับจดทะเบียนและให้การรับรองคณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนที่ประชาชนจะก่อตั้งขึ้นในท้องถิ่น

อำนาจหน้าที่

คณะกรรมการส่งเสริมการใช้สิทธิของชุมชน มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- 1) การกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการใช้สิทธิของชุมชน
- 2) การติดตาม คู่มือ และการเร่งรัดประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐด้วยกันเอง และระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน และวินิจฉัยปัญหาข้อขัดข้องในทางปฏิบัติเพื่อให้การดำเนินการของชุมชนตามแผนการดำเนินการเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็ว และบรรลุตามเจตนารมณ์ของชุมชน
- 3) การ ศึกษาวิจัยและวิเคราะห์ทางวิชาการ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการใช้สิทธิของชุมชน
- 4) การริเริ่มดำเนินต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการร่วมกัน ระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน
- 5) กระทำการอื่นใดตามที่คณะรัฐมนตรีกำหนด

2. ระดับท้องถิ่น

คณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนประจำท้องถิ่น

บุคคลซึ่งมีอายุตั้งแต่สิบแปดปีขึ้นไปและมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในท้องถิ่นนั้นจำนวนไม่น้อยกว่า หนึ่งในห้าของชุมชนทั้งหมด สามารถที่จะเข้าชื่อกันเพื่อเตรียมการก่อตั้งเป็นคณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง คือนายอำเภอที่ชุมชนนั้นตั้งอยู่

เมื่อนายทะเบียนได้ลงรายการเตรียมการจดทะเบียนข้างต้นแล้ว ให้คณะผู้เตรียมการในการก่อตั้งกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนท้องถิ่นสามารถดำเนินการต่าง ๆ ได้ในฐานะที่เป็นผู้แทนของชุมชน เพื่อดำเนินการต่าง ๆ ตามลำดับดังต่อไปนี้

- 1) จัดการประชุมในท้องถิ่นร่วมกับส่วนราชการต่าง ๆ เพื่อแจ้งให้กับชุมชนได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินการของคณะผู้เตรียมการในการก่อตั้งคณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนท้องถิ่น และให้ที่ประชุมลงมติโดยเสียงข้างมากว่าจะดำเนินการต่อไปตามวัตถุประสงค์ของคณะผู้เตรียมการในการก่อตั้งกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนท้องถิ่นหรือไม่

2) ภายหลังจากมีการลงมติเป็นเสียงข้างมากตาม 1) แล้ว ให้คณะผู้เตรียมการในการก่อตั้งกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนท้องถิ่นดำเนินการตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควรจากประชาชนที่เข้าร่วมประชุมเพื่อดำเนินการตามที่ที่ประชุมให้ความเห็นชอบ

3) ดำเนินการจัดประชุมเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันภายในชุมชนเกี่ยวกับเป้าหมายของการดำเนินการ การระดมความคิดเห็นร่วมกันเกี่ยวกับ ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อความไม่ยั่งยืนของชุมชน รวมถึงแนวทางในการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้นร่วมกัน ภายใต้การตัดสินใจร่วมกันตามแผนปฏิบัติการที่จะได้จัดทำขึ้น

4) ให้ความเห็นชอบเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับในการปฏิบัติงาน ระเบียบการใช้จ่ายเงิน ของคณะกรรมการ การใช้สิทธิของชุมชนประจำท้องถิ่นที่จะดำเนินการในการก่อตั้ง

ให้ผู้เตรียมการในการก่อตั้งกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนร่วมกับผู้แทนของชุมชนตามมติของที่ประชุมดำเนินการในการจดทะเบียน เป็นคณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชน ในกิจการนั้น ๆ ประจำท้องถิ่นต่อนายอำเภอที่ท้องถิ่นนั้นอยู่ในเขตอำนาจหน้าที่ โดยในคำร้องขอจดทะเบียนต้องระบุว่าบุคคลใดจะเป็นผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะที่เป็นประธาน และกรรมการบริหาร มีวาระในการดำรงตำแหน่งคราวละ สองปี

อำนาจหน้าที่

คณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนประจำท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1) การริเริ่มดำเนินการอย่างใดเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการให้เป็นไปตามแผนการปฏิบัติงานในกิจการที่ได้จดทะเบียนไว้

2) การส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเสริมสร้างและขยายเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชน ระหว่างท้องถิ่น หรือกับหน่วยงานของรัฐและเอกชน

3) การสร้างระบบและจัดทำข้อมูลที่เป็นต่อการจัดการแบบมีส่วนร่วมภายในท้องถิ่น

4) การประสานความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐเพื่อให้การปฏิบัติตามแผนการปฏิบัติสามารถที่จะดำเนินการได้

5) การเป็นผู้มีส่วนได้เสียในฐานะผู้แทนของท้องถิ่น หรือเป็นผู้เสียหายในคดีอาญา และคดีปกครองในฐานะผู้แทนของท้องถิ่น ในการดำเนินการต่าง ๆ ในทางกฎหมายเพื่อป้องกันหรือแก้ไขความเสียหายทั้งหลายที่อาจจะเกิดขึ้นแก่ชุมชน

6) การเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแก้ไขปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งในชุมชน

แผนปฏิบัติการจัดการแบบมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

กำหนดให้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการแบบมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยจะต้องดำเนินการในการจัดร่างแผนโดยตั้งอยู่บนหลักการและแนวทาง การมีข้อมูลที่ครบถ้วน การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของท้องถิ่น การมีส่วนร่วม การรับฟังความคิดเห็น การเปิดเผยข้อมูล และการบูรณาการกระบวนการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานในท้องถิ่น

โดยจัดให้มีการลงประชามติจากบุคคลที่มีอายุสิบแปดปีขึ้นไปซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีสิทธิในการลงประชามติเพื่อรับรองร่างแผนการจัดการจัดการแบบมีส่วนร่วม

ในกรณีที่ท้องถิ่นเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องขยายขอบเขตพื้นที่ในการบริหารจัดการร่วมกันออกไปครอบคลุมถึงท้องถิ่นอื่นและท้องถิ่นอื่นไม่ขัดข้อง หรือในกรณีที่ท้องถิ่นมีความเห็นร่วมกันในการที่จะต้องมีการจัดทำแผน การดำเนินการจัดการ แบบมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ที่เป็นแผนระยะกลางและระยะยาว

การตราข้อบังคับ

ที่ประชุมใหญ่ของท้องถิ่นมีอำนาจที่จะตราข้อบังคับเพื่อกำหนดระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการจัดการตามที่ท้องถิ่นได้ลงประชามติให้ความเห็นชอบ

ในการตราข้อบังคับของท้องถิ่น ให้คณะกรรมการการใช้สิทธิของชุมชนประจำท้องถิ่นปรึกษากับนายอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการที่เหมาะสมในการตราข้อบังคับ

การระงับข้อพิพาท

ในกรณีที่มีความขัดแย้งหรือข้อพิพาทระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่อยู่ในท้องถิ่น และเป็นข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องหรือเกิดขึ้นจากการดำเนินการต่าง ๆ ร่วมกัน หากมีความเห็นให้ผู้อาวุโส หรือผู้นำทางศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแก้ไขปัญหา ถ้าให้ดำเนินการได้ หรือให้ประธานคณะกรรมการบริหารมีหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดังกล่าว

กรณีที่ประธานคณะกรรมการบริหารเห็นเป็นการสมควร อาจจะแต่งตั้งให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือหลายคนซึ่งเป็นที่เคารพของท้องถิ่นให้ทำหน้าที่ในการระงับข้อพิพาทแทนก็ได้

ในกรณีที่ความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่เกิดจากการดำเนินการต่าง ๆ ร่วมกันตามแผนการดำเนินการตามที่กำหนดไว้เป็นความขัดแย้ง หรือข้อพิพาทระหว่างท้องถิ่นกับบุคคลหรือหน่วยงานที่อยู่ภายนอกท้องถิ่น ให้ประธานคณะกรรมการบริหารแจ้งให้นายอำเภอทราบเพื่อดำเนินการในการแก้ไขความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาท